

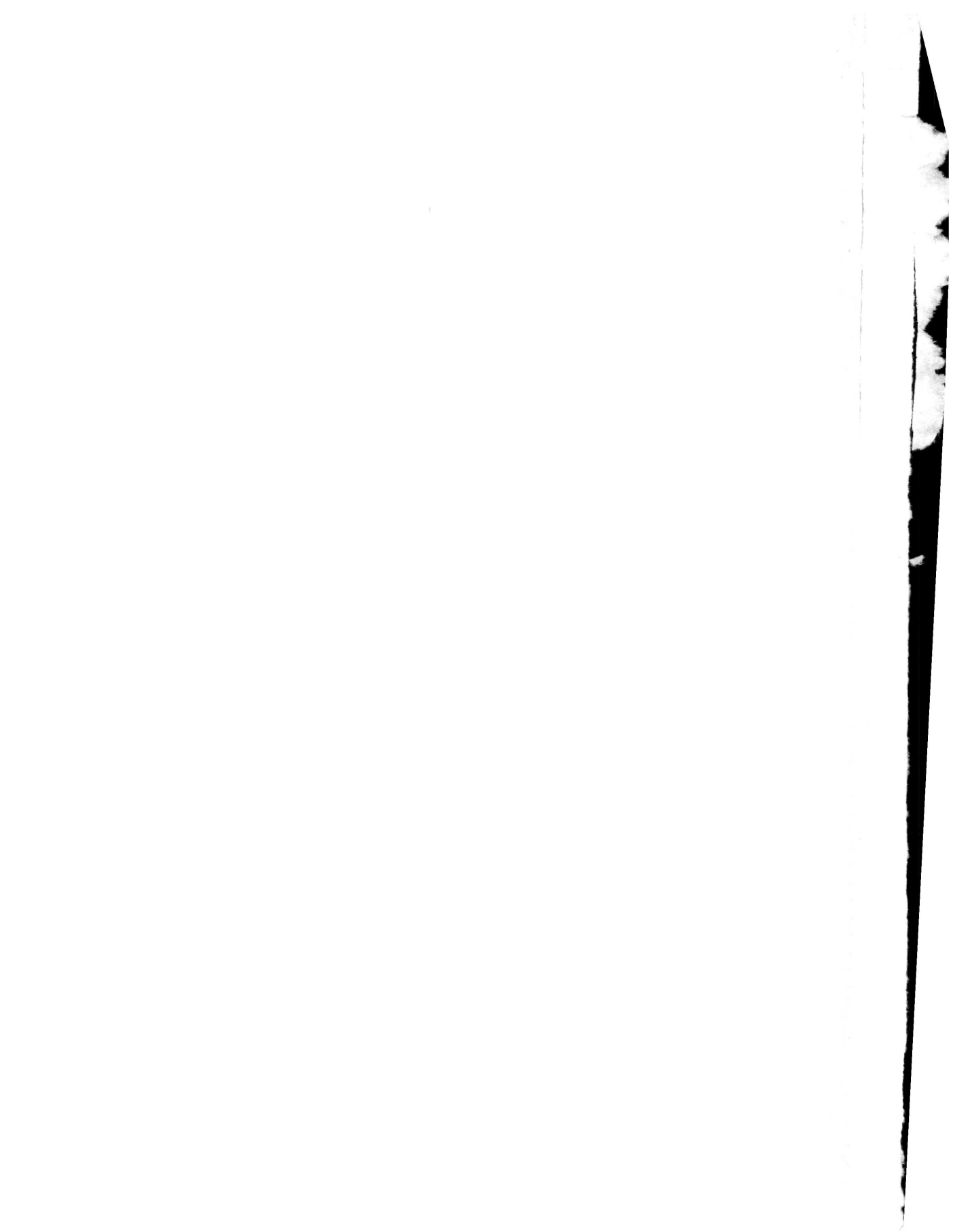

NÉPRAJZI ÉRTESÍTŐ

ANNALES MUSEI ETHNOGRAPHIAE

LXXXII.

2000.

LXXXII. 2000.

NÉPRAJZI ÉRTEŚÍTŐ

ANNALES MUSEI ETHNOGRAPHIAE

NÉPRAJZI MÚZEUM, BUDAPEST

A Néprajzi Múzeum Évkönyve
Yearbook of the Museum of Ethnography
Jahrbuch des Ethnographischen Museums
Annales du Musée d'Ethnographie

Szerkesztőbizottság – Editorial Board
FEJŐS ZOLTÁN (elnök), GRÁFIK IMRE, SZACSVAY ÉVA

Szerkesztő – Editor
BALÁZS GYÖRGY

A szerkesztésben közreműködött
GYARMATI JÁNOS, TORMA LÁSZLÓ, WILHELM GÁBOR

Felelős kiadó
FEJŐS ZOLTÁN

HU ISSN 0007–9699

Az angol rezüméket fordította – Translation of the abstracts by
BALÁZS GÁBOR

Borítóterv és nyomdai előkészítés
SZILÁGYI GÁBOR
Készült a Virtuóz Nyomdában, Budapesten

Első borítón

1. Ikonok tárolására szolgáló állványok a Néprajzi Múzeumban.
2. Mária születése, ikon, ikonosztáz része, Észak-kelet Magyarország
(Borsa?, Máramaros megye, 18. sz. ltsz.: 81.80.245/19)

Szilágyi Gábor felvételei

A hátsó borítón

Kártyalap Salamon Antal kecskeméti nyomdász
és kártyafestő műhelyéből, 1858-ból.

Szórataténusz Játékmúzeum, Kecskemét

Straszer András felvétele

A Néprajzi Múzeum
fenntartója a

NEMZETI ETNOGRÁFIAI MÚZEUM
MINISZTERIUMA

Tartalom – Contents

FEJÓS ZOLTÁN

A(z örök) feladat: a gyűjtemények és a műtárgyak megőrzése / 5
The (ongoing) task: safeguarding the museum collections and artifacts

BALÁZS GYÖRGY

Gyűjteménykezelés és megelőző műtárgyvédelem: a kapcsolat / 13
Collections Management and Preventive Conservation: the Connection

JIM MCGREEVY

A megelőző műtárgyvédelem és a Néprajzi Múzeum – egy külső megfigyelő szemével / 35

Preventive conservation and the Néprajzi Múzeum - a view from abroad

NEAL PUTT – TRACY SATIN

A relatív páratartalom állandó, az emberek azonban változnak / 43
Relative Humidity is constant – but the people are not

MART VAN DER STERRE

A Delta-terv a kultúra megőrzéséért Hollandiában / 49

The Deltaplan, 1990–2000: Preservation of Cultural Heritage in the Netherlands

VIGA GYULA

A miskolci Herman Ottó Múzeum gyűjteményei / 55

The collections in the Herman Ottó Museum in Miskolc

KRISTON VÍZI JÓZSEF

Játékkezelés a Szórákaténusz Játékmúzeumban / 71

Toy management in the Szórákaténusz Toy Museum in Kecskemét

ROMSICS IMRE

Fényképek a Viski Károly Múzeum gyűjteményében / 79

Photographs in the collection of the Viski Károly Museum in Kalocsa

SZACSVAY ÉVA

Műtárgyak költöztetése a Néprajzi Múzeum egyházi gyűjteményében / 91

The transfer of objects in the collection of religions objects in the Museum of Ethnography

SZOJKA EMESE

A múzeumi műtárgyak szállításának, csomagolásának jelentőségéről / 103

The importance of transportation and packagin of museum objects

RÁDULY EMIL

Számítógépes műtárgy-nyilvántartás a Néprajzi Múzeumban / 109

Computerized database in the Museum of Ethnography

DOKUMENTUMOK – DOCUMENTS

A megelőző műtárgyvédelem európai stratégiája / 121
Towards a European Preventive Conservation Strategy

JÁRÓ MÁRTA

Kérdések-szemponatok múzeumi gyűjteményraktárak állapotának gyors felméréséhez / 129

Questions and aspect of surveying of the stage of collections

A Néprajzi Múzeum Preventív Munkacsoport munkájából

The Work of the Preventive Conservation Working Group of the Museum of Ethnography

Műtárgyvédelmi adatlap / 139

Conservation datasheet

Tárgy, fajta, állag (anyag, hőmérséklet, páratartalom) – kérdőív / 141

Object, assortment, consistence (material, temperature, humidity) - questionnaire

Levél a szerkesztőhöz / 143

Letter to the editor

KITEKINTÉS – OUTLOOK

FERGUS READ

Alapelvek a viseletek és textilek múzeumi kezeléséhez / 145

Standards in the Museum Care of Costume and Textile Collections

MAY CASSAR

Környezeti megfigyelés és ellenőrzés. Szilikagél használata helyi védelem céljából a múzeumokban / 157

In Environmental monitoring and control. Choosing and using silica gel for localised protection in museums

FERGUS READ

Hangszerek múzeumi kezelésének alapelvei / 165

Standards in the Museum Care of Musical Instruments

MURRAY FROST

Tervezés és a megelőző műtárgyvédelem / 169

Planning for Preventive Conservation

Könyvismertető / 193

Bookreview

A gyűjteménykezelés és megelőző műtárgyvédelem válogatott irodalma (Összeállította: BALÁZS GYÖRGY) / 203

Selective Literature of the Collection Management and Preventiv Conservation (Edited by: GYÖRGY BALÁZS)

A(z örök) feladat: a gyűjtemények és a műtárgyak megőrzése

A kívülálló talán meglepődik azon, hogy muzeológusok a gyűjtemények iránti figyelem felkeltését vagy legalábbis megerősítését tűzik egy konferenciájuk napirendjére. Nem lepne meg, ha a témaválasztást még múzeumi körökben is gyanúsán kampány jellegűnek tartanák, noha a múzeumi szakemberek jól tudják, hogy a gyűjteményekkel kapcsolatos különféle muzeológiai követelmények nem állandóak, felülvizsgálatuk folyamatos feladat, nem is beszélve az állandóan meglévő konkrét tennivalókról. Ilyen „örök” és egyben aktuális kérdésekkel foglalkozott a *Korszerű gyűjteménykezelés* címmel 2000. április 26–27-én Felsőtárkányban megrendezett éves, országos néprajz szakos muzeológiai konferencia. A program alapvető múzeumi kérdések újragondolására igyekezett ösztönözni. A „korszerűség” nem olcsó jelszóként került előtérbe, hanem valóban újabb törekvések és szemléletmód terjedésére utalt, és a gyűjtemények szempontjából újonnan megfogalmazott feladatokra kívánta felhívni a figyelmet.

A Néprajzi Múzeum az elmúlt években olyan elképzeléseket igyekezett a gyakorlatba átültetni, illetve a megvalósítás érdekében legalábbis az első lépéseket megtenni, melyek a nemzetközi muzeológiában is viszonylag újszerűnek számítanak. Abból a legáltalánosabb alapelvből indultunk ki, hogy minden múzeum alapja a gyűjtemény, ily módon a gyűjtemények tágan értelmezett gondozása és a szorosabban vett műtárgyvédelem a teljes múzeumi munkát eredendően meghatározza. A problémát célszerű a múzeumi anyag formációs folyamatainak¹ tágabb kontextusában is megvilágítani. Magától értetődő tény, hogy múzeumi gyűjtemények tartósan csak akkor maradnak fenn, ha a falak közé bekerült anyagot megőrzik. Egy tárgy múzeumi élete és sorsa azonban nem eleve biztosított. Az anyagpusztulás veszélyei a kezdetek óta nyilvánvalóak, noha a kockázati tényezők felismerése és tudatosítása, valamint az ellenük való védekezés módja sokszorosan változik. Xántus János például így számolt be ilyen jellegű gondjairól 1892-ben: „A dr. Pápai Károly által gyűjtött szibériai tárgyakból az igen sok és nagyon szép szőrme- és tollból készített tárgyak nehezen lesznek megmenthetőek, mert az ily tárgyakat a jelenleg ismert preserváló-szerek nem mentik meg, ha tömegesen szekrényekben kiállítatnak, annak pedig, hogy ládákba bezinezve tartassanak – értelme nincsen, de annak sincsen, hogy naponta kiporol-

¹ Erről összegzően lásd FEJŐS 2000a a legfontosabb hivatkozásokkal; további irodalomra alább még utalok.

tassanak. A bécsi, közel 50,000 darabból álló gyűjteményben is csak 1 ily szibériai bunda van kiállítva, s a moszkvai és szt.-pétervári muzeumokban minden évben pótolják az elpusztult bundákat, pedig ottan sokkal hidegebb van és kevesebb a moly, mint nálunk.” (XÁNTUS 1892. 302.) Itt a tárgyak fizikai adottságainak és a környezet – a kártevők – pusztító hatásának problémája kerül szóba, s ennek nyomán szinte a múzeumi megőrzés értelme is kérdésessé válik. A múzeumi anyag azonban más jellegű veszélyeknek is ki van téve. Ezek egy része az állománykezelés gyakorlatával, másik része többek között a kutató- és feldolgozó munkával van kapcsolatban. Ide sorolható a leltári számok véletlen összecserélése, a tárgyakra vonatkozó feljegyzések, adatok elvesztése, a tárgyak fizikai károsodását okozó bármilyen gondatlanság vagy más szinten, még általánosabban az áttekinthetőség kérdése, gyakorlati-technikai szempontból éppúgy, mint elméletileg, például a klasszifikáció szemléleti kérdéseit illetően. „A gyűjtemény – írta Kovács László 1939-ben –, ha áttekinthetetlen, elveszíti tudományos aktivitását, a tárgyak u. n. *rejtőzése* folytán a múzeum tudományos intézet helyett lomtárrá züllik.” (KOVÁCS 1939. 261.) A Néprajzi Múzeum saját történetét is idéző két példában a változások, a múzeum falain belül végbemenő, a tárgyakra kiható folyamatok két típusáról esett szó. A szörmék pusztulása a környezeti hatóerőkből fakadó fizikai-természeti folyamatok közé tartozik, a tárgyak „rejtőzése” vagy a róluk felvett adatok bővítése, rendszerezése pedig a kulturális formációs eljárások közé. Ez utóbbiak egyaránt lehetnek kártékonyak és előnyösek, egyesek a tárgyak fennmaradását veszélyeztetik, mások például előzőleg nem ismert összefüggések feltárásával bővítik információhordozó értéküket.

A formációs folyamatok két típusa már a múzeumba kerülés előtt is befolyásolja a tárgyakat, illetve azok állapotát, jellegét, s ezek eredményeképpen képződnek a történeti és szorosabban a néprajzi adatok. A kiválasztás, a gyűjtésre érdemesítés gesztusa a néprajzi adatképzés legfontosabb terephez kötődő eleme.² A múzeumon belül érvényesülő formációs folyamatok viszont – mint az imént láttuk – már a megőrzéssel kapcsolatosak. A konzerválás, a megőrzés nem önmagáért van, hanem tárgyak újbóli felhasználását jelenti, mely eljárás a kulturális formációs folyamatok egyik legfontosabbikát alkotja. Az újbóli felhasználás intézményes megőrzést biztosító kerete a múzeum, ahol „élő társadalmi kontextusban” tartanak meg olyan tárgyakat, melyek zömmel kikopnak, eltűnnek az elsődleges használatból (SCHIFFER 1987. 3; 28). Ez azt jelenti, hogy nem válnak elhagyottá, mint amilyeneket a régészek kutatásaik során feltárnak. Az „élő társadalmi kontextusban” való megtartás azonban funkcióváltással jár együtt, a konzerválással a tárgy eredeti technológiai-használati viszonyrendszeréről a társadalmi és ideológiai funkcióra kerül a hangsúly (uo. 32). A múzeumi másodlagos használat tehát a funkciót és a használó személyét illetően a korábbiakhoz képest eredendő változást jelent, de a tárgy formai szempontból sem marad teljesen változatlan, bár a cél rendszerint a bekerülés állapotának fenntartása. A múzeumba került objektumok további sorsát kölcsönösen meghatározzák a kör-

² Bővebben, némileg más összefüggésben lásd Fejős 2000b. Jó példát ad a néprajzi gyűjtemények kialakításában/alakulásában a terephez kötődő, valamint a múzeumban végbemenő folyamatok kettősségére FOWLER–FOWLER 1996.

nyezeti körülmények és az emberi tényezők: elsősorban a múzeumi alkalmazottak cselekedetei, de a látogatók s esetenként a múzeummal kapcsolatba kerülő más külső személyek tettei is.

Az elmondottakból következik, hogy a múzeum ismert hármas feladatköre és funkciója egységet alkot, a társadalmi információk fenntartását-megőrzését biztosító formációs folyamatok különböző oldalait képviseli. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a tárgyak fizikai károsodása ellen alkalmazott eljárások, a gyűjtemények kezelése, a kutató- és a feldolgozó munka egyazon tágabb folyamat részét képezik, ezért azok szervesen összefüggnek. További vonásuk, hogy időben változnak, újabb és újabb tudományos kérdések vagy praktikus belátások szerint jellegükben átalakulnak. Ez hatással van a nem kulturális formációs folyamatokra is, hiszen például az anyagromlás, a természeti környezet hatásai ellen rendszeresen újabb módszereket dolgoznak ki és alkalmaznak. A műtárgyvédelemben egyre jobb eljárásokkal élnek, újabb vegyszerek, műszerek, technikai megoldások kifejlesztése segíti a restaurátorok munkáját, de még ennél is fontosabb, hogy az elmúlt egy-két évtizedben fontos szemléletváltás indult meg. Ennek lényege, hogy a tárgyak megőrzését a minimális beavatkozás és a teljes körű, kollektív feladatként jelentkező megelőzés szolgálja a legkedvezőbb módon. Elejét kell venni a tárgyak fizikai vagy kulturális – tehát információértékét csorbító – pusztulásának, ami átfogóbb, rendszerszerű gondolkodást igényel. A hangsúly a gyűjteményekre és a különféle funkciókat ellátó munkatársak együttműködésére kerül. Mindent összevéve a tárgyak-gyűjtemények és a múzeumi körülmények egészének viszonya az, ami megszabja a felhalmozott, a tárolt kulturális adatok sorsát, ezért a múzeumi tennivalókat is egységben, holisztikus módon kell látni.

A Néprajzi Múzeum két program jegyében alakította ki az ilyen jellegű kérdésekre irányuló középtávú (2–3 éves) munkáját, melyet két nemzetközi kooperáció, valamint a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma közgyűjteményi főosztálya erkölcsi és anyagi segítsége támogatta. Az együttműködések keretében kölcsönös kutatói tapasztalatcserére és szakértői tanácsadás igénybevételére nyílt mód.

Elsőként a római székhelyű nemzetközi restaurátorközpont (az ICCROM) által szervezett nemzetközi együttműködésben való részvételt kell megemlíteni, mely az elmúlt két évtizedben előtérbe került és sokat vitatott felfogásmód, a preventív konzerválás (DE GUICHEN 1999), vagyis a megelőző műtárgyvédelem szemléletének elterjesztését célozta. A Néprajzi Múzeum egy többéves program második fázisához csatlakozott 1999 februárjában. A *Teamwork for Preventive Conservation 2* (Csoportmunka a megelőző műtárgyvédelem érdekében 2) elnevezésű projektben a Néprajzi Múzeum két olasz, egy-egy spanyol, holland, brit és cseh múzeummal vett részt. Az indító értekezleten³ a résztvevők a következő meghatározást dolgozták ki, s az intézmények ennek alapján végezték munkájukat: „A megelőző konzerválás (mű-

³ Róma, 1999. február 24–29. A Néprajzi Múzeumot Fejős Zoltán, Sterbetz Katalin és Wilhelm Gábor képviselte. Vö. WILHELM 1999. Itt jegyzem meg, hogy a Néprajzi Múzeum munkájának elismeréseként Balázs Györgyöt meghívták a preventív konzerválás alapelveinek és követelményeinek legfrissebb ICCROM-dokumentumát kidolgozó szűk körű szakértői bizottságba. A dokumentumot lásd e kötetben, 123. oldalon.

tárgyvédelem) mindazon eljárásoknak és tevékenységeknek az összessége, melyek a gyűjtemények elkerülhető károsodásának megállításához szükségesek az egyes tárgyak aktuális állapotának megváltoztatása nélkül. A megelőző műtárgyvédelmet a múzeum teljes személyzete valósíthatja meg holisztikus, multidiszciplináris szemlélettel, közös elvárásokkal és célokkal.”⁴ A kétéves program a megelőző műtárgyvédelem komplex feladatainak csoportmunka keretében való megszervezését részesítette tehát előnyben, s a csoportok létesítéséhez, a munka módszeres kialakításához, a tevékenységi körök és feladatok világos megjelöléséhez nyújtott elvi, ugyanakkor nagyon hasznos gyakorlati segítséget. Szakértőink révén tájékozódhattunk a vonatkozó szakirodalomban, és beszerezhattük a megelőző műtárgyvédelem legfontosabb kiadványait, s néhány, a Kanadai Konzervátorintézet által készített módszertani videofilmet.⁵ Ugyanakkor lehetőség nyílt – múzeumi és külön minisztériumi források bevonásával – a programhoz illeszkedő műtárgyvédelmi munkák beindítására, a megelőzést elősegítő eszközök, védelmet nyújtó anyagok beszerzésére is.

Szerencsésen kapcsolódott ehhez a holland–magyar múzeumi együttműködés 1999 őszén indult újabb fázisa. Ennek köszönhetően lehetővé vált a gyűjteménykezelés (collection management) alapjainak és gyakorlatának megismerése, amit a múzeum több munkatársa néhány holland intézményben – elsősorban a Rotterdami Néprajzi Múzeumban – a helyszínen is elmélyíthetett.⁶ A két programot meghatározó szemléletmód nem független egymástól, számos ponton átfedik egymást, így többek között összekapcsolja őket az a vezérgondolat, amit az előbbieken már vázoltam, vagyis az, hogy a műtárgyvédelem a mai múzeumokban nem kizárólag a restaurátorok feladata, miközben a restaurátorok tevékenysége is átalakul. Egyre nagyobb hangsúlyra tesz szert a megelőzés, s ez munkaszervezeti, strukturális kérdésekkel is összefügg. Mindezek szempontjából a két nemzetközi kapcsolat komoly segítséget nyújtott a Néprajzi Múzeum gyűjteménytárai helyzetének javítását, illetve egyes gyűjteménytárak átalakítását célzó utóbbi két évben indított komplex munkában.

A Néprajzi Múzeum műtárgyvédelmi törekvései szervesen illeszkednek az intézmény 1997 végén indított átfogó programjának más elemeihez. A másutt már érintett gondolatok közül (FEJŐS 2000c) ezúttal két kapcsolódásra hivatkozom. Egyfelől a műtárgycentrikus szemlélet elsődlegessége és a tudományos feldolgozó munka szerves összekapcsolása alapján igyekszünk tevékenykedni, másfelől a kollektív vállalko-

⁴ A bevezetőben vázolt felfogás szempontjából a megelőző műtárgyvédelem a kulturális formációs folyamatok közé tartozik, s mint ilyen a kulturális (emberi) és a nem kulturális (természeti) formációs folyamatok negatív hatásait hivatott ellensúlyozni. A gyűjteményeket, műtárgyakat veszélyeztető minden emberi és természeti hatás elleni védelmet szolgálja. A megelőző műtárgyvédelem nem egyszerűen módszer, gyakorlati eljárások sorozata, hanem etikai alapelvek, hiszen „a konzerválás – mondja Carole MILNER (1999) – nem önmagában vett cél, hanem egy végső cél elérésének az eszköze.”

⁵ A szakirodalom jegyzéke hozzáférhető a Néprajzi Múzeum preventív konzerválás honlapján (www.neprajz.hu/preventiv/). A kiadványok a múzeum könyvtárából, a videofilmekek a film- és videógyűjteményéből kikölcsönözhetők.

⁶ Hollandiai múzeumi tanulmányúton vett részt Balázs György (aki a holland–magyar együttműködés egyik vezetője is volt), Wilhelm Gábor, Torma László, Sterbetz Katalin, Fábrián Mária, Szekrényesy Réka.

zásokat részesítjük előnyben, melyek biztosíthatják a múzeum egészét érintő, nagyobb szabású programok megvalósítását. A „sokszereplős” feladatmeghatározás és végrehajtás, valamint a tevékenységek szintetizálása az intézményi problémamegoldásnak, a változások-változtatások lebonyolításának is a leghatékonyabb – feszültségektől persze így sem teljesen mentesíthető – módja. A kollektív erőfeszítések egyik fontos eredménye, hogy a muzeológusok közös, kétéves munkájával elkészült és 2000-ben megjelent *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei* című összegzés, mely a legfontosabb források, gyűjteményi információk feldolgozásával átfogó képet ad a múzeum tárgyi és archivális anyagáról, elsősorban a gyűjtemények létrejöttéről, alakulásáról és tartalmáról (FEJŐS főszerk. 2000). Tudományos hozadéka és eredményei mellett a kézikönyv megjelenése fontos állomás a gyűjtemények gondozása s a megőrzés szempontjából is. Aligha szorul különösebb indoklásra, hogy a hosszú távra tervezhető állományvédelmi munka vagy bármilyen – a holland–magyar múzeumi együttműködésben például hangsúlyosan javasolt – gyűjteményi terv, gyarapítási program elengedhetetlen feltétele a felgyűlt műtárgyállomány történetének, összetételének, jellegzetességeinek és állapotának megalapozott ismerete (vö. BALÁZS szerk. 2000). A kézikönyv ilyen célokat is szolgál tudományosan alátámasztott módon.

A néprajzos muzeológusok felsőtárkányi országos konferenciája ezekről a törekvésekről számolt be, teret engedve átfogó, elméleti előadásoknak és a gyakorlati lépéseket ismertető beszámolóknak. A Néprajzi Múzeumban folyó munkáról előzetesként a *Múzeumi Hírlevél* 2000 májusában önállóan megjelent melléklete tájékoztatót, amit a konferencia résztvevői kézhez kaptak. A jelen kiadvány az ott megjelent beszámolók, közlemények közül csak azokat tartalmazza, melyeket a szerzők kiegészítettek, átdolgoztak, vagy bővebb tanulmánnyá formáltak. Az összeállításban közöljük a Néprajzi Múzeum megelőző műtárgyvédelmi programja két külföldi konzulensének,⁷ Jim P. McGreevynak és Neal Puttnak a véleményét, továbbá a konferencián elhangzott további előadások többségét is. Ezek nem a Néprajzi Múzeum, hanem más magyarországi múzeumok tapasztalatairól tudósítanak, így szerencsésen teljessé tehetik a képet. A kiadványt a korszerű gyűjteménykezelés egyik nemzetközi kézikönyvéből választott négy tanulmány fordítása egészíti ki. Ezt válogatott bibliográfia, egy, a fontosabb művek rövid ismertetőit s más hasznos információkat tartalmazó rész követi. Az itt közreadott anyag a megelőző műtárgyvédelem, a korszerű gyűjteménykezelés elméleti és szerteágazó gyakorlati kérdéseinek legteljesebb magyar nyelvű kiadványa, mely egyben bővíti a tárgykör magyarul hozzáférhető, egyelőre meglehetősen szűkös irodalmát (JÁRÓ 1991; KEENE 1999; BALÁZS szerk. 2000; SCHOLTEN 2001). Noha ez a kiadvány a néprajzi gyűjtemények, s különösképpen a Néprajzi Múzeumban folyó munkák alapján készült, remélhetőleg más múzeumi szak-

⁷ Az ICCROM-projekt harmadik szakértője Járó Márta volt. Mindhárman a megelőző műtárgyvédelem nemzetközileg elismert szakemberei; Neal Putt az egész program megszervezője, irányítója volt, Jim P. McGreevy pedig a Csoportmunka projekt első szakaszában részt vett Ulster Múzeum restaurátor osztályának a vezetője. A program háteréről, előzményeiről lásd e kötetben szereplő írásukat. Jim McGreevy szövege az egyetlen, amit a *Múzeumi Hírlevél* mellékletéből – a teljesség érdekében – átvettünk.

ágak, múzeumok szakemberei is haszonnal fogják forgatni. A továbbiakban tervezük, hogy minisztériumi segítséggel a nemzetközi szakirodalomból újabb fordításokat teszünk közzé, s folyamatosan bővítjük a megelőző műtárgyvédelem tárgykörében a Néprajzi Múzeum honlapján (www.neprajz.hu/preventiv/) keresztül hozzáférhető információkat.

A jelen kiadvány révén most fordul elő először, hogy a Néprajzi Múzeum évkönyve egy teljes kötetét muzeológiai kérdéseknek szenteljük. A Néprajzi Értesítő eddigi 81 évfolyama meglepően ritkán foglalkozott műtárgyvédelmi és szorosan vett muzeológiai problémákkal, tennivalókkal. Ha nem is az egyetlen, de mindenképpen a legjelentősebb kivétel Kovács László nevéhez fűződik, aki több mint 60 évvel ezelőtt adta közre Néprajzi muzeológia című cikkét (KOVÁCS 1939), mely Bátky Zsigmond *Útmutatójának* megfelelő oldalai (BÁTKY 1992. 14–21) után az első szakszerű, rendszerezett foglalata a múzeumi leltározásnak és a műtárgyállomány csoportosításának. A Néprajzi Értesítő – előbb mint folyóirat, később mint évkönyv – a magyarországi néprajz egyik számottevő fórumaként elsősorban a múzeumi anyag feldolgozásában játszott eddig számottevő szerepet. A múzeum életéről gyűjteménygyarapodási beszámolóok, múzeumi jelentések, muzeológusi konferencia-előadások adtak hírt, ami közvetve azt is kifejezi, hogy a gyűjteményekkel való foglalatosság és a műtárgyvédelem a kelletténél – de még a ténylegesnél is – kisebb szerepet játszott az intézmény működésében. Ezt a korántsem szerencsés hagyományt szakítjuk most meg azzal, hogy az évkönyv egy teljes kötetével bő teret biztosítunk a gyűjtemények sokrétű formációs folyamatai több fontos problémájának. Kifejeződik ebben a múzeumról vallott felfogásunk, gondolkodásunk fokozatos átalakulása, a kollektív gondoskodás alapelveinek erősödése. Meggyőződésem, hogy ezzel elődeink áldozatos, ám rendszerint csendben, olykor szinte visszhang nélkül végzett gyűjteményfejlesztő és -megőrző munkája előtt is kifejezzük tiszteletünket.

Irodalom

- BÁTKY Zsigmond
1992 *Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére*. Reprint. Budapest, Néprajzi Múzeum.
- BALÁZS György (szerk.)
2000 *Segédlet múzeumi gyűjteményi terv készítéséhez*. Budapest, Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület.
- DE GUICHEN, Gaël
1999 Preventive conservation: a mere fad or far-reaching change. *Museum International*, vol. 51. No. 201. 1. 4–6.
- FEJŐS Zoltán
2000a *Útmutató néprajzi gyűjtemények értelmezésére*. In FEJŐS Zoltán (főszerk.): *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Budapest, Néprajzi Múzeum. 9–49.
2000b *A néprajzi gyűjtemények tudományos perspektívái*. *Tabula*, 3. évf. 1. sz. 77–88.
2000c *A Néprajzi Múzeum és a megelőző műtárgyvédelem*. *Múzeumi Hírlevél melléklet*, május, borító 2.

FEJŐS Zoltán (főszerk.)

2000 A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Budapest, Néprajzi Múzeum.

FOWLER, Catherine S. – FOWLER, Don D.

1996 Formation Processes of Ethnographic Collections. Examples from the Great Basin of Western North America. In KINGERY, W. DAVID (eds.): Learning from Things. Method and Theory of Material Culture Studies. Washington–London, Smithsonian Institution Press. 129–144.

JÁRÓ Márta

1991 Klimatizáció, világítás és raktározás a múzeumokban. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.

KEENE, Susanne

1999 A műtárgyvédelem és a restaurálás szervezése a múzeumokban. Kézikönyv muzeológusoknak és restaurátoroknak. Magyar szöveg: TIMÁRNÉ BALÁZSY Ágnes. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.

KOVÁCS László

1939 Néprajzi múzeológia. Néprajzi Értesítő, 31. évf. 261–293.

MILNER, Carole

1999 Who cares? Conservation in a contemporary context. Museum International, vol. 51. No. 201. 1. 22–27.

SCHIFFER, Michael B.

1987 Formation Processes of the Archaeological Record. Albuquerque, University of New Mexico Press.

SCHOLTEN, Steph

2001 A múzeumi munkaterv alapjai. A magyar kiadást szerkesztette: Balázs György és Poroszlai Ildikó. Budapest, Nederlandsche Museum Vereniging.

WILHELM Gábor

1999 Preventive Conservation, ICCROM, Róma. Múzeumi Hírek, 20. évf. 5. sz. 146.

XÁNTUS János

1892 A Magyar Nemzeti Múzeum Ethnographiai Osztályának története, s egy indítvány jövőjét illetőleg. Ethnographia 3. évf. 7–10. sz. 268–310.

ZOLTÁN FEJŐS

The (ongoing) task: safeguarding the museum collections and artifacts

Since the core of a museum is its collection, it is necessary to coordinate all activities for safeguarding its materials. Traditionally, the care of the artifacts was the job of conservators while other museum professionals were not really involved in the life expectancy of the objects assembled. To take a broader view, however, the collections under the care of museums are subject of different cultural and non-cultural formation processes. Such processes determine the fate of the cultural information inherent in the collections. Preventive conservation and collection management are two important contemporary strategies to transform museum ethics and daily professional activities. A heightened awareness in collective care and a more holistic approach to museum management are important factors in the formation processes of more and more contemporary museums. The Museum of Ethnography in Budapest has recently implemented a preventive conservation plan followed by various steps in collection management to improve the

condition of its large collections. The first was assisted by an international project, by teamwork for preventive conservation organized by ICCROM in 1999. The collection management programme benefited from bi-national Dutch-Hungarian museum cooperation. The current issue of *Néprajzi Értesítő* lays down the main directions and results of the two projects. It also includes some important texts in Hungarian translation, a bibliography and reviews of preventive conservation and collection management.

Gyűjteménykezelés és megelőző műtárgyvédelem: a kapcsolat

„Melyik múzeumigazgató merné megtagadni nyilvánosan azt a nézetet, hogy a múzeumoknak nem szabad olyan tárgyakra szert tenniük, amelyeket nem képesek elfogadható színvonalon megőrizni? De ez az elv a valóságban még tökéletlenül sem mutatkozik meg a legtöbb múzeum tevékenységében (sőt, talán egyikében sem).”¹

Egy konferencia témaválasztása több tényezőtől függ. Amikor az úgynevezett „néprajzos továbbképzés” – ma már egyszerűen csak konferencia – 1999. évi megrendezése szóba került, a Néprajzi Múzeum legfontosabb nemzetközi projektjeit találtuk alkalmasnak arra, hogy több múzeumot is érintő tanulságait megosszuk Önökkel. Az egyik a *gyűjteménykezelés* (collection management), a másik a *megelőző műtárgyvédelem* (Preventive Conservation) projekt.

Az előzmények

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium közgyűjteményi főosztálya és a holland Kulturális Minisztérium megfelelő főosztálya 1993 októberében rendezte meg az első holland–magyar „múzeumi management workshopot”, amelyet azután még jó néhány követett. 1995–1997 között a Holland Múzeumi Szövetség és a Pulszky Társaság Magyar Múzeumi Egyesület indított múzeumi menedzsment együttműködést a Holland Külügyminisztérium Matra-projektje keretében. Ezt a projektet a magyar Kulturális és Oktatási Minisztérium, a holland Oktatási, Kulturális és Tudományos Minisztérium, Magyarország Holland Nagykövetsége és az ICOM nemzeti bizottságai mindkét országban támogatták. A projekt keretében a hollandok Tatán 1997-ben „Collection Management Workshop”-ot tartottak cseh és magyar résztvevők számára. A tatai szakmai műhelymunka főbb témái a következők voltak:

- a gyűjtemények elemzése, a Delta-terv erős és gyenge oldalai,
- az intézmény feladatának és funkciójának elemzése, mission statement,
- kapcsolatok a külvilággal (minisztérium, fenntartók, szponzorok, látogatók, média),
- az intézményi vezetés belső feladatai, struktúrája, problémái,
- válságkezelés és programmenedzselés, csoportmunka szervezése, szervezeti és személyi problémák kezelése,
- pénzügyi menedzselés, új források feltárása, hasznosítása, piackutatás.

¹ KEENE 1999. 35.

Egy hét alatt kimerítő képet kaphattunk elsősorban a Delta-tervről (lásd Mart van der Sterre írását a Néprajzi Értesítő e számában), arról, hogyan oldotta meg a holland kulturális kormányzat a kulturális örökség tárgyi és dokumentációs anyagának állagmegóvását, hogyan érte el, hogy a gyűjtemények nyilvántartása megnyugtató módon haladt, a gyűjtemények elemzését követően osztályozták a műtárgyállományt, stb. A kiindulóponttól, a holland gyűjtemények 1980-as évekbeli áldatlan állapotáról levetített diafelvételek és a videofilm mellé hasonló magyar példák is kerültek. Kiderült, a hazai gyűjteménytárak semmivel sem voltak rosszabb helyzetben, mint a hollandok a Delta-terv kezdetekor.²

A tatai szakmai műhelymunkát követően merült fel a holland-magyar múzeumi kapcsolatok továbbfolytatása az 1999–2001 közötti időszakban. Az együttműködés területeit számba véve kézenfekvőnek tűnt a *collection management* (magyarított változata *gyűjteménykezelés*) téma folytatása, kiterjesztése. A tatai szakmai képzésről beszámolva e sorok szerzője a következőképpen értékelte az ott hallottakat: a holland kulturális kormányzat felismerése nyomán a gyűjtemények állapotának teljes felmérését, az elhelyezés optimalizálásának szükségességét, majd a több milliárd guldent kitevő Delta-terv végrehajtásának átvételét a magyar viszonyok között véghezvihetetlennek tartotta. Felajánlott viszont az akkori munkahelyén, a Mezőgazdasági Múzeumban egy kezdeményezést, a gyűjteménytárak állapotának felmérését, megoldási javaslat kidolgozását, kellő támogatás esetén néhány gyűjteménytár állapotának optimalizálását.³ A programhoz más elképzelésekkel (inventarizáció, tezaurusz kidolgozása) az Iparművészeti Múzeum is csatlakozott. Ezt követően a holland fél meghívta a Szépművészeti Múzeumot és a Néprajzi Múzeumot az ily módon létrejött „collection management” projektbe.

A holland–magyar múzeumi kapcsolat immár 8 éve tart.⁴ Ennek során különböző témakörökben tartottunk tanfolyamokat, tréningeket, amelyek közül néhány téma programként folytatódik. Jelenleg a kismúzeumok menedzselésével és a gyűjteménykezeléssel kapcsolatos alprogram fut. A gyűjteménykezelés projekt ikermúzeumi rendszerben folyik (*twinning project*), minden részt vevő magyar múzeum holland partnermúzeummal tart kapcsolatot, szervez szakembereik számára tanulmányutakat, cseréket.

Az EU Raphael programja által finanszírozott *Megelőző műtárgyvédalom* nemzetközi projektben Finnország (EVTEK Institute of Art and Design, Vantaa), Franciaország (Centre de Recherche et Restauration des Musées de France), Portugália (Instituto Português de Conservação e Restauro) és Magyarország (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Néprajzi Múzeum) vesz részt az ICCROM vezetésével. A projekt alapját egy megelőző műtárgyvédelmi felmérés adta, amely 32 európai

² A Delta-tervről lásd KUYVENHOVEN 2001; DIJKEN et al. 2001.

³ Objektív okok miatt ennek egyetlen eredményéről számolhatunk be: egy korábban vegyes funkciójú – időnként kiállításra, illetve raktárként használt – helyiség átalakításával korszerű, kétszintes textil- és képzőművészeti gyűjteménytár kialakításáról.

⁴ Az eredményekről a tanulmányutak, cserekapcsolatok állandó szervezője, ASTRID WEIJ számolt be az ICOM 1998. évi 18. konferenciáján Melbourne-ben *East and West meets!* címmel.

ICCROM-tagország múzeumait és intézményeit érintette 1997–1999 közötti időszakban, és hasznos adatokat, információkat és ajánlásokat gyűjtött össze a megelőző műtárgyvédelem európai stratégiája kidolgozásához.⁵ A felmérés két csoportban történt:

1. minisztériumok, restaurátor-konzervátor központok, egyetemek, laboratóriumok (kérdőív a megelőző műtárgyvédelem módszereire, standardokra, munkaköri leírásokra, törvényi szabályozásokra, publikációkra stb. vonatkozóan),
2. múzeumok, múzeumi gyűjtemények (jelen állapot felmérése, adatbázis felállítása és felhasználása a mélyebb elemzéshez).

A referencia anyag begyűjtését követően készült el a jelentés az európai múzeumok gyűjteményeinek helyzetéről (MENEGAZZI–SATIN 2000; MENEGAZZI 2000; PUTT–SATIN 2000; PUTT–HÄYHÄ 2001).

Gyűjteménykezelés

Mi történik a kiállításba nem került műtárgyak ezreivel, százezreivel? Gyűjteménytárakban vannak, ahol gyakran porosodnak, beáznak, Dexion-Salgó polcokon töredeznek, szállításkor megfelelő mozgató-, szállítóeszközök hiányában sérülnek, rosszabb esetben szigeteletlen padlástérben összeszáradnak, vagy éppen nedves pincékben penészednek. Egyéb fizikai körülményeik sem ideálisak; örülnénk annak, ha legalább a kiállításokon megfelelő fizikai kondíciók közé kerülnének. A gyűjteménytárak legtöbbször nem felel meg az előírásoknak, a hőmérséklet, páratartalom, megvilágítás, pormentesség követelményeinek, csak tárolásra, raktározásra alkalmasak, arra is csak nagy megszorításokkal.⁶

„Gyűjteménykezelésen” most nem az eddigi, hagyományos értelemben vett gyűjteménykezelői tevékenységet értjük, hanem mindazt, amit az angol – s nyomán egyéb nyugat-európai – muzeológusszakma *collection management*-nek mond. Ez a két szó alkotta kifejezés jelenti mindazt, amit a tárgyak múzeumba kerüléséért, majd a múzeumba kerülést követően a tárgyakért s a belőlük létrehozott gyűjteményekért tennünk kell, múzeumvezetőknek, restaurátoroknak, muzeológusoknak, gyűjteménykezelőknek egyaránt azért, hogy kulturális örökségünk ránk bízott részét megfelelően gyarapítsuk, megőrizzük, kezeljük s a látogatók elé tárjuk.

Az már a sors különös szeszélye, hogy mire mindez hozzánk is eljutott, s azt gondolhattuk, közvetlenül a modern muzeológia élvonala mögött vagyunk, a Museums and Galleries Commission, amely legtöbbet publikált e témakörben, *re:source* (The Council for Museums Archives and Libraries) néven újjáalakult, s egy új, bűvös kifejezéssel jelentkezett, amit mindenre rá lehet húzni, ami muzeológiai

⁵ A felmérést egy próba projekttel indították 1994–1997 között négy múzeum és intézmény (francia, portugál, ír és belga) részvételével. *Teamwork for Preventive Conservation Pilot Project*, 1998. ICCROM

⁶ Ebben a tekintetben nincs nagy különbség vidéki és budapesti múzeumok között, elrettentő példákat bőségesen hozhatnánk! Vö. KONCZ 1999.

munkálkodásunk során valaha is fontos volt és lesz: *stewardship*. Ez a kifejezés, amely a szótár szerint *gondnokság, intézőség, jószágigazgatás*, régiesen *sáfárkodás* jelentésű, olyan új tartalommal töltődik meg, amely a kulturális örökség felett való mindenemű felelősséget jelent.⁷

A Smithsonian Institute a következőképpen fogalmazta meg gyűjteménykezelési elveit: „A gyűjteménykezelés a múzeumi gyűjtemények előre megfontolt fejlesztése, karbantartása, használata és elhelyezése.”⁸

A múzeum küldetése (Mission statement)

Ahhoz, hogy egy tárgyat a múzeumban elhelyezhessünk, saját értékének megfelelően kezeljük, egyáltalán, a múzeum tárgyai között a tárgyak egy bizonyos csoportját külön *gyűjtemény*ként kezeljük, meg kell határozniuk vagy, ha szükséges, újra kell fogalmazniuk az adott múzeum gyűjtőkörét, feladatait, céljait, ha tetszik, *küldetését* (mission statement). Ez egy tömör, néhány mondatos megfogalmazás mindarról, amiért múzeumunkat, gyűjteményeinket létrehozták, ritkább esetben létrehoztuk, s amiért működik, fenntartják, fenntartjuk. Egyszerű, alapvető kérdésekre kell választ adniuk, elsősorban önmagunk számára, a szakma számára, s persze a közgyűjteményt fenntartók, az adott közösség számára is.

A British Museum küldetése egyszerűen így hangzik:

„A nemzet számára és az örökkévalóságnak megőrizni és megővni a gyűjteményébe tartozó nemzeti örökséget.” (KEENE 1999. 159.)

A holland szabadtéri múzeum (Arnhem) küldetése dinamikusabb hatású:

„A holland életet felidéző bemutatás mindenki számára, aki Hollandia iránt érdeklődik. A múzeum célja, hogy teljeskörűen nyitott, aktív és fogadókész legyen.” (SCHUIRINGA–COUWENBERG 1996. 4.)

Meglepően modernnek tűnik a 19. század fordulójáról Radisics Jenőnek, az Iparművészeti Múzeum akkori főigazgatójának küldetészerű megfogalmazása, amely szerint a múzeum feladata „egybegyűjteni az iparművészet múltjának jellegzetes és kiválóbb emlékeit, ezek segélyével, mint tanítóanyaggal, amely eszmei tartalmánál fogva alkalmas irányításra s rég elfeledett technikák felelevenítésére, fejleszteni körünk iparművészetét, [...] egyúttal pedig a közönség ízlését nemesíteni s benne művészi alkotások iránt való szeretetre nevelni, hogy vevője legyen a művészetre törekvő hazai termelésnek.” (LOVAY 1995. 9.)

A „múzeum” másféle felfogásáról tanúskodik a Mezőgazdasági Múzeum 1907-ben megfogalmazott programja, amely szerint „A mezőgazdasági múzeum célja és hivatása mindannak bemutatása, ami a magyar mezőgazdaságra érdekléssel és fontossággal bír, amiből a hazai mező-, kert-, szőlő-, vagy erdőgazdaság megbízható és gyakorlati tanulságot meríthet és amiből úgy a belföldi, mint a külföldi érdekeltek a magyar mezőgazdaság terményeit legközvetlenebbül és leghívebben megismerhessék.

⁷ re: source manifesto 2000. lásd: <http://www.resource.gov.uk> internetcím alatt.

⁸ *Transaction Terms for Collection Management*. Smithsonian Institution, 1994. vii.

A múzeum ezen célját és hivatását a gyűjteménytárgyainak állandó bemutatásával és kiegészítésével, időleges kiállítások rendezésével, előadások és esetleg gépbemutatók tartásával, a belföldön és külföldön végzett szakszerű tanulmányokkal, tudományos és gyakorlati kiadványokkal, más rokon irányú intézetekkel való viszonyával és hasonlókval igyekszik elérni.” (S. SZABÓ 1956. 7.)

1932-ben állapítja meg Nagy Iván Edgár, a Mezőgazdasági Múzeum akkori igazgatója, hogy „A múzeum, mely a béke idején Magyarország mezőgazdaságának hű tükrét adta, a háborús évek alatt és azok után is kellő anyagi támogatás hiányában nem tarthatott lépést minden tekintetben a mezőgazdasági tudományok haladásával. [...] Bántó él nélkül mondhatjuk, hogy az egykor abszolút korhű gyűjtemény egyes vonatkozásokban lassan valóban »múzeum«-má kezdett válni.” (S. SZABÓ 1956. 112.)

Miután a küldetésünket egyértelműen megfogalmazzuk, majd minden munkatársunkkal elfogadtatjuk – s jó esetben a fenntartó minisztérium/önkormányzat által kiadott/kiadandó *alapító okirat* is ilyen értelemben fogant intézményünkről –, meghatározhatjuk a múzeumi tárgyak gyűjteményeit, vagy újrafogalmazhatjuk azokat.

Meg kell vizsgálnunk, vajon megfelelnek-e a gyűjtemények, a tárgyak a múzeum küldetésében megfogalmazottaknak? Műtárgyvásárlásoknál, szerzeményezésnél általános kritikaként gyakran elhangzik, hogy miért kell rossz, sérült, fertőzött tárgyat vásárolni, miért kell újabb és újabb tárgyakat vásárolni egy már úgyszólván zsúfolt gyűjteménytárba, egyáltalán, miért kell még mindig tárgyakat vásárolni vagy akár csak elfogadni is? (Az egyszerűség kedvéért gyűjteménytárról, tárgyvásárlásról írok, de a problémák legtöbbször ugyanúgy vonatkozik a legtöbb gyűjteménytípusra: dokumentációs/adattári gyűjteményre, fotó-, audio-, video-, film- stb. gyűjteményre egyaránt.)

Gyűjteménytörténet

Ahhoz, hogy nagy biztonsággal tudjuk, mit kell gyűjtenünk, pontosan ismernünk kell a múzeumi gyűjteményeket, még pontosabban saját gyűjteményünket, műtárgyállományunkat. Ehhez néha valóságos kutatómunkát kell végeznünk, hiszen a gyűjtemények többször „gazdát” cseréltek, egy ember emlékezete nem foghatja át az esetleg száz éve létrejött s azóta folyamatosan gyarapodó gyűjtemények történetét. Áttekintve egy-egy több ezres, esetleg több tízezres gyűjteményt, megállapíthatjuk annak belső tagoltságát, kor, tárgytipusok, alapanyagok, műhelyek, stíluskritériumok, használat stb. szerint. A gyűjteménytárakról szóló ilyen jellegű feldolgozásnak szólnia kell a gyűjtemény ismertségéről, szakirodalomban való szerepléséről is.

Egy-egy összeggel felmérhetjük, vajon milyen tárgyak, tárgytipusok hiányoznak, vajon képviselt-e minden terület, vidék, amelyet gyűjteménytárunknak tartalmaznia kellene. Az is ki fog derülni, milyen valós értékeket, egyáltalán valóban oda- való tárgyakat tartalmaz-e egy-egy gyűjtemény? A tárgyak, dokumentációk egy-egy csoportját indokolt esetben külön gyűjteménnyé, algyűjteménnyé formálhatjuk, esetleg néhányat össze is vonhatunk a megfelelő feltételek biztosítása miatt (anyag szerinti tárolás, személyi feltételek), amint ez a múzeum, a gyűjtemények történetében többször is előfordulhatott.

Egyes gyűjteménytípusoknál felmerülhet a virtuális gyűjtemény létrehozása is. Erre vonatkozó korai hazai kísérletnek tekinthetjük például a Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívumát, amely Balassa Iván elméleti alapvetése nyomán jött létre, s amely a magyarországi közgyűjtemények mezőgazdasági vonatkozású tárgyi anyagának adatait (fotóval együtt) gyűjti egybe, mellette ikonográfiai anyag szolgál a történeti és nemzetközi vonatkozások megértetésére (CSOMA 1981).

Igen figyelemreméltó ebben a tekintetben a holland Rijksdienst voor Kunsthistorische Documentatie (RKD, Művészettörténeti Dokumentációs Központ) gyakorlata. A Dr. C. Hofstede de Groot művészettörténeti dokumentációs hagyatékából 1926-ban alapított intézet anyaga a középkortól napjainkig terjed, mintegy 3,5 millió reprodukcióból áll, könyvtára 400 000 kötetes, mellette többmillió újság és egyéb nyomtatott anyag segíti a kutatókat. A dokumentációs gyűjteményt állandóan frissítik, elsősorban aukciós katalógusok anyagával, főként a holland anyagra koncentrálva, de mást is gyűjtenek: holland anyagot mindenhol, a Hollandiában lévő képzőművészeti anyagot, akár holland, akár nem. Ötven fős állandó stábbal dolgoznak, állami költségvetésből, de egyéb finanszírozási lehetőségeik is vannak. A londoni és a müncheni társintézményekkel közös adatbázison dolgoznak, amit internetre tesznek. Jelenleg 20 000 darab holland festményt tartanak nyilván, ez a szám 5-6 év múlva előreláthatólag 30-35 000-re növekszik. Múzeumok mellett 1500 különféle gyűjteményt tartanak számon (városházák, minisztériumok stb.). Kutatók számára a használat ingyenes, csak külön szolgáltatásokért kérnek térítést. Szoros együttműködést tartanak fenn a holland társintézményekkel, egyetemi hallgatók PhD-képzését segítik elő, 2 éves nyári kurzusokat szerveznek művészettörténészek, műtárgykereskedők számára.

Jóllehet a sajtóban megjelent egy-egy cikk virtuális múzeumokról is, ezek ma még általában egy-egy web-oldalról, ritkábban egy-egy virtuális kiállításról szólnak⁹, s csak nagyon ritkán egy gyűjteményről, mint például a Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívumának az agrárépítészet emlékeiről közölt internetes virtuális gyűjteménye.¹⁰ A külföldi példák közül említésre méltó az angol *nemzeti virtuális múzeum* (The National Virtual Museum), amely 24 órás múzeumként jelzi magát, és a múzeumok, kiállítások, külön gyermekeknek szóló kiállítások mellett más honlapokat is listáz, a múzeumi világ egyéb híreit is közli.¹¹

Gyűjtemények elemzése (SWOT analízis)

A múzeumok tárgyi anyagát elemezve meg kell állapítanunk gyűjteményünk, gyűjteményeink erősségeit, kivételes értékeit (Strengths), de ugyanígy gyenge pontjait, hiányosságait is (Weaknesses). Fel kell vázolnunk a lehetőségeket (Opportunities), amelyek révén gyűjteményünk teljessé válhat, értékének megfelelő besorolást kaphat,

⁹ A virtuális múzeum, virtuális kiállítás problémakörére lásd RÁDULY 1999; GANDERA 1999.

¹⁰ <http://origo.hnm.hu/mmm>

¹¹ <http://www.24hourmuseum.org.uk>

ugyanakkor fel kell ismernünk a veszélyeket (Threats) is, például az önkormányzati gyűjteményeket fenyegető restriktív intézkedéseket! El kell végeznünk a gyűjtemények komplex elemzését, amely vonatkozik az elhelyezés fizikai körülményeire (épület, helyiség, klíma, biztonság, tisztaság, konzerválás, restaurálás állapota), a ráfordítható költségekre, rendelkezésre álló szakemberek (muzeológus, gyűjteménykezelő, restaurátor) felkészültségére, a gyűjtemény nagyságára stb. Fel kell mérnünk olyan, kevésbé egzakt módon megfogható ismérveket is, mint a szakértelem, a motiváció, a kommunikáció, a vezetési stílus. Ezeket számba véve adhatjuk meg egy-egy elemzett gyűjtemény értékelését, besorolását (A: elsőrendű; B: átlagosnál jobb; C: nem túl jó, nem túl rossz, olyan, mint egyéb hasonló múzeumban; D: nem olyan jó, amilyen lehetne, a szükséges lépéseket meg kell fogalmazni; E: abszolút rossz, krízishelyzet, azonnali beavatkozást igényel). Ezeknél az elemzéseknél ki kell térni az átmeneti raktár kérdésére, funkciójára (egyáltalán meglétére), valamint a restaurátorműhelyekre is.

Osztályozás, profiltisztítás

El kell végeznünk a gyűjtemények s a tárgyak, a dokumentáció osztályozását is. A fent vázolt gyűjteménytörténeti feldolgozás során kiderül, milyen módon, milyen elképzelések szerint kerültek be tárgyak egy-egy adott gyűjteménybe. A tárgyak, dokumentumok maguk is osztályozódnak, értékük – még ha szubjektív megítélés alapján is – külön osztályozás nélkül is nyilvánvaló. Magunk is osztályozunk azzal, hogy melyiket szánjuk kiállításra, kiadványba: általában a jól adatolt, a díszített, a datált tárgyakat, a „szépnek” tartottakat, s ezek forognak kiállításról kiállításra. Osztályozunk azzal is, hogy a katasztrófahelyzetre összeállított, gyorsan menekítendőök szűk listájába is ezeket vesszük fel.

Az osztályozás azért is szükséges, hogy az esetlegesen nem egy adott gyűjteménybe tartozó tárgyakat, tárgye gyűjtéseket kiszűrjük, s egy múzeumon belül elvégezzük a profiltisztítást. Elképzelhető, hogy olyan tárgyak, tárgye gyűjtések kerültek be egy adott időben, egy adott gyűjtési koncepció révén, amelyeket azóta nem gyűjtünk, s más múzeumokba valóknak lennének. Ezeket a múzeumok között kell felajánlani cserére.

Meg kell tehát határoznunk azoknak a tárgyaknak a körét, amelyek

- A) nemzetközi, nemzeti értékkel bíró, meghatározó tárgyak (megelőző műtárgyvédelem és restaurálás egyaránt megilleti őket),
- B) kiállítási szempontból fontosak, tárgye gyűjtés részei (megelőző műtárgyvédelem és restaurálás),
- C) mindazok, amelyek nem tartoznak az A) és B) kategóriába, de beletartoznak a múzeum megfogalmazott célkitűzéseibe, gyűjtőkörébe (megelőző műtárgyvédelem révén állapotuk fenntartandó),
- D) a múzeumi küldetés körén kívül eső tárgyak (megelőző műtárgyvédelemmel állapotuk fenntartandó). Ezeken legjobb túladni, hiszen csak a helyet fogják, a múzeum soha nem fogja kiállítani, kutatni stb.

Jóllehet a profiltisztítás fent leírt módja profilszűkítést jelent, nem kerülhető meg a profilbővítés sem: a fent említett virtuális gyűjtemények létrehozása mellett gondolkunk például a jelenkor-dokumentálás feladataira a svéd SAMDOK példája alapján (NYSTRÖM–CEDRENIUS 1982).

Helyzetkép: gyűjteménykezelés, osztályozás, selejtezés

Néhány megyei múzeumigazgatóságot a jelek szerint elért egyféle átszervezési hullám, amely – úgy tűnik – egyre több régiót fog érinteni. A legmarkánsabb okok mindenütt hasonlóak: hely- és pénzihiány, no meg az önkormányzati vezetés szemléletének és igényeinek változása. A tervezett átalakítás sarokpontjai a városi múzeumok átruházása a helyi önkormányzatokra, valamint a megyei hatáskörű múzeum belső működési és gyűjteményi rendjének átformálása (RIBA 2000). Az utóbbinak az előzetes tervezetek szerint része lehet egyes gyűjtemények végleges lezárása, anyaguk nagyarányú selejtezése is. Néhány megyei (nem szakmai!) revízió kifogásolja, hogy sok hasonló tárgy található egyes helyi néprajzi gyűjteményekben. Ezt a párhuzamosságot véleményük szerint meg kell szüntetni, s a megyei szervezeti forma fennmaradása esetén ki kell jelölni azt az intézményt, amelyik a „vidéki” múzeumok közül néprajzi gyűjtést végezhet. Másik elvárás az *esztétikai* szempontból kifogásolható állapotú, küllemű tárgyak végleges selejtezése volt valamennyi gyűjteményben.¹²

Eladhatók-e a múzeumokból a műtárgyak?

A Műértő című folyóirat 1999 szeptemberében közölt egy körkérdest, és az arra adott válaszokat *Eladhatók-e a múzeumokból műtárgyak?* címmel (MŰÉRTŐ 1999. 8–9).

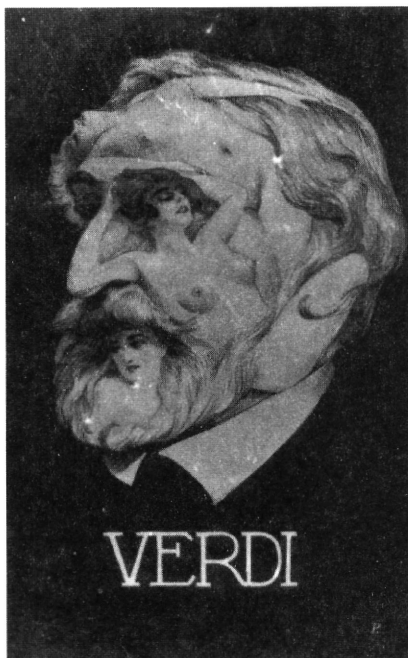
A kérdésfeltevésre állítólag a *holland példa* adott okot, ahol „...jó pénzért adnak el tárgyakat azért, hogy árukból értékesebbeket vásárolhassanak.”¹³ Ilyen módon feltéve a kérdést a válasz egyértelműen *nem*. A kérdés azonban nem így hangzik, s természetesen a válasz sem ilyen egyszerű.

Át kell gondolni a fentebb vázoltak szerint a gyűjtemények összetételét, s miután számot vetünk arról, mi az, ami feltétlenül fontos, mi az, ami nem, több dolgot is tehetünk azelőtt, mielőtt a műtárgyak eladása eszünkbe jutna.¹⁴

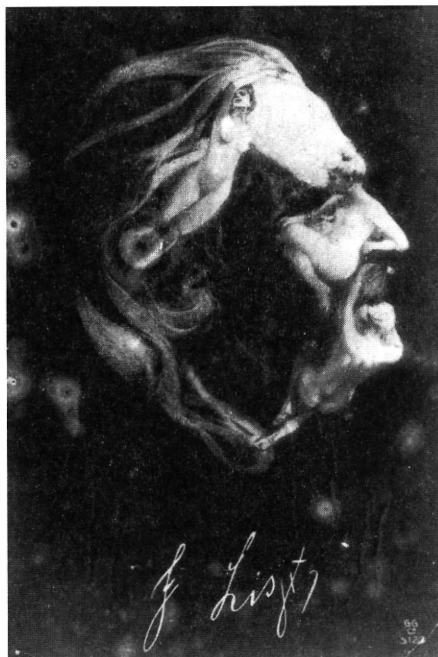
¹² A Szabad Földben Nemes Antal Biharnagybajomból *Nem hagyjuk a múzeumunkat* címmel arról írt, hogy értékes gyűjteményük a túlzásfoltóság miatt jelentős mértékben károsodik: „Mi egyáltalán nem tekintjük sajnálatosnak, hogy ennyi értéket sikerült eddig is megmentenünk. Ígérhetjük, a hivatal nem tudja megakadályozni a gyűjtést.” 2000.

¹³ Az adott válaszokat elemezve a válaszadók (csak múzeumi vezetőket kérdeztek meg) majdnem fele-fele arányban adtak *igen*, illetve kategorikus *nem* válaszokat, bár az *igen* választ adók sem az eladásra, inkább a gyűjtemények helyzetének megoldására adtak *igenlő* választ.

¹⁴ Egy holland városi, önkormányzati fenntartású múzeum fenntartási gondok miatt eladott egy festményt, de ez elszigetelt példa, nem következik a holland múzeumi gyakorlatból. Sajnos a hazai gyakorlatban is előfordult ilyesmi: a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban „1954-55-ben politikai elrendelés alapján 133 képet selejtezték le...” s valószínűleg eladták őket, hiszen később műkereskedőknél bukkant fel néhány közülük. MŰÉRTŐ 1999. 9. 10.

1–4. KÉP. Waltner Berta gyűjteménye, Mezőgazdasági Múzeum üvegnegatívára, leltározatlan anyag.

A kérdés pedig az, hogy egy-egy múzeum műtárgyállománya milyen értéket képvisel?¹⁵ Vajon egységes-e, vagy vannak benne olyan darabok, tárgye gyűttesek, amelyek nem oda valók: vagy azért, mert esetlegesen kerültek oda, egy hagyatéki részeként, vagy olyan gyűjtési, gyűjteményi politika, elképzelés során, amelyet ma nem teljes mértékben tudunk felvállalni. Mire gondolok? Például a Mezőgazdasági Múzeum fotótárának üveglemezei között található, Waltner Bertától származó felvételekre, amelyeken művészi megfogalmazású aktrajzokból kialakítottan ismert személyek arcképei láthatók (1-4. KÉP). Hogy az üveglemezek értékesek, kétségtelen, hogy hogyan kerültek a Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményébe a 10 000 litert tejlő díjnyertes pirostarka tehén és a szürkemarha, ugyancsak díjnyertes bika felvétele közé, pontosan nem tudni (5. KÉP). Az viszont eléggé egyértelmű, hogy a Fotográfiai Múzeumba való anyagról van szó. Vagy például a Rákosi elvtárs 60. születésnapjára készült, egyébként szépen faragott hordócskák, kulacsok, amelyekből mintegy 50 darab található a szőlészet-borászati gyűjteményben, a megszokott növényi ornamentelek közé rejtve a Rákosi elvtárshoz írott keresetlen, üdvözlő sorokat. Szó nincs arról, hogy ezeket mint a korra jellemző termékeket számúzni kellene a gyűjteményből, de szelektálni kellene, hiszen a zsúfoltságot lehetne vele csökkenteni, s esetleg más gyűjtemények számára át lehetne adni néhányat közülük.

Mit tartott helyesnek erről kérdésről a Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményeit 1936-ban feltáró selejtezési bizottság? Az akkor 40 éve létesült múzeum műtárgyállományát felülvizsgálva megállapították, hogy az meglehetősen vegyes. Öt csoportba javasolták osztani a tárgyakat aszerint, hogy melyek azok, amelyek

- a múzeumban használhatók és ezért ki nem adhatók,
- a múzeumban fölöslegessé váltak, de még kifogástalanok,
- átalakíthatók vagy leszerelve használhatók,
- más célra nem alkalmasak, tehát árverés útján értékesítendő, és végül
- hasznavethetetlen, megsemmisítendő objektumok.¹⁶

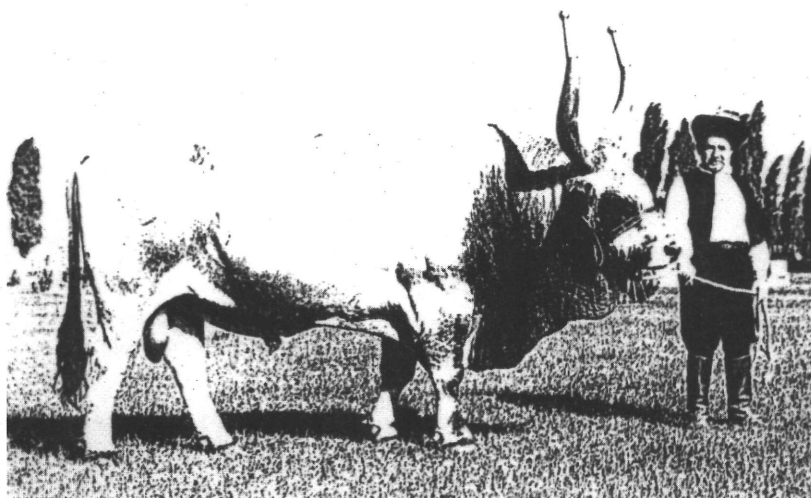
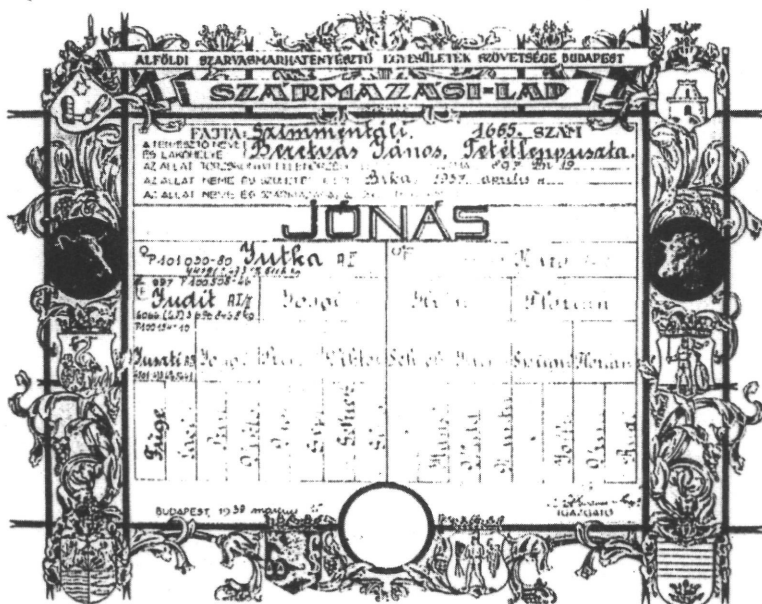
A fennmaradt jegyzékek szerint először a tárcához tartozó oktatási és kísérletügyi intézmények, majd múzeumok és más főhatósághoz tartozó oktatási intézmények szállították el a kiválasztott anyagot. Így például 1938-ban a Néprajzi Múzeumhoz került egy 58 darabból álló kubikuskésztség és egy 31 darabos csikóskésztség is.¹⁷

Az értékeléstől, osztályozástól több kolléga fél. Fél azért, mert a tárgyaknak értéket adni egyet jelent azzal, hogy elfogadjuk a *piac* értékelését, s nem eszmei, hanem anyagiassult értéket állapítunk meg. Ebben a megközelítésben egyes tárgyak, tárgycsoportok a divatos, felkapott kategóriába tartoznának, mások, a műkereskedelem számára értéktelenek pedig értéktelenek lennének a múzeum, vagyis a történelem,

¹⁵ Ezt a kérdést is fel kell egyszer (ha majd lesz virtuális magyar néprajzi gyűjtemény) tennünk: milyen értéket képvisel nem csupán önmaga számára, hanem a magyar néprajzi gyűjtemény számára?

¹⁶ P. ERMÉNYI 1986. 80. Az 1936-ban elkezdett selejtezés 1940-ben fejeződött be.

¹⁷ P. ERMÉNYI 1986. 80. A selejtezéssel számos értéktelen anyagtól megszabadult a múzeum, számos történetileg értékes muzeális tárgy került más intézethez, pl. „régii töltőgető ekék, régi Gubicz eke, hódmezővásárhelyi magyar eke 1849-ből, planett rendszerű kézi és lókapák, kapáló gép 1860-ból, faragott járom, erdészethál használt régi eszközök, »állatápoló eszközök« és a tejfeldolgozás régi eszközei és edényei, kertészeti, borászati tárgyak.”

5. KÉP. Jónás, a díjnyertes bika, Mezőgazdasági Múzeum üvegnegatívára.

művészettörténet, néprajz stb. számára is. Márpedig az úgynevezett múzeumi szemlélet minden tárgyat egyenlő elbírálás alá tesz. Pedig osztályozzák a tárgyak önmagukat objektív értékeik alapján, osztályozzuk azokat magunk is, tudatosan vagy önkéntelenül régiségük, unikális jellegük, esetleg egyszerűen *szép* voltak miatt. S azután ezek kerülnek állandóan kiállításba, ezek tűnnek fel kiadványok képmelléleteiként, s adnak egyfajta egysíkú képet tárgyi kultúránkról.¹⁸

A gyűjteménytárak tárgyi anyagának értékelését, osztályozását mi sem kerülhetjük el, s az eddig alkalomszerű profiltisztításokat, amelybe időnként múzeumok szétválása, születése is belefért, egy átgondolt, tárgyakra, gyűjteményekre vonatkozó selektálás követhetné. A gyűjtőkörtől idegen tárgyak esetében persze nem az első lépés az elidegenítés, az eladás! A Delta-tervben részt vevő s a gyűjtemények osztályozását elvégző holland múzeumok feleslegessé váló tárgyait egy központi gyűjteménybe adták be (Collectie Netherland), ahonnan a többi múzeum válogathatott saját részére anyagokat. Innen – és csak innen! – választhat bármelyik minisztérium, külkapcsolati intézmény tárgyakat dolgozószobák, tárgyalók berendezéséhez kölcsönzéssel, hiszen a tárgyak az intézmény tulajdonában maradnak.¹⁹ Természetesen minden elkerülő tárgyról a múzeumnak dokumentációt kell készítenie, s azt megőrizni, ezzel a tárgyak valamikori odatartozását dokumentálni kell.

Nyilvántartás

A gyűjteménykezelés kapcsán érintenünk kell nyilvántartással kapcsolatos kérdéseket is. Minden, a fentiekben említett munka alapja a pontos nyilvántartás, legyen az hagyományos úton vagy számítógépen rögzített: a nyilvántartás kritériumai azonosak. A számítógépek adta előnyöket ki kell használni, hiszen így nagyszámú adat, új szempontok kezelése sokkal könnyebb, mint hagyományos módon. Bekerülnek a tárgy tárolási helyének (kiállításban, raktári polcokon), restaurálásának, kölcsönzésének adatai is az eddigiek mellé, s más szempontok bevitelére is lehetőség. A számítógépben lévő adatsorhoz kapcsolható a Néprajzi Múzeumban kidolgozott műtárgyvédelmi adatlap is, amely a tárgyat külső kölcsönzés esetén kíséri, felsorolva a szállítás, kiállítás esetén betartandó követelményeket.²⁰

¹⁸ „Legtöbb tárgy múzeumi életének legnagyobb részét raktárban fogja tölteni. Angliai múzeumokbeli becslések szerint a tárgyaknak általában 80 százaléka raktáron van.” GAIL Dexter Lord – BARRY Lord, 1991. 115.

¹⁹ Ki tudná megmondani, hány műtárgy tűnt el a minisztériumi dolgozószobákból? E sorok írója dokumentált egy esetet, amikor a Mezőgazdasági Múzeum által a Földművelésügyi Minisztériumnak kölcsönadott tárgyak közül egy Herman Ottó által gyűjtött ivócsanak, egy habán korsó s egy pásztortülök tűnt el az 1980-as években. A három közül kettő ráadásul a Néprajzi Múzeumtól kölcsönként tárgy volt!

²⁰ A műtárgyvédelmi adatlapot a preventív munkacsoport dolgozta ki, lásd e számban külön.

Gyűjteményi terv

Ahhoz, hogy gyűjteményeinket, kulturális örökségünket helyesen gyarapíthassuk, alaposan meg kell ismernünk meglévő anyagunkat. Mindezek alapján gyűjtési, gyűjteményi tervet kell készítenünk az egyes gyűjteményekről, összefoglalóan pedig a múzeum gyűjtési tervét kell összeállítanunk.

„A gyűjteményi terv eszköz ahhoz, hogy bepillantást nyerjünk a múzeumi gyűjtemény összetételébe és fontosságába.” (BALÁZS szerk. 2000. 5.) A gyűjteményi terv a munkaterv része, tartalmazza azt, hogy a múzeumi vezetésnek mi a szándéka a gyűjteményekkel, a múzeum jövőjével.

A gyűjteményi terveket rövid (1 év) és hosszú (3-5 év) távra is el kell készíteni, hogy a kiadások finanszírozását, a munkatársak idejét is megfelelően tervezhessük. Meg kell állapítanunk az egyes gyűjteményekről azt is, hogy zárt, csak kivételesen bővíthető vagy nyílt, különböző elvek alapján bővíthető gyűjteményről van-e szó. Egyszerűen a gyűjtemények *jövőjét* kell megterveznünk.

A gyűjtemény története, tagoltsága és állapota alapján meghatározhatók a bővítés szempontjai, az esetleges selejtezés kérdései, az önállóság kérdése (összevonása más gyűjteménnyel, esetleg egy nagy gyűjtemény megosztása, tagolása a tárgyak anyaga szerint). Fel kell mérni az újabb tudományos szempontok, felfogásmódok követelményeit, például a jelenkutatás, a kultúrakutatás, a fogyasztáskutatás lehetőségeit, igényeit: ezek alapján új gyűjtemények jöhetnek létre.

A gyűjteményi tervnek tartalmaznia kell az alapvető információkon túl (adott gyűjtemény létrejötte, története) a gyűjteményekkel kapcsolatos mindennemű elképzelést, tervet: a fejlesztés irányait, az elhelyezésre, számítógépes feldolgozásra vonatkozó terveket, a gyűjtemény értékelését nemzetközi, országos, illetve múzeumi szinten, a gyűjtemény jogi helyzetét (esetleges tisztázatlan körülmények között bekerült tárgyakra vonatkozó adatok). Fel kell vázolni a további szerzeményezési elképzeléseket, annak költségvetési következményeivel, lehetőségeivel együtt. Ki kell térni a nyilvántartás, konzerválás, restaurálás állapotára, az elképzelésekre, tervekre, a gyűjteménnyel kapcsolatos tudományos tervekre, a bemutatás alkalmaira egyaránt.

A Magyar Múzeumok egyik utóbbi számában a „múzeumi standard” 1988. évi, tehát éppen a rendszerváltás előtti megfogalmazását olvashatjuk, azt a kívánságlistát, amely legtöbb pontjában ma már elképzelhetetlenül jó, mondhatni múzeumszerű körülményeket biztosítana műtárgyaknak, s kezelőiknek, muzeológusoknak, gyűjteménykezelőknek egyaránt. Megvalósulása esetén a *múzeum* nemcsak mint épület, a gyűjtemények, műtárgyak helye (*lásd a Múzeumi intézmények, A múzeumok elhelyezése fejezeteket*), de mint intézmény, mint a muzeológusi munka helyszíne is ideális lenne (*A múzeum személyzete, A múzeumok ellátása, A múzeumok felszereltsége*)! Témánk szempontjából fontosabb normatíva ajánlások:

- Területi arányok: „1/3 rész kiállítási tér (állandó és időszakos együtt), 2/3 rész gyűjteményi táruk, feldolgozó helyiségek, munkaszobák, műhelyek részére. (Ezen belül a gyűjteményi táruk a – teljes – hasznos alapterület 50%-ához közelebbeknek.)”

- Szakember-ellátottság: néprajzos muzeológusok alkalmazása „...A Néprajzi Múzeumban szakgyűjteményenként minimum 3-6 fő szükséges.” Gyűjteménykezelők: „3-5 néprajzoshoz 1 gyűjteménykezelő... biztosítandó” (MAGYAR MÚZEUMOK, 2000. 1. 29–31).

Megelőző műtárgyvédelem

A *gyűjteménykezelés* a gyűjteményekkel kapcsolatos mindenirányú muzeológiai tevékenységet összefogja, rövid- és hosszú távon tervezi, koncentráltan figyelve a műtárgyak érdekeire. Ezek közül legfontosabb a múzeumba került műtárgyak megóvása, megőrzése, hiszen a múzeumba kerüléssel nem oldódnak meg alapvetően azok fennmaradásának feltételei. A múzeumi gyűjteménytárak fizikai jellemzőit kell úgy alakítani, hogy azok ne egyszerűen raktárak, hanem a műtárgyak tárolására, megőrzésére alkalmas helyiségek legyenek. Mindezeket a tevékenységeket a *megelőző műtárgyvédelem* fogja össze.

Az ICCROM megelőző műtárgyvédelemről (*preventive conservation*) való felmérése 1997–1999 között 32 európai tagország múzeumait és intézményeit érintette. 86 intézmény válaszolt a feltett kérdésekre. Az európai múzeumok szinte mindegyikében eddig is foglalkoztak valamilyen szinten a megelőző műtárgyvédelemmel, nagyrészt hasonló koncepciók alapján közelítették meg a kérdést, derült ki a Cristina Menegazzi összegző tanulmányából (MENEGAZZI 2000).

A felmérés kérdőívek segítségével két célcsoportban történt:

- A) minisztériumok, restaurátor-konzervátor központok, egyetemek, laboratóriumok – a kérdőívben feltett kérdések a módszerekre, standardokra, metodikákra, munkaköri leírásokra, törvényi szabályozásokra vonatkoztak;
- B) múzeumok – a kérdőív a múzeumi megelőző műtárgyvédelem jelen állapotának feltérképezésére, alkalmazott adatbázisokra és felhasználásukra vonatkozott.

A felmérés értékelése:

1. Szerkezeti felépítés: a múzeumok 62,8 százalékának van megfogalmazott, leírt célkitűzése, koncepciója, mely tartalmazza a gyűjtemények tervszerű megelőző műtárgyvédelemét is, és a vezetés a múzeumok jelentős részében rendszeresen ellenőrzi a terv megvalósítását.
2. Pénzügyi terv: 3-5-éves megelőző műtárgyvédelmi terve a válaszoló múzeumok 46 százalékának van; 67 múzeum költségvetése tartalmazza a helyreállító konzerválás költségeit (ez terjedhet 1-50 százalékig, az átlag: 12 százalék), 52 múzeum költségvetése tartalmazza a megelőző műtárgyvédelem költségeit (0,1-25 százalék között, átlag 6 százalék), a múzeumok több mint 50 százalékának van éves terve a megelőző műtárgyvédelem forrásának finanszírozására, és ellenőrzi is a stratégiákat és a pénzszerzés sikerességét.
3. Munkatársak képzése: 58 múzeumban van a megelőző műtárgyvédelmet koordináló és azért felelős munkatárs, 79 múzeumban a dokumentálásért és nyilvántartásért felelős és 56 múzeumban van vezető munkatárs, aki fe-

lelős a katasztrófamegelőzésért ill. műtárgyak menekítéséért. Csak 61 múzeumban tartalmazza a megelőző műtárgyvédelem terve a munkatársak képzését/tréningjét, valamint 30 múzeumban van állandó team (minden szakterület képviselőjéből), amely hathavonta rendszeresen találkozik és tervezi, illetve ellenőrzi a megelőző műtárgyvédelem folyamatát.

4. Gyűjtemény: a múzeum gyűjteményének teljes nyilvántartási jegyzéke a kérdőívet kitöltő 86 múzeum közül 81-ben található meg; dokumentáció és nyilvántartás mindenütt van, bár ennek szintje különböző; kb. a megkérdezett múzeumok fele (46) rendelkezik írott tervvel a gyűjtemények megelőző műtárgyvédelmére.
5. Épület: a műtárgyak jobb megóvása érdekében mindegyik múzeum tervezi a raktárak jobb kihasználását, a raktározási körülmények javítását, a gyűjtemény mozgatásának korlátozását, speciális elhelyezési terek kialakítását stb.
6. Környezet: minden múzeumban elsődleges érdek a legérzékenyebb műtárgyak elhelyezése az épület legbiztonságosabb és környezeti hatásoknak legkevésbé kitett részébe.
7. Kommunikáció: a munkatársakkal többnyire megfelelő, de a külső közönséggel/látogatókkal teljesen hiányzik a kommunikáció. Általában a közönségnek nincsenek információi a gyűjtemények értékéről, fontosságáról, kvalitásáról és mulandóságáról a nem megfelelő kezelés esetén, a lehetőségekről, és arról, hogyan csökkenthető a megelőző műtárgyvédelem által a kockázat.

A felmérés során az A és B részről megtudható, hogy hiányzik-e egy megfelelően kidolgozott a *törvényi* háttér. Ezért az ICCROM a megelőző műtárgyvédelemmel kapcsolatos *jogi szabályozás* általános szerkezetének kidolgozásában látja saját szerepét, az egységes, de az egyes országok jogi és kulturális sajátosságait figyelembe vevő általános kritériumok felállításában. A felmérés alapján jól kimutatható másik gyenge pont az *anyagi források* felkutatására és a kapcsolat a *sponzorokkal*.

A *közönség bevonása* a múzeumi gyűjtemények gondozásába további hiányosságokat mutat. Leginkább a vertikális kommunikáció érvényesül – publikációk, konferenciák rendezése –, miközben köztudott, hogy a közönség aktívabb, közvetlen bevonása és a gyűjteményekért való felelősségtudat kifejllesztése sokkal hatékonyabb a horizontális kommunikáció által.

Mit lehet és érdemes tenni?

Az intézmények tág körű, általános listáját (magán- és közintézmények, helyi, nemzeti és nemzetközi szinten) össze kell állítani,

- a fentiek alapján létre kell hozni egy adatbázist, amely a források felkutatására és a kulturális marketing irányelveinek alkalmazására együttesen használható és hasznos az európai intézmények és múzeumok számára;
- a hálózatok kialakításával és karbantartásával elő kell mozdítani az információk és tapasztalatok cseréjét, áramlását.

A kutatásban részt vevő országokban sokféle képzési módszert és programot alkalmaznak, ezek minőségi értékelése után

- kialakítható, kifejleszthető a képzési tipológia, továbbá
- lefektethető az érdekelt intézmények és emberek listája,
- összeállítható hosszú távú egyetemi szintű nemzetközi képzési program,
- kutatás és publikálás terén közös kutatási irányelvek felállítása (mi a jelenlegi állapot, mik a jövőbeli irányelvek, támogatott ösztöndíjak, PhD-kurzusok, források felkutatása, tapasztalatok cseréje),
- megelőző műtárgyvédelem mint önálló egyetemi szak kifejlesztése (nemzeti és nemzetközi szinten).

Vantaa, 2000

A kulturális örökség védelmére minden ország létrehozta a maga intézményrendszerét, és minthogy a célkitűzés azonos, a megoldások is igen közel állnak egymáshoz. Az ezredfordulóra elérkezett az idő a stratégiák egységesítésére, az egyértelmű és mindenki számára elfogadható standardok kidolgozására. A jól megalapozott és helyesen használt gyűjtemények olyan kulturális vonzerővel bírnak a társadalom számára, amely kötelezettséget, elvárásokat ró a múzeumokban dolgozók és a múzeumokat vezető, valamint a múzeumokat fenntartók számára, hogy megóvják, megőrizték a gyűjteményeket a jövőnek, mégpedig a lehető legjobb állapotban! Egy-egy kultúrájának megismerése a közös európai múlt megismerése is, ha megőrizzük saját nemzeti kulturális értékeinket, gyarapítjuk és megőrizzük a közös európai tudatunkat, kulturális múltunkat a jövőnek. Egymás kulturális értékeinek megismerése nagyobb toleranciához vezet, hiszen csak azzal tudunk azonosulni, azt tudjuk elfogadni, amit megismerünk, az ismeretlen pedig ellenérzést, félelmet, viszolygást kelt, elutasításhoz, nacionalizmushoz, a másság kirekesztéséhez, kizárásához vezet.

A gyűjtemények megőrzésére fordítható energia és idő egyre csökken, ez hosszú távon veszélyeztetheti a gyűjtemények megmaradását, ezért szükséges egy hatékony módszer, stratégia kidolgozása. Ennek a felismerésnek jegyében a közös európai kulturális örökség értékeinek védelmére, megóvására alkalmas megelőző műtárgyvédelmi stratégia kidolgozására gyűltek össze Finnországban, Vantaában 23 európai ország képviselői.

A vantaai konferencián az egyes szekciók munkáját az a konszenzus alapozta meg, hogy a megelőző műtárgyvédelemre olyan eljárásmodot szükséges kidolgozni, amely által csökkenthetők a kulturális örökséget veszélyeztető tényezők, és ez az európai közösség javát szolgálja. A résztvevők öt szekcióban vitatták meg a kulcsfontosságú feladatköröket:

1. **Vezetés:** a kulturális értékek megőrzésében a vezető szerepet a nemzeti kormányoknak kell vállalni. A kulturális kormányzat feladata a szakmai szervezetek és intézmények megelőző műtárgyvédelemre kialakított stratégiáinak összehangolása és egy nemzetközi kritériumoknak megfelelő nemzeti stratégia kidolgozása. A múzeumi szakemberek segítségével a kulturális kormány-

nak kell kidolgozni a múzeumi akkreditációs/regisztrációs követelmény rendszert, amelybe szervesen illeszkedik a megelőző műtárgyvédelem is.

2. Intézményi tervezés: minden múzeum és minden kulturális örökséggel foglalkozó intézmény hosszú távú fejlesztési tervében beépíti a megelőző műtárgyvédelem irányelveit és módszereit.
3. Képzés, továbbképzés: az eddigi gyakorlattól eltérően, amikor a gyűjtemények gondozása restaurátorokra, konzervátorokra, gyűjteménykezelőkre bíztuk, fel kell ismerni és elfogadni azt a tény, hogy a gyűjtemények állapota minden kulturális intézményben dolgozó munkatársának közös ügye. Minthogy a műtárgyvédelem az épület műtárgymegővásával, karbantartásával kezdődik, és kiterjed a műtárgynyilvántartástól kezdve a pénzügyi háttér megteremtésén át a kiállítási és kutatási-publikációs tevékenységig, a megelőző műtárgyvédelem területéről naprakész, beosztásának és felelősségének megfelelő ismeretekkel kell rendelkeznie. Az ehhez szükséges tananyagokat ki kell dolgozni és az oktatási rendszerbe kell illeszteni.
4. Információ-hozzáférés és -csere: minden, gyűjteményi területen dolgozó munkatárs számára hozzáférést kell biztosítani a naprakész nemzetközi információkhoz és azok cseréjéhez a nemzeti nyelvekre lefordított kiadványoktól egészen a informatikai hálózatok fejlesztéséig.
5. A nyilvánosság szerepe: tájékoztatni kell a közönséget a gyűjteményekben folyó munkáról, és megfelelő szinten bevonni a kulturális örökségért érzett közös felelősségbe.

A tanácskozás végül *A megelőző műtárgyvédelem európai stratégiája* című ajánlás elfogadásával zárult, magyar fordítása a Néprajzi Értesítő e számában olvasható.

Épületvédelmi, gyűjtemény- és műtárgyvédelmi stratégiai terv a Néprajzi Múzeumban 2001–2003

A Néprajzi Múzeum alaptevékenységeit folyamatosan ellátva 1999–2001 között a kiállítási, műtárgyvédelmi feladatokra helyezte a hangsúlyt. A 2001–2003 közötti időszakban a múzeum alapfunkciói közül ugyanígy a kiállítási és fokozottan a korszerű műtárgyvédelmi feladatokat tekintjük elsődleges fontosságúaknak, folytatva a két nemzetközi projektben való részvételt.

A műtárgyvédelem terén legfontosabb a Néprajzi Múzeum mintegy 250 000 darab műtárgyának a mai követelményeknek megfelelő elhelyezése. Jelenleg a tárgyak egy részét a múzeum Kossuth téri épületében kialakított raktárakban őrizzük. Az európai, ázsiai, amerikai és óceániai gyűjtemények belső udvarra néző folyosókat foglalnak el, a bevilágítás nagy mértéke és a régi, több mint 100 éves nyílászárókon folyamatosan beáramló por a zsúfolt elhelyezésből adódó problémákat csak súlyosbítja. Sem folyamatos állagvédelemre, sem pedig további bővítésre nem gondolhatunk a jelen körülmények között. Nem jobb a helyzet a viselet- és textilgyűjteményben sem, ahol mintegy 40 000 darab textil elhelyezését kell megoldani: szellőző- és klímabe-

rendezése régi, elavult, nem működik. A nyílászárók rossz állapota miatt a tárgyak állagmegóvása nagyon nehéz feladat, sem a szellőző-, sem a klímaberendezés nem működhet hatékonyan.

A műtárgyak helyzete a törökbálinti raktárban a legkritikusabb. A raktárvarós betonelemes épületében, egyterű raktárban állnak, porosodnak a műtárgyak Dexion-Salgó polcokon. Helyenként a raktár beázik. A nem megfelelő hőszigetelés miatt a napi, évi hőingadozás nagy, az ott tárolt gyűjtemény zömét kitevő fatárgyaknak – székek, ládák, szekrények, szekerek stb. – ez az elhelyezés nem felel meg. A legveszélyeztetettebb tárgyakat (festett szobrok, képek, ikonok) ez évben áthelyezzük a Kossuth téri épület alagsorában újonnan kialakított alagsori raktárba. A törökbálinti raktár osztatlan terében azonos fizikai körülmények között tárolunk eltérő anyagú műtárgyakat, amin mielőbb változtatni kell.

A rossz raktári körülmények mellett a raktárakon belüli elhelyezés, a tárolófelületek minősége is sok kívánnivalót hagy maga után mind a törökbálinti raktárban, mind pedig a Kossuth téri gyűjteménytárakban. Az anyag szerinti elkülönített tárolást a helyiségek mérete nem mindig teszi lehetővé, a tárgyak méretének, anyagának megfelelő tárolás pedig többnyire speciális tárolóeszközök, polcok, szekrények egyedi beszerzését, legyártatását kívánja meg.

Legfontosabb feladat a két, egymástól távol lévő raktári, illetve gyűjteménytári terület egységes fizikai körülményeinek kialakítása a különféle szigetelések (hő, víz, por, fény stb.) és a gyűjtemények anyagának megfelelő páratartalom, hőmérséklet biztosítása révén. A megoldás egyrészt a nyílászárók, rések szigetelése, falfelületek pormentesítése, másrészt elkülönített tárolóegységek, konténerek kialakítása. Ezt követheti a tárolt anyagnak megfelelő hőmérséklet, páratartalom biztosítása megfelelő műszaki eszközök (defenzor) beszerzése révén, illetve, ahol szükséges, klímaberendezés beépítésével, felújításával.

Tervezés

Az eddigiek során többször szó esett a tervezésről. A tervezés a múzeumi munka minden területén alapvető fontosságú. Ez az a folyamat, amely irányokat és célokat fogalmaz meg. A tárgy meghatározása és egy átfogó terv kidolgozása az elkövetkező tevékenységekre vonatkozóan annak a bizonyítéka, hogy a múzeum ténylegesen működni képes, miközben mutatja a belé fektetett pénz értékét is, vagyis azt, hogy miért érdemes támogatni a múzeumokat. A tervezés, és az azt követő szervezés során dől el, megvalósítható-e az adott gyűjteményre, illetve egy múzeumra vonatkozó projekt. A következőkben a Néprajzi Múzeum rövid és hosszú távú megelőző műtárgy-védelmi tervét közöljük kivonatosan:

A) A Kossuth téri épület gyűjteménytáraiban megoldandó feladatok²¹

1. Új gyűjteménytárak kialakítása
  - padlástéri konténeres gyűjteménytárak építése*
  - átmeneti raktár kialakítása
  - filmnegatívár kialakítása

2. Nyílászárók felújítása, részben cseréje két szinten
  3. Klímaberendezés a legveszélyeztetettebb gyűjteménytárakba
    - textilgyűjteménytár klímaberendezésének felújítása*
    - filmnegatívár klímaberendezésének kiépítése
    - egyházi gyűjteménytár klímaberendezésének kiépítése*
  4. A szellőzőberendezés felújítása a textilgyűjteménytárban*
  5. Gyűjteménytárakon kívüli műtárgyvédelem
    - a kiállítótermek nyílászáróinak fényvédelme
    - a kiállítótermek páratartalmának szabályozása*
  6. Raktári tárolóeszközök beszerzése
- B) A törökbálinti raktárral kapcsolatos teendők
1. Nyílászárók szigetelése (hő, por ellen)
  2. A raktár aljzatának felújítása
  3. Szellőző- és klímaberendezés kiépítése, felújítása
  4. Gyűjteménytípusok szerinti belső téroosztás, konténer kialakítása
  5. Raktári berendezések beszerzése (guruló platók, teherlift)
- C) A gyűjteménytárak biztonsági rendszerének kiépítése
1. A Kossuth téri gyűjteménytárak biztonsági figyelő- és beléptető-rendszerének kiépítése, a meglévő diszpécserközponthoz való csatlakoztatása
  2. Gyűjteménytárak tűzjelző rendszerének kiépítése, diszpécserközponthoz csatolása
  3. A törökbálinti raktár beléptetőrendszerének kiépítése
  4. A törökbálinti raktár tűzjelző rendszerének kiépítése

Információ

A tervezés, szervezés igen fontos eleme az információ és az információáramlás, mind a külső, mind belső információé. Információ a múlttól – lásd gyűjtemények története – információ a jelenről: hogyan lehet elérni kitűzött céljainkat, milyen folyamatok szükségesek elérésükhöz, milyen feltételek állnak rendelkezésre a munkavégzéshez, esetleges korlátozó tényezők, visszajelzések a szakmától, vezetőktől. Mindemellett időről időre szükséges az értékelés is, a korrekció, a folyamat állandó figyelése, a munkatársak motiválása.

A küldetés megfogalmazása, a gyűjtemény történetének ismerete, a gyűjtemények elemzése, osztályozása, a nyilvántartás, a restaurálás, megelőző műtárgyvédelem tervezése, szervezése, információk szerzése és közvetítése: mindezek a korszerű gyűjteménykezelés alapjai.

²¹ 2000–2001-ben az A) pont csillaggal nem jelölt feladatelemei megvalósultak, vagy megvalósulás alatt állnak. A magas páratartalom miatt nem klíma-, hanem szárítóberebevezést kap az egyházi gyűjtemény.

Irodalom

AUTONOMY

- 1994 Autonomy for the National Museums and Museum Services in the Netherlands. Background and Documentation. Rijswijk, Ministry of Education, Culture and Science.

BALÁZS György (szerk.)

- 2000 Segédlet múzeumi gyűjteményi terv készítéséhez. Bp., Nederlandsche Museum Vereniging.

CASSAR, May

- 1998 Cost/benefits Appraisals for Collection Care. A practical guide. London, Museums & Galleries Commission.

CORR, Susan

- 2000 Caring for Collections. A Manual of Preventive Conservation. Dublin, The Heritage Council of Ireland Series.

CSOMA Zsigmond

- 1981 A munkaeszköz-kutatás és a Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívuma. In BALASSA Iván (szerk.): Agrármúzeológiai Füzetek II. Budapest, 42–69.

DELTAPLAN

- 1992 Deltaplan. Preservation of Cultural Heritage in the Netherlands. Conservation de la culture dans les Pays-Bas. Erhaltung von Kulturgut in den Niederlanden. Rijswijk, Ministry of Welfare, Health and Cultural Affairs.

VAN DIJKEN, KOOS et al.

- 2001 Management and Conservation in the Dutch Delta. The Delta Plan for the Preservation of the Cultural Heritage evaluated. Zoetermeer, Ministry of Education, Cultural and Science.

FEJŐS Zoltán (főszerk.)

- 2000 A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Szerk. ÁRVA Judit, GYARMATI János, SZÜCS Alexandra Budapest, Néprajzi Múzeum.

GANDERA Balázs

- 1999 Kultúra az interneten. Virtuális múzeumok. Boss, szeptember, 62–64.

INTRODUCTION

- 1995 Introduction to Registration. Registration Scheme for Museums and Galleries in the United Kingdom. London, Museums & Galleries Commission.

KEENE, Susanne

- 1999 A műtárgyvédelem és a restaurálás szervezése a múzeumokban. Kézikönyv muzeológusoknak és restaurátoroknak. Budapest, Nemzeti Múzeum.

KONCZ Pál

- 1999 Műtárgyvédelem a veszprémi múzeumban. Magyar Múzeumok, 2. sz. 41–42.

KUYVENHOVEN, Fransje (ed.)

- 2001 Topics. Developments in Dutch Museum Policy. Amsterdam, Institute Collectie Netherland.

LORD, Barry – LORD, Gail Dexter – MICKS, John (eds.)

- 1989 The Cost of Collecting. Collection Management in UK Museums – A Report Commissioned by the Office of Arts & Libraries. London, Museum Enterprises Ltd.

LORD, Gail Dexter – LORD, Barry (eds.)

- 1991 The Manual of Museum Planning. Manchester–London, Museum of Science and Industry.

LOVAY Zsuzsanna

- 1995 Az Iparművészeti Múzeum gyűjtőtevékenységéről. Magyar Iparművészet, 1. sz. 9–11.

LUCASSEN, Jan – BERG, Onno Hans van den – LEUW, Riet de

- 1998 Dutch Museums and Cultural Diversity. Different cultures, mutual worlds. Amsterdam, Netherlands Museum Associations; Ministry of Education, Culture and Science.

MAGYAR MÚZEUMOK

2000 A magyar múzeumok működési normatívái (ajánlás). Magyar Múzeumok, 1. sz. 29–31.

MENEGAZZI, Christina

2000 Preventive Conservation. Survey of European Museums and Services. Report. Rome, ICCROM.

MENEGAZZI, Christina–SATIN, Tracy

2000 European Survey of Preventive Conservation Services and Museums. Results. Rome, ICCROM.

MÚZEUMI HÍRLEVÉL

2000 Múzeumi Hírlevél. Melléklet, május.

MŰÉRTŐ

1999 Eladhatók-e a múzeumokból műtárgyak? Műértő, szeptember, 10–11.

NEMES Antal

2000 Nem hagyjuk a múzeumunkat! Szabad Föld, április 18.

NYSTRÖM, Bengt–CEDRENIUS, Gunilla

1982 Spread the responsibility for museum documentation – a programme for contemporary documentation at Swedish museums of cultural history. Stockholm, Nordiska Museum/SAMDOK/National Council for Cultural Affairs.

P. ERMÉNYI Magdolna

1986 A múzeum tárggyűjtő tevékenysége. In SZABÓ Loránd (szerk.) A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve. Budapest, 69–103.

PUTT, Neal – HÄYHÄ, Heikki (eds.)

2001 European Preventive Conservation Strategy Project. A Project Report. Vantaa, ICCROM.

PUTT, Neal – SATIN, Tracy

2000 Teamwork for Preventive Conservation 2. Report for EC Raphael Programme Project 97/E/59. Rome, ICCROM.

PUTT, Neal – TIMÁRNÉ BALÁZSY Ágnes

1997 Az ICCROM meghirdeti a „Csoportmunka a Műtárgyak Megóvásában” című, európai programja II. fázisát. Múzeumi Hírlevél, XIX. évf. 3. sz. 69–71.

RÁDULY Emil

1999 Virtuális múzeum CD-ROM-on. Tabula, 2. 1. sz. 158–159.

REGISTRATION

1995 Registration Guidelines. Registration Scheme for Museums and Galleries in the United Kingdom. London, Museums & Galleries Commission.

RE:SOURCE

2000 re:source manifesto. The Council of Museums, Archives and Libraries. London, re:source.

RIBA István

2000 Eltartási szerződések. Békési múzeumviták. HVG, június 24. 118–120.

ROBINSON, Jane – PARDOE, Tuula

2000 An Illustrated Guide to the Care of Costume and Textile Collections. London, Museums & Galleries Commission

SCHUIRINGA, Klaarke – COUWENBERG, Gem (eds.)

1996 Nederlands Openluchtmuseum. Arnhem.

S. SZABÓ Ferenc (szerk.)

1956 A 60 éves Mezőgazdasági Múzeum. 1896–1956. Budapest.

TEAMWORK

1998 Teamwork for Preventive Conservation Pilot Project 1994–1997. Rome, ICCROM.

TRANSACTION

1994 Transaction Terms for Collection Management. Washington, Smithsonian Institution.

GYÖRGY BALÁZS

Collections Management and Preventive Conservation: the Connection

In addition to organising exhibitions, editing publications, collecting objects and documents we have also dealt with two museological fields as Collections Management and Preventive Conservation over the last few years (1999–2001).

Both are international projects, involving a bilateral connection between The Netherlands and Hungary (Collections Management) and the multilateral EU Raphael programme organised by ICCROM (Preventive Conservation).

Collections Management is part of Dutch-Hungarian cultural cooperation in the museum field in addition to the Small Museum project. Courtesy of Deltaplan Dutch museum experts came to Hungary and held workshops about museum management and collections management. The Museum of Ethnography was one of four Hungarian museums that took part in this project, trying to solve collection problems, ranging from physical circumstances to the registration of objects.

With an old historical monument as a museum building we have to alter the storage rooms of the collections while we are working here. The newly rebuilt rooms are due for up-to-date requirements (air-conditioning where needed, isolation, dust proofing etc.). Moving the objects in the museum building, lending them to other institutions, solving problems in all storage rooms – these were the topics which the preventive conservation group focussed on over two years in the museum.

These topics concern another international project, the ICCROM Preventive Conservation project, in which the museum is involved as well. The participant countries and museums worked together with consultants from ICCROM, and developed a proposal for European countries on preventive conservation.

The Achievements of Collection Management and the Preventive Conservation Programme in the Museum of Ethnography in Budapest:

- A Preventive Conservation group functions in the museum.
- Space planning for replacing storage rooms in the museum building.
- Procedures Manuals (incoming, outgoing receipts, transport and movement, conservation requisitions, etc.).
- To measure the temperature and humidity in all of the storage rooms.
- 250 square meters of newly refurbished room from a neighbouring institution in the same building was transformed into storage for objects of the religious collection (pictures, icons), the collection of folk music instruments, and special furniture was developed for the objects.
- To estimate the need for equipment and materials to move the objects in the museum (ladders, trolleys, polyurethane bullets, etc.).
- Buying polyfoam to line drawers, and protect some collections (Africa, Oceania, Folk music instruments).
- Curtains for exhibition rooms to protect the objects from sunlight.

JAMES MCGREEVY

A megelőző műtárgyvédelem és a Néprajzi Múzeum egy külső megfigyelő szemével

Bevezetés

Különböző ország, különböző nyelv, különböző múzeum, különböző gyűjtemények ... azonos problémák. Ez a gondolat gyakran felötlött bennem az elmúlt év során, amikor a néprajzi múzeumbeli kollégákkal dolgozhattam együtt a második megelőző műtárgyvédelmi csoportmunka keretében.

Mindannyian hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy saját helyzetünk kevésbé jó, mint amilyenek más múzeumoké tűnik. Ugyanakkor többnyire az a helyzet, hogy problémáink jellege és nagysága hasonló. Emiatt hasznos lehet ezeket a problémákat és a szóba jöhető megoldásokat általános fogalmakban gondolkodva megközelíteni. A specifikus „helyi” körülményekből adódó különbségek miatt az ilyen megközelítések csakis általános szintűek lehetnek.

Örömmel éltém a lehetőséggel, hogy kifejtsem véleményemet a megelőző műtárgyvédelem és a Néprajzi Múzeum kapcsolatában. Mindenekelőtt szeretnék leszögezni valamit a megelőző műtárgyvédelem mint fogalom, továbbá annak kapcsán, hogy azt hogyan lehet hasznosítani a múzeumokban. Az alábbiakban röviden összefoglalom a Néprajzi Múzeumban szerzett tapasztalataimat, és említést teszek azokról a jelenlegi törekvésekről, amelyek a megelőző műtárgyvédelem szemléletének ottani meghonosítását célozzák. Végül arra is szeretnék utalni, hogy ez a cikk hozzájárul legalább két további tanulmányhoz, amelyek az Egyesült Királyság és Írország múzeumainak perspektíváit tárgyalják, valamint a műtárgyvédelem kérdését Magyarországon (RHYS-LEWIS 1995; LACEY 1996).

A megelőző műtárgyvédelem jelentősége a múzeumokban

A megelőző műtárgyvédelem különbözőképpen határozható meg. Jelen esetben azonban azt a munkadefiníciót használom, amelyet a második megelőző műtárgyvédelmi csoportmunka projektresztvevői határoztak meg 1999 februárjában. Ez a definíció így hangzik: a műtárgyak épségét nem veszélyeztető mérések és tevékenységek, amelyek ahhoz szükségesek, hogy megakadályozzunk bármiféle elkerülhető károsodást.

Az alábbiakban hét olyan szempontot sorolok fel, amelyek azt mutatják be, hogy miért kell a megelőző műtárgyvédelmet a múzeumi tevékenység integráns részének tekinteni. Először is egészen egyszerűen semmi nem tart örökké. Attól a tényről eltekintve, hogy az anyagok, amelyekből a műtárgyak készültek, eredendően romlékonyak, „általánosan téves vélekedés, hogy ha egyszer egy tárgy múzeumba került, biztonságban van” (ODDY 1992).

Első szempont: Számos oka lehet műtárgyak kiállításban, raktárban és szállítás során történő károsodásának és pusztulásának:

Közvetlen fizikai behatások	ütközés, rázkódás, kopás, gravitációs hatások (helytelen kezelés vagy gondoskodás), hirtelen hatások (földrengés, háború, padlóösszeomlás, helytelen kezelés)
Tolvajok, vandálok, szállítók	szándékos (bűnözők), nem szándékos (múzeumi dolgozók, használók)
Tűz, víz, fertőzés	rovarok, férgek, madarak, penész stb.
Szennyezőanyagok	belső és külső gázok, por, zsír
Sugárzás	Fény, ultraibolya
Nem megfelelő hőmérséklet	túl magas, túl alacsony, ingadozó
Nem megfelelő páratartalom	Túl magas, túl alacsony, ingadozó

1. TÁBLÁZAT. Károsodást és/vagy műtárgyak és gyűjtemények pusztulását okozó tényezők a múzeumban (Kanadai Konzerválási Intézet, 1994)

Második szempont: a gyűjtemények állagmegóvása a múzeumok alapvető feladata. Az ICOM a múzeumról mint intézményről az alábbi definíciót határozta meg: a múzeum „...nem profitra törekvő, a társadalom és fejlődése szolgálatában álló, a köz számára nyitott állandó intézmény, amely az emberek és környezetük tárgyi emlékeit gyűjti, megőrzi, kutatja, feltárja és kiállítja tudományos, közművelődési és szórakoztató céllal.” (DEME szerk. 1998. 3. [a szerk.]) Ez a definíció egyenlő fontosságot tulajdonít a különböző múzeumi funkcióknak, az azonban könnyen belátható, hogy a megőrzés az „első az egyenlők között” abban az értelemben, hogy „anélkül a kutatás és a bemutatás lehetetlen, maga a gyűjtés pedig értelmetlen” (WARD 1986).

A harmadik szempont, pusztán a megőrzés nézőpontjából: a megelőző műtárgyvédelem gyakorlata lehetővé teszi, hogy a műtárgyak kezelésében betartsuk a minimális beavatkozás széles körben elfogadott alapelvét.

Negyedik szempont: olyan időkben, amikor a múzeumokban rendelkezésre álló anyagi és emberi erőforrások korlátozottak, sőt számos esetben csökkennek, a megelőző műtárgyvédelem kínálja a gyűjtemények gondozásának leghatékonyabb költségfelhasználását, áthelyezve a hangsúlyt az egyedi tárgyakról a gyűjteményekre mint egészre.

Ötödik szempont: a megelőző műtárgyvédelem alkalmazása révén a restaurátorok számára lehetővé válik, hogy tudásukat és tapasztalatukat azokra a tárgyakra összpontosítsák, amelyeknek arra a legnagyobb szükségük van.

Hatodik szempont: a megelőző műtárgyvédelem alkalmazásával térül meg a legtöbb a műtárgykezelésre fordított, gyakran igen jelentős idő- és pénzbefektetésből. Nyilvánvalóan nem éri meg egy ilyen befektetés, ha utána ugyanolyan körülmények közé kerülnek vissza a tárgyak, amilyenek a beavatkozást igénylő károsodást okozták.

Végül emlékeztetni kell arra, hogy a hanyagság nem visszafordítható. Más múzeumi funkcióknál tapasztalható hiányosságoktól eltérően - amelyek esetében a veszteség pótolható - egy restaurátor nem tudja meg nem történtté tenni az egyszer már bekövetkezett károsodást.

Megelőző műtárgyvédelem – hogyan?

A fenti kérdés nem a megelőző műtárgyvédelem technikai jellemzőire vonatkozik, hanem sokkal inkább azoknak a körülményeknek a megteremtésére, amelyek közepette az megvalósítható. Két fontos nemzetközi konferencia tanúskodik a megelőző műtárgyvédelem elméletének, gyakorlatának, továbbá az azzal kapcsolatos kutatás során felhalmozódott információknak a jelentőségéről (ARAAFU 1992; ROY-SMITH 1994). A megelőző műtárgyvédelmi programok azonban nem légüres térben zajlanak, és a restaurátoroknak (és másoknak) fel kell ismerniük, hogy bármennyire járatosak is a tudományos részletekben, ennek a tudásnak a hasznossága csakis az alkalmazás eredményességének fényében mérhető.

Múzeumi közegben döntő fontosságú valamennyi dolgozó bevonása, bár tudomásul kell venni, hogy ennek mértéke és jellege változó. DE GUICHEN (1995) megjegyzése, miszerint „ahol tegnap valaki tárgyakat látott, ma gyűjteményeket kellene látnia... Ahol valaki egy személyt látott, munkacsoportokat kellene látnia”, különösen jól világítja meg a helyzetet. Elegendő csupán egy pillantást vetni a Kanadai Restaurátor Intézet által készített *Framework for Preservation of Museum Collections (wall chart)*. (Múzeumi gyűjtemények megőrzésének irányelvei) című kiadványban (1994, lásd még 1. táblázat) foglaltakra, hogy értékelni tudjuk ezeknek a véleményeknek a jelentőségét. Nyilvánvaló, hogy a múzeumi dolgozók egyetlen csoportja sem képes számba venni a gyűjteményekkel kapcsolatos esetleges kockázatok széles spektrumát és a körülményeket, amelyekben ezek felléphetnek. Egyedileg az úgynevezett

károsító tényezők esetleg csak kellemetlenek lehetnek, együttesen azonban fenyegető helyzetet eredményeznek, ami legjobban a múzeumon belül rendelkezésre álló tapasztalat és tudás széles körű alkalmazásával kezelhető.

Ezt azonban könnyebb kimondani, mint megtenni, mivel számos olyan intézmény- és személyfüggő tényező van, ami a DE GUICHEN (1995) és mások (RAMSAY-JOLICOUER 1990; Preventive Conservation, 1992) által javasolt együttműködő megközelítés ellen hat. Ugyanakkor a múzeumokban gyakran léteznek vagy megteremthetők olyan körülmények, amelyek segítő hatást gyakorolnak az együttműködésre. A csoportmunka az egyik lehetőség arra, hogy a megelőzéssel kapcsolatos kollektív felelősség körülhatárolható és hatékonyan megosztható legyen.

Csoportmunka a megelőző műtárgyvédelem érdekében

Az ICCROM által kezdeményezett és az Ulster Múzeum által 1995–1997-ben végrehajtott *Teamwork for Preventive Conservation* (Csoportmunka a megelőző műtárgyvédelem érdekében) című úttörő program tapasztalatainak egyes elemei akkor is érdekesek lehetnek, ha közvetlenül nem esnek egybe más múzeumok problémáival (lásd még PUTT 1999). Gyűjteményeit tekintve ez a múzeum multidiszciplináris, tevékenysége nyolc nagy tudományterületet ölel fel (történelem, régészet, néprajz, botanika, geológia, állattan, képzőművészet, iparművészet). Szervezetileg restaurátor, nyilvántartási (gyűjteménykezelés, kölcsönzés), kiállítási, oktatási, fejlesztési és marketing, pénzügyi, személyzeti és biztonsági osztályokból tevődik össze. Ezen a szervezeti felépítésen belül a restaurátor osztály feladata, hogy 7 gyűjteményi egység számára beavatkozó és megelőző műtárgyvédelmi munkát végezzen. Az ilyen feladatok ellátásában mindennapos problémát jelent a bizonyos területekre, illetve anyagokra (természettudományok, festmények, fémek, papír, szerves anyagok) specializálódott múzeumok esetében, ahol ráadásul korlátozott a szakemberek száma (a szóban forgó esetben hat), hogy eleget tegyenek a gyűjteményi osztályokról gyakran párhuzamosan jelentkező igényeknek, és elvégezzék a kiállítások és kölcsönzések kapcsán felmerülő beavatkozó restaurálási munkákat is. Ebben a helyzetben a csoportmunka és valamennyi munkatársnak abba történő bevonása látványos eredményeket hozhat. E tekintetben a múzeum átfogó célja volt és továbbra is az, hogy a tudatosság fejlesztésével javítsa a megelőző műtárgyvédelem gyakorlatát, a problémák feltárását és a megoldások végrehajtását a rendelkezésre álló források adta keretek között. A felsoroltak közül a legelsőt illetően érdekes tapasztalat volt, hogy a különböző részlegek munkatársaiból szerveződött munkacsoportokban (MCGREEVY 1996) a tudatosság nem csupán a megelőző műtárgyvédelem tekintetében fejlődött, hanem azokat a problémákat illetően is, amelyekkel a munkacsoport tagjai saját munkájuk során szembekerültek. Az olyan munkatársak „összehozása” révén, akik egyébként a múzeumi tevékenység során nem kerülnének egymással közvetlen kapcsolatba, lehetővé vált olyan problémák felismerése, amelyek gyakran közösek és semmi esetre sem egyediek egy különálló munkatársi csoport számára. Ilyen helyzetben könnyebb a tennivalókat

rangsorolni, és egyetértésre jutni a megoldás módjában. Ugyancsak valószínű, hogy a döntés-előkészítésre gyakorolt befolyás is javulni fog, különösen ami a források elosztását illeti. Végezetül a csoportmunka elősegíti annak a nézetnek a kialakulását, hogy mivel a problémák és az érdekek közösek, a megoldásuk iránt érzett felelősségben is mindenkinek osztoznia kell.

Természetesen nehézségekkel is szembe kell nézni. Például amikor megkísérelünk bármiféle új programot vagy megközelítési módot beépíteni már létező pénzügyi keretekbe és munkatervezési ciklusokba, illetve a rájuk vonatkozó határidőkre, problémákkal találkozhatunk szembe magunkat. Kevésbé megfogható, de valószínűleg még nehezebb kérdés a „szervezeti kultúra”. Egy olyan helyzetben, amikor a munkatársi gárda mobilitása nagyon korlátozott, szokásrendszere és a dolgokhoz való viszonya régmódi és merev lehet. Gyakran nehezen hajlanak az együttműködésre, és rendszerint nem vehetők rá a gyors változásokra. Habár el kell fogadnunk, hogy ilyen helyzet létezik, az első lépés a jobbítás irányában éppen annak felismerése, hogy a változás rövid távon nem vihető végbe. DE GUICHEN (1995) véleményére utalva, miszerint „ahol valaki napokban gondolkodott, most években kell ugyanezt tennie”, erősíteni és az első pillanattól kezdve támogatni kell az ilyesfajta kezdeményezéseket. Az olyan helyzetet azonban, amelyben az elvárások meghaladják azt, ami a rendelkezésre idő alatt és lehetőségek közepette reálisan teljesíthető, ha csak lehet, el kell kerülni.

Az utolsó és különösen fontos szempont a vezető posztot betöltő munkatársak szerepe a szervezetben. Az ICCROM kikötése, hogy a részt vevő múzeumok igazgatójának vagy legalább egy felső vezetőjének az első pillanattól kezdve részt kell vennie a fent körvonalazott tevékenységek valamelyikében. Kulcsfontosságú annak felismerése, hogy az olyan kezdeményezéseknek, amelyek az egész múzeumra kihatással lehetnek, az intézmény legmagasabb vezetésének támogatásával és anyagi kötelezettségvállalásával kell rendelkezniük, ha azt akarjuk, hogy eredményt érjünk el. Ennek a ténynek a fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni, és a siker előfeltételének kell tekinteni.

A Néprajzi Múzeum

Tekintettel arra, hogy mindössze négy napot töltöttem a Néprajzi Múzeumban – bár mind azelőtt, mind azt követően gyakori kapcsolatban voltam a múzeum különböző munkatársaival –, nem lenne helyes a megelőző műtárgyvédelem ottani, speciális problémáit taglalni. Amint a bevezetőben is utaltam rá, a problémáik olyanok, amelyek számomra már ismerősek voltak. Alig hiszem, hogy valaha is látni fogok olyan múzeumot, amely nem küszködik pénzügyi vagy személyi problémákkal, ahol van elegendő, jó minőségű és jól karbantartott raktár, kiállítási tér és munkahely a jelenlegi és a jövőbeni feladatok ellátásához, ahol nem szűkölködnek anyagokban és felszerelésben, ahol teljes és pontosan vezetett gyűjteményi nyilvántartás áll rendelkezésre, és ahol a tevékenységekre vonatkozó információforrások könnyedén használhatók.

Annyi azonban mégis elmondható, hogy módomban állt felfedezni bizonyos hasonlóságokat a Néprajzi Múzeum és az Ulster Múzeum szemléletmódjában. A nemzetközi programba történő bekapcsolódás, valamint az igazgató és az igazgatóhelyettes részvétele ígéretes kezdeményezésnek tűnik. Ennek középpontjában az a törekvés áll, hogy kialakítsák a megelőző műtárgyvédelem integrálásának módszerét a múzeum valamennyi tevékenységi körébe. A különböző szervezeti egységek munkatársaiból szervezett megelőző műtárgyvédelmi munkacsoport létesítése az egész múzeumot átfogó tanácsadó testületnek bizonyult, és ami ennél fontosabb, olyan testületnek, amely képes létrehozni egyetértést az elvégzendő tennivalók fontosságát és sorrendjét illetően. Az általuk folytatott megbeszélések saját megítélésem szerint igen alaposak, nyitottak és jó szándékúak voltak, a csoport átfogta a múzeum valamennyi részlegét (restaurátorok, muzeológusok, gyűjteménykezelők, a nyilvántartási, közönségkapcsolati és biztonsági osztály munkatársai). A tevékenységi körök átfogó jellegének eredményeképpen kialakították a jövőbeni teendőik súlypontjait: környezeti megfigyelés és ellenőrzés, a por mennyiségének csökkentése, a műtárgyak raktári elhelyezésének, kezelésének és mozgatásának javítása, a raktárterek használatának racionalizálása, kártevő-mentesítés, épület-karbantartás, kiállítások kivitelezése, végül a tudatosság növelése nemcsak a múzeumban magában, hanem azon kívül is. Tisztában kell lenni azonban azzal, hogy mindezek a területeken, figyelembe véve a jelenleg rendelkezésre álló forrásokat, nagy előrelépés rövid távon nem várható, azaz mindenképpen szükséges hosszú távú perspektívában gondolkodni.

Az egyetlen nehézség, ami számomra nyilvánvalóvá vált, és sok múzeumban megfigyelhető, a megelőző műtárgyvédelemmel kapcsolatos információk forrásához való hozzáférés. Két egymáshoz kapcsolódó nehézségről van szó. Az első a megelőző műtárgyvédelem különböző aspektusaival foglalkozó könyvek, videofilmek és folyóiratok túlzottan magas ára. A másik pedig, más országokkal és nyelvekkel ellentétben, a magyar nyelven íródott publikációk hiánya. Ezen csak úgy lehetne segíteni, ha a programban részt vevő múzeumok elkészítenék az alapvető művek fordítását. Ez igazi, a megelőző műtárgyvédelem érdekében kifejtett csapmunka lenne!

Összefoglalás

Ahhoz, hogy hatékonyan működjön, a gyűjteményekben dolgozó valamennyi munkatárs közös vagy egymás között megosztott tevékenységének kell tekinteni a megelőző műtárgyvédelmet. Sikerre akkor számíthatunk, ha ezt a tevékenységet sikerül beépíteni azokba a szervezeti keretekbe, amelyekben belül a gyűjteményi munka folyik. Az ilyen célok elérése érdekében a csoportmunka tűnik célravezetőnek. Azt azonban nem szabad szem elől téveszteni, hogy egy olyan helyen, ahol korábban nem létezett együttműködő környezet, vagy amikor az előnyök nem közvetlenül nyilván-

valóak, a csoportmunka kialakítása nehézségekbe ütközhet. Mindazonáltal a gyűjteményekre - amelyekért a múzeumok alapvetően létrejöttek - gyakorolt esetleges jótékony hatások teszik a csoportmunkát megvalósításra érdemes céllá.

Köszönetnyilvánítás

A Néprajzi Múzeummal való együttműködésem nem lett volna lehetséges az ICCROM, az Ulster Múzeum és a British Council (Belfast) támogatása nélkül. Rendkívül hálás vagyok a múzeum valamennyi munkatársának, akik nagy nyitottságot és barátságot tanúsítottak irántam. Feltétlenül szeretném megemlíteni azt az együttműködési készséget, amit Fejős Zoltán, Balázs György, Wilhelm Gábor, Sterbetz Katalin és Torma László részéről volt alkalmam tapasztalni. Végezetül köszönetemet fejezem ki Neal Puttnak élvezetes közreműködéséért.

Fordította: Tar Katalin

Irodalom

DE GUICHEN, G.

- 1995 La conservation préventive: un changement profond de mentalité. ICOM Study Series No.1. Committee for Conservation, 4-6.

DEME Péter (szerk.)

- 1998 Az ICOM (International Council of Museums) szakmai etikai kódexe. Budapest, ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága.

FRAMEWORK

- 1994 Framework for Preservation of Museum Collections (wall chart). Canadian Conservation Institute.

LACEY, B.

- 1996 Egy ír Muzeológus Budapesten. Magyar Múzeumok, 3. sz. 59.

LA CONSERVATION

- 1992 La Conservation Préventive. Colloque sur la Conservation-Restoration des Biens Culturels. Paris, Association des Restaurateurs d'Art et d'Archéologie de Formation Universitaire.

MCGREEVY, J. P.

- 1996 Teamwork for Preventive Conservation: a European Pilot Project. Museum Ireland, 6, 40-46.

ODDY, A. (ed.)

- 1992 The Art of the Conservator. London, British Museum Press.

PREVENTIVE

- 1992 Preventive Conservation. Newsletter, Getty Conservation Institute, GCI, 1, 4-7.

PUTT, Neal

- 1999 ICCROM preventive conservation experiences in Europe. Proceedings of 12th Triennial Meeting, Lyon, ICOM, Conservation Committee.

RAMSAY-JOLICOEUR, B. A. - WAINWRIGHT, I. N. M. (eds.)

- 1990 Shared Responsibility. Proceedings of a Seminar for Curators and Conservators. Ottawa, National Gallery of Canada.

Rhys-Lewis, J.

1995 A conservator in Budapest. *Journal of the Society of Archivists*, vol. 16. 79–81.

ROY, A. – SMITH, P. (eds)

1994 *Preventive Conservation Theory, Practice and Research*. The International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works. Ottawa Congress.

Ward, P.

1986 *The Nature of Conservation – The Race Against Time*. California, Getty Conservation Institute.

JIM MCGREEVY

Preventive conservation and the Néprajzi Múzeum – a view from abroad

Preventive conservation can be defined in various ways. However, for present purposes, a working definition agreed by *Teamwork for Preventive Conservation 2* participants in February 1999 is suggested, i.e. 'measurements or actions necessary to stall any form of avoidable damage without compromising the integrity of the object'.

Preventive Conservation – how? This question does not refer to the 'technicalities' of preventive conservation but rather the creation of circumstances in which these can be carried out. It should be obvious that no one group of staff within museums is capable of coping with the range of potential hazards to collections and the circumstances in which these might be realized.

The Museum's overall objective was, and continues to be, improvement of preventive conservation practices through awareness raising, problem identification and implementation of solutions within existing resources.

Initiatives which could have museum-wide repercussions should have commitment and support from the highest levels if they are to have any chance of success: the importance of this fact cannot be emphasized enough and would seem to be a prerequisite for success.

In contrast to the situation with other countries and languages, there is a scarcity of sources written in Hungarian. I cannot help but wonder whether a consortium of interested museums might consider these issues on a collaborative basis by commissioning translations of key sources? Now that really would be *Teamwork for Preventive Conservation!*

A relatív páratartalom állandó, az emberek azonban változnak

A fizikai kihívások a megelőző műtárgyvédelem számára minden országban azonosak: tűz, lopás, árvíz, szennyeződés, fény, rovarok, nem megfelelő relatív páratartalom és hőmérséklet. Magyarország megfelelő megoldásokat kínáló tudósokban és szakértőkben ugyanolyan erős, mint bármelyik másik ország. Ugyanakkor a megelőző műtárgyvédelem társadalmi és emberi kontextusa országról országra változik. A politikai pártok, a kormányok, a múzeumvezetők, a különböző posztokat betöltő emberek és az állampolgárok érdekei mind-mind különbözőek. Az egyes országok közötti különbségek azért fontosak, mert a megelőző műtárgyvédelem azoktól az emberektől függ, akik abban részt vesznek, elsődleges célja pedig a köz szolgálata.

Minden munkatársra szükség van

A múzeumi munkatársak által képviselt valamennyi tudományágat be kell kapcsolni a megelőző műtárgyvédelembe. Egyetlen személy, legyen az bármilyen jól képzett is, nem képes megtervezni, hogy katasztrófa idején mit kell tenni egy múzeumban. Ez egy csoportot igényel. A múzeumigazgató egyedül nem reménykedhet abban, hogy képes végrehajtani bármifajta új tervet. Ehhez kollégákra és tanácsadókra van szükség, valamint biztos pénzügyi háttérre. Egyetlen múzeumi munkatárs nem képes megoldania megelőző műtárgyvédelem feladatait a raktárakban, minthogy sok dolgozó irányítja és kezeli a gyűjteményeket. Az ICCROM által koordinált megelőző műtárgyvédelmi munkacsoport jó kiindulási alapnak bizonyult ahhoz, hogy az ilyen feladatok teljesítésébe valamennyi munkatársat bevonják. A következő nagy feladat: hogyan vonjuk be a múzeumon kívüli embereket és gyerekeket a műtárgyvédelmi programba.

¹ Neal Putt az ICCROM (a kulturális javak megőrzésének és restaurálásának vizsgálatára létrehozott nemzetközi központ) megelőző műtárgyvédelmi munkacsoportjának vezetője, Tracy Satin a program résztvevője. A jelen program az Európai Unió hat országának (Belgium, Franciaország, Anglia és Észak-Írország, Olaszország, Hollandia, Portugália), valamint két nem európai uniós ország (Magyarország és Csehország) egyes múzeumait foglalja magában.

A családok részvétele a műtárgyvédelemben

A megelőző műtárgyvédelem a gyűjtemények megóvásán keresztül a közösséget szolgálja. Az ebben résztvevőknek össze kell kapcsolniuk a múzeumi munka különböző területein dolgozókat és a családokat. Nekik alkalmazniuk kell a gyűjteményekkel kapcsolatos tudásukat a felnőttek szórakoztatásában és bevonásában csakúgy, mint a gyerekek számára szervezett oktatási programokban. Pusztán önös nézőpontból is ez a megközelítés hasznot fog hajtani. Ha a közönség a gyűjtemények szempontjából hasznát látja, több támogatás jut a megőrzésre. A műtárgyvédelmi programot a mindenre kiterjedő múzeumi propaganda részévé kell tenni. Ez nem lehet különálló egység vagy más múzeumi funkciók versenytársa. A műtárgyvédelem interdiszciplináris megközelítésű, beágyazva a múzeumnak a közönség számára nyújtott szolgáltatásainak széles körébe.

Emberek-e a politikusok?

Mindazok a lépések, amelyeket a múzeum a közszolgálat érdekében tesz, automatikusan üzeneteket küldenek a minisztereknek és magas rangú hivatalnokoknak. Magyarországon a politikusok válaszokat adnak a gazdasági és társadalmi környezetben bekövetkezett elkerülhetetlen változásokra. Újszerű dolog, hogy a kultúra és finanszírozása a korábbinál kisebb súlyt kap a politikában és a pénzügyekben, és ezzel a múzeumok különösen kockázatos helyzetbe kerülnek. A múzeumok szerepe az oktatásban mintha elfelejtődne.

A megelőző műtárgyvédelmet, mint a múzeumi közszolgálat fontos, izgalmas és szerves részét meg kell mutatni a politikusok és mások számára is.

Mit is akarunk mondani?

Képzeljük el, hogy a gyerekek a jövőbeli politikusok és döntéshozók. Minden gyerek, aki belép a múzeum bejáratán, ugyancsak politikus lesz. Hogyan tudjuk őket bevonni a műtárgyvédelembé? A magyar múzeumoknak a látogatóiktól meg kellene kérdezniük a következőket:

- Miért értékesek az elődök által felhalmozott gyűjtemények a mai közösség számára?
- Mi okozza örökölt gyűjteményeink pusztulását?
- A megelőző műtárgyvédelem hogyan csökkenti ezt a veszteséget?
- Kinek kellene részt vennie Magyarországon a közös örökség megőrzésében?

Amennyiben a magyarországi múzeumoknak tapasztalataik vannak ezekben a kérdésekben, szükséges lenne, hogy módszereiket és eredményeiket közzé tegyék. Ehhez csatolni kellene egy rövid, de nagyon hasznos és tevékenységre ösztönző irodalomjegyzéket.

1. NEWBERRY, E. – FECHER, S.: *In the Nick of Time: a practical guide to teaching about conservation of objects* (Éppen jókor: hasznos vezető a műtárgyak megőrzésének oktatásához). London, Museums & Galleries Commission, 1994.

A kötet azt mutatja be, hogy a múzeumok és képtárak műtárgyvédelmi tevékenysége hogyan segítheti az iskolásokat a károk és romlások megértésében.

2. *Ours for Keeps? A resource pack for raising awareness of conservation and collection care* (Örökre a mieink? Eszközcsomag a műtárgyvédelem és a gyűjteménykezelés tudatosságának növeléséhez). London, Museum & Galleries Commission, 1997.

Az *Örökre a mieink* fő célja, hogy tanácsokat, elveket és ösztönzést adjon az egyéneknek és szervezeteknek arról, hogy milyen módon közvetítsék közös örökségünk gondozásának fontosságát. A „csomag” különlegessége, hogy nem egyetlen szerző írta, hanem több mint ötven muzeológus, restaurátor, kiállításrendező, valamint a kulturális örökség megóvásában és nyilvánossá tételében járatos szakértő, akik valamennyien egyetlen példa kapcsán osztják meg tapasztalataikat. Cikkek és esettanulmányok keverékeként a „csomag” azt illusztrálja, hogyan lehetséges a megőrzés és a gyűjteményekről való gondoskodás tudatosságát emelni a múzeumi munka valamennyi szintjén. Külön rész foglalkozik a közönséggel a tervezés során, a bemutatókkal, a kiállításokkal és a raktározással, az oktatással és az önkéntesek munkájával, a különleges eseményekkel, a média számára történő bemutatással, a felnőttek és gyerekek számára szervezett ismeretterjesztő programokkal.

3. *SOS! Maintenance Information Kit – Save Outdoor Sculpture* (SOS! Fenntartási információs csomag – Szabadtéri szobrok megmentése). Washington, National Institute for the Conservation of Cultural Property, 1996.

A köztéri szobrászati az Egyesült Államokban mindig is a polgári önérték és azonosítástudat forrása volt. A mai napig a kültéri szobrok gondozása és megőrzése esetlegesen történt. Most azonban a *Save Outdoor Sculpture! (SOS!)*, (Szabadtéri szobrok megmentése) elnevezésű nagy nemzeti kezdeményezés célja az, hogy felkutassa a mindenki számára hozzáférhető köztéri szobrokat, és felmérést készítsen állapotukról. Restaurátorok, kutatók és a kapcsolódó tudományok területén dolgozó személyek által kiképzett és helyi, illetve állami koordinátorok által felügyelt önkéntesek végzik a felmérést. Létrehoztak egy általánosan alkalmazott kérdőívet, az azok segítségével összegyűjtött adatokat pedig az *Amerikai Szobrászati Leltárban* helyezték el. Az SOS! felhívja a közvélemény figyelmét Amerika szobrászati örökségére, és elősegíti a jövőbeni felelős gondoskodást. Az SOS!-hez anyagi támogatást nyújt a Kulturális Javak Megőrzésének Nemzeti Intézete, az Amerikai Nemzeti Művészeti Múzeum, a Smithsonian Intézet, és segítséget nyújt az állami és a magánszektort is.

4. PODANY, Jerry C. – MAISH, Susan Lansing: Can the complex be made simple? Informing the public about conservation through museum exhibits (Egyszerűvé tehető az, ami összetett? A közvélemény informálása a műtárgyvédelemről a múzeumi kiállításokon keresztül). *Journal of the American Institute for Conservation*. Vol. 32. No. 2. 1993. Washington, D.C., American Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, 101–108.

A J. Paul Getty Múzeum egy interaktív kiállítást rendezett ezzel a címmel: *A múlt megőrzése*. A kiállítás bevezette a látogatókat a műtárgyvédelem elveibe, tevékenységeibe és terveibe, középpontba állítva a múzeum európai régiségeinek megőrzését. A kiállítás több részből állt: a megőrzés etikája és elvei, a tudományos vizsgálat és elemzés, a műtárgykezelés és a környezeti ellenőrzés (beleértve a szeizmikus mozgások elleni védelem mechanizmusainak munkamodelljeit). A képtár számára folyamatosan biztosították a speciálisan képzett múzeumpedagógiai szakembereket és önkénteseket, akik részletesebb írott információkkal látták el a látogatókat az éppen aktuális eseményekkel kapcsolatban, és kiállításvezetést biztosítottak számukra. Fennállásának hét hónapja alatt a kiállítást 12 000 látogató tekintette meg. A múzeum új idegvezetői alapelveket és realista, elérhető megközelítési módot hozott létre, így mutatva be komplex témákat olyan látogatóknak, akiknek korábbi ismeretei, érdeklődése és ideje korlátozott volt.

5. RAMSAY, Barbara A.: *Education in conservation: the National Gallery of Canada* (Oktatás a műtárgyvédelemben: a Kanadai Nemzeti Galéria). ICOM 7th triennial meeting, Copenhagen. Preprints. 1984. Paris. ICOM.

A Kanadai Nemzeti Galéria restaurátorai részt vesznek a műtárgyvédelemmel kapcsolatos témák oktatásában. A tanácsadás, a konzultáció és a képzés kiterjed a Nemzeti Galéria munkatársi gárdájára, sőt azon felül a restaurátor és más múzeumi szakemberekre. Mindezen túl publikációkat készítenek, előadásokat tartanak, és kiállításokat rendeznek a széles nagyközönség számára, továbbá a művészeket tanácsokkal látják el az általuk alkalmazott anyagok és módszerek állandóságát illetően.

6. LETRIT, Sawang: *Who owns the past? A perspective from Chiang Saen, Thailand. Conservation Management of Archaeological Sites*. (Kié a múlt? Perspektíva a thaiföldi Chiang Saenből. (Régészeti lelőhelyek megőrzésének irányítása). 1997. Vol. 2. No. 2., 81–92.

Chiang Saen egy 14. századi korai buddhista közösség Észak-Thaiföldön. A Thaiföldi Szépművészeti Hivatal által javasolt megőrzési terv 1957 óta működik. A lelőhelyen végzett negyvenévnnyi tevékenység mélyreható változásokat hozott a helyiek és az állam régészei és technikusai közötti viszonyban. Az 1996 nyara és 1997 októbere között a lelőhelyen folyó tevékenységek kapcsán végzett vizsgálat számos arra vonatkozó okot hozott a felszínre, hogy a jól megtervezett lelőhely-megőrzési program miért küzdött nehézségekkel. A lelőhelyen úgynevezett CRM-munkát végző állami hivatalnokok gyakran vádolják a helyi embereket azzal, hogy nem működnek

együtt egy „hivatalos kormányzati programmal”, és nem értik meg a lelőhely információs jelentőségét. A helyi emberek eltérő nézetet vallanak: megértik, hogy a lelőhely és/vagy az ott található régészeti maradványok a kormányzathoz tartoznak, de egyszersmind úgy gondolják, hogy az arról való gondoskodás is a kormányzat feladata. Hiányzik belőlük a kulturális javak iránti tulajdonosi érzés. A velük készített interjúk rámutattak arra, hogy a közoktatást és az ismeretek terjesztését komolyan kell venni. A helyiek részéről bármilyen együttműködés és részvétel azon múlik, hogy a kormányzat képes-e választ adni a múlt tulajdonlásának kérdésére oly módon, hogy annak a helyiek is részesei legyenek.

Az itt röviden ismertetett „klasszikus” publikációk mellett az interneten bőséggel találhatóunk a témával foglalkozó szakirodalmat:

1. Conservation for your Private Collections: Notes for a Household Conservator. (Magángyűjtemények megőrzése: Megjegyzések egy házi restaurátor számára.) Preservation and Storage Division, State Library of Victoria, Australia: <http://www.slv.vic.gov.au/slv/conservation/conserve.html>
2. General Care of Collections. (Gyűjtemények általános kezelése.) Northern State Conservation Center. Gyűjteménykezelés, megőrzés és műtárgyvédelem gyűjtők és intézmények számára: <http://www.collectioncare.org/ccic/ccigc.html>
3. Caring for your Collections (Gyűjteményeid gondozása). Washington, D.C., The Library of Congress: <http://lcweb.loc.gov/preserv/careotr.html>
4. Conservation/Preservation Information for the General Public (Műtárgyvédalom/megőrzés. Információk a nagyközönség számára). OnLine műtárgyvédelmi ismeretek restaurátorok számára: a Stanford Egyetemi Könyvtárak Műtárgyvédelmi Osztályának programja. <http://palimpsest.stanford.edu/bytopic/genpub>

A közönség bevonása a műtárgyvédelmbe új és izgalmas terület. Bármelyik magyarországi „megelőző műtárgyvédelmi munkacsoport” különösen érdekes lesz nemcsak az országban élők és az odalátogatók számára, hanem Európa más területein élők számára is. Ha az ország képes egy közös nemzeti program létrehozására, vezető szerepre tehet szert a kontinensen.

A politikusok érdeklődésének felkeltésére a csoportmunkát kialakító múzeumok megpróbálták néhány, már önmagától érdeklődő személyiséghez fordulni, és szóra-koztató eseményeket szervezni más fontos emberek részvételével; de attól sem kell megijedniük, hogy bemutassák a gyűjtemények pusztulásának megdöbbentő valóságát. A múzeumoknak közvetlen igényekkel kell fellépniük, és meg kell szervezniük érdekérvényesítő mechanizmusaikat a politikában és a közigazgatásban. De a politikusokhoz vezető útnak mindig magában kell foglalnia a közönség bevonásának kemény, lépésről lépésre történő felépítését is.

Fordította: Tar Katalin

NEAL PUTT–TRACY SATIN

Relative Humidity is constant – but the people are not

Social and human context for conservation is difficult to categorize. Political parties, cabinets, museum administrations, professional positions and the interests of citizens inter-link in countless ways.

This paper advocates a pro-active approach to four 'categories of people': museum administrators and staff, families (children and adults), and politicians.

It seems obvious to say that all disciplines of museum staff need to be involved in preventive conservation. The purpose of preventive conservation is to benefit the public, through preserving collections.

Conservation has to take an inter-disciplinary approach, blended into the broad growth of the museum's service to the public.

There is a sensation that culture and its funding are slipping off the agenda of policy and funding, and museums are particularly at risk.

Museums need exhibits and activities that challenge visitors with questions and open paths to exploration:

Why are heritage collections valuable to the community?

What causes the loss of our heritage materials?

How does conservation reduce loss?

Who needs to be involved in preserving heritage in Hungary?

For anyone working in the field of promoting conservation and involving the public in conservation, the references on the Internet are the fastest growing and most exciting source of information.

As for getting politicians excited - an entertaining event with other important people is a tried and true technique! Museums also have not been afraid to reveal the shocking behind-the-scenes truth of the deterioration of collections.

A Delta-terv a kultúra megőrzéséért Hollandiában

A Delta-terv

A Delta-terv eredetileg annak a nagyszabású tervnek a neve volt, amelyet az 1953. évi borzalmas árvíz után készítettek, amikor Zeeland és Dél-Hollandia majdnem fele a tenger áldozata lett. Az árvíz miatt több ezer embert kellett kitelepíteni a szigetekről. Rengeteg ember, háziállat és épületek ezrei pusztultak el 1953-ban.

Mindez azért történt, mert Hollandia területének fele a tengerszint alatt fekszik, és állandó veszélyben van a tengervíz és a folyók vízszintingadozása miatt. A Németalföldön élő emberek a középkor óta harcolnak ezek ellen a vizek ellen.

Hollandia nagy része a Rhine és a Meuse deltatorkolata területén fekszik. Mindkét folyó rengeteg vizet szállít tavasszal, amikor a svájci és francia hegyekből az olvadó hó vizét felveszik. És néha tavasszal a tengervíz betör a szárazföldre.

Az árvíz újabb pusztítását megelőzendő alkotta meg a kormány a nagyszabású Delta-tervet, amely 40 év alatt valósult meg.

Vissza a múzeumokhoz

A nyolcvanas évek vége felé a kormányzat úgy találta, hogy múzeumainkban a tárgyak nyilvántartása és állagmegővése igen rossz helyzetben van. A kormány addig nagyon kevés figyelmet fordított a múzeumokra, hiába panaszkodtak a múzeumigazgatók. Túl kevés pénz jutott a múzeumokra, ami nagy lemaradást eredményezett.

A megoldásra egy terv született, hogy megmentsük a holland múzeumokat a jövőnek. Hasonlított a vízügyi Delta-tervhez, hosszú távú volt, és nagyon sok pénzbe került, így a *Kultúramegőrzés Delta-tervének* neveztük el.

A lemaradásnak megvoltak az okai. Kiderült, hogy nagyon sok mindent kell megváltoztatni ahhoz, hogy a múzeumok a jövő évszázadba felelősségteljes és elszámoltatható módon lépjenek be:

- az állagmegővashoz több kutatásra van szükség;
- az állagmegővés és nyilvántartás területén nagyok a lemaradások;
- ugyanígy a múzeumépületek karbantartásában is, és ezért a gyűjtemények is rossz állapotban vannak a pincékben és padlásokon;
- a múzeumi vezetést meg kell változtatni; az állami múzeumok gyűjteményei

túlságosan függtek a Kulturális Minisztérium közalkalmazottjaitól, és így túl távol voltak a múzeumi problémáktól;

- az állami múzeumok vezetése és a kormány közötti kapcsolatot újra kellett definiálni;
- új kutatások folytak külföldön, de ezek eredményeit nem alkalmazták a holland múzeumokban.

A kormány elhatározta, hogy forrást biztosít – összesen 40 millió guldent – ezen problémák megoldására. A pénzt elsősorban az állami múzeumok kapták, de a nem állami múzeumok is elkezdtek panaszkodni, hogy nekik is szükségük van támogatásra, hasonló okok miatt.

Hollandiában körülbelül 1500 múzeum van. Három csoportra oszthatjuk őket:

1. Különböző szintű állami múzeumok

– nemzeti múzeumok	17 db
– regionális	7 db
– városi/falusi önkormányzati múzeum	több száz

2. Alapítványi múzeumok

több száz

3. Magántulajdonú múzeumok

– vállalati múzeum	kb. 100
– magánkézben lévő múzeum	kb. 100

A múzeumoknak csak egyharmada dolgozik megfelelő végzettségű és fizetett alkalmazottal, a többi főként vagy kizárólag önkéntesekkel működik. Dél-Hollandiában csak egy régióban legalább 3000 ember dolgozik múzeumokban, néhány múzeumban több mint 100 önkéntes végez minden munkát, és viseli a felelősséget.

Magángyűjtemények

A legfontosabb magángyűjtemények jól ismertek, de nem úgy, mint Magyarországon: ezeket a gyűjteményeket nem felügyelik évente. A kormány csak akkor tesz lépéseket, ha egy nemzeti jelentőségű magángyűjteményt eladnak vagy megörökölnek, és külföldre akarják vinni. Ezt a felügyelőmunkát a Kulturális Örökség Felügyelősége végzi Hágában.

Először az állami múzeumok vezető pozícióját vesszük szemügyre, és azután kerül sorra a többi múzeum.

Sok minden megváltozott, mióta a kormány elhatározta 1988-ban, hogy segít a múzeumokon. Először az állami múzeumokra került a sor:

1. A kormány 40 millió guldent helyezett el egy alapban, és 1994-ben létrehozták a Mondrian Alapítványt, hogy kezelje ezt az alapot.
2. Minden állami múzeumnak pályáznia kellett ezért a pénzért, és irányelveken alapuló terveket kellett készítenie, amiben leírták lemaradásaikat, vala-

- mint azt, hogy hogyan akarják ezeket felszámolni, s miderre mennyi pénzre van szükségük. Ezeket a terveket szigorúan ellenőrizték.
3. Minden évben jelentést kellett írni az eredményekről, mit valósítottak meg a tervekől, mi sikerült és mi nem.
  4. Több ismeretre lett volna szükség a múzeumtechnikai területeken, így egy kormányzati intézmény jött létre a kutatás irányítására. Ez ma a Holland Gyűjteményi Intézet Amszterdamban, ahová különböző megoldási javaslatokért fordulhatnak a tárolás, klimatizálás, konzerválóanyagok stb. kérdéseiben.
  5. Új, speciális tudású alkalmazottakra volt szükség a múzeumokban a nyilvántartás és konzerválás új módszereinek meghonosításához. A hagyományos múzeumi képző központ, a Reinward Akadémia nem rendelkezett ilyen szakkal, így ezeket indítani kellett. Új foglalkozás jött létre, az „állagmegőrzési biztos”. Olyan személyről van szó, aki a kezelésben, a tisztításban és a múzeumi tárgyak leírásában szerez jártasságot.
  6. A muzeológus és restaurátor hagyományos munkáját is újra kellett definiálni.
  7. A restaurátorokat megkérték, hogy ne csak a restaurátori munkát lássák el, hanem a raktárosok munkáját is kísérik figyelemmel.
  8. A holland múzeumokban bevezették a passzív és aktív állagmegőrzés fogalmát.

A nemzeti múzeumok autonómiája

Az egész múzeumi munka felgyorsult, s ez mintegy 10 évig tartott. Az állam az elejétől kezdve új kapcsolatot igyekezett kialakítani az állami múzeumok vezetésével. A történelem bebizonyította, hogy az állam nem hallgatott az igazgatók panaszaira és terveire. Ők az államot már a 19. században figyelmeztették arra, hogy milyen rossz állapotban vannak a múzeumi gyűjtemények. Az igazgatók nagyobb függetlenséget akartak a kormánytól, a kormány viszont tisztább viszonyokat akart a múzeumokkal. Elhatározták, hogy az állami gyűjtemények továbbra is az állam tulajdonában maradnak, s ugyanez vonatkozott a múzeumi épületekre is, de a múzeumi szervezet függetlenné vált az államtól mint autonóm szervezet. Az állam szerződést kötött ezekkel az autonóm szervezetekkel arra a munkára, amit el kellett végezni ahhoz, hogy az állami gyűjteményeket elfogadható állapotban tartsák. Az ehhez szükséges forrást az állam biztosította. A múzeumok életében először tudott az intézmény pénzt előteremteni kiállításokkal és ismeretterjesztő előadásokkal múzeumi célokra, amit nem kellett visszaadni az államnak. Ez átalakította a korábbi állami múzeumokat kulturális vállalkozásokká, az igazgatókat pedig menedzserekké. A gyűjteménykezelési szerződéseket ötévente megújítják, az épületekre vonatkozókat pedig 30 évenként. Minden múzeumépület az államhoz tartozik, és átalakították az új követelményeknek megfelelően, számosat teljesen újjáépítettek: a Néprajzi Múzeumot és a Természettudományi Múzeumot (Naturalis) Leidenben.

Nem állami múzeumok

A nem állami múzeumoknál másként mentek a dolgok. Persze ezeknek is ugyanazokkal a problémákkal és lemaradásokkal kellett szembenéznük, de a pénzük más forrásból jött, a régióból, városból vagy faluból, amelynek kevesebb pénze volt, mint az államnak. Végül elfogadták, hogy a nem állami múzeumok is igényelheték költségeik 60 százalékát a Mondrian Alapítványtól, és 40 százalékot kellett maguknak állniuk. A tárgyak nyilvántartásának költségeit az állam nem biztosította, és csak a passzív konzerválást támogatták, az aktív restaurálást nem.

Részt vevő múzeumok

Minden múzeumnak, amely részt akart venni a Delta-tervben, múzeumi irányelveket és gyűjteményi tervet kellett összeállítani, és be kellett sorolnia a gyűjteményét bizonyos standardok alapján. Minden múzeumi gyűjteményt alcsoportokba kellett osztani, például kézimunka, szobrok, festmények, egyházi gyűjtemény stb. Minden múzeumi tárgynak besorolhatónak kellett lennie ezekbe a kategóriákba. Minden tárgyat a muzeológusoknak értékelni kellett, amelyben nem az anyagi, pénzbeli, hanem a kulturális érték volt fontos. Négy csoportot állítottak fel:

- A) A legfontosabb, pótolhatatlan és felbecsülhetetlen értékű tárgyak vagy gyűjtemények, amelyeket nemzeti vagy alapgyűjteményként definiálhatunk.
- B) Olyan tárgyak vagy gyűjtemények, amelyek alátámasztják, értelmezik az alapgyűjteményt, amelyek vonzóak, és kiállítási értékkel bírnak.
- C) A többi tárgy vagy gyűjtemény, amely kevésbé fontos, de még a gyűjteményi tervben foglalt irányelvek hatálya alá esik.
- D) Azok a tárgyak, amelyek nem tartoznak az adott múzeum gyűjteményi irányelveibe. Ezek lehetnek célcsoportok munkagyűjteményei, például iskolás gyerekeké, ezeket ők is kezelhetik. Ez lehet olyan gyűjtemény is, ami nem fér be a gyűjteményi politika keretei közé.

Mindezek eredményeképpen:

- minden gyűjtemény ismert és nyilvántartott;
- ismerik a gyűjtemények állapotát, lépéseket lehet tenni annak érdekében, hogy a legfontosabb gyűjtemények állapota javuljon;
- sokkal több ismeret van a múzeumokban, főként múzeumtechnikai területeken;
- a gyűjteményekkel dolgozók specializálódtak (muzeológusok, restaurátorok, állagmegőrzők, nyilvántartók stb.);
- a múzeum vállalkozás lett, amely felelősséggel tartozik a gyűjtemény tulajdonosa, a közönség és a múzeumi dolgozók felé.

A múzeumok regisztrációja

Hollandiában 1998 óta folyik a múzeumok regisztrációja. A múzeumok önként vehetnek részt ebben a programban, melynek fő célja a holland múzeumok minőségének javítása, hogy átláthatókká és biztonságosakká váljanak.

Az első cél a minimális követelményrendszer felállítása volt, amelyeknek minden múzeumnak meg kellett felelnie. Ha valamelyik múzeum nem tudott megfelelni a minimális követelményeknek, hivatalos múzeumi tanácsadók segítségét lehetett kérni. Hollandia minden régiójában működik múzeumi tanácsadó, olyanok is vannak, akik specializálódtak megőrzésre, nyilvántartásra, múzeumpedagógiára stb. A dél-hollandiai régió 220 múzeumából körülbelül 150 vesz részt a múzeumregisztrációs programban. Eddig csak 30 kapta meg a nyilvántartott múzeum státust. A korábbi állami múzeumok természetesen regisztráltak, de sok önkéntesek által működtetett múzeum is bebizonyította, hogy tud ilyen szinten működni. 35 múzeum hivatalos státusa „ideiglenesen regisztrált múzeum”, amelyek buzgón próbálják eltüntetni a hátrányukat három éven belül. Másik 40 múzeum jelezte, hogy ebben az évben is részt akarnak venni a programban, a többi pedig javítani igyekszik helyzetén, mielőtt belép a múzeumregisztrációs programba. Az már nyilvánvaló, hogy több múzeum akar részt venni ebben a programban, mint a legutóbbi Delta-tervben.

A főbb lemaradások ugyanolyanok, mint a Delta-terv esetén voltak:

- nincs múzeumpolitika,
- a gyűjtemények nyilvántartási munkálatai még nem fejeződtek be,
- az állagmegóvás még nem fejeződött be.

Sajnos kevés kormányzati pénz marad azoknak a múzeumoknak, amelyek nem igyekeznek lemaradásukat bepótolni. Ezeknek pénzük nagy része más hatóságtól vagy magántámogatásból jön.

Úgy tűnhet, hogy mind a Delta-terv a kulturális megőrzésért, mind a múzeumregisztrációs program nagyban a pénztől függ, de ez csak részben igaz. A korábban állami tulajdonban lévő múzeumok természetesen sok pénzt kaptak a kormánytól, amikor részt vettek a Delta-tervben. De a nem állami múzeumoknak is ugyanazokat a munkákat kellett elvégezniük relatíve kevesebb pénzből. Meg kellett találniuk saját támogatóikat.

De az igazi változás minden múzeum számára az volt, hogy át kellett gondolniuk saját múzeumi politikájukat, és pénzt kellett teremteniük ezen tervek végrehajtásához. Bizonyos átalakítások persze pénzbe kerülnek, de sokszor kiderült, hogy többféle lehetőség is van. Nagyon sok példát hozhatunk fel erre, különösen azokat a múzeumokat, amelyek önkéntesekkel dolgoznak, és azokat, akiknek kevés a pénzük.

Ezek néhány nagyon hasznos ötletet találtak ki.

Fordította: Tar Katalin

Irodalom

AUTONOMY

- 1994 Autonomy for the National Museums and Museum Services in the Netherlands. Background and Documentation. Ministry of Education, Culture and Science. Rijswijk.

DELTAPLAN

- é.n. Deltaplan. Preservation of Cultural Heritage in the Netherlands. Kézirat, h.n.

KUYVENHOVEN, Fransje (szerk.)

- 2001 Developments in Dutch Museum Policy. Amsterdam. Institute Collectie Nederland.

DIJKEN, Koos van – HAART, Wim de – BROEKE, Lara ten –

JANSEN, Evertjan – STAFLEU, Marleen

- 2001 Management and Conservation in the Dutch Delta. The Delta Plan for the Preservation of the Cultural Heritage evaluated. Zoetermeer.

LUCASSEN, Jan – ONNO VAN DEN BERG, Hans – DE LEUW, Riet

- é.n. (1998) Dutch Museums and Cultural Diversity – Different Cultures, Mutual worlds. Netherlands Museum Associations, Ministry of education, Culture and Science. Amsterdam.

MART VAN DER STERRE

The Deltaplan, 1990–2000: Preservation of Cultural Heritage in the Netherlands

In around 1989 the government found out that the state museums were in a very bad condition: the buildings were leaking, the storage was bad and the collections were suffering. The registration and preservation of the objects was poor and new knowledge from abroad that could have benefited the museums was not yet available. When this was made public in 1989, action was needed and the government started a thorough investigation into the problem of museums.

This resulted in a prestigious, large scale rescue plan for Dutch national museums. It became clear that not only care for the collections would have to be improved dramatically, but also that museum work had to be altered so that the museums could enter the next century responsibly and accountably.

Quite a lot of museum work has changed since the government decided in 1989 to help museums. The first museums were national museums. From the beginning the government was seeking a new relationship with the management of national museums. In 1990 the directors wished for more independence from the government, while the latter wanted a clearer relationship with their museums.

It was decided that all national collections would remain the property of the state. The same goes for the museum buildings. But museum organisation became independent from the state, emerging as a private foundation. This transformed the former national museums into culture businesses and the directors into managers.

But the real change for all museums was that they had to think about their own museum-policy and had to find the money to carry out the plan. Of course certain adjustments do cost money. But it often became clear that there are other possibilities which do not depend on money alone.

A miskolci Herman Ottó Múzeum gyűjteményei

A miskolci Herman Ottó Múzeum – 1952-ig Borsod-Miskolci Múzeum – 1999-ben ünnepelte alapításának századik évfordulóját.¹ Az intézménynek és gyűjteményeinek a bemutatása a feladatom, amit úgy szeretnék megoldani, hogy elsősorban a múzeummal kapcsolatos szakmai és társadalmi elvárások változásait érzékeltessem, vagyis a gyűjtés és a tárgyi kollekciók változó esélyeit. Szeretnék rámutatni, hogy a gyűjteményeket gyarapító és gondozó személyiségeknek milyen szerepük lehet a szakmai célok kitűzésében és azok megvalósításában, végül röviden arra is, hogy miként látom a gyűjtemények mostani helyzetét és a velük kapcsolatos feladatokat, nem utolsósorban a továbblépés lehetőségét. Arra törekszem természetesen, hogy a miskolci példában megjelenjen azon feladatok némelyike, amelyek a nemzeti kulturális örökség ránk bízott tárgyi kollekcióját – közvetlenül vagy közvetve – formálják, befolyásolva ilyen módon valamennyiünk pályáját és egzisztenciáját is.

1

Ha a miskolci múzeum néprajzi gyűjteményeinek jellegéről, összetételéről beszélek, a történetben több mint 100 évet kell visszamennem. Az 1880-as évek közepétől rendre felbukkan annak az igénye, hogy Miskolcon is létesítsenek múzeumot. Hasonlóan zajlik ez az egész Magyarországon: a nemzeti kultúra megkonstruálásának időszakát éli az amúgy nagyon sokféle és sokféle módon tagolt ország. Igazi virágkora ez a múzeumok alapításának, de szekunder stádiuma annak: a földrajzi-társadalmi-kulturális helyzetüknél fogva élenjáró, regionális központ szerepét betöltő városok (Kolozsvár, Kassa), vagy a múltjuk és koherens kultúrájuk megfogalmazásában erős települések (például jászok) már túljutottak a közös kulturális örökség tárgyi kollekciókban való megfogalmazásán (KOREK 1988).

A kiegyezés után meginduló erős közművelődési mozgalom Miskolcon 1892-ben hozza létre a *Borsod-Miskolci Közművelődési Egyesületet*, ami aztán rövidesen *Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesületre* változtatja a nevét, s 1899-ben lerakja a múzeum alapjait. Miskolc helyzeténél és regionális szerepénél időznünk kell még egy kicsit, mert a múzeum létrehozásában és helyi szerepében ennek később is

¹ A múzeum történetének külön nem hivatkozott kérdéseiről összegzően: VERES 1999. 9–62. Lásd még SZABADFALVI 1980. 76–84; VIGA 1989. 187–204. A publikációkról részletezően: TÓTH-VIGA 1978; CSÁK-HÍDEG 1999.

lesz jelentősége. A mintegy 30 ezer lakosú, lassan urbanizálódó kisváros vékony polgársága, főleg értelmisége igyekszik megfogalmazni identitását, keresve abban – közösnek vélt – múltját. Gyenge a polgárság, a szőlőbirtokos parasztpolgári réteg nem igazán aktív a kulturális életben. Nincs jelentős magángyűjtemény, a vármegye levéltárában és a Református Főgimnázium szertárában őrzött történeti tárgyak nem indukálnak múzeumot.

Inkább csak sejthetjük, hogy lehet a dologban némi felhajtó szerepe Herman Ottónak, aki az 1860-as évektől vissza-visszajár Miskolcra, s akit az 1890-es években parlamenti képviselővé választ a város. Telket vesz a közeli Lillafüreden, ahol felépíti a ma kultuszhelynek számító „pele-lakot”. Tevékenységének középpontjában azonban az 1891-ben az Avas alatt, a Bársony-ház alapozásánál előkerült szakócák, majd az újabb miskolci és bükkői kőkori leletek meghatározása áll. Majd másfél évig vívja harcát – ahogyan Banner János később szellemesen megfogalmazza, a negyedkori ember szilex lándzsájával – egy Otto Obermayer nevű osztrák kutatóval a magyarországi diluviális időszak emberének létéről. Nincs nyoma annak, hogy a néprajzi gyűjtés megindításában szerepe lett volna Hermannak. Viszonya a fiatal miskolci múzeummal éveken át meglehetősen fagyos, ami később normalizálódik (KEMENCZEI 1975. 15–17). Kétségtávol neki köszönhető, hogy az ősrégészeti gyűjtemény a miskolci múzeum máig jellegadó kollekciójává válik, de tevékenységének másfajta hatása is van. Jóval később, 1933-ban Gálffy Ignác, az egyesület akkori elnöke így fogalmazza ezt meg egy, a Földtani Intézetnek küldött jelentésében: „A Borsod-Miskolczi Múzeum, midőn a magyarországi barlangkutatás itt Miskolcon, illetve a Bükk hegységben megindult, a legnagyobb készséggel és minden anyagi erejének felhasználásával bekapcsolódott a Földtani Intézet által vezetett nagy jelentőségű munkálatokba. Minden más, még a nagyon sürgősnek látszó másnemű régészeti ásatásokat, néprajzi gyűjtéseket is mellőzve – mely mulasztásokat később nagyon is megéreztek, s ami miatt akkor támadásoknak is ki voltunk téve – fenntartó hatóságainktól nyert segélyeinknek jó részét készséggel és lelkesedéssel ajánlottuk fel arra a célra [...] hogy a magyarországi diluviális ősember kérdése pedig tudományosan tisztázva legyen...”²

Számos kitűnő ember mellett külön is meg kell emlékezni Miskolc szülöttjéről, Szendrei Jánosról, aki nem csupán a város történeti monográfiájával alkotott jelentőset, de ott bábáskodott a múzeum létrehozása körül is. Talán kevésbé ismert, hogy miniszteri tanácsosként szerepe volt a párizsi világkiállításon, s tevékenyen részt vett a milleniumi kiállítás hadtörténeti részének létrehozásában is.

Az egyesület alapszabálya 1899-ben két fő célt fogalmaz meg: „...ápolni a magyar irodalmat, tudományt és művészetet egyrészt. Másrészt létesíteni egy nyilvános múzeumot és könyvtárat, fokozni és fejleszteni a műzlist és műpártolást, a közönség érdeklődését felhívni a szépművészetek iránt és megvetni az alapját egy létesítendő képtárnak.”³ 1900. január 4-én 6 múzeumi szakosztály alakul meg, ezek sorában közös egységet képez az etnográfiai és néprajzi, ami a kor tudományosságát tekintve nem meglepő.

² Idézi VERES 1999. 19.

³ Idézi VERES 1999. 10.

Néprajzi gyűjtésről azonban még évekig nincs szó. Annak megindulását – ahogyan másfelé, úgy Borsod vármegyében is – a reprezentánsnak tartott népcsoport tárgyai indukálják. A Néprajzi Tár első darabjai 1903-ban kerültek Miskolcra: Mezőkövesd városa, illetve polgármestere egy teljes szobaberendezést és matyó viseleti anyagot ajándékozott a Borsod-Miskolci Múzeumnak. A tárgyegyüttesből – Matyó szoba címmel – Morvai János mezőkövesdi főjegyző és felesége rendezte az első bemutatót. 1903 végén a néprajzi tárgyak száma még csak 146, ami aztán 1911-ben haladja majd meg az ezret. Ebben elévülhetetlen érdemeket szerez ifj. Kóris Kálmán (1878–1967), a matyóság avatott kutatója, aki Miskolc szülötte, de mivel a városban nem jut álláshoz, pesti polgári iskolai tanárként vesz részt a múzeum gyarapításában (FÜGEDI 1999. 1315–1330). Vezetésével 1904-ben már 2500 koronát költ a múzeum matyó tárgyakra – összesen 311 darabra. Tardi, mezőkövesdi, szentistváni tárgyi gyűjtései és felbecsülhetetlen értékű fényképfelvételei alapozták meg a miskolci múzeum néprajzi anyagát. Kóris 1904. évi jelentése roppant bizakodó: „Borsod megye néprajzi tekintetben át lesz kutatva, a kutatás eredményeként az anyag feldolgozást nyer.”

1907-ben már egyenesen egy felső-magyarországi néprajzi múzeum gondolata bontakozik ki, amikor „a néprajzi osztályra nézve elhatározza a bizottság, hogy egy nagy múzeumot létesít a matyó palóc népek etnográfiai tárgyaiból, mely múzeum az egész Felső-Magyarország központja lenne e tekintetben.” A gyűjtőmunka – részben ugyancsak Kóris révén – fokozatosan terjed ki a Bükkaljára, valamint a palócság felé; az utóbbiban – helyi gyűjtők mellett – nagy érdemeket szerzett Istvánffy Gyula (1863–1921) is, aki a város polgári leányiskolájának igazgatása mellett gyűjti a néprajzi anyagot. Elsősorban a palóc folklór jeles kutatója, de 1908–1913 között a múzeum palóc tárgyi gyűjtéseit is szervezi (BODGÁL 1964. 455–458). 1910-ben Kóris nagy kiállítást rendezett a matyókról, ami a múzeummal egy fedél alatt lévő női ipariskola termeit is elfoglalta. Bár 1913-ra – Kóris ragyogó fotóival – a néprajzi kollekció tárgyszáma 1455-re emelkedik, a gyűjtemény valójában csak a két jellegadó néprajzi csoport, a matyók és a palócok díszítőművészetét reprezentálja. Megfogalmazódik ugyan Dél-Borsod, a Tisza mente kutatásának igénye, ez azonban érdemben nem jut előre, bár a mezőcsáti kerámia legszebb 19. századi darabjait ekkor mentik a múzeumba. Az első világháborúig tehát a néprajzi anyag a szép tárgyak együttese, ahogyan azt a korszak muzeológiai törekvései megkövetelik. Ez az anyag jószerével ma is a gerincét jelenti a Herman Ottó Múzeum etnográfiai kollekciójának.

A múzeum szerepe azonban ebben az időszakban is összetettebb: az egyesület a városi közkönyvtárral közösen működteti, s lényegében a törvényhatósági jogkörűt nyert város egyetlen közművelődési intézményét tartja fent. Az irányítást az egyesület 1913-ban Borsod vármegyének és Miskolc városának adja át, amelyek lényegében 1950-ig, a közgyűjtemények államosításáig látták el a gazda feladatait. 1913-ban formailag különválik a múzeumi munka és a közművelődési tevékenység, valójában a múzeum a város kulturális életének letéteményese marad a két háború közötti időszakban is. Az első világhétség előestéjén felvetődik egy városi kultúrpalota terve, ezt azonban éppen úgy elsodorja a háború, mint a néprajz első eredményes miskolci művelőit.

2

Az első világháború után, illetve a trianoni határok megvonásának következtében Miskolc szerepe, jelentősége a kulturális életben is megváltozik. Mindez nem hagyja érintetlenül a múzeumot sem. Ne feledjük: a térség első muzeális gyűjteményei a trianoni határokon kívül szerveződtek meg. A történeti civitas, Kassa 1872-ben létrejött múzeuma nem csupán Abaúj megye múltjának volt reprezentánsa, hanem az egész régiónak. A Dókus Gyula által megeremtett Zemplén vármegyei múzeum pedig csakúgy elvész a magyar tárgyi örökség számára, mint Rozsnyó vagy Rimaszombat közgyűjteménycsíráinak kollekciói (FEHÉR 1988. 431–447). A miskolciak ebben az időszakban szívesen hangsúlyozzák, hogy milyen komoly teher hárul rájuk Kassa elvesztésével. Nem csupán az attól kezdve szívesen hangoztatott Kassa–Miskolc két-pólusúságban és versenyben, de mind a könyvtárügyben, mind a felvidéki vándorkiállítások áttelepítésének gondolatában, mind a múzeum szándékaiban megfigyelhető a területi elvek átrendeződésének észlelése, ami azonban – jóllehet ezek históriája még kutatásra vár – nem jelent igazi áttörést témánk vonatkozásában. A Borsod-Miskolci Múzeum hatásköre továbbra is Borsod vármegyére terjed ki, s a kisebb részében Magyarország területén maradt Zemplén, Abaúj és Gömör vármegyék tárgyi néprajzi öröksége jószerével örökre elvész: részben a megcsonkított ország okán, részben pedig azért, mert az 1970-es és az 1980-as években létrehozott tájmúzeumok az itthoni részekben is megkésnek a gyűjtőmunkával.

A másik lényeges változás magában a szakmában zajlik. A két világháború közötti időszakban a Borsod-Miskolci Múzeumnak nincs néprajzos szakembere. Elsősorban a Néprajzi Múzeum, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának munkatársai járnak le, s szervezik, irányítják a gyűjtést, összekapcsolva a szakmát irányító központi intézmény ez irányú feladataival. Számos jeles szakember mellett Battyai Zsigmond, Viski Károly és Györffy István is közreműködik a borsodi gyűjtésben.⁴ Az utóbbit különösen megfogja a matyótság népművészete, de éppen úgy a dél-borsodi kertes települések megosztott, kétbeltelkes működése és azok gazdálkodása (BODGÁL 1962. 124–126). A tárgyi gyűjtés ebben az időszakban mind térben, mind tematikailag kiterjed: elsősorban az ősfoglalkozások eszközei, a gazdálkodás egyes, a technika változásával kiszoruló szerszámai is megjelennek a kollekcióban. Ahogyan a magyar néprajzban mind erőteljesebben hangsúlyozódik a népelet változása, úgy tárgul a tárgyi gyűjtés horizontja. Mindezek hatására a néprajzi gyűjtemény 1931-ben már közel 3000 tárgyat számlál, ami aztán a második világháború előtt már eléri a 7000-et, ha hinni lehet a statisztikának.

Amint már utaltam rá, a két világháború közötti időszakban a múzeum Miskolc város szellemi-tudományos központja volt. Némileg beárnyékolja ezt persze, hogy a továbbra is közös intézményként működő múzeum és könyvtár nagyon szegény. Nincs megfelelő épület, csak ígéretek maradnak a város megoldási szándékai. Viszont a múzeumot és a könyvtárat két nagyszerű szakember, Leszih Andor és – a harmad-

⁴ A néprajzi kutatás történetéhez: BODGÁL 1970. 323–340; VIGA 1989. 187–204.

fél évtizeddel később belépő – Marjalaki Kiss Lajos irányítja, akik nem csupán a vidéki értelmiségi legjobb típusát képviselik, de hatnak is a környezetükben, s nagyon jó szakmai-emberi kapcsolatokat ápolnak. Leszih gyakorlatilag 45 évig áll az intézmény élén, de maga is termékeny, eredményes kutató (HUSZÁR 1964. 207–218). Marjalaki Kiss nevéhez kapcsolható a kettős honfoglalás elképzelésének első felvetése (MARJALAKI KISS 1987). Kapcsolataik révén az irodalom (Móra, Móricz, Sassy Csaba és a kulturális sajtó jelesei), a művészet és a tudomány kiválóságai fordulnak meg a múzeumban, amely intézmény valóban pezsgő szellemi életet szervez a változatlanul nagyon vidéki városban. Jól kifejezik ezt a hangulatot Móricz Zsigmond szavai, aki egyébként a városról nem volt nagy véleménnyel: „Valami él ebben a múzeumban, a múlt él. Tanárok jönnek be, szikár, szemüveges emberek, nyolcadik, tizedik fizetési osztályban, s a szájukon nincsen hossz és bessz, nincsen panasz és drágaság... Ebben a múzeumban valami pezseg, ami az egész magyar közéletből hiányzik ma: teljesen absztrakt emberi értékekért való lelkesedés.” (VERES 1999. 25.) A múzeum ekkor szervesül a város és a megye kulturális és tudományos közéletében, szerez rangot magának a hazai közgyűjtemények sorában. Gyakorlatilag fel sem merülnek azonban az önálló muzeológiai problémák, a cél a gyűjtemények megtartása és méltó elhelyezése, bemutatása.

3

Ha az időrendet követem, megint háború jön, aztán nehéz számvetés, majd a határkönek számító 1950-es év: a múzeum államosítása. 1962-ig az intézmény a Múzeumok Országos Központja (MOK), illetve az éppen aktuális kulturális tárca irányítása alatt áll. Ebben – az intézmény számára igen eredményes – periódusban azonban megint több tényező hatása összegződik. Túl a nagy gazdasági-társadalmi-kulturális átalakulás általános, ám csöppet sem elhanyagolható tényén és hatásán, szerveződik a háttérben egy nagy iparváros, amely 1949-ben magába olvasztja a korábban önálló, ma Miskolc részét képező településeket. Ezek között van akkor már évszázados ipari múlttal bíró (Diósgyőr) s a közelmúltig falusias (Görömböly, Hejőcsaba). Minden korábbinál erőteljesebben indul meg a falu átalakulása és átalakítása, ami a néprajz számára – ambivalens tudománypolitikai megítélése ellenére vagy azzal együtt – igen komoly feladatot jelent. De átalakulóban van a kézművesség, az ipar is, ami ugyancsak mozgósítja a közgyűjteményeket. Az államosítás után szűkölt a miskolci gyűjtemények profilja: a múzeumi könyvanyag nagyobb részét a Városi Könyvtár kapta meg, a történeti dokumentáció zöme pedig állami levéltári kezelésbe került. Az irányítást a MOK és a Népművelési Minisztérium múzeumi főosztálya vállalta át. Ettől kezdve erősödött képzett muzeológusokkal a múzeum: régészek, etnográfusok, történészek, művészettörténészek, valamint fotós és restaurátor segítők látják el a szaporodó feladatokat. Mindezt dologi feltételeihez mérten együtt tudja artikulálni az a szakembergárda, mely tevékenységével meghatározza a néprajzi muzeológiát. Beleértendő ebbe a körbe az államosított intézmény első igazgatója, a jeles építész, Vargha László, aki egy megyei szabadtéri múzeum tervét is megalkotja, rövid két évre Gáborján Alice,

de különösen Bodgál Ferenc és Lajos Árpád személye. Az előző szakérettségis vasas múlttal, az utóbbi szücs elődökkel, rövid ideig messze mutató tudományos pályaindulással.⁵ Tevékenységük azt igazolja, hogy a muzeológus szakmai szándéka nem áll szöges ellentétben a korszak művelődéspolitikájával, hiszen az életmódban lezajló változások követése és a tradicionális technikák tárgyainak mentése valóban méltó múzeumi feladat. Ebben az időszakban a miskolci – immár Herman Ottó Múzeum – gyűjtőköre kiterjed a Hernád vonaláig, Sárospatakkal osztozva a néprajzi munka feladatain is. 1962-re, a megyei múzeumi szervezetek létrehozásának idejére a néprajzi gyűjtemény 5000 tárgyat számlál. Ez a sodró lendületű tárgyi gyűjtés az 1960-as években is folytatódik. A szakembergárda 1966-ban a Debrecenben frissen végzett Bodó Sándorral egészül ki, ők hárman az 1960-as évek végéig – Veres László számításai szerint – újabb 5–6 ezer tárgyat gyűjtenek. (Csak megjegyzem, hogy más szakmák, elsősorban a régészet is nagyszerű szakemberekkel rendelkezik ebben az időszakban, akik fiatalon nemzetközi tekintélyre tesznek szert.) A muzeológus kollégák ebben az időszakban rendkívül sokat tesznek a népi kultúra tradíciójának megismertetéséért, a múzeumügy társadalmasításáért. Megszámálhatatlan ismeretterjesztő előadáson népszerűsítik a térség kulturális örökségét, s még évtizedekkel haláluk után is jönnek a múzeumba olyan emberek, akik Bodgál szakköri foglalkozásain vagy Lajos Árpád dallal, akár tánccal kísért előadásain kötelezték el örökre magukat a néprajzi érdeklődés mellett.

4

Az új tulajdonlási rendben, a hozzá igazodó törvény alapján s az ellentmondásos tudomány- és művelődéspolitikai időszakában a magyar múzeumügy, benne a néprajzi muzeológia jelentősen előrelép. Igaz ez Miskolcon is, de itt a tárgyi feltételek nagyon kedvezőtlenek. A múzeum megalakulásától kezdve folyamatosan zajlik a küzdelem a megfelelő épületért. A Borsod-Miskolci Múzeum számára a város kezdetben a Papszeren álló református schola három helyiségét biztosítja, majd a gyűjtemények fokozatosan foglalják el az épületet. (A ház 1930-ban már csak múzeumi célokat szolgált.) Soha nem valósul meg az egyesület által megálmodott „kultúrpalota”, ami a közgyűjteményeknek adott volna teret, s a város művelődésének centruma lehetett volna. Az öreg múzeumépület Szinva felőli oldalának többszöri megrongálódása miatt az 1960-as évek végétől az egykori Kereskedelmi és Iparkamara székháza (ma a Miskolci Akadémiai Bizottság székháza) ad helyet a múzeumi szervezet hivatalának, majd 1980-ban öröklí meg az intézmény az MSZMP régi központi épületét (ma Görgey utca 28.). Az új épületbe való költözéssel fel kell adni a papszeri öreg épületben a néprajzi raktárt, s egészében – az intézmény vezetésének szándékaitól függetlenül – legszívesebben kiállítási épületet csinálna az egész múzeumból az akkori helyi politikai vezetés. Arról nem is beszélve, hogy a múzeum megörökölt épületei – az erőteljes

⁵ Bodgál Ferencről BALASSA 1973. 377–379, Lajos Árpádról SZABADFALVI 1977. 577–579.

belső átépítések ellenére – diszfunkcionálisak, s az intézmény egész története során nagyon szűk mozgástere van az épületek hasznosításában a szakmai-muzeológiai elképzeléseknek. A raktározás technikája természetesen a mindenkori költözések színvonalát és anyagi kondícióját tükrözi, képe maga is egyfajta intézménytörténet. A legkorábbi éremtári szekrények ma már lassan maguk is a történeti gyűjteménybe vándorolnak, s a szertári üveges szekrényektől a házilag előállított fapalcokon és a kétségkívül praktikus Salgó-Dexion rendszeren át a gördíthető polcokig a tárolásban is jelen van a múzeumban a 19. és a 21. század is, és sajnos nem mindig az adott gyűjtemény igényeihez igazodóan.

1963 újabb határkő a Herman Ottó Múzeum történetében is: az intézmény lesz a megyei múzeumi szervezet központja. Gyűjtőköre kiterjed, s lényegében betör a sárospataki Vármúzeum korábbi gyűjtőterületére is. Valójában azonban a néprajzi tárgyak szerzeményezése később is csak ritkán, egy-egy célfeladat esetében – mint például az Abaúji Múzeum, Gömöri Múzeum, Zempléni Múzeum – lép túl a történeti Borsod vármegye határán. Az 1980-as években szerveződő tájmúzeumok és tájházak már nem tudják pótolni a korábbi mulasztásokat; itt nem feltétlenül a miskolci intézmény vagy az egyes munkatársak mulasztására gondolok, hanem a mindig is kimért lehetőségekre. Az 1970-es évek végétől a néprajzi tárgyak gyűjtése lelassul, az elmúlt két évtizedben pedig már jobbra csak a különleges minőségű műtárgyak megvételére vagy a tárgysorozatokból, tipológiákhoz hiányzó darabok megszerzésére irányul. Ebben azonban ugyancsak sokféle folyamat, az elmúlt negyed század sokféle hatása és törekvése összegződik.

5

Azt is mondhatnám, hogy sokféle tényező szerencsés együttállása segíti a miskolci múzeum – eddig – talán legeredményesebb korszakát. Egyrésztől 1973-ban Szabadfalvi József személyében egy olyan ember kerül az igazgatói stallumba, aki ezt megelőzően 25 évet tölt a debreceni egyetem néprajzi tanszékén, s jobbra onnan hozza magával tanítványait, munkatársait. Másrésztől gyakorlatilag teljes generációs váltás valósul meg: a néprajzban csak Bodó Sándor teremt kapcsolatot az elődök örökségével. Harmadrészt a megyei vezetés a múzeumügy mögé áll – ez persze akkor sem sima meccs, ahogy divatos szóval mondják –, s felépíti Borsod-Abaúj-Zemplén megye múzeumi hálózatát (SZABADFALVI 1982. 99–113). Ezen intézmények helykiválasztása nem feltétlenül tükröz muzeológiai vagy akár térségi, idegenforgalmi szempontokat. Tájmúzeumok, az 1980-as évek elejétől tájházak kialakítása serkenti a néprajzi tárgygyűjtő munkát is (SZABADFALVI–VIGA 1979). (Igaz, ez később anomáliát is okoz az önkormányzatok számára történt átadásukkor.)

Természetesen a megye követel is a támogatásokért: évente 60–80 kiállítás, a tudományos ismeretterjesztő tevékenység során akár több száz előadás (igaz, a fiatalok kedvéért mondom, 25 évvel ezelőtt szerencsés esetben 150 forintos TIT-darabáron), az iskolai oktatás és a honismereti munka támogatása, az élő népművészet segítése s számos napi közművelődési feladat koncentrálódik abban az időszakban a múzeum-

ban. Ugyanakkor vákuum van a megye és a térség tudományos életében, a fiatal kollégák pedig olyan ambíciózusak, hogy a múzeum az 1980-as évek derekára a megye társadalomtudományi kutatásainak meghatározó intézményévé válik. Ezt a tudományos kutatóhely státusa is kifejezi, ami persze inkább erkölcsi elismerést jelent. Talán elfogult vagyok, de szerintem eddig ez volt a csúcspont az intézmény néprajzi tevékenységében, ami azonban azzal jár, hogy a szakmai presztízst egyre inkább a tudományos munka jelenti, s bár nem felejtődik el a kötelező gyűjteményi feladat sem, de annak tempója lényegesen komótosabb az előzőnél. A kutatás nem kapcsolódik össze organikusan a tárgyi anyaggal. Szerencsés kivétel az olyan témaválasztás, mint Fügedi Mártáé, akit a népművészet, különösen a textilek és viselet iránti érdeklődése a napi muzeológiai munkában is összekapcsolt gyűjteményének tárgyival. Kevés tárgyegyüttes tudományos feldolgozása születik meg. A múzeum néprajzos közössége inkább a megye összetett táji arculatának és tagolt hagyományos műveltsége értelmezésének, a térség népei kulturális érintkezéseinek, kapcsolatainak vizsgálatában jelölte ki önmaga feladatát, amire helye és helyzete kétségkívül predesztinálja. (Vannak persze kivételek, de részletekbe nem mennék bele.) Hiányoznak a nagy néprajzi kiállítások: az 1974-től 1986-ig álló, Ember és munka című állandó kiállítás néprajzi része után inkább csak kisebb, szép tárgyakkal reprezentáló tárlatok születnek. Sokkal inkább konferenciák,⁶ kiadványok sora jelzi ekkor a miskolci néprajzosok aktivitását, amihez kétségkívül két szakmai tényező jelent látszólag megnyugtató háttérrel: részben az, hogy a tárgyi gyűjtés feltételei – a néprajzi muzeológia tradicionális elvei szerint – gyengülnek, másrészt hogy a raktárak, a nyilvántartás és a gyűjtemények helyzete aránylag megnyugtató. Nem feltétlenül erősítik a működést a szakma megosztó vitái sem, amelyek – a megújítás dicsérendő szándékával – kifejezetten rontják a néprajzi muzeológia rangját, presztízst. Valamelyest lendületet ad a tárgyi gyűjtésnek a megyei népművészeti monográfiák sorozatának megindulása, amiben Borsod-Abaúj-Zemplén megyének valahol az élen kellene járnia. Hogy nem így történt, s hogy a borsodi kötet közel másfél évtizedes próbálkozás után jelenik meg, annak okait az előzőekben megtalálhatjuk (FÜGEDI szerk. 1997).

Vannak persze fontos szakmai sikerek, amelyek a magyar néprajz megújításának véráramába is becsatlakoznak. Ilyen, például hogy Kunt Ernő hazahozza Finnországból a tanatólogia elméletét, s tanulmányaival, könyvével komoly figyelmet kelt. Hasonlóan sikeres a Kóris-fotóhagyaték feltárásából kinőtt képkultúra-kutatásban is (KUNT 1981; KUNT 1987; KUNT szerk. 1990). Nem az újdonságával, de utóbb igazolódott hasznosságával említést érdemel a Cseri Miklós által létrehozott Népi Építészeti Archívum is (CSERI 1985. 127–129). Hasonlóan, de már az 1990-es évek elejéről említhetjük Vida Gabriella munkáját, a mezőcsáti kerámiaműhelyek hulladékgyűjteményének néprajzi-régészeti feltárását (VIDA 1996. 467–482).

⁶ Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon (Miskolc, 1984), Árucseré és migráció (Tokaj, 1985), Kép-hagyomány – nép-hagyomány (Miskolc, 1988), Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (Miskolc, 1989). Valamennyi konferenciakötetben is. Vö. KUNT-SZABADFALVI-VIGA szerk. 1984; SZABADFALVI-VIGA szerk. 1985; SZABADFALVI-VIGA szerk. 1986; KUNT szerk. 1990; BALASSA M.–CSERI-VIGA szerk. 1989.

6

Az utolsó határvonalat 1990 táján kell meghúznunk, amiben megint többféle folyamat összegződik. Az önkormányzati tulajdon átalakítja a megye múzeumi struktúráját, a tájházak, kisgyűjtemények kiszakadnak a szervezetből. A finanszírozás máig komoly ellentmondásokat hordoz, ami egyebek mellett a vidéki intézmények helyi kötődése és a megyei fenntartás között húzódik. Alapvetően átalakulnak a gyarapítás lehetőségei: a múzeum csak kvalitásos tárgyakat és hiányzó típusokat igyekszik gyűjteni, de ebben sem versenyképes a magángyűjtőkkel. A pályázati lehetőségek nem teremtenek azonnali megoldásokat, az intézménynek hiányoznak a költségvetési lehetőségei, s egészen szerencsés együttállás kell ahhoz, hogy az 1990-es évek derekán – kimondottan egy Suzuki árért – a néprajzi gyűjtemény kiemelkedő mezőcsáti kerámiakollekcióhoz jut.

Számos tényező megváltozik a múzeum feltételrendszerében. Megkezdődik Miskolcon a régen nélkülözött bölcsészképzés, ami jelentősen szűkíti a múzeum térségi feladatait és kapcsolatait. Igaz, kárpótolja az intézményt a muzeológusok szakirányú képzésével, a kihelyezett tanszékcsoport státusával, ám ezzel nem pótolja az előzőt, az utóbbival pedig újabb nehézségeket is indukál. A múzeum sikertelen kísérletet tesz a gyűjteményi és a tudományos osztály különválasztására, a próbálkozás bukásának okait nem azokban kell keresni, akik bármelyik területen eredményesebbek az átlagnál. Ám a legszembetűnőbb változások ezúttal is személyiek: a Herman Ottó Múzeumban felnőtt szakemberek kifejezetten kelendők más közgyűjteményekben, akár azok élén, így az évtizeden át nagy erőt képviselő gárda fokozatosan szétfeszíti az intézmény amúgy is szűkülő kereteit. Megyei és országos intézmények főigazgatói, egyetemi katedrák gazdái kerülnek ki a múzeumból, természetesen más szakmákban is a néprajz mellett. (Néhányan a bababútort is szeretnék elvinni, hogy az új helyen ne legyen ismeretlen a környezetük.) Sajnos a régi játszótársak közül ketten – Kunt Ernő és Fügedi Márta – már örökre eltávoztak.⁷ Most egészen fiatalok jönnek. Van, aki tavaly végzett Debrecenben, van, aki csak jövőre végez majd Budapesten. Velük talán nem reménytelen a Herman Ottó Múzeum szakmai rangjának megőrzése, fejlesztése. Az intézmény szakmai erőzítője pár éve megállt, hiszen kiváló kollégák dolgoznak más gyűjteményekben is – a néprajz ma talán nem is a legvirulensebb egység.

Úgy vélem, hogy az eddig kissé hosszúra nyúlt s talán túlzottan személyes hangvételű beszámolót néhány sarkalatos ponthoz igazítva összegezni kell, illetve néhány kiválasztott szempont mentén szeretnék továbblépni a jövő feladatok felé is.

Anélkül, hogy túlbecsülém az alapító ősök, elődök szerepét, vagy megkerülném a saját muzeológusmitológiánk elvárható kötését, meg kell fogalmaznom, hogy a Miskolcon jelenleg rendelkezésünkre álló néprajzi gyűjtemény a mai legfiatalabbak és a következő generációk számára lényegében kész örökség. Arányai, összetétele

⁷ Kunt Ernőről SZARVAS HRSG. 1996. Fügedi Mártáról VIGA Gyula: Fügedi Márta (1949–2000), sajtó alatt az Ethnographiában. /A kézirat leadása óta elhunyt Szabadfalvi Józsefről DANKÓ Imre 2001. Magyar Múzeumok 2. sz. 56./

jószerevel megváltoztathatatlanok, kvalitása azonban sokban javítható. Tükrözi a kollekción az előző évszázad szakmai igényeit, de legalább annyira a gyarapító kollégák egyéni érdeklődését, kvalitását és szorgalmát, nem utolsósorban a mindenkori fenntartó kondícióját.

A néprajzi gyűjtemény ma 13 500 tárgyat őriz, közülük durván 3000 a textil, 2500 kerámia, 4000 a fatárgy, s 4000-nél több az egyéb, jelentős részében fémtárgy. Az adattár 6700 tételt, a Népi Építészeti Archívum 1500 tételt őriz. Jelenleg a tárgyaknak körülbelül a negyede feldolgozott számítógépen is. (Sikerült megteremtünk intézményeink informatikai parkját, a gépi feldolgozás a következő év legfőbb feladata.)

Szegényes a Herman Ottó Múzeum néprajzi kollekcója a tárgye gyűjtésekben, ami persze másként jelenik meg, ha egy kiállításban egy parasztporta szerszámkészletét kell rekonstruálni, s másként, ha egy település vagy kistáj hímzéseit kell reprezentatív módon egymás mellé rendezni. Emlékezetem szerint az egy gazdaságból, portáról begyűjtött legtöbb tárgy mintegy 400 darabot számlál, s a Torna megyei Viszlóról származik. A műhelyek összetartozó tárgyi együttesei is ritkák, leszámítva természetesen a kovácsok és néhány hasonló egység anyagát, ebben az esetben azonban jól kiegészíti a néprajzi kollekción a helytörténeti gyűjtemény. A már említett területi elvek is magyarázzák, hogy vannak a tárgyi anyagban fehér foltok, s vannak az átlagon felül reprezentált vidékek (például matyóság, Bükkalja), ami persze nem jelenti azt, hogy az utóbbiak ne egyoldalúan lennének képviselve a gyűjteményben textilkultúrájuk révén.

Hiányként kell megfogalmaznom, egyben a következő évek feladata is lehet a tárgyi, adattári és fotóanyag organikus kapcsolatának kialakítása. A hiányzó tárgytípusok, formák, díszítmények materializálódott rendjét ki kell egészítenünk a fényképeken és leírásokban, rajzokban megjelenő formákkal. Ez együtt adhat teljes adatbázist a tárgysorozatokról, díszítményekről.

A miskolci múzeum épületeinek, raktárainak helyzete, a raktározás lehetőségei soha nem közelítették meg az optimális feltételeket. Akkor sem, ha nem a múzeumnak az alkalmanként a Szinvába dőlő hátsó falát veszem jellemző állapotnak. A döntéshozók számára – országos és helyi szinten – valójában soha nem volt elsődleges szempont, hogy a múzeumba került tárgyak a következő évszázadok számára is megmaradjanak kulturális örökségként. (Ebben magam nem észlelek elmozdulást az elmúlt évtizedben sem!) Egy vidéki múzeumnak – de így lehet ez a nagy fővárosi intézményekkel is – napi szinten kell „jól muzsikálnia” ahhoz, hogy hosszabb távú szakmai céljai megvalósítására is esélye legyen! Ebbe bizonyos divatok is belejátszhatnak – például a népművészet iránti érdeklődés fokozódása vagy az újabban gomba módra szaporodó településmonográfiák divatja –, de akár egy érdeklődő polgármester vagy önkormányzati bizottság is fordíthat a mozgások irányán. (Megjegyzem, hogy a megyei és városi önkormányzatok kulturális bizottságaiban már második ciklusban nincs szakértője a közgyűjteményeknek.) Térségünkben különösen megfigyelhető, hogy a közgyűjtemények hosszú távú céljaihoz mindig a napi társadalmi sikereken át vezet az út, s hogy itt ebben jószerevel senki nem gondolkodhat több generációval

előre. Magam úgy gondolom, hogy ez megint nem csupán finánciális kérdés, hanem a generációk életének folytonosságában, organikus viszonyában bekövetkezett zavar, ami belátható időn belül nem orvosolható.

Közgyűjteményeink belső téarányainak megkonstruálásánál valójában soha nem volt irányadó az a szakmai evidencia, hogy a világ múzeumaiban levő műtárgyállománynak – becslések szerint – 4-5 százaléka csupán, ami kiállításokban szerepel vagy már szerepelt. Szakmánk sem sietett soha normatívákkal a gondokkal küzdő intézmények segítségére.

Külön téma lehetne a restaurálás kérdése, ami – megítélésem szerint – eszköztárában a legtöbbet fejlődött az elmúlt évtizedek múzeumügyében, mégsem lesz képes talán soha közelről követni egy nagyobb közgyűjtemény folyamatosan jelentkező állagvédelmi és restaurálási elvárásait. Restaurátorok csak a megyei központban, a Herman Ottó Múzeumban dolgoznak: egy fém-, egy fa-, egy textil-, egy képzőművész és négy kerámiára szakosodott restaurátorunk van. Tevékenységüket elsősorban a régészeti leletek kötik le, a néprajzi gyűjtemény messze nem élvez prioritást. Ha arra gondolunk, hogy egy nagy értékű történeti textilá restaurálása akár többéves feladat is lehet, akkor nem túlzottan biztató a jövőkép (hogy a vidéki intézmények anyagát ne is említsem).

Az előzőek jelzik, hogy a miskolci múzeum néprajzi tárgygyűjtő tevékenységében sok esetlegesség volt az elmúlt évszázad során, ami éppen úgy magyarázható a tradicionális paraszti tárgykultúra egész vertikumára kiterjedő, szisztematikus gyűjtés késői megindulásával, mint a múzeum szegénységével, sok esetben nehézséggel, sokirányú helyi társadalmi-kulturális feladataival, mint – az amúgy sokat dolgozó munkatársak – mulasztásaival. Valamit enyhít a hiányérzetten természetesen, hogy a mai megye területéről igen sok tárgy került a Néprajzi Múzeum, a sárospataki Rákóczi Múzeum és a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, a debreceni Déry Múzeum, az egeri Dobó István Vármúzeum s más közgyűjtemények néprajzi kollekciójába. Az elmúlt évtizedekben a magyar néprajzi kutatás – együtt persze más történeti diszciplínákkal – sokat tett annak feltárásában, megismerésében, hogy a nemzeti kultúra tárgyi örökségének az a vonulata, amit gyűjteményeinkben a most újra gyökeresen átalakuló paraszti műveltség hagyatéka képez, jórészt a falusi műveltség történetének egy jól behatárolható szakaszát reprezentálja. A kollekcióinkban generációkon át előszeretettel gyűjtött néprajzi tárgyak többsége nem ősi, sokkal inkább a paraszti polgárosodás időszakában született, formálódott meg, tárgyaink többsége az 1880–1890-es és az 1950-es évek közé eső időszak tárgyi világát reprezentálja. Annak az eddiginél árnyaltabb megvilágításában, hogy a ránk maradt tárgytípusok milyen időrendben értelmezhetőek, melyek sokgenerációs eszközök, melyek tartoznak organikusán az egész európai paraszti hagyományba, illetve melyek lokális fejlődés eredményei, csak az egyes gyűjtemények keretein messze túllépő kapcsolatrendszer segíthet. Nem kétséges számomra, hogy közös leltárt kell készítenünk: számba kell venni a meglévőket, mert csak annak alapján tudjuk kiegészíteni – szerintem nem is túl sokáig – a paraszti kultúra lezárult korszakának láthatóan szűkülő tárgyi univerzumát.

Adósságunk a tárgye gyűttesek katalógusokban, kataszterekben való feldolgozása. Azt hiszem azonban, hogy ennek a nyilvántartás korszerűsödésével jött, jön el valóban az ideje. Ebben – úgy gondolom – soron következő feladataink jobbra közősek. Fontos, hogy ne csupán megértsük, de a napi gyakorlatban is figyeljünk arra, hogy a közigazgatási határok, a gyűjtőkörök semmilyen adekvát kapcsolatban nincsenek a tradicionális kultúra tárgyi és szellemi jelenségeinek tömbjeivel. Legfeljebb olyan módon, hogy a gyűjtemények hatásköre gátolja a hagyományos műveltség regionális tagoltságának megértését, tárgytípusainak és tárgysorozatainak, illetve azok elterjedésének – történetiséget is sugalló – értelmezését. Azt gondolom, hogy a továbblépés csak az egységek fokozott együttműködésével, közös programjaival lehetséges. A magyarországi néprajzi gyűjtemények mai helyzete, a nyilvántartás és a hozzá kapcsolódó informatika, nem utolsósorban a tárgy történeti kutatások lényegében felmentik az egyes múzeumokat az alól, hogy kollekcioikban az adott közigazgatási egység területéről az elmúlt századok tárgyi univerzumát leképezzék. Kétségtelen persze, hogy ebben a vonatkozásban szakmánknak nagyon sok adóssága van, beleértve a muzeológusok többsége szemléletmódjának változását is. Meg kell szoknunk, hogy más gyűjtemények is léteznek, s hogy egy magángyűjtőnél is nagyon jó helye lehet a műtárgyaknak. A fontos az, hogy tudjunk róla, ismerjük a feltalálási helyét. Hogy konkrét példát mondjak: múzeumunkban egy évet sem ért meg annak a tárgyvásárló bizottságnak a működése, amit a gyűjtemények feletti intézményi érdekek érvényesítésére hoztunk létre, arra hogy a rendkívül szegényes tárgyvásárlási keretünk felhasználásánál valódi prioritások érvényesüljenek. Valójában nem is várható el a muzeológusoktól ez a belátás, hiszen minden a maguk napi nehezen megharcolható feladataikhoz köti őket. Ugyanakkor mégis kellene mozgástér abban, hogy ne legyünk esélytelenek a fel-felbukkanó fontos műtárgyak, tárgye gyűttesek megszerzésében. A mai pályázati feltételek miatt a múzeumok nagyon lassúak és körülményesek a műtárgyak piaci mozgásához képest.

Mindez közös feladatainkat is előrevetíti. Ha közös feladatokról beszélek, nem kerülhető meg, hogy tevékenységünkben, ha külön szinteken jelenik is meg, de együtt mozog – ezért nem működik – a fenntartás, működtetés, egyáltalán a szűken vett kötelező feladatok megoldása, s az egyes múzeumi szakterületek tágabb horizontú, tudományos igényű, ám a gyűjteményektől el nem szakítható megtervezése és megszervezése. A fenntartók által szétagolt intézményrendszert szakmai-módszertani vonatkozásokban, vertikálisan össze kell kapcsolni, mert különben nincs szakmai programjuk a múzeumoknak, vagy ha van, a helyi szinten sem mindig képes meggyőzően igazolni szakmánk és intézményeink mással nem pótolható szerepét. Fontos lenne, hogy a lokális és regionális feladatok fölé, mintegy védőernyőként is, az egyes szakmák országos, akár nemzetközi szintű prioritásai boruljanak. A kettő közötti összhang, organikus kapcsolat talán valamelyest kiegyensúlyozhatja a tárgyi kulturális örökség szerencsétlen szétdaraboltságát. Beleértem ebbe az egyetemes magyar néprajzi muzeológia feladatkörét is, amiben a határ menti múzeumoknak kiemelt szerepük lehet.

Amiről utóbb beszéltem, az már túlmutat a néprajzi muzeológia szűken vett kérdésein, s egészében veti fel közgyűjteményi intézményrendszerünk néhány gondját.

Tudjuk, hogy a vidéki múzeumokat jobbra az a helyi akarat hívta életre, amely – alapvető tevékenységük mellett – rájuk ruházta a helyi közművelődés számos feladatát is. 1949 után kifejezetten sok tevékenységgel bővült intézményeink feladatköre, az alapfunkciókon kívül. Az elmúlt évtizedben mindezekből csak azokat vitték ki intézményeink falai közül, amiből valaki pénzt tudott csinálni – a helyi társadalomnak való megfelelés igénye, immár a fenntartó tulajdonos elvárásaként, megmaradt. Az új törvény – eddig – nem változtatott azon, hogy megfelelni elsősorban a helyi elvárásoknak kell, ami nem feltétlenül kvadrál a valódi szakmai feladatokkal. Túl a régészet „kvázi” hatásköri feladatain, végképp nem ismert a fenntartó önkormányzatok körében, hogy a tulajdonosi szemléleten túl milyen szakmai feladatok felett kell őrködniük. Valamennyi múzeumi szakma és intézmény más, de sok tekintetben hasonló gonddal küzd, ami rendszeres konzultációt igényel, s a saját korlátaik között küszködő múzeumok virtuális összekapcsolását.

Szándékosan nem beszéltem a finanszírozásról, pénzügyi gondjainkról. Múzeumainkban az alulfinanszírozottság megváltoztathatatlan, vélhetően soha nem is lehet olyan, amit mi optimálisnak éreznénk. Többekkel ellentétben én nem emlékszem olyan időszakra, amikor a múzeumnak igazán jól ment volna: mindig egyszerre voltunk szegények és – más területen – gazdagok. Magam nyomasztó gondnak érzem, hogy az intézmények gazdálkodása mára jószerével szociális és szakszervezeti probléma lett. Szerintem életveszélyes fegyvert forgat az, aki arról beszél, hogy az intézmények költségvetésének arányaiban milyen kicsi része fordítódik az effektív feladat megvalósítására: arra, hogy a következő generációk számára is legyen múzeum. A gond az, hogy az olyan szerencsétlen lépések, mint a Békés megyei közgyűlésé, olyan módon veri egy táborba a muzeológusokat, hogy hosszú időn át megint csak a közös ellenfélre figyelünk majd, s újra elodázzuk a magunk feladatát intézményeink, szakmaink megújításában.

Összegezve úgy vélem, hogy a regionális feladatok mellé kell egy központi szakmai program. Mai eszközeinkkel, technikáinkkal összegezni kell tudni az előző generációk örökségét, annak tanulságai alapján ki kell jelölni szakmánk helyét a mindenkori kultúraváltozás tárgyi reprezentálásának és tudományos értelmezésének széles spektrumában. Talán feltűnő volt, hogy csak a gyarapítás megszokott tematikájáról szóltam: a hagyományos néprajzi tárgyi gyűjtések szisztematikus kiegészítéséről, tudományos hozadékuk értelmezéséről, informatikai összekapcsolásukról, feldolgozásukról. Úgy gondolom, hogy az általam remélt leltárhoz és összegzéshez központi akarat és program, nem utolsósorban komoly pénzügyi támogatás kell. Nem beszéltem arról, hogy mit és hogyan gyűjtsünk a továbbiakban. Magyarázhatnám a dolgot azzal, hogy az általam fontosnak vélt feladatok még egy-két emberöltőre munkát adnak, de nem akarom megkerülni a kérdést. Nem tudom megmondani, hogy mi legyen a gyűjtemények fejlesztésének új iránya! Érzékelem, hogy egy korszak mind klasszikus témáinkban, mind feladatkörünkben lezárult. Azt gyanítom azonban, hogy a szükséges váltás egészében érinti majd az intézményrendszert, az egész múzeumi struktúrát, s nem csak annak néprajzi egységeit. Egyre határozottabban fogalmazza meg elvárásait a fenntartó is. Jó lenne, ha a továbblépéshez maga a muzeológustársadalom izzadná ki javaslatait, s nem

kész direktívákat kapnánk. Ugyanakkor nem csodálkozom azon sem, hogy minden intézmény és minden kolléga ragaszkodik a nem kevés munkával megszerzett kondíció és pozíció megtartásához. Valamennyiünk élete nagyon rövid és törékeny szakmai feladatainkhoz és intézményeink históriájához mérve.

Irodalom

Rövidítések

- HOM Évk.: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc.
HOM Közl.: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, Miskolc.

BALASSA Iván

- 1973 Bodgál Ferenc (1932–1972). *Ethnographia*, LXXXIV. évf. 377–379.

BALASSA M. Iván – CSERI Miklós – VIGA Gyula (szerk.)

- 1989 Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében. Miskolc–Szentendre.

BODGÁL Ferenc

- 1962 Györffy István településkutatásai Borsodban. Miskolc, Borsodi Földrajzi Évkönyv II. 124–126.
1964 Istvánffy Gyula. *Ethnographia*, LXXXV. évf. 455–458.
1970 A néprajzi érdeklődés szélesedése Miskolcon és Borsodban 1844-től az első világháborúig. *HOM Évk.* IX. évf. 323–340.

CSÁK Leventéné – HIDEG Ágnes

- 1999 A Herman Ottó Múzeum kiadványai. Bibliográfia és repertórium (1978–1998). Miskolc.

CSERI Miklós

- 1985 A Herman Ottó Múzeum Népi Építészeti Archívuma. *HOM Közl.* 23. évf. 127–129.
1982 Eredmények és feladatok a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumi szervezetben. *HOM Közl.* 20. évf. 99–113.

FEHÉR József

- 1988 Múzeumalapítási törekvések Sátoraljaújhelyen 1876–1987 között. *HOM Évk.* XXV–XXVI. évf. 431–447.

FÜGEDI Márta

- 1999 Kóris Kálmán, a miskolci múzeum néprajzi gyűjteményének megalapítója. *HOM Évk.* XXXVII–XXXVIII. évf. 1315–1330.

FÜGEDI Márta (szerk.)

- 1997 Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete. Miskolc.

HUSZÁR Lajos

- 1964 Leszih Andor (1880–1963). *HOM Évk.* IV. évf. 207–218.

KEMENCZEI Tibor

- 1975 Herman Ottó régészeti munkássága. *HOM Évk.* XIII–XIV. évf. 15–18.

KOREK József

- 1988 A muzeológia alapjai. Budapest.

KUNT Ernő

- 1981 A halál tükrében. Budapest.
1987 Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe. Budapest.

KUNT Ernő (szerk.)

- 1990 Bild-Kunde – Volks-Kunde. Miskolc.

- KUNT Ernő – SZABADFALVI József – VIGA Gyula (szerk.)
1984 Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc.
- MARJALAKI KISS Lajos
1987 Történeti tanulmányok. Miskolc, Miskolci Vároستörténeti Közlemények 1.
- SZABADFALVI József
1977 Lajos Árpád (1911–1976). Ethnographia, LXXXVIII. évf. 577–579.
1980 A néprajzi kutatás kezdetei a Borsod-Miskolci Múzeumban (1899–1913).
1982 Eredmények és feladatok a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumi szervezetben. Múzeumi Közlemények 1982. 2. sz. 99–113.
- SZABADFALVI József – VIGA Gyula
1979 Múzeumok és kiállítóhelyek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Miskolc.
- SZABADFALVI József – VIGA Gyula (szerk.)
1985 Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 2. (kiegészítő) köt. Miskolc.
1986 Árucseré és migráció. Miskolc.
- SZARVAS Zsuzsa (Hrsg.)
1996 Traum von Denken. In memoriam Ernő Kunt. Miskolc.
- TÓTH Lajosné – VIGA Gyula
1978 A Herman Ottó Múzeum kiadványainak bibliográfiája (1900–1977). Miskolc.
- VERES László
1999 A Herman Ottó Múzeum 1899–1999. In VERES László – VIGA Gyula (szerk.): A Herman Ottó Múzeum múkincsei. Miskolc, 9–62.
- VIDA Gabriella
1996 Néprajzi ásatás kerámiái Mezőcsáton. HOM Évk. XXXIII–XXXIV. évf. 467–482.
- VIGA Gyula
1989 Néprajzi gyűjtemények Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. In SZABÓ László – SELMECZI KOVÁCS Attila (szerk.): Néprajz a magyar múzeumokban. Budapest, 187–204.

GYULA VIGA

The collections in the Herman Ottó Museum in Miskolc

The author, who has been on the staff of the Herman Ottó Museum for a quarter of a century, introduces the formation and history of the ethnography collection at the Miskolc Museum (Northern Hungary, Borsod-Abaúj-Zemplén County). His work is based on the history of the museum, which was 100 years old in 1999 (Herman Ottó Museum from 1952, before that the Museum of Borsod-Miskolc), especially the problems of extending the ethnography collection. He has established that the current appearance of the collection reflects the attitude of the previous museologist generation, and the way it has changed which was always affected by the way the collections were expected to appear. Local government changes, the endless problems with the building, the storage space, poor financial conditions, the hard and slow process of conservation has made the work of all generations of museologists incidental. Today ethnographers are basically the inheritors of ethnographical object collection, and in reality they cannot change either its shape or kind. For a long time the materials were gathered in a basically ad hoc way; the shift to deliberately collect took place during changes brought about in rural culture, when the museum could not pace with inheriting historical relics of the real world. Therefore 13 thousand pieces in the collection do not form a unit and there are only a few series and

groups of objects so exhibitions, or scientific processes, need to be in close compliance with provincial museums nearby, and also with national museums.

The author, based on the above, suggests that provincial museums need a national programme for their regional theme, because this is the only way possible to make a unified exploration and system of this kind of cultural heritage. This is also the only means to work out a unified principle, an inherent part of the expanding work in today's world.

Játékkezelés a Szórákaténusz Játékmúzeumban

Bellosics Bálint, akit legfőképpen a dél-magyarországi népelet és néphagyomány kutatói között tartunk számon, a Bajai Állami Tanítóképző Intézet hallgatói számára feltehetően 1898–1899 fordulóján egy 36 pontból álló, terjedelmes szempont-sorozatokat tartalmazó kérdőívet állított össze. Az erre adott/érkezett válaszok igen nagy segítségére voltak abban, hogy megszülethessék az 1903-ban publikált tanulmánya, amely *A gyermek a magyar néphagyományban. Adatok a magyar gyermek néprajzához* címet viseli (BELLOSICS 1903). A nyári szünidőre vagy éppen szakmai gyakorlatra induló tanítványait a gyermekjátékszerekre vonatkozó tájékoztatójuk során például így irányította: „rögzítésre méltó többek között: a fa héjából készített ember és állatalakok, szalmából, gyékényből, zsombékból készített játékok, kukoricaszárból készített hegedű, puska, pipa, létra stb., magvakból készített fűzér, gesztenyéből kosár, pipa, suprikáló korbács, nyilak, íjjak, parittyák, gumipuskák, fűzfa-, toll-, nádsíp, diócsettegető, lánc, gyűrű lószőrből, gomb-brúgó, madárijesztők, bodzapuskák, fecskendők, csigák, pörgetők, tehénszőr-labda, béka, pige, bincke, zúgó, röppentyű, fasíp, fűszállal, lószőrön táncoló babák s általában olyanok, melyek a vidéki nép ruhájával vannak felöltöztetve.” (BELLOSICS 1903.) Ugyanő négy évvel később a Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat fölkérésére Zomborban jelentette meg néprajzi tárgyak gyűjtésére vonatkozó útmutatóját, amelynek VI. fejezetében az imént sorolt játékszereket – apró módosításokkal – példaként újra közli (BELLOSICS 1903).

Bátky Zsigmond – gondolom, a napokban szinte mindnyájunk által újra fellapozott – klasszikus gyűjteményszervező és -rendszerező kézikönyve 16, jó szokás szerint rajzzal is ellátott gyermekjátékszert hoz fel példaként, főként Göcsejből s Nagyenyedről – ám tárgytypusai Bellosicsénál jóval egységibb (BÁTKY 1906. 316–319). Mindenesetre a 19. század végén s a 20. század elején már működő vagy éppen akkortájt létrejövő múzeumaink néprajzi gyűjteményeiben szaporodtak az ilyen és hasonló, a hétköznapi gyermekéletet is jellemző tárgyak.

Múzeumaink játékgyűjteményeinek ismertetését kollégáink az elmúlt esztendőken valamilyen formában, fórumon és kiadványokban megtették (MOSKOVSKY 1969; JANEK 1995. 85–92; GULYÁS 1996. 96–111; SZAPU 1998.), magam pedig a néprajzos muzeológusok 1995 szeptemberében Karcagon megtartott továbbképzésén szoltam a kecskeméti játékmúzeum és műhely megalapításához vezető útról, a gyűjtemény és az intézményműködés sajátosságairól (KRISTON VÍZI 1995. 40–43). Műtárgy-elhelyezési, s így a további gyűjtőmunkát igencsak befolyásoló helyiséggondjainkat már ekkor évek óta húzódo problémaként említettem, ezért az eltelt évek inkább a helyzetet

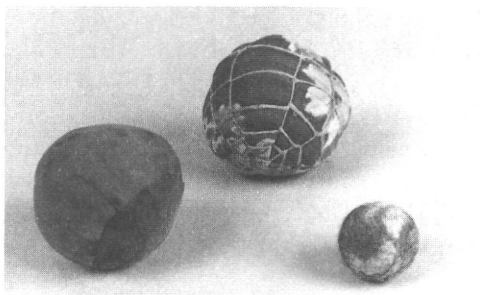
konzerválták, mintsem hogy a gyűjteménybe került játéktárgyakat is megillető szakmai figyelmet és a valós törődést segítették volna.

Az illedelmes, ám szerintem nem idevaló közhelyeskedés helyett mégis röviden az előzményekről: az 1978-as budapesti UNESCO-konferencián, valamint az 1979-es nemzetközi gyermekév hazai rendezvényein, így közöttük egy remekre sikeredett országos játékkészítő pályázat kiállításán fölbuzdulva Kecskeméten megfogalmazódott egy – korábban úgynevezett – „gyermekművészeti múzeum és játékház” létrehozásának gondolata, majd elméleti koncepciója. A tervezett intézmény épületének alkalmas hely kijelölése csak a mit sem sejtő utódok számára nyilvánvaló ma; annak tulajdonképpeni kiszakítása a szomszédos óvoda telkéből többszöri hullámban történt, és nem kis helyi vihart kavart. (Ezért sem véletlen, hogy annyi híradás, újságcikk lelhető fel az alapozás [1980] esztendejéből.) Kétszer megismételt műszaki átadás után végül is 1981 decemberének első napjaiban nyílt meg az akkor már játékos keresztségben „Szókraténusz” előnevet is viselő magyarországi játékmúzeum és kreatív játékkészítő-kézműves műhely (KRISTON VÍZI 1996). Emlékezetem szerint a múzeumi szakma is változatos vélekedéssel, megjegyzésekkel, néha jóízű szójátékkal fogadta és természetesen minősítette ezt az intézményi „micsodát”. A Kerényi József által igen egyedien megálmodott s azóta már jellegzetessé is vált épület – az emeleti egy szinttel, pince és padlás nélkül – összesen 565 négyzetméteren működik. (Jómagam teliholdas éjszakákon száraz, kanyargós pincelabirintussal vagy egymásba nyíló padlásszobákkal álmodom, de mindhiába...) A végül is kizárólag csak a – majd később látni fogjuk, igen vegyes összetételű – műtárgyak elhelyezésére egy 33,5 négyzetméter alapterületű, 4 és fél méter belmagasságú helyiség szolgál, míg a műhelymunkához elengedhetetlenül szükséges nyersanyagok (agyag, gyapjú, gyékény, nád) egy 11 négyzetméteres fülkében kaptak helyet.

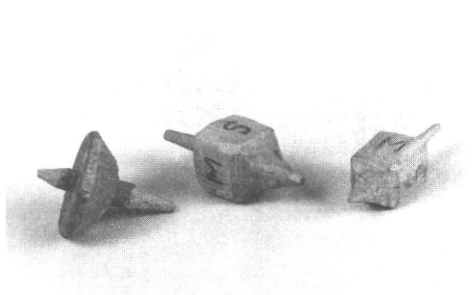
A múzeumi gyűjtemény törzsanyaga egyfelől a Katona József Múzeumban megrendezett 1979-es országos játékpályázatból való (SÍPPAL, DOBBAL, 1979), valamint az 1982-es *Bábuk, bubák, babák* című kiállításra, illetve a *Szókraténusz* anyagának gyarapítására szánt alkotásokból állt össze.

Az előzőben már egymás mellett szerepeltek: liba mellcsontjából csiszolt ökor; gyékénykastetővel ellátott égetett agyagkocsi; „oroszosan” festett állatfigurák; vatta, színes papírszalag, alumíniumhuzal, vékony gallydarab és szikkasztott agyag felhasználásával készített karácsonyi pásztorjelenet, amit a kalocsai Sárközben s Baja környékén egyaránt árultak még az utóbbi két évtizedben is az adventi piacon. S a gyermekfolklór tárgyi vonulatában 20 évvel ezelőtt már megjelenik a Szank környéki fiúcska által tervezett és fogkrémes tubus kartondobozából kialakított repülő meg a kerekek nélkülire gondolt siklóautó.

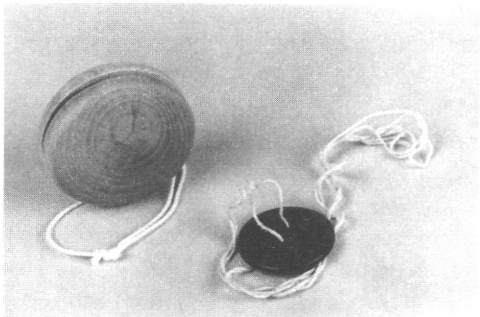
A néha kultusz tárgyait idéző, óvó-védő jellegű bölcsőbabák mellett az 1982-es pályázaton a még hagyományos babatestváz (kukoricaszár, csutka, vessző, ág) és már az újmódi, műszálas, vegyes-kevert házi textilanyagok együttes használatát figyelhettük meg. Az ezt követően, 1984 elejétől külön néprajzi leltárkönyvben 101 tétel-szám alatt nyilvántartásba vett 147 darab, főként leánykafigura a mai napig viszonylag jó állapotban van, átvészelte az egy időben igen népszerű és intenzív vándorkiállítási esztendőket. Ezek, valamint a Fialatok Népművészeti Stúdiójában közösen indult

1. KÉP. Labdatípusok: taplóból (Korond, Udvarhely megye, Románia) színes rongyokból (Dusnok, Bács-Kiskun megye) gyapjúból (Kerekegyháza, Bács-Kiskun megye) készített játékszerek. – Roboz László felv.

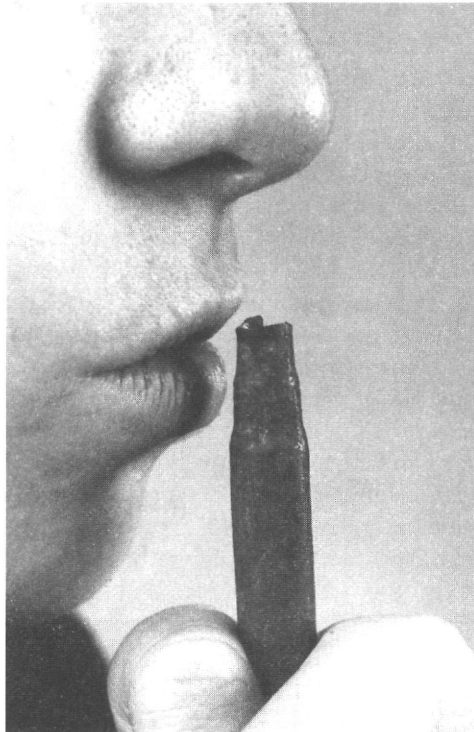
2. KÉP. Pörgetős játékszerek. Balról jobbra: „sergettyű” orsóvégből és hegyezett pálcából (Bodony, Heves megye), karácsony böjti pörgetős betűkockák Dusnokról (Bács-Kiskun megye) – Roboz László felv.

3. KÉP. Húzogató játékszerek: esztergályozott fa jojó (balra), kabátgomb zúgattyú (jobbra). Kalocsa és Kecskemét-Szikra (Bács-Kiskun megye) – Roboz László felv.

5. KÉP. Kézügyességi játék, „kapózás” eszközei: festett, préselt műanyagból készült birkacont-másolatok (francia eredetű játékfejlesztés az 1970-es évek végéről). – Roboz László felv.

4. KÉP. Rozsdás töltényhüvely, mint játékos hangadószer (Gara, Bács-Kiskun megye) – Roboz László felv.

Kardos Mária tanár, iparművész és Dugár János lakitelki fazekas jó kétszáz darabos, maga, valamint gyermekszakköröseik alkotta cserépjáték kollekció voltak az elsők, melyeket 1983 őszétől frissen érettségizett gyűjteménykezelő-gazdaságis kolleganőmmel beleltároztunk. A néhány még működő hazai játékkészítő-gyártó kis cég akkoriban változó rendszerességgel küldte el műanyag alapú és csomagolású játékszerait, társas és logikai játékkészleteit, amit természetesen rendre látni és láttatni is akart a múzeumi nagyközönség előtt. Eredeti és Közép-Európában Ázsia számára lelkesen, profitért hamisított „Rubik”-termékek szintén folyamatosan gazdagították a populáris magyar játékgyűjteményt.

Egerből való átköltözésem után – a Heves megyei Levéltár akkori csapatának köszönhetően – a műtárgyraktárnak kinevezett helyiséget Dexion-Salgó elemek felhasználásával sikerült úgynevezett „galériás” módon bővíteni, így annak alapterülete duplájára (63 négyzetméterre) bővült. A belső terek osztását viszont a különböző méretű tárgyak (például kutya húzta kis szekér, gólyalábak, falusi bölcső, állóka és járóka, betlehemek, majd babaházak és paraszti gazdaságok teljesen felszerelt együttese) határozták meg – szinte a mai napig tartó véglegesség erejével.

Múlt századi mesekönyvek, színes közúzalékból préselt és fadobozba rendszerezett kő építőkészletek, Grabowieczky Leon (KALMÁR 1996. 37–49), majd mások, a magyar – főként a fából való – játékkészítés addig alig ismert személyiségeinek komplett műhelyanyagai, az első, úgynevezett parasztsárcány-változatok, nem sokkal később egy közel 100 darabos fémlemez játékkollekció jutottak birtokunkba 1984–1986 között, s ezek – az eredendő helyszűke és kényszer miatt – szintén a már említett helyiségbe kerültek. Ebből fakadó és számunkra is nyilvánvaló ellentmondásai mellett ez a néhány év volt a gyűjteménygyarapítás és bizonyos fokig a -feldolgozás felelőtlen aranykora: gyűjtőutakat szerveztünk Felvidékre, a Dunántúl számos községébe, Bács-Kiskun nem éppen könnyen bejárható tanyavilágába, kóstoltgattuk a bunyevác, sváb, magyar vagy a rác és tót községek játéktadícióit és azok előttünk zajló változásait, ácsorogtunk és beszélgettünk az Ózd környéki vagy szigetközi falvak kocsmái közelében, felelgettünk a vasárnap délutáni kuglizások, nyári és tavaszi bálók, sokszor inkább csak szégyellt felnőttjátékok, a társas együttlét nem csak fiataloknak való alkalmait. Az első esztendőik fenntartásai után egyre több polgárcsalád, sokuk vidékre szakadt vagy fővárosba költözött leszármazottja jelentkezett, először telefonon, levélben, óvatos üzenetben, majd – főleg hétfvégén – ajándékpakkal, régi, épen és – ami fő – itthon maradt (általunk szárazon csak polgárinak vagy iparművészetinek titulált) játékszerekkel, társaskészletekkel és így tovább.

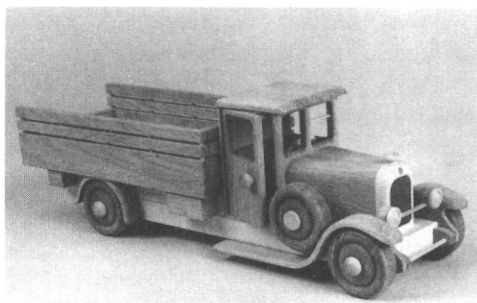
Aranykort mondtam – persze a mostanihoz képest viszonyítottam, mert jutott játéktárgyszabású tárolópalc s még inkább több száz doboz csináltatására, különböző cédula, leírókarton, valamint fotó- és diatároló szekrény elkészíttetésére, amelyeknek valahogy mindig tudtunk még helyet szorítani.

A szorító tárgy- és anyaggazdagság először akkor vált nyilvánvalóvá, amikor a csaknem nagyüzemben működő nemezkészítő és -alkotó közösség szükségleteit szolgáló gyapjús zsákok, a két országos játszótéri és szobai játékpályázat prototípus- és makettkészletei, bedobozolt gyermekszakköri munkák, fűzvesző és gyékénykötegek (korábban a könnyebbség végett és a jó szomszédságból adódóan ott elhelyezve)

a Naiv Művészek Múzeumának helyet adó épület hatalmas padlásáról és kellőképpen párás pincéjéből kiköltöztettek. A rendszeresen és nagy felületen szellőztetett és rovarmentesítő anyagokkal kezelt – főleg kártolt – gyapjú, de még a mosásra-tisztításra előkészített is igen hamar használhatatlanná vált, s a moly attól fogva immár véglegesen bentlakónká vált. Az országos játékpályázatok anyagának egy válogatott része – szerencsére megbízható helyeken vándorolva – három évig szinte végig úton volt, míg a szeretettel ránk testált, de kevésbé ötletes pályamunkákat – diázás, pontos leírás után – saját költségen, de inkább visszajuttattuk alkotóiknak.

Az Elzett Győri Gyáregységében 1988-ig szolgált nagyméretű síknyomó gépet, valamint a litografáláshoz szükséges kőlapokat (mint a hazai játégyártás reprezentáns darabjait) ugyan ideszállította a cég, de elhelyezéséről nekünk, illetve a megyei múzeumigazgatóságnak kellett gondoskodni. A november végi hidegben egy Kecskeméthez közeli volt tanyasi iskolában helyeztük el a kedves karácsonyi ajándékot, ám mikor a fagy engedett, s március elején jó emlékezetű Sztrinkó István (1952–1992) barátommal terepszemlét tartottunk, a sokmázsás vasmonstrum, annak tartozékai, valamint az épületben lévő egyéb nagy terjedelmű és súlyú fémtárgyak sehol sem voltak. Körülbelül ekkor kezdődött s tart máig az igen egyoldalú fogócska a jól tájékozott és fürge fémkeresőkkel, akik kecskeméti múzeumaink úgynevezett külső, az elmúlt 6–8 évben már teljesen elhagyott és elhanyagolt raktárainak maradék polcait is elvitték már.

Nem tisztem itt, s talán nem is erkölcsös e helyütt a kecskeméti múzeumok, illetve kényszerraktárakon lévő, oda ki-

6. KÉP. Fából készült méretarányos teherautó játék modellje. Játékszer óvodás korú gyermekek részére. Pálfi János budapesti kézműves, játékkészítő alkotása. – Roboz László felv.

7. KÉP. A kecskeméti játékkártya gyűjtemény egyik kiemelkedő darabja. Készült Salamon Antal kecskeméti nyomdász és kártyafestő műhelyében, 1858. – Straszer András felv.

helyezett műtárgyaik tragikus sorsát, annak okait feltárnom, de annyi mégis idekíváncozik, hogy külső raktáraink helyzetéből adódóan s a műtárgykedvelés sajátos formáját választók miatt az elmúlt évek során megsemmisült a Kiskunmajsáról való vásári-búcsús körhinta, a Rodolfo-büvészcellékek – szerencsére csak jóval gyengébb állapotban lévő – duplumai, egy Petőfi-gyermekrajzpályázat komplett anyaga, valamint az 1997-es országos játéktervezői pályázat néhány itt ragadt kollekciója.

Kollégáim egynemely kérdését megelőzve vagy éppen megelőlegezve végezetül arról is hadd szóljak, hogy az immár 12 000 darabos készletre duzzadt (főként természetes anyagokból az utóbbi évtizedekben, pontosabban 1975 és 1999 között készült) népi, a kézművesség és a népi iparművészet körébe tartozó fa- textil- és fazekastermék, valamint a hazai és a külföldi játégyártók által jobbra a 19. század utolsó harmada és az 1980-as évek közötti időszakban készített fém, papír, fa, textil, kerámia s ezek vegyes kombinációjú játéktárgyai, a városi-polgári lét, sokszor a reprezentáció szférájába is tartozó darabjai miként, milyen módon és technikával, milyen rendszerességgel kerülnek/kerültek áttekintésre, megelőző vagy menet közbeni s gyors szükségkonzerválásra, netán tervszerű ütemezés szerinti gondoskodásban.

Erről szólva – s gondolom, ez más múzeum esetében is jellemző – kettős lehetőség állt előttünk:

Az egyik: múzeumközi, házi „civakodás” Kecskeméten az anyamúzeum 2-3 fős restaurátorműhelyének kegyeiért, akiket jó néhány esztendeje egyszerre sújt az M5-ös autópálya leletmentéseivel kapcsolatos hisztérikus munka, az évek óta áldatlan (néha hétről hétre, újabban megint szaporodó felsőbb érdekek szerint nyíló) képzőművészeti kiállításdömping – mindez még a kívülállók számára is megalázó, egészségtelen, ember- és műtárgyellenes közegben. S miként a muzeológus maga, úgy valamelyest a restaurátor kolléga is igyekszik egy-egy témában, anyag és technika szerint szakosodni, így a mi esetünkben ez a kezdetektől fogva a papír alapanyagú tárgyak, 19. és 20. századi táblás és társasjátékok, védett mese- és ifjúsági könyvek, grafikai és egyedi mintalapok biztos gondozását jelenti (BOROS 1998. 239–242). Az ehhez szükséges anyagok és anyagiak egy jó részét eddig pályázati nyereségek, pénzekből tudtuk előteremteni, de biztos forrást és megbízható munkát eddig szerencsénkre biztosított a Soros Alapítvány által támogatott OSZK-műhely.

Az egymást követő négy gyűjteménykezelővel s teremőri segédlettel három év alatt 1999-ben befejezett műtárgyrevíziót követően pályázati támogatással s nagy nehezen összehangolva, de sikerült a központi restaurátorműhely két munkatársával és napi 4 órában működő gyűjteménykezelőnkkel együtt 5 nap alatt

- a raktár és a kiállítási terület teljes kiürítésével a fa alapanyagú tárgyakat egyenként és azok tartópolcait megtisztítani, fertőtleníteni;
- a több száz darabot s lapot számláló század eleji játékkészítő műhely tervrajzait és sablonjait megtisztítani és savmentes papírok közé helyezni;
- az úgynevezett „szlőjd” képes papírívket, játékok szabásrajzait savmentes papírok közé helyezni (100 darab), s ezt folyamatosan tudjuk végezni.

Mivel az úgynevezett Richter-féle kőépítő készlet építési mintafüzeteit fekete penészgomba támadta meg, ennek fertőtlenítése is megtörtént, miként a csaknem 100

darab színezett és nyomtatott nagyméretű mintalap teljes restaurálására is sor kerülhetett (KALMÁR 1999).

Talán e körben mondanom sem kell, hogy az erre felhasznált 200 ezer forintos anyag- és munkadíj esetünkben is csaknem jelképesnek mondható. S ki tudja, meddig megy/mehet még ez így?!

Kényszerűen s immár tarthatatlanul összezsúfolt játékgyűjteményeink, amelyekben elsődlegesen a történelmi és a mai Magyarország népi és polgári játékmaradékait őrizzük, de maga az igen nagy látogatottságnak örvendő s szintén már falait döngető játékkészítő és kézművesműhely az elmúlt évekre végleg kinőtte kereteit. Most (ismét) úgy tűnik, hogy több minden szerencsés, de nem véletlen egybeesésével jó esély van a hazai játékok háza szakmailag megfelelően alátámasztott koncepció szerinti bővítésére, új helyen/telken, a mostanival szomszédos területen.

Az elmúlt közel 20 év megmutatta az összezártság bizonyos előnyeit, de ma már a műtárgy s az azzal foglalkozó vagy azt szemügyre/kézbe venni akaró ember ellen való fordulás valós veszélyeit is látjuk. Én még nem is igazán sejttem, de már van, aki tudja, hogy néhány év múlva új, más (feltehetően jobb) körülmények között miként viselkedik egy műanyag alapú puzzle, egy korondi taplólabda s egy, a KGST-piacok valamelyikéről származó elemes holdjáró. Milyen klímát igényelnek valójában a Japánból, Mexikóból, Észtországból meg mordvin barátainktól kapott játékszerek százai? S reménykedve gondolom, hogy nem csupán néhányunkat izgat ez a kérdés, még akkor is, ha „ez csak játék”.

Öt évvel ezelőtti mondókámat valahogy úgy zártam, hogy sok bizonytalanság közepette majd meglátjuk dolgaink alakulását, „s addig is játszunk azzal, amink van”. Ezúttal s következően a fentiekből úgy szól a végszó, hogy most kezdjük csak látni, hogy mivel is játszunk.

Irodalom

BÁTKY Zsigmond

1906 Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére. Budapest.

BELLOSICS Bálint

1901 Kérdőív. Baja.

1903 A gyermek a magyar néphagyományban. Adatok a magyar gyermek néprajzához. Baja. (Hasonmása: Játéktörténeti Füzetek, II. Kecskemét, 1998.)

1907 Útmutató néprajzi tárgyak gyűjtésére. Zombor. (Hasonmása: A Magyar Néprajzi Társaság reprint kiadványa, IV. Budapest, 1992.)

BOROS Ilona

1998 Egy századfordulós „Lóverseny” táblás játék restaurálása. In Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében, Kalocsa, 239–242.

GULYÁS Éva

1996 A folklorizmus és a népi gyermekjátékok. In KRISTON Vízi József (szerk.) Vesszőparipák III. Kecskemét–Budapest, 96–111.

JANEK Éva

- 1995 Magyarországi múzeumok játékgyűjteményei. In *Gyermekvilág a régi magyar faluban I.* Szolnok, 85–92.

KALMÁR Ágnes

- 1996 Magyar iparművészeti játékok a századfordulón. In KRISTON Vízi József (szerk.) *Vesszőparipáink III.* Budapest, 37–49.
- 1999 Pályázati beszámoló az NKA Múzeumi Szakkollégiumának. Kecskemét.

KRISTON Vízi József

- 1995 Múzeumi játék-tájék. A 15. évébe lépő Szórákaténusz Játékmúzeumról. *Magyar Múzeumok*, I. évf. 2. sz. 40–43.
- 1996 Játékaink ünnepei és hétköznapjai. In uő. (szerk.): *Vesszőparipáink III.* Budapest, 128–146.
- 1999 Holidays and Weekdays of Hungarian Toy-life. *Acta Ethnographica Hungarica*, 44. 1–2. sz. 287–302.
- 2000 Ungarische Spielforschung und Spielmuseum. *Ludotheka*, V. évf. 2. sz. 223–227.

MOSKOVSKY Éva

- 1969 *Gyermeki játékok.* Budapest.

SÍPPAL, DOBBAL

- 1979 „Síppal, dobbal, nádihegedűvel”. Országos gyermekjáték-kiállítás. Katona József Múzeum, Kecskemét, május 27.–augusztus 12.

SZAPU Magdolna

- 1998 *Gyermekjátékok. Együd Árpád néprajzi hagyatékából II.* Kaposvár. 9–23.

JÓZSEF KRISTON VÍZI

Toy management in the Szórákaténusz Toy Museum in Kecskemét

Exactly 20 years ago the first toy museum in Hungary was opened in Kecskemét. From the beginning children could participate in the museum's creative workshop programme. The objects presented at bigger exhibitions – altered every 4-5 years –, and also at smaller thematic presentations, became models for the workshop's art programmes for children. In some cases these art pieces became materials for an exhibition. The „Szórákaténusz” Toy Museum and Workshop combines these two main functions in their outdoor exhibitions also.

Today the collection contains almost 15.000 toys, with a proportion of town and folk/rural toys of 2:1. The first collection – containing 200 pieces – was formed after a national toy competition in 1979. Even at that time many toys were made of more than one kind of material (wood, metal, textile, paper, etc.), which is a characteristic of toys in Central-Europe, there were also toys made of materials which need special care (bone, seeds, branches, bamboo). Unfortunately the staff did not think about this deeply enough at the start and so storage and conservation problems have endangered valuable parts of the nation's toy heritage. This can only be salvaged by functional development to the building, which could be run by the foundation working at the museum, and could be funded by the city and local government, and also by central government.

Fényképek a Viski Károly Múzeum gyűjteményeiben

A fényképezés, a kép „mágiája” a kezdetektől fogva megragadta az emberek fantáziáját. A megfizethető árak kialakulásával, a fényképezés elérhetőségének függvényében már a 19. század végén is ritkán lehetett olyan családot találni, ahol ne lett volna egy-két műtermi fotográfia. Így volt ez Kalocsa környékén is. Az elmúlt 130 évből számtalan személyt ismerünk, akik a fotótechnika segítségével képekbe zárták a pillanatot, átörökítve számunkra a korabeli Kalocsát, annak társadalmát, életének hangulatát. Amilyen sokan voltak ők, akik a fekete lepel alatt kivárták és megörökítették a legjellegzetesebb pillanatok, olyan keveset tudunk róluk, a fényképezésről mint emberekről. Úgy érezzük, hogy a fekete lepel nemcsak a fényt zárta el a fényképezőgépek tejjüvegéről, hanem eltakarta előlünk az alkotót, a fényképészt is. Kik voltak ők? Honnan jöttek? Hogyan éltek? Megélhetésükön kívül mit akartak? Hová lettek? Számtalan kérdés, melyekre választ nem adhatunk. Amilyen titokzatos a kép mágikus ereje, olyan titokzatosak számunkra ezek a fényképezés is. A történeti források hallgatnak. Számtalan próbálkozásunk kudarcba fulladt. Van olyan fényképész, akinek jóformán csak a nevét ismerjük (ROMSICS 1999. 199).

A fotók eddigi leltározásának problémái

A képek mágikus hatása a muzeológust sem kerüli el, ezért a Viski Károly Múzeum alkalmazottjai már a kezdetektől fogva figyelték és gyűjtötték a fényképeket. A fényképek nemcsak témájukban, de megjelenésükben is változatosak. A dagerrotípiától kezdve az üveglemezeken keresztül a különböző méretű és anyagú filmekig bezárólag különféle hordozókon található a negatív felvételek. A fényképezőgépekből kikerülő negatívok mellett azonban változatos formában megjelenő pozitív nagyításokat is gyűjtenek a múzeumok. Mindezek lehetnek egyszerű nagyítások, kartonra kasírozott képek – legtöbbször a fotós névjegyével ellátva –, albumba ragasztott felvételek, esetleg keretezett fényképek, melyeket lakások, irodák stb. falára aggattak. A megjelenési formák sokszínűsége mellett a fényképek témája átöleli és megmutatja az élet minden területét. A hordozókban, a témákban és a funkciókban megjelenő sokrétűség komoly probléma elé állítja a leltározó muzeológust.

A kalocsai múzeumban két gyűjteménybe és két segédgyűjteménybe leltározták, s a hagyományokhoz híven ma is ezekben leltározzuk a fotónegatívokat és a pozitív nagyításokat:

1. A fotótárba leltározzuk a negatívokat, függetlenül attól, hogy milyen hordozóra fényképezték azokat, s függetlenül attól, hogy százalékos hagyaté-

- ról vagy a muzeológusok legújabb kori felvételeiről van-e szó. A negatívokról nagyított pozitív felvételeket kartonra ragasztva őrizzük, a múzeumi nyilvántartásnak megfelelően.
2. A történeti dokumentációba leltározzuk azokat a pozitív nagyításokat, melyeknek a negatív felvétele nem található meg a múzeumban. Előfordulhat azonban, hogy a későbbi gyűjtések során megszerezzük a negatívjait a korábban ide leltározott képeknek. Fordítva is lehet, vagyis a hagyatékokból bekerült negatívoknak később leljük fel egy-egy pozitív nagyítását. Mindezeket összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a történeti dokumentációs leltárkönyvbe vezetjük be mindazon pozitív nagyításokat, melyeket nem kartonozási céllal nagyított le maga a múzeum.
  3. A néprajzi gyűjteményben azokat a fotókat helyezzük el, melyeket bekeretezve, különböző funkciókban használtak a parasztházartásokban, így például a lakberendezés szerves részét képezhették.
  4. A történeti gyűjteménybe viszont azokat a bekeretezett felvételeket leltározzuk, melyek a polgári élet valamilyen terén töltöttek be különféle funkciót, így lakberendezés, irodai berendezés, iskolai szemléltetés stb. részei lehettek.

A bonyolult leltározási rendszer miatt a fotók számbavétele nehézkes. Megkönnyíti munkánkat azonban az a leltározási gyakorlat, melynek értelmében csak sokévi gyűjtés után kezdjük el nyilvántartásba venni új szerzeményeinket. A gyakorlatban tehát egy blokkba leltározzuk be az azonos típusú tárgyakat, így akár több száz fénykép vagy képeslapot találhatunk egymás mögé sorakozva. Végleges megoldást azonban csak a számítógépes feldolgozás adhat. Az ehhez hasonló, bonyolult feladatok kezelésére írtam át az ORBIS nevű programot, mely képes a különböző helyekre leltározott fényképek egy indexben való kezelésére. Erről azonban majd később értekezünk kissé bővebben.

A Viski Károly Múzeum leltározott és leltározatlan fotóállománya és képeslapok a különböző gyűjteményekben

A Viski Károly Múzeum 1932. június 2-án megalakult jogelődjének viharos története, majd az 1950-es évek lehetetlen körülményei miatt alig maradt meg egy-két beazonosítható tárgy a gyűjteményben (ROMSICS 1998. 21–22). Jelentős változás 1963 áprilisában következett be, amikor a megyei tanács kezelésébe került a Viski Károly Múzeum is. Tulajdonképpen ettől az időtől vette kezdetét a nagyobb arányú gyűjtés, s az eltelt közel négy évtizedben jelentős mennyiségű muzeális anyag gyűlt össze. A hat gyűjteménybe és négy segédgyűjteménybe leltározott tárgyak, dokumentumok, könyvek stb. jelentős értéket képviselnek, melyek a kalocsai Sárköz kiemelkedő tájmúzeumává minősítik a Viski Károly Múzeumot. A gyűjteményekben jelentős szerepet töltenek be a fotográfiák. A statisztikákban szerepeltetjük a képeslapokat is,

melyek ugyan nyomdai termékek, de néhány kivételtől eltekintve valamennyit fotótechnikai eljárással nyomtatták. A legtöbb felvétel természetesen a fotótárban található.

1. TÁBLÁZAT. A Viski Károly Múzeum fotótárának leltározottsága

A leltározott állomány nagysága 2000. április 25-én	20 922 5 093	negatív dia
A leltározatlan egyéb állomány nagysága 2000. április 25-én	1 488	negatív

A fotótáron belül megkülönböztetünk számos úgynevezett „különgyűjteményt”, melynek mindegyikét a fényképészekről neveztük el. A különgyűjtemények nagyobbik hányada üveglemez, a kisebbik része nitrátos film. Az újabb hagyatékokat már különböző típusú filmekre fényképezték, de ezek mindegyikét még a leltározatlan vagy a beszállításra váró állomány között tartjuk nyilván.

2. TÁBLÁZAT. A Viski Károly Múzeum fotótárának „különgyűjteményei”

Fényképész	Leltári szám	Üveglemez (db)	Negatív (db)
Vadas Ernő	517–562	24	22
Travnik Mariska	4510–6050 8176–8434	1541 259	
Szittyavári József	12 095–12 099 12 110–12 123 13 761–13 821 13 833–13 834 21 648–21 662	14	5 61 2 15
Cselényi Józsefné	13 064–13 657 13 822–13 827 13 837		594 6 1
Solymár Iván	13 658–13 760		103
Bogdán Dezső	14 541–15 263		723
Madarász Dezső	22 574–25 419	2843	3
Lovassy Ákos	25 420–25 563	144	
Csincsák Endre	25 564–25 632	69	
Összesen		4894	1535

3. TÁBLÁZAT. Leltározatlan és várható anyag		
Fényképész	üveglemez (db)	negatív (db)
Gábor Lajos (leltározatlan)		kb. 350
Bogdán Dezső (leltározatlan)	kb. 80	kb. 1 500
Ismeretlen fényképész Miskéről (leltározatlan)	kb. 300	
Sági Jenő végrendeletéből (beszállítás és leltározás előtt)		24 552
Összesen	kb. 380	kb. 26 402
Mindösszesen (2. és 3. TÁBLÁZAT)	kb. 5274	kb. 27 937

4. TÁBLÁZAT.	
A leltározott és a leltározatlan állomány összesített nagysága 2000. április 25-én	kb. 49 192 negatív 5093 dia
Összesen	kb. 54 285 felvétel
Ebből	kb. 5274 üveglemez és kb. 3385 nitrátos negatív

A pozitív nagyításokat két gyűjteménybe és egy segédgyűjteménybe leltározva őrizzük. Az alábbi táblázatban a fényképek mellett közöljük a képeslapok számát is.

5. TÁBLÁZAT. A Viski Károly Múzeum egyéb fotóanyagai		
Gyűjtemény	Fénykép	Képeslap
Történeti dokumentációs gyűjtemény	814	87
Néprajzi gyűjtemény	58	
Történeti gyűjtemény	6	
Sági Jenő végrendeletéből	kb. 1 500	
Leltározatlan	kb. 5 000	1 083
Összesen	kb. 7 378	1 170

Hagyatékok

A múzeumban őrzött leltározott és leltározatlan állományon, valamint a végrendeletben ránk hagyott gyűjteményen felül számtalan hagyatékok múzeumba szállításáról van szóbeli egyezségünk. Ezen gyűjtemények beszállítása folyamatosan halad, bár számos és számtalan külső körülmény következtében évekig – esetleg évtizedekig – is elhúzódhat. A hagyatékok darabjainak számbavétele és meghatározása azonban folyamatosan halad, bevonva a fényképezéket a feldolgozásba. Ez a feladat különösen fontos, hiszen ezek a különgyűjtemények lesznek az elsők, melyek pontos meghatározásokkal kerülhetnek majd a múzeumba.

*Sági Jenő*vel 1999. február 18-án írtunk szerződést végrendelete mellékleteként – ltsz.: 31/1999. A hagyatékban 1965. április 23-tól kezdődően 661 tekercs film található tasakolva, erről 10 darab katalógus csíkmásolatokkal. Továbbá 21 reprofilm tasakolva, erről 1 darab katalógus csíkmásolatokkal. Van ezeken kívül 10 darab fotóalbum archív fotókkal (körülbelül 1 000 kép), és körülbelül 500 archív fotó szabadon.

Dúl Jenő 1999 januárjában halt meg. Előzetes egyeztetés szerint 2000-ben szállítjuk be hagyatékát, mely között durva becsléssel 15–20 000 negatív van a pozitív nagyításokkal együtt.

Benke Ferenc újságíró hagyatékának beszállításáról megegyezés született. Csíkmásolatokkal és számítógépen kezelt mutatóval rendelkezik. A gyűjtemény sok tízezer darabos.

Dinnyés Sándor körülbelül 5 000 darab üveglemezt őriz – felesége szerint – padlásán.

Az 1930–1940-es évekből származó felvételeket csak a tulajdonos halála után szállíthatjuk be a múzeumba.¹

Az üveglemezek, a negatívok és az archív fotók konzerválása és tárolása

Az üveglemezek, a filmek és a pozitív nagyítások összegyűjtése és nyilvántartása igen fontos muzeológiai feladat, hiszen nem csak a szakmai berkekben köztudomású, hogy a rögzített képnek különösen fontos szerepe van a történelmi múlt megőrzésében és feltárásában, látványosságánál és érzékletességénél fogva pedig elmaradhatatlan kelléke a történelmi múlt bemutatásának. A technika fejlődésével egyre nagyobb szerepet kap a képek gyűjtése.²

A képek összegyűjtése és nyilvántartása mellett azonban különösen nagy hangsúlyt kell fektetnünk a konzerválásra és a tárolásra. Kell-e azt ecsetelnünk, hogy a helytelen konzerválás és tárolás mellett fölösleges lenne a fotográfiák összegyűjtése

¹ Az előadás szövegének megfogalmazását megelőzően elhalálozott Dinnyés Sándor, így 2000. augusztus 31-én az első üveglemezeket és nitrátos filmeket beszállítottuk a múzeumba. A hagyatékok első részét megtisztítottuk, számbavételére azonban csak a teljes bekerülés után kerül sor.

² Legújabbban a pillanatfelvételek mellett a különböző hordozókra rögzített mozgóképek archiválása válik szükségessé. Ez azonban már egy újabb problémakört vet fel a muzeológia számára.

és nyilvántartása! A helytelenül tárolt fotográfiák gyorsan elpusztulnak, addigi munkánk fölöslegessé válik, nem beszélve arról a történelmi értékről, amely megsemmisülne a fotográfiák pusztulásával.

1993. április 1-jén neveztek ki a Viski Károly Múzeum igazgatójává. Az addig beletárolt fotóanyagokat négyféle módon tárolták, melyek közül egy volt elfogadható, a többi előrevetítette a súlyos károsodások lehetőségét.

1. A muzeológusok által fényképezett, Ofotéert gyártotta negatívokat tejpapírból ragasztott tasakokba csomagolták, kartondobozokban tárolták. Ez a tárolási mód megfelel a mai követelményeknek is, ezért a meglévő tasakokat továbbra is használatban tartottuk.

A jövőben azonban a HAMA által gyártott lapokban tervezzük a negatívok tárolását, hiszen azok jóval praktikusabbak. Többek között ezen lapok átlátszósága nem teszi szükségessé, hogy keresés esetén fölöslegesen kelljen a negatívokat húzgálni, ezért csökken a karcolódás és egyéb sérülések lehetősége.

2. A keretezett képeket a raktárak falaira szögelve őrizték, mely őrzési mód sok tekintetben praktikus. Veszélyt jelentett viszont az, hogy napi rendszerességgel erős fény érte a képeket.

Megoldásképpen vastag függönnyel láttuk el a raktárak ablakait, máshol állandóan zárva tartjuk a spalettákat. Ennek következtében egyes raktárakban teljes sötétség, másokban derengő fény honol. Munkavégzés során is csak a világítótesteket szabad bekapcsolni, melyek fényterhelése igen gyenge.

3. A pozitív nagyításokat az ásványtári szekrények aljában, fiókokban helyezték el. Ez megfelelő volt a tekintetben, hogy fény nem érte a képeket. Elfogadhatatlan volt viszont azért, mert egymásra halmozva feküdtek, könnyen deformálódhattak, válogatásnál könnyen karcolódhattak. További veszélyt jelentett, hogy enyvvvel ragasztott fafiókokban, vagyis erősen savas környezetben tárolták a fényképeket.

Megoldásképpen savmentes környezetet alakítottunk ki, melynek részleteit a következő pontban írom le.

4. Legnagyobb veszélynek a legöregebb darabokat, az üveglemezeket és a nitrátos filmeket tették ki. Félbevágott borítékokba dugva, majd levéltári dobozba rendezve, az ásványtár középső szekrényeinek aljában helyezték el őket. Vékás Magdolna, a fényképek restaurálásával is foglalkozó fotóművész dermedten csapta össze a kezét, amikor meglátta. „A legsavasabb környezet, amit el lehet képzelni” – mondta.

Vékás Magdolna látogatását megelőzően is kaptunk már jelzést az üveglemezek gyors romlásáról. 1996. október 7-én 38 darab üveglemezt adtunk át Travnik Mariska hagyatékából, hogy a keceli kiállítás céljára nagyításokat hívjanak elő. Kikötésünk volt, hogy kizárólag Nánai István keceli fényképész kaphatja a lemezeket kézhez, aki korábban a múzeumi kartonokra fordította azokat. Október 30-án kaptuk vissza a le-

mezeket Nánai István azon üzenetével, mely szerint erős ezüstkiválás látható a lemezek szélén. Véleménye szerint néhány év volt hátra a teljes megsemmisülésig, ezért javasolta a szükséges intézkedések megtételét.

Szerencsés módon ugyanezen időszakban, vagyis 1997 nyarán kezdtem el fényképeztetni a múzeum textilanyagát a már említett Vékás Magdolnával. Beszélgetéseink során gyorsan kiderült, hogy ő már foglalkozott régi lemezek restaurálásával. Megmutattam neki a gyűjteményt, tanácsát kérve a konzerválással kapcsolatban. Három, egymásra épülő feladat végrehajtását javasolta.

Az ezüst kiválásának megakadályozása

Első feladatként az emulziós réteg olajos kezelését javasolta, megállítandó az ezüst kiválását. Ezen feladat elvégzéséhez 1 dl matoleyn olajat adott a múzeumnak. Az üveglemezek mennyiségének töredékéhez volt elegendő ennyi olaj.

A múzeum restaurátora puha vattacsomóval vékony olajréteget kent a portalánított lemezek emulziójára. A szétterített lemezek tökéletes szárítás után kerültek újracsomagolásra. Problémát jelent azonban az, ha a felvételeket retusálták, hiszen az olaj lemosná a grafitot, de még a tintát is. A retusált felvételeket tehát nem szabad olajjal kezelni. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy a fényképészek általában csak olajjal kezelt felvételeket retusálhattak, így az általuk fontosnak tartott részletek az ilyen lemezeken is megmaradnak. A Madarász-műteremből beszállított üveglemezek mindegyike retusált, de a fényképész csak ott kezelte olajjal a felvételeket, ahol javítani szándékozott. A képek szélén ezért erős ezüstkiválást láthatunk, a központi alakok azonban szépen megmaradtak, tökéletesen láttatva az olajos kezelés jótékony hatását.

Savmentes környezet kialakítása

Második feladatként a savmentes környezet kialakítása többfázisú teendő. Vékás Magdolna a kecskeméti Magyar Fotográfiai Múzeumot ajánlotta referenciaként, ahol már megteremtették az elfogadható környezetet.³ Az ott szerzett tapasztalatokat és a hallott javaslatokat átgondolva kezdtük meg a Viski Károly Múzeum fotótára új környezetének kialakítását.

Első lépésként savmentes papírt kellett szereznünk.⁴ Hosszas keresgélés után a balatonfűzfői papírgyárban találtunk megfelelő nyersanyagot. Ugyancsak hosszas al-

³ Itt szeretnék köszönetet mondani Kincses Károlynak, aki volt szíves megmutatni a Magyar Fotográfiai Múzeum tárolási módszerét.

⁴ Savmentes papírt keresve egyetlen papírgyárban és papírkereskedésben sem értették, hogy milyen papírféleséget akarunk vásárolni. A későbbi vásárlás során tudtam meg, hogy egy kémiai folyamattal kezelt papírról van szó, amely folyamat során megszűnik a papír savassága. A papírt előállítók számára ismeretlen a savmentes papír fogalma, s jót nevettek az azt kereső és magyarázkodó muzeológuson.

kudozás után s tulajdonképpen egy szerencsés véletlen folytán 1998. január 20-án sikerült egy kisebb mennyiséget vásárolnunk a 70×100 cm-es ívekben gyártott papírból. Ez a kisebb mennyiség is sokkal több volt annál, mint amennyire Bács-Kiskun megye összes múzeumának szüksége volt.

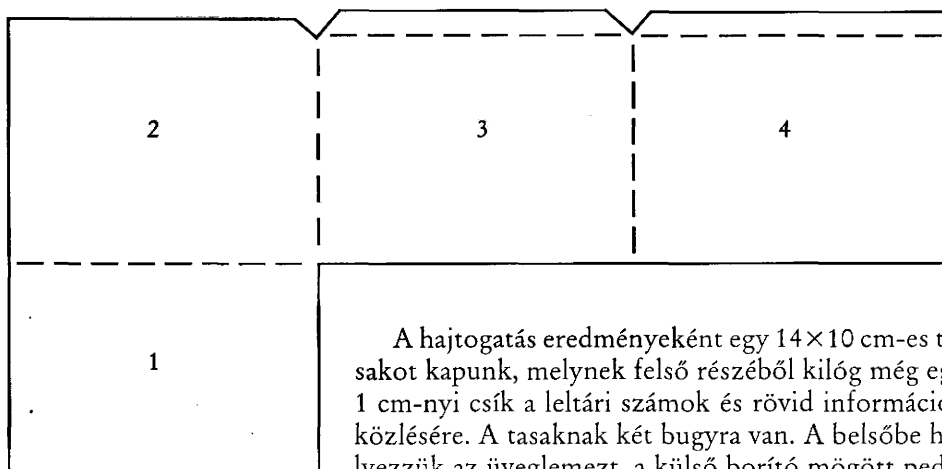
Kétféle papírt vásároltunk, a 80 grammos Fűzfő Press papírt a kisebb méretű üveglemezeinknek és nitrátos negatívjainknak, valamint a pozitív nagyításainknak, a 190 grammos Fűzfő Art papírt pedig a nagyobb méretű, ezért nagyon nehéz üveglemezeinknek.

Egy budapesti magánvállalkozónál vágattuk fel a papírokat a megfelelő formákra. Mivel a savmentes környezet kizárja a ragasztóféleségek használatát, ezért a tasakokat úgy kell összehajtogatni. Ezt a feladatot a teremőrök végezték el.

Három különböző méretű és szerkezetű tasakban helyezzük el a felvételeket:

a) A 9×12 cm-es üveglemezeknek és nitrátos filmeknek

A 80 gr-os papírból kivágott tasakot a szaggatott vonalak mentén kell összehajtatni az alábbi módon. A felső kis peremeket behajtjuk. Ezen kis hajtások funkciója az, hogy ne szakadjon el könnyen a tasak az üveglemezek húzgálásakor. Ezután az 1. számú oldalt ráhajtjuk a 2. számúra, ezekre hajtjuk a 3. számút, majd hajtás után a 4. számú oldalt bedugjuk az 1. és a 2. számú oldal közé.

A hajtogatás eredményeként egy 14×10 cm-es tasakot kapunk, melynek felső részéből kilóg még egy 1 cm-nyi csík a leltári számok és rövid információk közlésére. A tasaknak két bugyra van. A belsőbe helyezzük az üveglemezt, a külső borító mögött pedig lehetőség van a pozitív nagyítások elhelyezésére. Erre

ott lehet szükség, ahol nincs fényképekkel felszerelt kartonrendszer.

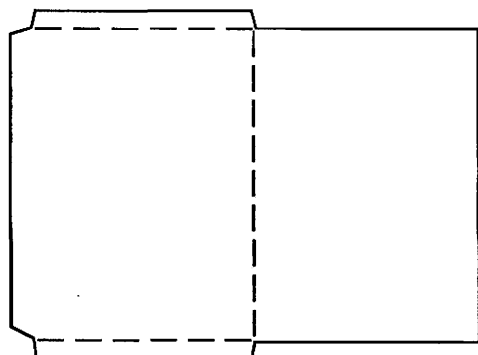
A rendszer kiépítése után láttam a Néprajzi Múzeumban kialakított módszert, amely hasonló a leírtakhoz. A két rendszer között egy kicsiny, bár általam lényegesnek tartott különbség van. A Néprajzi Múzeum a c) pontban leírt papírformát alkalmazza az üvegnegatívek tárolására, annyi eltéréssel, hogy a füleket háromszög alakúra vágja. Ezen módszer előnye a helytakarékoság, hiszen az öt papírréteg helyett csak három takarja a negatívokat. Hátránya viszont az, hogy a nehéz üveglemezek

könnyen kieshetnek a tasakból, hiszen nincs megfelelő megtartásuk. Az általunk leírt tasakokat a fülüknél fogva meg lehet rázni, még akkor sem esnek ki belőlük a nehéz üvegnegatívok sem. A tárgyak biztonságos őrzése és feldolgozása szempontjából ezt a szempontot sokkal fontosabbnak tartjuk, mint a helytakarékoskosságot.

b) A 18×24 cm-es üveglemezeknek

A 190 grammos papírból kivágott tasakokat szintén a szaggatott vonalak mentén kell összehajtogatni. Mivel a nagyobb méretű üvegnegatívoknak jelentős a súlya, ezért

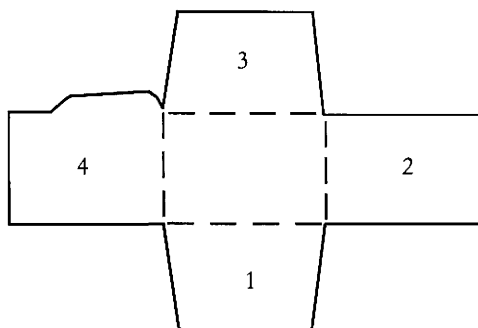
ezeket már nem elégséges csak hajtogatással összeállítani. A fölhajtott nagyobb lapra ráhajtjuk a kis füleket, majd varrógéppel közvetlenül a széle mellett összevarrjuk. A kifoszlás elkerülésére a cérnák végeit csomóra kötjük. A tasakokat Újházi József, a Kalocsai Múzeumbarátok Köre tagja varrta össze a számunkra.

A tasak mérete $27 \times 18,5$ cm, melyből 2 cm széles fül lóg ki a leltári számok és más információk közlésére. Az üveglemezeket egy 80 grammos papírból vágott, V alakban összehajtott papírba tesszük, s

csak azután helyezzük a tasakba. Ennek az az oka, hogy a keménypapír tasak könnyen megsérthetné az üveglemezek emulzióját, így kihúzásnál és berakásnál nem ez, hanem a papír súrlódik a papírral.

c) A 9×14 cm-es archív fotóknak és képeslapoknak

A pozitív nagyításoknak és a képeslapoknak szintén 80 grammos papírból vágattuk a tasakokat. A szaggatott vonalak mentén először az 1. számú, majd a 2. és a 3., legvégül a 4. számú fület hajtjuk be. A tasak külső mérete $15,5 \times 11$ cm lesz, melyből kilóg az 1,5 cm szélességű fül a leltári számok és más információk közlésére.

Mindhárom esetben a fülek jól láthatók a szekrénybe helyezés után, így a leltári számok jól olvashatók keresés közben, nem kell a tasakokat fölöslegesen megmozdítanunk.

A tasakokba csomagolt felvételeket már nem helyezzük vissza a savas környezetű papírdobozokba és faszekrényekbe, hanem fém irattároló szekrényekbe költöztetjük át azokat. 1998. november 9-én négy, majd 1999. október 13-án újabb kettő fémszekrényt vásároltunk a Domus Áruháztól.

A háromféle szekrény a különböző méretű felvételek tárolásához szükséges:

- a KLB-D 4 fiókos szekrényből 3 darab van, a fiókok belmagassága 12 cm-es,
- a KLB-A 2 fiókos szekrényből 2 darab van, a fiókok belmagassága 26 cm-es,
- a KLB-B 2+1 fiókos szekrényből 1 darab van, mely az előző két szekrény ötvö-zete.

A fiókok belső szélessége 33 cm (tehát az A/4-es dossziék beleférnek), mélységük 65 cm. Az irattárolók külső mérete 42×70×70 cm, korlátlanul egymásra építhetők.

A felvételek élükre állítva, a leltári számok sorrendjében állnak egymás mögött.

Egyenletes hőmérséklet biztosítása

Harmadik feladatként a tárolóhelyiség egyenletes hőmérsékletének biztosítását kel-lene megoldani. Ez a feladat a Viski Károly Múzeum anyagi lehetőségeit meghaladja, ezért megvalósíthatatlan. Lehetőségeink függvényében ezért a tárolószekrényeket olyan átjáróban helyeztük el, amely nincs közvetlen kapcsolatban a külvilággal. Ez azt jelenti, hogy nyáron nem melegítheti föl a nap, télen pedig nem tud kihűlni – ráadásul túl sem melegedhet, hiszen nincsen benne fűtőtest. Ezen módon viszonyla-gosan állandó hőmérsékletet tudunk biztosítani, legalábbis nagyon kicsiny a helyiség hőingadozása.

Mutatók

A fotográfiák kutathatóságát a különböző mutatók kiépítése teszi könnyebbé. Ez idáig kizárólag csak a fotótárhoz állítottunk össze mutatókat, hiszen a többi gyűjte-ményben elenyésző volt a képek száma, így könnyű volt azokat számba venni és emlékezetben tartani. Az utóbbi években azonban olyannyira megnövekedett a pozi-tív nagyítások és a képeslapok száma, hogy mutatók nélkül már képtelenség azokat kutatni. A megoldást ez irányban azonban már a számítógépes feldolgozásban keres-sük, amelyről lentebb még részletesebben szólunk.

A fotótár sok ezer darabos tételeit már évekkal ezelőtt sem lehetett indexek nél-kül feldolgozni, így két mutatórendszer épült ki hozzájuk, a földrajzi és a tematikus mutató.

A földrajzi mutató a helységek betűrendjében sorolja föl a fényképezett negatívok-at és diákat, külön-külön. A Viski Károly Múzeumban lévő fotók 310 helységből származnak, s ezeken felül található a tárgyfotók. A 310 helység nem jelent ugyan-ennyi közigazgatási egységet, bár a különbség közöttük elenyésző. Ennek egyszerű magyarázata a kalocsai Sárköz különleges településtörténetében keresendő. A vala-mikori kalocsai szállásokat az elmúlt száz esztendő alatt öt közigazgatási egységbe szervezték. A sárközi nép azonban sosem tekintette s ma sem tekinti az egy közigaz-gatási egységbe sorolt szállásokat egy településnek. A Viski Károly Múzeum minden területen követi e történeti településszerkezetet, így mérettől függetlenül valamennyi kalocsai szállást külön településként tart nyilván.

A tematikus mutató 2736 kartont tartalmaz. A kartonokon a fotók leltári száma és témája szerepel tudományszakonként csoportosítva. A 11 nagy csoport a tudománytörténet, a régészet, a numizmatika, a történelem, a művészet, a természettudomány, a muzeológia, múzeumi események, a tárgyfotók, a személyek, személynevek, a fotó-különgyűjtemények és a néprajz. A tudományszakok kisebb csoportokra osztottak, melyekhez a tárgyszavas kartonokat soroltuk. A legnagyobb számú fotó s így a leglátványosabb és legrészletesebb mutató a néprajzhoz tartozik. A néprajzi mutató 23 nagyobb egységre tagolódik, s a kartonok kétharmad részét tartalmazza.

A tematikus mutató tárgyszavai a legaprólékosabb részletességgel tárják föl a fotótárat.

Számítógépes nyilvántartás

Muzeológiai tevékenységem során két téma, népművészeti kutatásaim sokrétűsége és a fotók bonyolult leltározási rendszere késztetett arra, hogy egy új számítógépes földolgozási rendszeren gondolkodjam. E bonyolult feladatok kezelésére alkalmasnak láttam az ORBIS nevű programot, melyet a TEXTAR-ból fejlesztettek ki a régi magyar könyvek nyilvántartására. Mivel a régi könyveket nem lehet a modern könyvtári formulák szerint leírni, ezért tulajdonképpen egyéni tárgyakként kellett kezelni minden egyes könyvet. Olyannyira hasonlít ez a múzeumi tárgyakhoz, hogy kézenfekvő volt a program múzeumi alkalmazása.

A Bács-Kiskun megyei múzeumi szervezet gyűjteményeire alapozva állítottam össze a programot, melynek ablakos formátuma elkészült, s a különböző tudományokkal foglalkozó kollégák tesztelésére vár. A program húsz fiókja a különböző tudományszakok mellett a mindennapi muzeológiai gyakorlatot is magában foglalja. A fiókok neve: 1. Néprajz, 2. Régészet, 3. Történet, 4. Történeti dokumentáció, 5. Numizmatika, 6. Természettudomány, 7. Képzőművészet, 8. Adattár, 9. Könyvtár, 10. Fotótár, 11. Iparművészet, 12. Személynév, 13. Helynév, 14. Intézménynév, 15. Esemény, 16. Videotár, 17. Hangtár, 18. Kiállítások, 19. Bibliográfia, 20. Gyarapodás.

A húsz fiókot egy bonyolult indexrendszer fogja össze, amely 109 kulcsot tartalmaz. Ez annyit tesz, hogy egyszerű formában 109 irányban lehet keresni a programban, a hálós keresésben pedig a 109 irány mindenféle kombinációja elképzelhető.

Ezen indexrendszer kiépítésének a következménye az, hogy a négyfelé leltározott fotóanyagról ismert információk közös kulcsokban jelennek meg, mint például a fótós neve, a fotó felvételének a helye, a fotó témája, a fotó leírása stb.

Irodalom

ROMSICS Imre

1998 A kalocsai Viski Károly Múzeum. Magyar Múzeumok, 1. sz. 21–23.

1999 Kalocsai fényképészek. In ROMSICS Imre – WICKER Erika (szerk.) Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1998. Kalocsa, 199–206.

IMRE ROMSICS

Photographs in the collection of the Viski Károly Museum in Kalocsa

Photography, „the magic of the picture” has always captured the imagination of the people. When photography prices became reasonable and more photographers appeared at the end of the 19th century there were hardly any households that did not have a couple of studio-photographs. This was true for Kalocsa too. Over the past 130 years many people we know have caught the moment in a picture, immortalizing life, atmosphere and society in Kalocsa.

The magical effect of the pictures also entranced museologists, so employees at the Viski Károly Museum have observed and collected pictures from the beginning. The pictures differ from each other in their theme and appearance. The negatives can be found on various materials, ranging from daguerreotypes and glass plates to different sized and kinds of films. Apart from negatives the museums also collect different enlarged pictures of various forms. These can include pictures mounted on cardboard – mostly with the signature of the photographers –, pictures in photo albums, or in frames which hung on the walls of houses, offices etc. Apart from the variety of the pictures, their themes show every aspect of life. The great variety of materials and themes makes it difficult for museums to enter them in an inventory.

Collecting and cataloguing glass plates, negatives and photographs is important, because not only professionals realise how important they are in exploring and saving the historical past. They are also important in regard to their spectacle and feeling. Their importance apace as techniques develop.

The three main important tasks of conservation are:

- Preventing silver separation;
- Creating an acidfree environment;
- Ensuring a stable temperature.

To make photo searches easier we entered them into a system of signs. So far we have only used these sign systems for photo collections, because the other collections did not contain many pictures, so it was easier to remember or inventory them. But in the past years the number of postcards and photographs has grown so much that it is impossible to do a search without these systems. But nowadays we use computer database solutions.

During my work in the museums the multi-faceted folk art resources and the difficulty of stock-listing photographs made me think of developing a new computerised database. ORBIS is good for this difficult task, it was developed from a programme called TEXTAR, which was made to register old Hungarian books. Because it is not possible to register old books according to new library forms, every piece was handled individually, this is very similar to the case of museum materials, so it was handy to use this programme.

Műtárgyak költöztetése a Néprajzi Múzeum egyházi gyűjteményében

Mindaz, ami a történelmi változások velejárójaként a múzeumok életében megjelent, a költözésben vagy költözködésben testesült meg. Mintha minden váltáskor a politika hullámmzó tengerén kellett volna helyrehozni az elmúlt évszázad mulasztásait, ahelyett hogy a külső szemlélő számára mozdulatlan intézmények csendes belső munkálatok során megvalósították volna a szükséges változásokat, beleértve a rendezéseket, fejlesztéseket, átköltözéseket, sőt múzeumépítéseket is. Ennek a történelmi hányódásnak csak néhány, jól, jó időben, jó funkcionális minőségben tervezett nagy múzeum tudott ellenállni a körülmények szerencsés (sokszor véletlenszerű) egybeesése folytán, de ez kivételnek számít. A múzeumok, pontosabban a gyűjtemények többségének sorsa nem ez volt, és különösen hányatott sorsúnak számít a Néprajzi Múzeum, amely a Nemzeti Múzeum osztályaként, első nagy gyűjteményének múzeumba kerülése (REGULY Antal szibériai gyűjtése, 1847) után, csak 1872-ben jött létre; az osztály élére kinevezett Xántus János visszaemlékezései szerint „...nem volt egy krajczár dotációm se rendelkezésre, sőt dolgozószobám se, de még asztalom vagy székem se...” (SELMECZI KOVÁCS 1989. 8). Most az a szerencsés helyzet állt elő, hogy a gyűjteményei, archívumai, könyvtára, kiállításai és programjai révén is gazdag intézmény épületében a tárgyak belső költöztetése folyhat egy, az előbbieken említett csendes belső korszerűsítés, átrendezés keretében. Talán azt is mondhatjuk, hogy ezekkel a munkálatokkal az 1980-as évekre kialakított raktári állapot, a költözés utáni első elrendeződés felülbírálatát és korrekcióját végezhetjük el.

Ennek keretében a törökbálinti depó nagy beltérrel, viszonylag gondosan beépített, sajátosan alkalmazott tárolóinstallációval rendelkező raktárhelyiségébe méreteik miatt odakerült szobrokat és oltárképeket, illetve ikonokat, ikonosztázmaradványokat, az egyházi gyűjteménynek elsősorban a 18. századi eredetű közösségi vagy templomi kegyességi (azaz berendezési) tárgyait a klimatikus viszonyok elégtelen volta miatt átköltöztetjük a Kossuth téri épület alagsorában felszabaduló korszerűbb és funkcionálisan jobban megfelelő raktárterbe.

A költözés szakaszosan történik, az áthelyezésre kerülő anyag költöztetését úgy szervezzük, hogy a tárgyak konzerválás és tisztítás után végleges helyükre kerülhetnek. A költözés időbeni szakaszolását az elvégzendő előkészítő munkálatok szabályozzák.

1. KÉP. A roma gyűjtemény képzőművészeti anyaga az új installáción (Fotó: Roboz László)

2. KÉP. Ikonok tárolására kialakított installáció (Fotó: Roboz László)

Az előkészítő munkálatok két csoportba sorolhatók. Az egyik a fogadó helyszínen kapcsolatos, fázisai:

1. a raktári tér felújítása, majd
2. beépítése (installálása).

A másik a tárgyak áthelyezésével kapcsolatos teendők elvégzése:

- a) az állapotfelmérés,
- b) a munkák megtervezése, körülményeinek kialakítása,
- c) a munkafolyamat elvégzése költözésig,
- d) ezt követi a költözés (szállítás) és
- e) a beosztás, azaz a tárgy végleges helyre történő elhelyezése.

Az első feladatsorban a helyiségek klimatikus viszonyainak feltárása történt (a helyiség átvételétől azonos időszakokban mérési mintákat vettek, regisztrálva a külső éghajlati viszonyokat is), amelyet a tatarozást követően is folyamatosan végeztek restaurátor munkatársaink. A tatarozáshoz felhasznált építőanyagok és a megoldások folyamatában konzultációkra került sor, így a padlózat újraburkolásának, a téglafalak szellőző célzatú vakolatbontásának, a felhasznált padló- és falfestékek anyagának kiválasztásához érdemben hozzászólhattak.

A fűtésszerelés az átalakítás következő fázisába kerül, mert a tervek szerint az alagsori raktárrendszernek ezzel az új szakaszával megkezdendénk a raktárak klimatizálását, alkalmazkodva az ott őrzött tárgyak jellegéhez, így a táplálkozásgyűjtemény, a szobrok és a képek, az ázsiai gyűjtemény eltérő anyagú darabjai stb. számára a hőfok és pára kisebb, néhány fokos eltéréseit is megvalósítani képes rendszer kiépítését.

Ennek a hosszabb távú tervnek következménye, hogy megkezdődik a „sterilen” kezelendő raktárhelyiségek kialakulása, a por- és a fertőzésmentes állapot, amelyhez megteremtjük a takarítás alkalmazott feltételeit (a polcok lábon állnak, a járófelület üres, fertőtlenítős felmosással vagy porszívózással lehet takarítani), és a helyiségbe belépők és ott dolgozók ruházatának és lábbelijének cseréjét is szeretnénk majd elérni.

Az installáció vagy raktári berendezés megtervezése szakember munkája, a méretek rendszerezésével a berendezésnél műtárgytípusokra lehet terveket készíteni, amelyek klimatizáció esetén nyitottak is lehetnek (ez egyébként nem jelenti a tárgyak egymáshoz való szoros elhelyezését, hanem a szeparációt a rakodási távolságok és esetleg függönyszerűen elhelyezett megfelelő anyagú textíliák vagy megfelelő anyagú [savmentes] papírlemezek jelenthetik). A költségek szempontjából jelentős megtakarítás a nyitott elhelyezés, amely klimatizált helyiségben pormentes, steril állapotot jelenthet.

A gyűjtemény képei különbözően reagáltak a kedvezőtlen klimatikus viszonyokra. A táblaképek, az ikonok, a metszetek, a vászonképek, továbbá nyomdai eredetű képek és olajnyomatok azonos körülmények között különböző romlási folyamatokat mutattak. Leginkább károsodtak a 17–18. századból való táblaképek, amelyek a fahordozók száradási folyamata és a hőingadozásokból következő hullámzó térfogatváltozások következtében létrejövő feszültségekből adódóan a festék repedését és felemelkedését eredményezték olyan mértékben, hogy emiatt károsodás nélkül már nem mozgathatók, nem szállíthatók. A vászonképeknél a hőingadozás okozta változások a vásznak meglazulását és a görbe felületeknél a festékek repedését eredményezték. Ugyanezek a változások az eredetileg szakadt képeknél a szakadás mentén a festékek porladásával jártak. Eltérő a károsodás a különböző alapozású vászonképek esetében, a gyűjteményünkben őrzött gyenge minőségű szentképek alapozása és festése is eltérhet a megszokottól (gyenge vásznak, felületes alapozások, ismeretlen eredetű, házi készítésű festékek). Az eltérések ellenőrzését a költözés előtt kell elvégezni. A friss restaurálási beszámolók az eredeti állapot leírásakor, a sérülések bemutatásakor a vászonképek, szobrok klímaigényeiről nem sokat írnak; a magyarországi gyakorlat még nem rendelkezik hosszabb idejű tapasztalatokkal e tekintetben. Hosszabb távú tapasztalatok esetén sem mindig teszik publikussá és főleg számszerűvé a károsodásokért felelős klímaadatokat.¹ Az üveg alatt lévő keretezett, nyomtatott termékek viselték el a legjobban a klimatikus változásokat. Néhány metszet száradása és meglazulása a keretben tartós kárt nem okozott.

¹ Így például GULYÁS 1996. 151; NEMCSICS 1995. 47: a „nedvesedés”, a foltok nem klimatikus eredetűek; MÉZES 1997. 15: állapotleírásában az oltár nedvesedése a talajból származik; és ahol klímabeli különbségek mint károsítók leírásra kerülnek: Restaurierungsateliers 1992. 44–45.

3. KÉP. Olajnyomatok csoportja az új installáció-
ón (Fotó: Roboz László)

4. KÉP. Az új raktári berendezés, a „képraktár”
(Fotó: Roboz László)

Leendő helyükön a legföltettebb táblaképek, oltárok, ikonok elhelyezését egyedi kialakítással tervezzük, hol akasztva és alsó papuccsal fixálva, részben papucsokkal felfogatva (fapapucsok alátéttel), az eredeti használathoz legközelebb álló megoldással (a rögzítés nem érintheti magát a képet), hol pedig fektetve, amikor a méret és az állapot inkább ezt indokolja. A képet tartó polcokat legideálisabb esetben fából készült rácsként képzeljük el, de ellenőrzött festésű fémrácsokkal is megoldható esetleg.

A keretezett képek elhelyezését rácson akasztva, esetleg gördülő rácson képzeljük el, a takarékos helykihasználás szempontjai mellett természetesen megvizsgáljuk azt a kérdést is, hogy a gyakran mozgásra kerülő képek (a néprajzi kiállítások enteriőrmegfogalmazásaihoz sok képet kell állandóan mozgatni) állagvédelmi szempontból nincsenek-e a mozgó installáción hátrányos helyzetben. A képek műfajcsoportjaihoz alakítjuk a berendezés típusait, más igényel helyezük el a nagy tömegű, nyomdai sokszorosítású olajnyomatok keretezett, üvegezett változatait, amelyekből sok van, és amelyek még a keretekre vonatkozóan is szériákat, gyári tömegárut képviselnek. De más, sajátos a helyzet az üvegekkel, amelyek számára az 1984–1986-os években szekrényekben alakítottuk ki a legideálisabb elhelyezést – ezeket saját egyszerű kereteik nem tarthatják, ezért az ép üvegeképeket faszekrényekben, faleme-

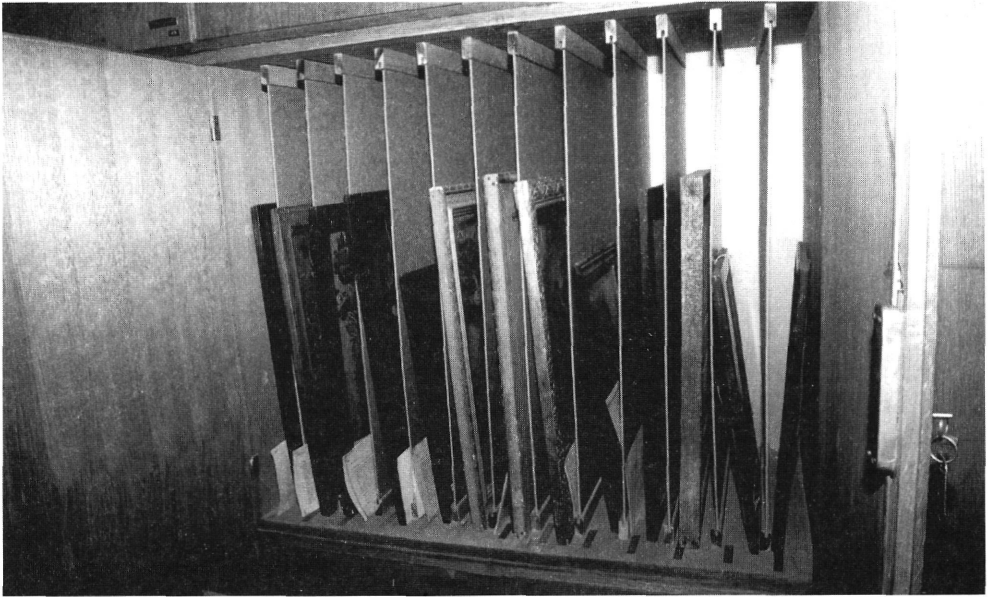

zek közé, enyhén megdöntött állapotban helyeztük el (mint egy fachba, és ha lehet, csupán egy kép került egy fachba). Az ép üvegeképek mellett külön fiókkostálca-rendszerben alakítottuk ki a törött, hiányos, mozgó vagy széteső hátlapú üvegeképek helyeit, fiókként húzzuk ki, és a lukacsos alsó lemezen egyenként rögzített képet így biztonságosan lehet megnézni, elővenni és visszatenni. Meghatározó tehát, hogy milyen a kép keretezése, hogyan tudja hordozni a képet, mert csak a megfelelő tartású kép kerülhet akasztással a rácsra.

Az ikonokat, ikonosztázokat fekvé vagy enyhén döntött állapotban kell elhelyezni. Jó megoldás, ha a tartólap rácsból készül. Nagy gondot jelent az ikonosztázok megmaradt faragványainak elhelyezése, gazdag festésük indokolja a kiterített elhelyezést, tárolást. Nagy szóródást mutatnak méreteik szerint, ezért tárolásukat nagy alapterületű, de még kezelhető méretű (elérhető mélységű) polcokon képzeljük el.

Az installációk másik csoportja a szobrok elhelyezését oldja majd meg, a méretek szerint alkalmazottan alakítva az installáció anyagának, festésének meghatározását a restaurátorok segítségével. A laza elhelyezést indokolja, hogy minden klimatikus változás beláthatatlan következményekkel járhat, így például egy, a Bajor Nemzeti Múzeumban őrzött, 1765–1770 között keletkezett barokk puttó alsó (felhő) darabjának „szétomlásáért” a fokozottabb nedvességtartalmú helyre kerülést követő gombásodás volt felelős, amely olyan mértékben károsította az anyag szerkezetét, hogy az magától több darabra szétesett (RESTAURIERUNGSATELIERS 1992. 44–45). A tárgyak állapotának állandó ellenőrzése viszont nem járhat a tárgyak drasztikus mozgatásával (két szobrot ki kell emelni, hogy a céltárgyat kivehessük, megnézhessük). A gyűjteményben őrzött szobrok egykori funkcióik szerint többfélék, a templomi eredetű, a magasművészet technikáit alkalmazó (vagy megközelítőleg azt alkalmazó) tárgyak mellett számtalan provinciális készítésű (manufakturális vagy/és népi, azaz falusi specialiták, háziiparszerűen faragók, alkalmi faragók által készített) szobrot őrzünk, amelyeket a használat igényei, a kultusz rendje szerint elsősorban hűsvét előtt, a takarítás részeként „házi” festésekkel felfrissítettek, megújítottak. Ezeknél a várható károsodás sokkal kiszámíthatatlanabb, esetenként 7 festékréteget is találunk rajtuk (lásd KUTAS–SZACSVAY 1996. 191–204), amelyek különböző típusúak lehetnek (tempera, olaj, kályhafesték, műanyag festékek stb.). Az eddigi tárolási klímaértékek megváltozása hatni fog a legkülönbözőbb festékrétegek közötti feszültségekre. A paraszti háztartásokból vagy az oromzati fülkékből, szabad terekről bekerült szobrok tehát szintén állandó megfigyelést igényelnek majd. Az installációt ugyanazokra a klimatikus körülményekre kell tervezni, mint amilyeneket a műtárgyak igényelnek.

A féminstalláció az 50 százalékos körüli párában esetleg korrodálni kezd (azt is tapasztaltuk, hogy a nagy hőingadozás a festés repedését, megpattogzását eredményezte, ezeken a helyeken is megindult a rozsdásodás), tehát a festés sem akadályozza meg biztonságosan ezt a folyamatot. A fémpolcok műtárggyal érintkező felületeinek fával borítása javít a helyzeten, de nem javítja a fém-nedvesség reakciója okozta tüneteket, tehát az eltérő klímájú helyiségekhez alkalmazkodóan kell megtervezni az installációt. A fából készült installációt teljesen fertőtlenített állapotban kell beépíteni, a fa klimatikus viszonyai nagyjából illeszkednek a szobrok számára szükséges klímához.

5. KÉP. Az üvegképek elhelyezésére kialakított speciális szekrények (Fotó: Roboz László)

A berendezés tárgyainak tömörítése a tervezés legfontosabb része, amelynél a helykihasználás és a tárgyak áttekinthetősége és mozgathatósága (anélkül, hogy más tárgyakat a céltárgy kiválasztása érdekében mozgatni kellene) kérdéseit össze kell hangolni. A műtárgy szempontjából az a megoldás, hogy a tárgykezelő személy mozog, még mindig előnyösebbnek tűnik (a szűk folyosós, kétszintes elhelyezés, ahol minden tárolópont kézzel elérhető), mint a sínen mozgó installáció, amely a „kiszolgáló személyhez sétál”. Tárgyaink esetében ez csak közepes megoldás lehet, és csak akkor alkalmazható, ha ritkán mozgatott tárgyokról van szó, vagy ha a tárgyak állapotát az installációval együtt történő mozgatás nem károsítja. Ez elsősorban a képek és szobrok tárolásánál fontos, bár vannak olyan tárgyak is, amelyek mozgatása kerekekkel felszerelt tárolólapokon látszik célszerűnek (például bútorok elhelyezése). Meggondolandó az is, hogy a takarékos, síneken mozgó, egy négyzettömbbe illeszkedő képtartó rácsok használatkor igénybe veszik ugyanannak a hosszúnak a dupláját a térben (ahova kihúzzuk), így nagymértékű helymegtakarítás nem mindig keletkezik.

A költöztetés tervezésénél a műtárgyakkal való munkákat az alábbiakban rendszereztük: A költöztetésre kerülő tárgy kiemelése és leírása abból a szempontból, hogy mozgatásához, átszállításához megfelelő-e az állapota; annak a feljegyzése, hogy mit kell a tárgyakkal elvégezni ahhoz, hogy biztonságosan szállíthatók legyenek. Szállítás és konzerválás előtti, majd kész állapotukban is le kell fényképezni őket. Meg kell állapítani, hogy megvan-e a leltári szám, és hogy olvasható-e, fel kell venni a valóságos méreteket az installáció tervezése miatt (tényleges kiterjedés, magasság, szélesség, mélység). Gyakorlatilag tehát a költözésre kerülő tárgyokról az előkészítés

első lépcsőjében adatfelvételt kell készíteni, amely a munkafolyamatok egyes részleteihez szükséges adatokat szolgáltatja (lásd bemutatott táblázat), beleértve a beépítés vagy a szállítás lebonyolítási tervét, az installációépítést stb.

Meg kell teremteni a feltételeket ahhoz, hogy a költözés előtti állapot feljavításának munkálatait még az eredeti helyen lehessen elvégezni, mivel a tárgyak egy részét mostani állapotában nem lehet szállítani. Ezért kisebb restaurátorműhelyt telepítünk az elszállításra váró tárgyak közelébe, amelyben a konzerválási, tisztítási, rögzítési feladatokat meg lehet oldani. Tervezzük egy munkacsoport megszervezését (akár külső munkaerő igénybevétel is), amely lehetővé teszi a tárgyak megtervezhető időn belül megtörténő kezelését, szállításra való előkészítését. A Néprajzi Múzeum ez alkalommal 171 kép és 59 szobor mozgatását végzi el, a szobrok egy része (körülbelül 40 darab) csupán az épületen belül kerül áthelyezésre, azonban ezeknél is el kell végezni a mozgatást megelőzően az állapotfelmérő áttekintést és az adatok felvételét. Az adatlapok elkészítése az adatok felvételével együtt körülbelül kétheti munkát vett igénybe, táblázatos összeállítása a költöztetés folyamataiban használható másolatok készítésére alkalmas. Az adattartományt először kibővítjük a restaurálás, illetve konzerválás, tisztítás rövid leírásával, az állapotrajzzal, az átköltöztetés után pedig kibővítjük az új raktári hely (terem, polcsor, polc) pozíciószámával. Itt regisztráljuk, hogy mely tárgyak kerülnek szállításra, milyen tárgycsoportokkal együtt, és ebből az adatbázisból készülnek majd el a szállítási jegyzékek is.

A Néprajzi Múzeum ezzel a műtárgyköltöztetéssel jelentősen közelíthet ahhoz az állapothoz, amelyben a megelőző (preventív vagy passzív) eljárások (JÁRÓ 1996. 37.) és állapot-ellenőrzések elegendőek lesznek ahhoz, hogy hosszabb időszakokban a tárgyakat nagyobb veszélyek ne érhessek, fertőzések, hőingadozások, párasodások vagy kiszáradások váratlanul ne jelenhessenek meg.

A költöztetés fázisai

A „képraktár” kialakítása

A tervek ütemezése szerint megkezdődött a helység felújítása és az első terem installációjának beépítése. Ennek a teremnek a legkiegyensúlyozottabb a természetes klímája, ezért ebbe a terembe terveztük az ikonok, ikonosztájrészek számára szolgáló installációt és a képek tartórácsait. Lényegében egy képek tárolására tömör, sínen mozgatható féminstalláció készült el, amelyre rákerülhet nemcsak a törökbálinti raktárból átkerülő, de a Kossuth téren őrzött nagyobb méretű képek többsége is, valamint a roma gyűjtemény képzőművészeti anyaga is elfért itt. A rács festéséhez alkalmas anyagot restaurátoraink választották ki. Valójában egy homogén képraktár jött létre, amelyben a képeket típusaik szerint különféle installációkon helyeztük el. A helyiség bal oldalán maradtak az üvegek, amelyeket speciálisan kiépített szekrényekben tartunk. Ebben a folyosóból kialakított térségben (amelyet lezártunk) a természetes klíma tűrhető, tapasztalható ugyan ingadozás a téli és a nyári hőmérséklet és páratartalom között, de ez egyelőre a kritikus különbség alatt van.

A szállítást megelőzte a tárgyak előkészítése, tisztítása, és konzerválása, ahogyan azt előzetesen terveztük. Kutas Eszter főrestaurátor az ikonok tisztításával és konzerválásával alkalmassá tett 34 tárgyat az átszállításra, a szállítást és csomagolást is maguk a restaurátorok végezték. Az áthozott ikont azonnal a tároló rácsra helyezték el, ahol megkezdődött az elhelyezés regisztrálás és a tárgyak megfigyelése a klímakülönbség hatásai miatt. A tárolórács nem függőleges, hanem kis szögben megdöntött, emlékeztet arra az elhelyezésre, ahogyan az ortodox templomokban az ünnepi „csókikont” megdöntött állványra (pultra) elhelyezik. A megdöntött rácson az ikont csupán alul támasztja meg a keret, szükség esetén a felső szélénél külön rögzíthető. Ez az elhelyezés a festékek feszülését csökkenti, a gravitáció a ferdén tartott felületre, a hordózóra visszahúzó erővel hat, azaz tartja a festett réteget, míg a függőleges elhelyezésnél a meglazulást, megmozdulást segítheti elő. Huszonkét ikon került át a mondott rendben új helyére, csak azok maradtak ott, amelyeken a fehér és barna korhadásos fertőzés elleni vegyszeres eljárásra kell sort keríteni; ehhez most készülnek majd rozsdamentes kádak.

Egy másik tárgycsoport, az olajképek előkészítése, a dublirozás és vákuumozás külső műhelyben és restaurátorral történt, minthogy a mi műhelyünkben ehhez való eszköz nincs. A konzerválás után a festmény új, vakkeretre került. Öt olajkép vár még erre az eljárásra, a többi már a Kossuth téri raktárba, végleges helyére került. A képek tárolásához külön speciális akasztókat gyártattunk, amelyek stabilan rögzítik a rácson a képet (mivel a helytakarékos elrendezés miatt síneken mozgatva lehet csak előkeresni azokat). Ennek két típusa készült el: egy, amely fent tartja a képet és egy, amely alul rögzíti, hogy a képakasztó ne tartsa a kép egész súlyát.

Az átszállított következő tárgycsoport az olajnyomatok, amelyeket tisztítás után csomagoltunk, elhelyezésükhöz szintén akasztókat használtunk, hogy ezeket is rögzítve tároljuk. E tárgyak elhelyezéséhez eredeti, már hiányzó képakasztókat is el kellett készíttetni.

A képek átszállításával és elhelyezésével valójában egy állapotrevízió történt, a tárgyak folyamatos mozgatása és kézbevétele lehetővé tette a szokatlan vagy láthatatlan sérülések, fertőzések felderítését és azonnali kezelésüket. Elmondhatjuk, hogy a most összeálló gyűjteménytár fertőzéstől, portól és másfajta szennyeződéstől mentes gyűjteményt tartalmaz, ahol a prevenció egy teljes tárgytípusra kiterjedt. A tárgyak mozgatása során leltári számok ellenőrzését is elvégezzük, és az egykori költözés szeparátlanságainak nyomait is felszámolhatjuk, ismeretlen, talált tárgyakat, azaz képeket most beazonosíthatunk. A faikonokat, festményeket, metszeteket, olajnyomatokat, tehát a műfajcsoportot egy helyen, együtt, azonos installáción helyeztük el.

Szobrok és Máriaházak raktározása

A képraktár elhelyezése a költözés első fejezete. Terveink szerint a következő munkafolyamat a szobrok és Máriaházak elhelyezése lesz, amelyhez az új helyiségekben installációt kell építtetni. Április folyamán elkészült a muzeológiai terv az installáció méreteire, formájára és anyagára vonatkozóan, illetve ennek költségvetése. A megvalósításra pályázatot nyújtottunk be a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumá-

Leltári szám	Megnevezés	Ikonográfia	Méret	Anyag, technika	Restaurálás
75.25.3	ikon, keretezett	Madonna, (kolozsvári kegykép mása) „1815”	M: 51 cm Sz: 41,3 cm	fenyőfára festett, aranyozás	repedéseknél mozdult, tisztítani
75.25.2	ikon	Szt. Miklós	M: 56,5 cm Sz: 34,5 cm	fenyőfára festett, aranyozás	tisztítás
85.97.51	olajnyomat keretezett, üveg alatt	Veronika kendője	M: 48,7 cm Sz: 40 cm	olajnyomat, fa keretben, üveg alatt	tisztítás
75.25.1	ikon kerettel	Pantokrátor Krisztus	M: 49 cm Sz: 31,5 cm	fenyőfára festett	jó, szennyezett, portalanítani
65.91.213	grafika, vízfestés üveg alatt	emlékkép	M: 32 cm Sz: 41,5 cm	grafika, vízfestés, fa keretben, üveg alatt	tisztítani nagyon szennyezett belül
66.136.111	olajnyomat üveg alatt	Jó Pásztor	M: 48 cm Sz: 37 cm	olajnyomat, fa keretben, üveg alatt	tisztítani, rajzokat kivenni
97.95.6	quodlibet kép zsánerképek, nyomtatványok, üveg alatt	quodlibet kép	M: 42 cm Sz: 51,5 cm	papír (nyomtatott és festett), fa keret	hátlapján falemez, piszkos, kerete jó
66.6.1	honvéd obsit levél, keretben, üveg alatt	honvéd obsit levél	M: 40,5 cm Sz: 53,5 cm	nyomtatott papír, fa keretben	keretét tisztítani
64.94.18	bádogra tett olajnyomat, üveg nélkül, blondel	Luther Márton	M: 59 cm Sz: 49 cm	olajnyomat, fa keretben, bádog	tisztítani
72.7.33	olajnyomat üveg alatt, keretben	„Mária Pild”	M: 53 cm Sz: 42,5 cm	olajnyomat, fa keretben, üveg alatt	kerete jó, portalanítani

1. TÁBLAZAT. A költöztetésekor használt műtárgyleíró adatlap

hoz, ahonnan 0,5 millió forintot kaptunk. Ennek a már tatarozott, kifestett, rendbe hozott teremnek a beépítésére az anyagi feltételek függvényében és más raktárhelyiségek rekonstrukciójának ütemezésével egyeztetve kerül majd sor. Az elmúlt időszakban a Máriaházak átszállítását folyamatosan végeztük, a szobrok többsége is átkerült a Kossuth téri raktárba. Elhelyezésükre a második ütemben, valószínűleg majd csak az év végétől, a jövő év folyamán lesz lehetőség.

Dokumentáció

A költözés munkamenetét az eredeti, a költözést megelőző felmérés számítógépes adattárában rögzítjük. A tárgyak restaurálási munkálatairól a restaurátor naplóban készülnek el a leírások, amelyek tömör változatait a regisztrációs táblázatba illesztjük majd. A tárgyak e korpusza már rendelkezni fog olyan számítógépes adatbázissal, amely a tárgy állapotára vonatkozó mutatókat is tartalmaz. Szintén itt kísérletezzük ki a tárgy pozíciós adatainak rögzítését, terveink szerint az elhelyezés után ellátjuk az installációt is számokkal, amelyek a raktári lelőhely rögzítéséhez nélkülözhetetlenek. A keresést megkönnyíti, ha az installációra is rákerülhet a rajta elhelyezett tárgyak leltári száma, és amint azt néhány gyűjteményben szokták, a lelőhelye is. A műfaj szerinti elhelyezés lehetővé teszi, hogy azonos gondossággal, azonos módon mozgassuk a hasonló állagú tárgyakat, és a tárgyak kiemelésénél tekintettel legyünk a többi, körülötte levő tárgy azonos érzékenységre.

A múzeum más gyűjteményeiben található képek átvételére is számítunk, ha majd a férőhelyet a képraktárban tovább növelhetjük. Elsősorban a nagyalakú, keretezett családi fényképeket vehetjük át, amelyek egy része a bútorgyűjteményben van, ezenkívül meggondolandó az is, hogy az Adattárban őrzött kép-, grafika- és nyomatgyűjtemény keretezett anyaga ne kerüljön-e ebbe az új képraktárba.

A képekhez kapcsolódó tárgyi anyag – elsősorban az ikonosztázok festett töredékei, maradványai is – átkerül az új raktárba, ami lehetővé teszi azok állapotának a feljavítását is, a tisztítást, konzerválást. Május végére a törökbálinti raktárból huszonkét ikon, öt olajfestmény, húsz olajnyomat, négy keretezett fotó, két metszet és két kolostormunka került át végleges helyére az új raktárba.

Irodalom

GULYÁS Csilla

1996 Benczúr Gyula: Gróf Tisza István portréjának restaurálása. Műtárgyvédelem, 25. évf. 151–157

JÁRÓ Márta

1996 Műtárgyvédelem – Eredmények és kudarcok. Műtárgyvédelem, 26. évf. 29–39.

KUTAS Eszter – SZACSVAY Éva

1996 Tárgy és kultusz. Egy kiskunsági madonna restaurálásának tanulságai. Néprajzi Értesítő, 78. évf. 191–204.

MÉZES Árpád

1997 A szepesolaszi római katolikus templom Szent Kereszt rokokó mellékoltárának restaurálása. Műtárgyvédelem, 26. évf. 15–21.

NEMCSICS Imre

- 1995 Valenciai festő Férfiképmás macskával c. 1569-ben készült táblaképének restaurálása. *Műtárgyvédelem*, 24. évf. 47–54.

RESTAURIERUNGSATELIERS

- 1992 Restaurierungsateliers. Engelputto auf einer Wolke, Ignaz Günther, München, um 1765–70. München, Bayerisches Nationalmuseum (Jahresbericht). 44–45.

SELMECZI KOVÁCS Attila

- 1989 A Néprajzi Múzeum története. In *Néprajz a magyar múzeumokban*. Budapest–Szolnok, 7–27.

SZACSVAY Éva

- 2000 Műtárgyak költöztetése az egyházi gyűjtemény példáján. *Múzeumi Hírlevél Melléklet*. 17–19.

ÉVA SZACSVAY

The transfer of objects in the collection of religions objects in the Museum of Ethnography

Religions objects within the Museum of Ethnography have been removed from a building made for industrial storage, to the newly renovated storage rooms in the main building. This allowed for a move from a concrete building, which – according to modern object storage strategy –, because of its inner space and openness is unmanageable and cannot be properly acclimatised and cleaned; and reinstalled in a place which is better fitted for the texture and technique of the icons, painted sculptures, paintings, and other objects of piety. It also created opportunities to plan and make new installations for them. Lack of space – which is a basic problem of museums – has meant the compression of the holding cages and putting them on rails. This allows for searches without moving objects with their installations. In the new place the 18–19th century icons, pieces of iconostasis, sculptures and pictures, after cleaning and conservation are finally easy to survey and can be quickly found by computer registration. The condition of the objects, the conservation process and movements have been registered in computer files.

A múzeumi műtárgyak szállításának, csomagolásának jelentőségéről

*Nemcsak a műtárgyak megszerzése fontos,
de megtartásuk is!*

A múzeumi tárgyak megfelelő szintű állapotának megőrzése, folyamatos állagmegóvásuk az idő multával egyre nagyobb gondot okoz a közgyűjtemények szakembereinek. Tárolásukról, mozgatásukról, szállításukról átgondolt, hosszú távra szóló tudatos tervezés alapján gondoskodni a muzeológia alapvető feladata, szakmai kötelessége.

Hogy a szemlélet maga mennyire nem volt evidencia mindenkor, elég csak a néprajzi tárgyak esetében utalni arra a tudománytörténeti tényre, hogy a helytelen csomagolás, tárolás következtében pusztultak el a Magyar Nemzeti Múzeum egykori Néprajzi Osztálya (vagyis a Néprajzi Múzeum) első, pótolhatatlanná vált gyűjteményének egyes darabjai. Erről a magyar néprajzi muzeológia megalapítójának, Xántus Jánosnak 1892-ben a Magyarországi Néprajzi Társaság felkérésére írt, keserű hangú visszaemlékezéséből tudunk, melyben az általa létrehozott néprajzi gyűjtemény hányattatott történetét ismerhetjük meg, miszerint: „Ezeken kívül van még 6 láda, évek óta az iparművészeti múzeumban becsomagolva, melyeket eddig még nem vehettem át helyiség hiánya miatt, de úgy tudom, azok tartalmának legnagyobb része molyette bundák és szűrők maradványai a Xántus és Rómer-féle háziipar-gyűjteményből ...” (XÁNTUS 1892. 302.) Mint annyiszor előtte s utána is, az történt, hogy csupán a demonstráció volt a fontos e tárgyak egybegyűjtésekor az 1873. évi bécsi világkiállításon történő megjelenéssel. Nem volt mögötte sem ésszerű bánásmód a már egyszer megszerzett javakkal, sem pedig kultúrtörténeti értékük szélesebb körben meggyökeresedett felismerése. A fáradságos munkával, körültekintő szakértelemmel létrehozott kollekcióra bemutatása után több évtizedes hanyóadás várt.

A néprajzi muzeológia lendületes korszaka volt a háború utáni évtized, az 1950-es évek. Ekkor vált gyakorlattá a tárgyak és kiállítások kölcsönzése belföldre, és indult meg a rutinszerű népművészeti jellegű bemutatók megrendezése külföldön, elsősorban a szakmai kapcsolatépítések érdekében, s bizonyos fokig a politikai befolyás is szerepet játszott. A műtárgyak jelentős méreteket öltő utaztatása jelentős mértékű károkkal is járt.

A műtárgyak utaztatása a kölcsönzések különböző szintű folyamatában továbbra is fontos tényező. Ez részint összefügg a múzeumi diszciplínák saját tudományos határait tágító törekvéseivel, a kulturális jelenségek minél szélesebb körben megfo-

galmazandó bemutatásának igényével, ami szakmánkat érintően az 1980-as években vette kezdetét. Ekkor jutott el a szakmuzeológiai gondolkodás az összefüggések látatásának arra a szintjére, amely túllépett saját, történetileg kialakult gyűjteményi profiljának határain, s kiállításaiiban szélesebb társadalmi összefüggések bemutatására vállalkozott. A kiállított műtárgyak köre kiterjedt tematikájú kölcsönzéseken, tehát intézményen kívüli műtárgymozgatással valósulhatott meg. A folyamat ma is tart.

Másfelől pedig a közgyűjtemények rászorítottsága bevételeik növelésére arra ösztönzi a működtetőket, hogy érdekes, vonzó, gyakran változó kiállításokat mutassanak be, amelyek megszervezése gyakran tárgykölcsonzésekre alapozott vagy azzal kiegészített.

Ugyanakkor az információcsere egyre gyorsuló és szélesedő folyamatában, összefüggésben a turizmus nemzetközivé válásával, a múzeumi kiállítások szerepe is átértékelődött, újfajta megoldások, tartalmak kialakulásának lehetünk tanúi. Elsőként a szépművészetekben terjedt el egy-egy tematikának a teljesség igényével történő bemutatása, amely csak széles körű, nemzetközi tárgykölcsonzéssel, köz- és magángyűjteményi darabok egy helyre történő összegyűjtésével, a kiállítóhelyre szállításával oldható meg. Az ilyen típusú kiállítások a látogatottság és érdeklődés szempontjából is a legnemtöbbségi, tehát megrendezésüket a szakmai kifejezés mellett várható közönségsikerük is motiválja. És mint ahogyan a turisták tömegei is utaznak eltérő kultúrák élményének megszerzéséért, úgy a kultúrák különböző tér- és időbeli összeállítású múzeumi megfogalmazásai is utaznak szerte a világban. Egy-egy kiállítás nemzetközi színterű bemutatkozására számos indíték szolgálhat. Akár szenzációs értékű régészeti lelet, mint a Kolombusz előtti korszakból származó fejedelmi sírnak a mai Peru területéről in situ környezetű bemutatása – amelyet legutóbb a Néprajzi Múzeumban láthattunk. Ugyanitt volt egyik állomása a New York-i Afrikai Művészet Múzeuma kiállításának az afrikai és afroamerikai oltárokról. Ez a kollekció több évtizedes etnológiai kutatás eredményeit foglalta össze, a különböző hitvilágok, vallási formák egymásba fonódását az európai műveltség számára ilyen összefüggésben különösnek ható tárgyakkal kifejezve. Egy-egy utaztatott kiállítás lehet éppen a világ számára kevésbé ismert népek bemutatkozásának módja is. Ilyen volt két évvel ezelőtt a bécsi Museum für Völkerkunde épületében is bemutatott kiállítás, a sokáig elzárt állam, a Bhutáni Királyság egyik nyitási kísérlete a világ felé nemzeti történelmük, a tibeti buddhista kolostorkultúra alapján kialakult műveltségük jellemző vallásos tárgyait állítva a középpontba.

Célját tekintve hasonló volt legutóbb Magyarország bemutatkozása Brüsszelben, az Europalia '99 – Hungaria című rendezvénysorozaton, ahol számos közgyűjtemény adta össze rangos tárgyait a Magyarország történetét bemutató kiállításra.

A muzeológia tudományos hátterű változásaival egy időben alaphelyzetté vált szinte minden nagy múltú közgyűjteménynél, hogy központi épületük raktárainak megtelével külső telephelyeket létesítsenek. Ezzel pedig a műtárgyak rendszeres szállítása (csomagolása) elkerülhetetlenné vált, a mindennapos tevékenység része lett.

Ezekhez a körülményekhez további szempontként adódik a tárgyak múzeumi öregedése, hiszen az első közgyűjtemények s így legkorábbi tárgyaik kora már jóval

meghaladja a száz évet. Ennek a tényezőnek a néprajzi anyag esetében van kiemelten fontos szerepe. Hiszen egyik sajátosságát éppen anyaguk jellege adja – amely sokszor a természetből közvetlenül kiemelt, spontán megoldású összeállítással, alkalmi használatra és nem tartós megőrzésre készült (például szalmafonatból készült aratókoszorúk, tollból, pattogatott kukoricából összeállított vőfélybotok, mezei virágokból kialakított gyermekjátékok, a természeti népek kéregből, bőrből előállított eszközei, öltözetdarabjai, kultikus tárgyai stb.) –, és nemcsak a szállításra érzékenyek, de az állaguk megtartása is nehézségekbe ütközik.

Mindezek alapján ahhoz, hogy a múzeumok valóban betölthessék elsődleges feladatukat, a tárgyak megőrzését, egyre körültekintőbben kell kezelniük anyaguk mozgatását is.

Valójában az 1970-es években kezdett a szállítás és csomagolás kérdése a szakszerűség irányába elmozdulni, elsősorban a külföldi kölcsönzések alkalmával, a nyugati, mindenekelőtt a német és az osztrák múzeumokkal kiépített kapcsolatok alapján. Bármennyire paradoxon, napjainkban is a külföldre irányuló, tehát hosszabb távú műtárgyszállítás körül van a legkevesebb veszély. Míg korábban a nagy, állami szállítóvállalatokon keresztül történt – meglehetősen biztonsággal – a múzeumi tárgyak utaztatása, ma már, 1973 óta nálunk is megjelent, működik a műtárgyak szállítására szakosodott nyugati típusú vállalkozás. A nemzetközi tapasztalatokkal, kapcsolatokkal, színvonalas infrastruktúrával, testre szabott csomagolóanyag- és eszközszabvánnyal, saját telephellyel rendelkező cég a teljes körű rutinszolgáltatástól kezdve a megrendelő egyéni szempontú igényeihez alkalmazkodva, rugalmasan tud a megrendelők rendelkezésére állni.

A szempontok és célok között már nemcsak a műtárgyak épségben történő utaztatása szerepel, hanem a hosszú távú állagmegóvás érdekében a tárgybarát csomagolóanyagok használata, illetve a tárgyak optimális mikrokörnyezetének biztosítása is a szállítás során. Nemzetközi méreteket tekintve 73 műtárgyszállításra szakosodott cég ismert, országonként általában egy-egy, ez alól a nagy műtárgyforgalmat bonyolító Olaszország, illetve Franciaország kivétel, ahol több ilyen típusú vállalkozás működik egyidejűleg.

Kevésbé megnyugtató a belföldi szállítások ügye, holott éppen napjainkban a múzeumi tárgyak mozgatása-szállítása (csomagolása) a körülmények változása következtében egyre gyakoribbá váló folyamatként jelentkezik. Itt még a kezdetleges és esetleges megoldások uralkodnak.

A Néprajzi Múzeumban ennek a mindennapos gyakorlatnak a felülvizsgálata az itt működő preventív munkacsoport keretében vált időszerűvé. A műtárgyak fokozott igénybevétele mozgatásukkal, csomagolásukkal új típusú megoldások keresésére késztet. A szállítás-csomagolás szervezeti-működési kereteinek meghatározása, kialakítása az egyik alapfeltétel.

A műtárgyak mozgását mindenkor regisztráló és felügyelő informatikai központ nyilvántartási csoportja szervezi és ellenőrzi a külső raktárak és a főépület közötti, illetve az intézményen kívüli tárgymozgásokat, elsősorban azonosítási számukkal történő megfeleltetésük szempontjából.

Tárgykölcsönzéskor – különösen hosszú időtartam esetén – a tárgy állapotát mérlegelő szakmuzeológusi és restaurátori egyeztető döntés alapján történik a felterjesztés kölcsönzés engedélyeztetésére. A kölcsönzés egyik alapkövetelménye a műtárgy leltározottsága, illetve teljes körű dokumentáltsága (leírókarton, tárgyfotó).

Folyamatban van, éppen a műtárgyak állapotának megelőző konzerválására megalakult munkacsoport működésének hatására, egy intézményi, testreszabott kölcsönszerződésnek, valamint a kölcsönzött tárgyak környezetére és biztonságára vonatkozó adatlapnak (=kérdőív) a megszerkesztése, illetve ezeknek a kölcsönzés gyakorlatába történő beépítése. A jelenlegi intézményi működésben – elsősorban a textíliák esetében – ugyanis a kölcsönszerződésben történik a tárgyak kiállítására vonatkozó igény megfogalmazása, mintegy a szerződés kitételeként.

A tárgyjegyzékre kerülnek fel a tárgyak állapotára vonatkozó különleges megjegyzések a szakmuzeológus és a szakrestaurátor közreműködésével, a nyilvántartási csoport összeállításában.

Bár természetszerű követelmény, mégsem mindig következetesen alkalmazott az azonosítószámok feltüntetése a csomagolások különböző rétegeinél, kezdve a tárgyakat közvetlenül fedő burkolóanyagtól a fedőrétegen át a kisebb és nagyobb csomagegységekig. Mindez sokat segít a tárgyak azonosításánál, illetve a visszaszállításnál.

Külön kérdéskör a használatban levő csomagolóanyagok minősége. Körültekintő kiválasztásuk elsősorban a restaurátor szakemberek feladata. Minden szállítás (csomagolás) a restaurátor szakértelme alapján történhet, alapvető szempont ugyanis a különböző anyagú műtárgyak felületének érintkezése a csomagolóanyaggal. A csomagolóanyagoknak kémiaiailag stabil szerkezetűeknek, semleges kémhatásúaknak kell lenniük, hogy a tárgyakkal való érintkezés során azokban károsodást ne okozzanak. Nem műtárgybarát, így hosszú távra alkalmatlan például a régóta használt, ámde savtartalmú, klórozással fehérített selyempapír. Elterjedt a vattapapírnak mint kitöltőelemnek a használata is a tárgyak mozgatásánál. Kerámiák, de más szilárd falú anyagok esetében is gazdaságosabb a rugalmas golyócskákkal (polisztirol) megtöltött, változatos méretekben készíthető zacskó, amely alkalmas a tárgyak elválasztására, a térközök kitöltésére, és nem kell eldobni használat után.

Nem mindegy a ladás szállításnál a láda anyaga sem. A műtárgyszállításra specializálódott szállítók olyan, minőségi szabvány szerint készített ládákat használnak, amelyek anyaga (kártévőktől mentes rétegelt, vízhatlan, hőt és párákat megfelelő beállításal átengedő falemez) biztosítja a műtárgyak épségét szállításukkor. Speciális változatuk a klímaláda, amely a szabályozott mikroklímát igénylő tárgyak esetében nélkülözhetetlen.

A Néprajzi Múzeumban tervezés alatt áll egy olyan átmeneti raktárrendszer kialakítása, amely fogadni tudja a mozgásban levő műtárgyakat, és ugyanitt, tehát központilag tárolja a csomagolóanyagokat is.

A jelenlegi gyakorlat szerint ugyanis a csomagolóanyagok egy részét az egyes gyűjtemények raktározzák. Ez műtárgyvédelmi szempontból helytelen, mivel ezáltal szennyező anyagok kerülhetnek be. A központi tárolással a gyűjtemények számára

értékes tárolási hely szabadulhatna föl. Az átmeneti raktár egy másik terét jelentené egy olyan helyiség kialakítása, ahova csupán a bekerülő, tisztítatlan, esetleg fertőzött állapotú tárgyak kerülnének, így megakadályozva érintkezésüket a már kezelt, fertőtlenített darabokkal.

Egy új típusú átmeneti raktár kialakításánál figyelembe kell venni térbeli elhelyezkedését. A jelenleg erre a célra működő helyiségbe lépcsőhasználattal lehet bejutni, ami nagyban megnehezíti megközelítését, illetve bármilyen szállítóeszköz igénybevételét lehetetlenné teszi.

Külön meg nem oldott kérdéskör a belföldi kölcsönzéseknél az esetleg bekövetkező kártételek teherviselése. A belföldön utaztatott anyag rendszerint nem biztosított, s így a kárigények érvényesítésének formája nem kidolgozott, különösen társintézmények esetében.

Végső tanulsága saját, intézményi tapasztalatainknak, hogy időről időre a rutinszerű gyakorlatok felülvizsgálatára szükség van. Különösen akkor, amikor egy-egy tevékenységi formát a megváltozott körülmények túlhaladnak. Igazán minőségi változások akkor lesznek majd – nem érintve a képzőművészeti jellegű műtárgyak körét, amelyek a múzeumi tárgyak között elsősorban élvezik a legkorszerűbb tárolási, kiállítási és csomagolási lehetőségeket –, ha mindenekelőtt a raktározás körülményei is elérik majd mindazokat a korunkban alapvető követelményeknek számító feltételeket (pormentes, szabályozott mikroklímájú környezet), amelyeket a tárgyszállítás, csomagolás során is célszerű betartani.¹

Irodalom

XÁNTUS János

1892 A Magyar Nemzeti Múzeum Ethnographiai Osztályának tervezete, s egy indítvány jövőjét illetőleg. Ethnographia, 3. évf. 298–309.

EMESE SZOJKA

The importance of transportation and packagin of museum objects

A major part of the protection of museum objects involves the problems related to lending and transporting them. The reference shows examples of the special scientific circumstances, especially important today, which indicate the importance of exhibiting objects in different places, therefore moving and transporting them is an unpredictable, everyday event. Today the lending and transporting process is organised by the Museum of Ethnography, including the administration of the loan and the perusal of all packaging, transporting possibilities.

¹ A témára vonatkozó szakjellegű tájékoztatásért köszönettel tartozom a Hungart Kft. munkatársainak, különösképpen Szántai Katalinnak és Mekler Lászlónak.

Számítógépes műtárgy-nyilvántartás a Néprajzi Múzeumban

A Néprajzi Múzeumban a számítógépes adatnyilvántartás már az 1980-as évtized közepén megkezdődött (inventáriumkutató, könyvtári feldolgozások), a tárgygyűjteményekben azonban csak 1989-ben indult meg a számítógépes adatrögzítés, mégpedig rögtön igen nagy ütemben, aminek eredményeként néhány év alatt több mint kétszáz ezer tárgy adatai kerültek számítógépre.¹ A számszerűen látványos eredményű adatrögzítési munka a gyakorlatban azt jelentette, hogy a néprajzi tárgynyilvántartás hagyományos „adathordozóról” (elsősorban a leltárkönyvekből, kisebb arányban a leírókartonokról is) számítógépes adathordozóra másolták át a rovatok tartalmát több-kevesebb pontossággal, sok esetben előre nem definiált rövidítéseket is alkalmazva. Az eredmény nem egy adatbázis, hanem egy teljességgel strukturálatlan, kezelhetetlen méretű, redundáns adatelemek tömegéből álló adathalmaz lett, amely csak korlátozott érvényű visszakeresési lehetőséget biztosított, legfontosabb kimeneti formátuma pedig maga a kiinduló forrás lett: a leltárkönyv vagy a leírókarton reprodukálására vált csupán alkalmassá.²

A különböző időben és formában rögzített adatállományok egyesítéséből létrejött tárgyleíró rekordok tényleges adatokat tartalmazó mezőszerkezete a leltárkönyv rovatbeosztásával mindenben megegyező lett, ebből következően a legtöbb adatmező egynél több, sok esetben eltérő típusú elemi adatot tartalmaz.³ Ezeket egészíti ki a leltárkönyvi adatokat csak részben, illetve más szerkezetben tartalmazó „8 pontos” néprajzi leírókarton 2. és 4. pontja,⁴ illetve a kartonról a „leíró neve”, az „irodalom”, valamint a tárgyfotó meglétére utaló jelzés. Jellemző, hogy egyetlenegy olyan adatmező („népi név”) utólagos definiálására került sor csupán ebben a rekordszerkezet-

¹ A különböző típusú adatállományokból (FoxPro, DataEase, dBASE, ISIS) 1997-ben Visual FoxPro 3.0 programkörnyezethez konvertált, két külön adatállományban („1950 előtti”, „1950 utáni”) egyesített adatbázisok 129 998, illetve 113 325 rekordot tartalmaztak (NMI 8069/1997).

² A Néprajzi Múzeumhoz hasonló szemléletű, informatikai szempontból átgondolatlan „adatbázis-építési” tevékenységet folytatott ebben az időszakban a számítógépes adatkezeléssel megpróbálkozó magyar múzeumok többsége, sőt a minisztériumi szintű szakmai irányítás is erősítette ezeket a törekvéseket.

³ A leltárkönyvi rovatok közül a gyakorlatban csupán a „leltári szám”, a „darabszám” és a „vétélár” tartalmaznak egyedi (tehát nem ismételhető), azonos adattípusú és adatfunkciójú értékeket.

⁴ Ezt a két adatmezőt (mivel változó hosszúságú, időnként terjedelmes szöveges leírásokat tartalmaznak) a dBASE-alapú adatbázisok 'memo' formátumában definiálták. Csak az 1950 utáni leltári tételek mintegy kétharmada esetében kerültek kitöltésre.

ben, amely sem a leltárkönyvben, sem a leírókartonon nem szerepelt önálló rovatként.⁵ A gyakorlatban ez a hatalmas méretű számítógépes adatállomány a tárgynyilvántartási feladatok ellátásában nem tudott valós szerepet betölteni. Ezért az utóbbi években már több alkalommal készültek tervek külső rendszerszervező cégek bevonásával a leltári nyilvántartáson túlmenő szerepű, integrált számítógépes információs rendszer kialakítására, azonban ezek egyikében sem szerepelt a tárgygyűjtemények adatállományának adatbázissá formálása.

A hagyományos múzeumi nyilvántartás (leltárkönyvek, leírókartonok, mutató-cédulák) számítógépes reprodukciója önmagában nem tekinthető számítógépes adatkezelési rendszernek, s mint a Néprajzi Múzeum példája mutatja, még önálló adatbázisnak sem, amely a tárgyak adatait, az adatsorok közötti kapcsolatokat, a tárgyakra vonatkozó információkat rendszerszerűen tartalmazná, megfelelné az elemi adatbiztonsági elvárásoknak, konkurens hozzáféréssel biztosítaná az adatok karbantartását, illetve lekérdezését.⁶ Az elmúlt 10–15 év múzeumi adatbázis-építési törekvéseinek eredményei és kudarcai után mára lehetségessé, egyben elkerülhetetlenné is vált, hogy a muzeológiai szempontok elsődlegességére figyelemmel, de az informatika eszközrendszeréhez alkalmazkodva módosítsuk a számítógépes adatkezelésre vonatkozó elképzeléseinket és gyakorlatunkat, sőt, a gyűjteményi adatbázisok működőképessé alakításán túlmenően hozzákezdjünk a teljes körű, integrált számítógépes múzeumi információkezelési rendszerek feltételeinek kiépítéséhez.

A fentebb említett kettős elvárásnak megfelelően első lépésként a múzeumi információkat hordozó, egyben az informatikai alapegységet is jelentő adatmezők újradefiniálását kellett elvégezni, amelynek során a legkisebb, de még önálló információértékű adatelemek elkülönítésére, majd azok típus, forma, funkció, hierarchia szerinti struktúrákba szervezésére törekedtünk. A hagyományos leltári nyilvántartás könnyen áttekinthető 20–24 „adatmezője” így hirtelen megsokszorozódott ugyan, de a belső tartalmukban és külső kapcsolódásaik szerint egyértelműen definiált elemi adatmezők információs értéke megnövekedett, mivel bármilyen önálló adatbázisban, illetve

⁵ Az utólagos definiálás miatt a „népi név” adatmező csak a rekordok elenyészően kis hányadában tartalmaz értéket.

⁶ Az Útmutató az összegyűjtött és egyesített leltárkönyvi (és leírókarton) adatokhoz. (NMI 8069/97) melléklete szerint az adatállomány az alábbi mezőszervezetből állt (a mezőneveket nem az eredeti rövidített formájukban, hanem feloldva közöljük):

	Mezőnév	Mezőtípus	Hossz
1.	Leltári szám	character	18
2.	Megjelölés	character	68
3.	Népi név	character	30
4.	Darabszám	character	2
5.	Anyag-technika	character	100
6.	Méret	character	68
7.	Készítés helye	character	68
8.	Használat helye	character	68
9.	Gyűjtés helye	character	68
10.	„KHG”	character	2 (technikai adatmező!)
11.	Készítő neve	character	55

több adatállományból álló tetszőleges platformú integrált információkezelési rendszerben felhasználhatóvá váltak.

A múzeumi számítógépes adatkezelési rendszerben szereplő adatmezők többféle szempontból csoportosíthatók. A tárgyak egyedi sajátosságait tartalmazó (meghatározó vagy leíró funkciójú) adatmezők jellemzően azon információk tárolására szolgálnak, amelyek utólag nem vagy csak korlátozott, illetve kontrollált formában módosíthatók. Idetartoznak a legfontosabb azonosító adatok is (például a leltári szám), de a technikai jellegű, többnyire az adatbázis-kezelő szoftver által generált dátummezők is. Egyik csoportjuk numerikus, illetve alfanumerikus típusú mezőkből áll, amelyek jellemzője az előre definiált (maximált) mezőhossz, esetenként a formátum- vagy intervallummegkötések. Az ilyen egyedi mezőértékek vesznek részt elsődlegesen az adatbázisban végzett bármely típusú visszakeresésben, rendezésben, adatszűrésben stb., de éppen egyediségük következtében külső elérésű szótár- (tezaurusz-) állományok építésében-kezelésében nem használhatók fel közvetlenül. A tárgyak egyedi sajátosságainak kötetlen hosszban történő leírását tartalmazó adatmezők csoportja elsősorban a teljes körű szöveges jellegű visszakeresésben vehet részt. A harmadik csoport, a tárgy digitalizált képi ábrázolásait bináris állományként tartalmazó adatmezők a visszakeresésben nem játszanak szerepet, csupán a megjelenítésben.

Az általános, több tárgyra egyaránt jellemző sajátosságokat tartalmazó adatmezők kapcsolódó külső adatállományba helyezése az alapadatbázison belüli redundancia elkerülését, illetve minimális mértékűre csökkentését szolgálta elsősorban. Legalább ilyen fontos célja az is, hogy a hivatkozott mezőértékek kívülről módosíthatóan, utólagosan kontrollálhatóan vegyenek részt az egyedi tárgy leírásában vagy meghatározásában, továbbá a rendszer strukturáltságának megfelelően önálló adatforrást alkossanak, illetve tetszőleges számú egyéb adatbázishoz kapcsolódjanak azonos funkcióban (ezzel egyidejűleg az egymástól független adatállományok közötti „átjárhatóságot” is megteremtve).

12.	Készítés ideje	character	20	
13.	Használat ideje	character	20	
14.	Állapot	character	68	
15.	Szerzés ideje	character	20	
16.	Szerzés módja	character	2	
17.	Eladó	character	68	
18.	Gyűjtő	character	68	
19.	Vételár	character	22	
20.	Adatgyűjtő	character	22	
21.	Leltározó	character	68	
22.	Karton 2. pont	memo		
23.	Karton 4. pont	memo		
24.	Leíró	character	68	
25.	Gyűjtemény	character	15	
26.	Irodalom	character	68	
27.	Fotó	character	4	(technikai adat!)
28.	Sorszám	character	18	(technikai adat!)

Mindegyik célkitűzés végső soron a közvetlen lekérdezések találati pontosságát segíti elő, illetve a külső elérés végső soron az egyidejű vagy későbbi tezauruszépítés lehetőségét is biztosítja. Az egyes adatmezők tartalmi igényeinek megfelelően definiáltunk egyértékű választékmezőket („szótárakat”), illetve többértékű felsorolókat („listákat”), amelyek egymásba ágyazott belső „szótárakból” is állhatnak.

A külső elérhetőség, különösen pedig az utólagos kontrollálás lehetősége természetesen hangsúlyozottan veti fel az adatbázis, illetve a teljes adatkezelési rendszer biztonsági kérdéseit. Megfelelő adatvédelmi rendszer, szabályozott és dokumentált adathozzáférés esetén a konzisztencia megőrizhető. Ezen túlmenően az adatbázis struktúrájába egy másik, belső biztonsági elem is beépítésre került: tetszőleges alkalmalással lehetőség van az éppen legfontosabb adatmezők, köztük az aktuális szótárértékek valós tartalmának „lemásolására”, archiválására, amelyek a továbbiakban kívülről már nem módosíthatók, viszont ellenőrzés céljából bármikor elérhetőek.

Az adatmezők típusának, biztonsági szintjének meghatározása során figyelembe kellett venni az adatbázison belül betöltött funkcionális szerepüket is. A gyűjteménybe sorolásra, a gyűjtési körülményekre vonatkozó, illetve az egyedi tárgyazonosításban részt vevő adatmezők a „legstabilabb”, legvédettebb információkat hordozzák, a funkcionálisan azonos szerepű revíziós feljegyzések viszont időszakonként bővülő adatsorokat jelentenek. Hasonló a helyzet a tárgyak fizikai leírását szolgáló mezőkkel: ezek bármikor bővíthetnek külön kezelt, de a lekérdezés szempontjából egyenrangú utólagos kiegészítő adatokkal. A készítésre vagy használatra vonatkozó információk általában stabilak, viszont kizárólagosan folyamatosan bővülő adatsorozatokból állnak az irodalmi és egyéb hivatkozások, a tárgykezelések, restaurálások, kiállítások táblái.

A fentebb felsorolt fontosabb szempontok figyelembevételével újradefiniált mezőkből kialakított adatbázis tartalmi szempontból változatlanul őrzi a korábbi adatállományban felhalmozott információkat, azaz végső soron a leltárkönyvekre és leírókartonokra alapozott hagyományos tárgynyilvántartás minden lényeges elemét. A formai változások, a korábbinál jóval részletesebb struktúra, különösen pedig a folyamatosan végzett adatnormalizálás a visszakeresések eredményességét megnöveli, tehát sokoldalú felhasználási lehetőségeket biztosít.

Az alábbiakban a technikai jellegű, végső soron alkalmazásfüggő részletes definíciók nélkül, funkcionális csoportosításban ismertetjük a Néprajzi Múzeum tárgygyűjteményi adatbázisának adatmezőit (viszont külön soroljuk fel az adatbázisban közvetlenül elérhető adatmezőket, illetve a kapcsolódó önálló szótárállományok mezőrendjét).⁷

⁷ A mezőnevek után zárójelben található szavak az alábbi mezőtípusokra, illetve a mezőérték külső állományból történő kitöltésére utalnak:

decimal: két tizedesjegyre kiegészített numerikus mező
integer: egész számokat tartalmazó numerikus mező
longvarchar: tetszőleges hosszúságú szövegmező
varchar: alfanumerikus adatmező, maximált mezőhosszal
varbinary: bináris értéket tartalmazó mező (multimédia)
szótár: egyértékű, szótárra mutató választékmező
lista: többértékű adatmező (felsorolás)

I. Alapadatok

1. Leltári azonosító adatok

1.1	Gyűjtemény	(szótár: gyűjtemény)
1.2	Leltári szám	(varchar)
1.2.1	Évszám	(integer)
1.2.2	Tételszám	(integer)
1.2.3	Sorszám	(integer)
1.2.4	Alszám	(varchar)
1.3	Tárgynév	(szótár: tárgynévtár)
1.4	Helyi név	(varchar)
1.5	Darabszám	(integer)
1.6	Osztályozás	(lista)
1.6.1	Listasorszám	(integer)
1.6.2	Osztályozás	(szótár: osztályozás)
1.7	Revízió	(lista)
1.7.1	Évszám	(integer)
1.7.2	Revízió jellege	(szótár: revízió)
1.8	Revíziós feljegyzések	(longvarchar)
1.9	Tárgyfotó	(lista)
1.9.1	Dátum	(varchar)
1.9.2	Fájlnév	(varchar)
1.9.3	Megnevezés	(varchar)
1.9.4	Picture	(varbinary)

2. Tárgymeghatározó adatok

2.1	Törzskönyvi szám	(szótár: törzskönyv)
2.2	Szerzés módja	(szótár: szerzés módja)
2.3	Gyűjtés helye	(szótár: helynévtár)
2.4	Gyűjtési népcsoport	(szótár: népcsoport)
2.5	Eladó neve	(varchar)
2.6	Eladó címe	(varchar)
2.7	Vételár	(varchar)
2.8	Gyűjtő neve	(szótár: személynévtár)
2.9	Készítés helye	(szótár: helynévtár)
2.10	Készítő népcsoport	(szótár: népcsoport)
2.11	Datálás	(integer)
2.12	Készítés éve	(integer)
2.13	Készítés kora	(varchar)
2.14	Készítési adatok	(longvarchar)
2.15	Használat helye	(szótár: helynévtár)
2.16	Használó népcsoport	(szótár: népcsoport)
2.17	Használat éve	(integer)

- 2.18 Használat kora (varchar)
- 2.19 Használati adatok (longvarchar)

3. Tárgyleíró adatok

- 3.1 Anyag (lista)
  - 3.1.1 Listasorszám (integer)
  - 3.1.2 Anyag (szótár: anyagok)
- 3.2 Technika (lista)
  - 3.2.1 Listasorszám (integer)
  - 3.2.2 Technika (szótár: technikák)
- 3.3 Motívum (lista)
  - 3.3.1 Listasorszám (integer)
  - 3.3.2 Motívum (szótár: motívumok)
- 3.4 Magasság (decimal)
- 3.5 Szélesség (decimal)
- 3.6 Hosszúság (decimal)
- 3.7 Magasság (decimal)
- 3.8 Vastagság (decimal)
- 3.9 Egyéb méret (varchar)
- 3.10 Állapot (varchar)
- 3.11 Felirat (longvarchar)
- 3.12 Tárgyleírás (longvarchar)
- 3.13 Leltározó neve (szótár: személynévtár)
- 3.14 Adatkiegészítés (lista)
  - 3.14.1 Dátum (varchar)
  - 3.14.2 Kiegészítés (longvarchar)

4. Hivatkozások

- 4.1 Irodalom (lista)
  - 4.1.1 Listasorszám (integer)
  - 4.1.2 Hivatkozás (szótár: irodalom)
- 4.2 Publikáció (lista)
  - 4.2.1 Listasorszám (integer)
  - 4.2.2 Hivatkozás (szótár: irodalom)
- 4.3 Adattár (lista)
  - 4.3.1 Listasorszám (integer)
  - 4.3.2 Hivatkozás (szótár: adattár)
- 4.4 Fotótár (lista)
  - 4.4.1 Listasorszám (integer)
  - 4.4.2 Hivatkozás (szótár: fotótár)

5. Kiállítás, raktár, tárgymozgás

- 5.1 Korábbi kiállítások (lista)
- 5.1.1 Listasorszám (integer)
- 5.1.2 Kiállítás (szótár: kiállítás)
- 5.2 Aktuális kiállítás (szótár: kiállítás)
- 5.3 Kiállítási pozíció (szótár: pozíció)
- 5.4 Kiállítási hely (szótár: elhelyezés)
- 5.5 Kiállítási feljegyzés (longvarchar)
- 5.6 Raktár (szótár: raktár)
- 5.7 Raktári pozíció (szótár: pozíció)
- 5.8 Raktári hely (szótár: elhelyezés)
- 5.9 Raktári feljegyzés (longvarchar)
- 5.10 Tárgymozgás (lista)
- 5.10.1 Mozgás dátuma (varchar)
- 5.10.2 Mozgás célja (varchar)
- 5.10.3 Feljegyzés (longvarchar)
- 5.10.4 Határidő dátuma (varchar)
- 5.10.5 Visszavétel dátuma (varchar)
- 5.10.6 Mozgásjelleg (szótár: tárgymozgás)

6. Tárgykezelés, restaurálás

- 6.1 Tárgykezelés (lista)
- 6.1.1 Dátum (varchar)
- 6.1.2 Kezelési mód (szótár: kezelési mód)
- 6.2 Restaurálás (lista)
- 6.2.1 Dátum (varchar)
- 6.2.2 Állapotleírás (longvarchar)
- 6.2.3 Kezelésleírás (longvarchar)
- 6.2.4 Készítéstechnika (longvarchar)
- 6.2.5 Tárolási előírás (longvarchar)
- 6.2.6 Adatmódosítás (varchar)
- 6.2.7 Rest. megjegyzés (varchar)
- 6.2.8 Restaurátor (szótár: személynévtár)

7. Technikai és biztonsági adatmezők

- 7.1 Bevitel dátuma (varchar)
- 7.2 Módosítás dátuma (varchar)
- 7.3 Adatrögzítő (szótár: személynévtár)
- 7.4 Beviteli megjegyzés (varchar)
- 7.5 Kezelési feljegyzés (longvarchar)
- 7.6 Archiválás (lista)
- 7.6.1 Dátum (varchar)
- 7.6.2 Leltári szám (varchar)

7.6.3	Gyűjtemény	(varchar)
7.6.4	Tárgynév	(varchar)
7.6.5	Népi név	(varchar)
7.6.6	Leltározó	(varchar)
7.6.7	Bev. megjegyzés	(varchar)
7.6.8	Gyűjtés helye	(varchar)
7.6.9	Szerzés módja	(varchar)
7.6.10	Gyűjt. népcsoport	(varchar)
7.6.11	Törzskönyvi szám	(varchar)
7.6.12	Eladó neve	(varchar)
7.6.13	Eladó címe	(varchar)
7.6.14	Készítés helye	(varchar)
7.6.15	Kész. népcsoport	(varchar)
7.6.16	Készítés éve	(integer)
7.6.17	Készítés kora	(varchar)
7.6.18	Használat helye	(varchar)
7.6.19	Haszn. népcsoport	(varchar)
7.6.20	Használat éve	(varchar)
7.6.21	Használat kora	(varchar)
7.6.22	Állapot	(varchar)

II. Szótárak

1. Adattár

1.1	Jelzet	(varchar)
1.2	Cím	(varchar)
1.3	Dátum	(varchar)

2. Anyagok

2.1	Anyag	(varchar)
2.2	Alcsoport	(varchar)
2.3	Főcsoport	(varchar)

3. Elhelyezés

3.1	Elhelyezés	(varchar)
-----	------------	-----------

4. Fotótár

4.1	Jelzet	(varchar)
4.2	Cím	(varchar)
4.3	Dátum	(varchar)

5. Gyűjtemény

5.1	Gyűjtemény neve	(varchar)
-----	-----------------	-----------

6. Helynévtár

6.1	Helynév	(varchar)
6.2	Névváltozat	(varchar)
6.3	Megyenév	(varchar)
6.4	Tájnév	(varchar)
6.5	Országnév	(varchar)
6.6	Kontinens	(varchar)
6.7	Beviteli megjegyzés	(varchar)
6.8	Módosítási dátum	(varchar)

7. Irodalom

7.1	Szerző, cím	(varchar)
7.2	Sorozat	(varchar)
7.3	Évszám	(integer)
7.4	Lapszám	(varchar)

8. Kezelési mód

8.1	Kezelési mód	(varchar)
8.2	Kezelés leírása	(longvarchar)
8.3	Vizsgálat (típus)	(varchar)
8.4	Tisztítás (típus)	(varchar)
8.5	Fertőtlenítés (típus)	(varchar)
8.6	Konzerválás (típus)	(varchar)
8.7	Restaurálás	(varchar)
8.8	Meghatározó	(szótár: személynévtár)

9. Kiállítás

9.1	Címe	(varchar)
9.2	Helye	(varchar)
9.3	Dátum (-tól)	(varchar)
9.4	Dátum (-ig)	(varchar)

10. Motívumok

10.1	Motívum	(varchar)
10.2	Alcsoport	(varchar)
10.3	Főcsoport	(varchar)

11. Osztályozás

11.1	Tárgynév	(varchar)
11.2	Alcsoport	(varchar)
11.3	Főcsoport	(varchar)

12. Pozíció

12.1	Pozíció	(varchar)
------	---------	-----------

- 13. Raktár
  - 13.1 Raktár (varchar)
- 14. Revízió
  - 14.1 Revízió jellege (varchar)
  - 14.2 Revíziós megállapítás (varchar)
- 15. Személynévtár
  - 15.1 Személynév (varchar)
- 16. Szerzés módja
  - 16.1 Szerzés módja (varchar)
- 17. Tárgymozgás
  - 17.1 Mozgás jelleg (varchar)
- 18. Tárgynévtár
  - 18.1 Tárgynév (varchar)
  - 18.2 Alcsoport (varchar)
  - 18.3 Főcsoport (varchar)
  - 18.4 Meghatározás (longvarchar)
- 19. Technikák
  - 19.1 Technika (varchar)
  - 19.2 Alcsoport (varchar)
  - 19.3 Főcsoport (varchar)
- 20. Törzskönyv
  - 20.1 Törzskönyvi szám (varchar)
  - 20.2 Gyűjtés ideje (varchar)
  - 20.3 Gyűjtő (varchar)
  - 20.4 Lelőhely (varchar)
  - 20.5 Darab (varchar)
  - 20.6 Becsült darab (varchar)
  - 20.7 Leltározott darab (varchar)
  - 20.8 Vételár (varchar)
  - 20.9 Gyűjtési adatok (longvarchar)
  - 20.10 Leltárcsoport (longvarchar)
  - 20.11 Beviteli dátum (varchar)
  - 20.12 Módosítási dátum (varchar)

EMIL RÁDULY

Computerized database in the Museum of Ethnography

The use of computers to register the materials in the Museum of Ethnography began in 1989, which now, just few years on, contains data on over 200 thousand objects. This involved people copying sections of the inventory books (and parts of the texts on the object's data sheet) onto computer, in the same system, but these sections in many cases contained more than one and different kinds of basic data about the object. The huge, impracticable data created in this way limited searches, making the sole starting point the inventory book, and was basically only good for reproducing the inventory book and the data sheet. It became necessary to change the database into a multi-faceted computerised data administration system.

First of all the data fields, which were the core of the whole, had to be reconfigured, in order to separate the smallest amounts of data, which still contained independent information. This data was reorganised subsequently by kind, form and function, rather than being transformed into a complicated hierarchical structure. The data fields, explicitly defined by their contents and connections, could be used in any kind of independent database, as well as in many databases containing an optional platform integrated administrative system. The system, redefined by museum needs, contains the same, unchanged information that was in the earlier database, and all the important elements of the old inventory books, data sheets. While the changes in form and technique, the more detailed structure, and especially the constant data normalisation allow for easier searches ensuring a multi-faceted usage.

The appendix of the article introduces the data fields of the databases of the collections of the Museum of Ethnography, as well as their type and connection system in functional grouping.

Dokumentumok

A megelőző műtárgyvédelem európai stratégiája¹

European Preventive Conservation Strategy Project

Elméleti alapok

A különböző nemzetek gazdag hagyományain túl létezik közös európai azonosságtudat. Európa népeinek kultúrája és alapvető értékei közősek, és több olyan kérdéskör van, ami egyesíti Európában a kulturális örökséget.

Az európai egységre való törekvés minden korábnál erősebben megnyilvánul. A nemzeti kormányok régóta hasonló intézményeket hoznak létre, és hasonló politikát folytatnak a kulturális örökség érdekében. A múzeumok az európai társadalmi és intellektuális fejlődésre alapozva közös filozófiát és gyakorlatot igyekeznek kialakítani. A nyilvános múzeumok Európában a 19. században alakultak ki, és azóta ezek a nemzeti gyűjtemények a köz művelődésének és szellemi gazdagodásának kútfői. Az évtizedek múlásával a múzeumok Európa-szerte hűek maradtak a közösen kialakított eszmékhez, az alkotókészség, a kapcsolódás és a fejlődés szolgálatához. Gyűjteményeik a tudás forrásai.

Manapság a múzeumok az európai kulturális politika meghatározó erői. A múzeum erősíti a nemzeteket átszövő társadalmi, kulturális és tudományos tradíciókat.

A körültekintően hasznosított gyűjtemények olyan alapot biztosítanak a múzeumoknak, amelyre építhetik és megerősíthetik saját társadalmukat és az egész európai társadalmat is. A gyűjtemények lehetővé teszik a népek újrafelfedezését, a migráció, a fejlődés követését, és azokét az eszméket, amelyek létrehozták és formálták Európát és a világot. Rögzítik és megőrzik a művészeti és tudományos alkotásokat, alapot nyújtanak a további fejlődés számára. Az összetartozás és megértettség érzését nyújtják, áttekintést biztosítanak a régmúlttól egészen a gyorsan változó jelen társadalmáig. A kihívást ezen gyűjtemények megőrzése jelenti, hogy továbbvihessük a múltat, és gazdagíthassuk a jövőt.

Az európai múzeumok élenjárók voltak a megelőző műtárgyvédelem koncepciójának kidolgozásában és gyakorlati bevezetésében. A megelőző műtárgyvédelem multidiszciplináris eljárás mód a kulturális örökség veszteségeinek csökkentésére, a köz javának szolgálatára. A megelőző műtárgyvédelem az európai irányelvek szerint a kulturális örökség megóvásának sarokköve.

A kulturális örökség törékeny. A tárgyi örökség sokféleképpen sérülhet, a háborúk és természeti katasztrófák borzalmai, de a környezetszennyeződés következtében, rovarkártételek, környezeti ártalmak és egyéni vandalizmus miatt is. A megelő-

¹ Az ICCROM megelőző műtárgyvédelem projektjében részt vevő országok koordinátorai által kezdeményezett és szervezett konferencián elfogadott ajánlás az európai országok számára, megjelent: PUTT-HÄYHÄ 2001. 9–14.

ző műtárgyvédelem csökkenti a kockázatot, és lassítja a gyűjtemény állagának romlását. Így minden megőrzési stratégia sarokköve, hatékony és gazdaságos mód az örökség integritásának megőrzésére, emellett minimálisra csökkenti az egyes tárgyakkal való egyéni foglalkozás szükségességét.

Ez a stratégia a nemzetek innovációin alapul, széles körű, mélyreható tapasztalatok összegyűjtését tételezi fel egész Európából, valamint azt, hogy közösen tárjuk fel a kihívásokat. Elsősorban a múzeumi megelőző műtárgyvédelemről szól, de levéltárak, könyvtárak és egyéb közgyűjtemények számára is hasznos.

A megelőző műtárgyvédelem nemzetközi ügy. Mindig is élt egy egységes filozófiára való törekvés, és ma már egyre erősödő hangsúlyt fektetünk arra, hogy a gyűjtemények mindenki számára hozzáférhetőek és használhatóak legyenek. A megelőző műtárgyvédelem kezdettől fogva a tudományos cserén, az információk szabad áramlásán és a képzések párhuzamos fejlesztésén alapult.

Az európai nemzetek közös nemzetközi koncepciókra alapozva saját tapasztalataik gazdag tárházát halmozták fel. A kormányoknak Európa-szerte alapvető szerepük volt a múzeumok jogi és igazgatási, oktatási és szolgáltatórendszerének kialakításában. A múzeumok átfogó irányelveikbe és terveikbe kezdték integrálni a megelőző műtárgyvédelmet. Interdiszciplináris szakértői csoportok kezdték kidolgozni a megelőző műtárgyvédelem módszertanát és jól megalapozott technológiáját.

Ez a dokumentum a 24 részt vevő ország szakértőinek figyelemre méltó munkáját tartalmazza. A vantaai találkozó résztvevői felelősséget vállaltak ezen dokumentum fordításáért és széles körű terjesztéséért.

Valamennyi nemzet részt vett megalkotásában, a leggazdagabbaktól kezdve azokig, amelyek most hagyták a hátuk mögött a háborút. Azok is részt vettek benne, akik már messze járnak a megelőző műtárgyvédelem területén, de azok is, akik csak most teszik meg a kezdő lépéseket. Ez a stratégia egész Európa tapasztalatát hasznosítja, a rendelkezésre álló források legjobb felhasználását adja, a leghatékonyabb és legésszerűbb fejlesztést biztosítja. Az európai partnerkapcsolatokat a nemzetek régóta fennálló erőnyeire alapozva ösztönzi.

Stratégiák és lépések

A vantaai találkozó résztvevői öt olyan kérdéskört vitattak meg, amelyek hasznos útmutatások és tevékenységek keretében szolgálhatnak. Kulcsfontosságú, hogy a nemzeti, valamint az európai örökség megőrzése érdekében ezeknek megfelelően cselekedjünk. Minden témához adott cselekvéssor társul. Ez adja a részletesebb alapot ahhoz, hogy országos és intézményes szinten lehessen tervezni, elemezni és kérdéseket feltenni, minden vonatkozásban tiszteletben tartva a tapasztalatokat és a realitást.

Vezetés

A kormányok vállalják a vezető szerepet a kulturális örökség megőrzésében, és elősegítik az országos stratégiák és tervek kialakítását.

Feladatok:

- A megelőző műtárgyvédelem elfogadható és fenntartható stratégiájának kialakítása, amelyet a kormány elfogad, és biztosítja megvalósítását.
- Olyan prioritások megállapítása a megelőző műtárgyvédelmi stratégia számára, amelyek a közgyűjtemények és környezetük múzeumi átvizsgálásán alapulnak.
- A múzeumi szakemberek és a kormányok állapotjanak meg egy múzeumi akkreditációs vagy regisztrációs programban, amelybe a megelőző műtárgyvédelem szervesen illeszkedik. Ez alapelveket, körülhatárolt tennivalókat vagy szerződéseket tartalmazzon, amelyeket a múzeumok és a kormány jóváhagynak.
- Gazdaságossági és társadalmi hatáselemzést kell végezni, ami előkészíti a terepet a megelőző műtárgyvédelem számára.
- Konzultációs lehetőséget kell létrehozni és fenntartani a széles értelemben vett nagyközönséggel, és olyan megelőző műtárgyvédelmi stratégiákat kidolgozni és fejleszteni, amelyek proaktívak, és válaszolnak a változó igényekre.

Intézményi tervezés

A múzeumok a megelőző műtárgyvédelmet beépítik hosszú távú intézményi terveikbe, annak egymással szorosan összefüggő módszereit következetesen használják.

Feladatok:

- A múzeumokban az összes osztály vagy egység részvételével olyan átfogó intézményi irányelvet kell kidolgozni, amelynek a megelőző műtárgyvédelem szerves részét képezi, és megfelelő költségvetést biztosít hozzá.
- Az intézményi irányelv a gyűjtemény összetételének, jelentőségének és állapotának megalapozott, vizsgálatokkal és/vagy a kockázat megbecsülésével is megállapított ismeretén alapuljon.
- A megelőző műtárgyvédelmet a múzeumokban különböző területeken dolgozó, szakterületükön megfelelően képzett szakemberek csoportjaival kell megoldani, külsőkkel és belsőkkel egyaránt.
- Ki kell jelölni az alkalmazottak köréből a megelőző műtárgyvédelem felelőseit, és ezt bele kell foglalni a munkaköri leírásukba. A felső vezetés köréből intézményi felelőst kell kijelölni.
- Le kell fektetni a megelőző műtárgyvédelem irányelveit és módszereit, beleértve a katasztrófaelhárítási terveket és csoportokat is.

Képzés, továbbképzés

Mindenki, aki gyűjteményekkel foglalkozik, beosztásának és felelősségének megfelelő, naprakész képzést kap a megelőző műtárgyvédelem területéről.

Feladatok:

Annak érdekében, hogy a külső és belső munkatársak, akik gyűjteményekkel foglalkoznak, valamint a döntéshozók megfelelő információt és képzést kapjanak a megelőző műtárgyvédelemről, szükséges, hogy:

- meghatározzák és kidolgozzák az alapvető ismereteket a megelőző műtárgyvédelemről;
- készüljenek tananyagok a különféle nyelveken, támogatva a belső képzést;
- szervezzenek rendszeres alkalmakat a tudás felfrissítésére.

A megelőző műtárgyvédelem közös és azonos értelmezése érdekében szükséges

- minden kulturális örökséggel foglalkozó oktatási programba a megfelelő szinten beépíteni a megelőző műtárgyvédelmet;
- a megelőző műtárgyvédelemről tantervet összeállítani, kidolgozni és eljuttatni a restaurátorképző intézményekbe.

A megelőző műtárgyvédelemről szóló tudás fejlődése érdekében fontos

- lehetőséget teremteni megelőző műtárgyvédelmi szakosodásra (mint például posztgraduális és PhD-képzés);
- a megelőző műtárgyvédelem területén kutatásokat ösztönözni;
- a megelőző műtárgyvédelemről tanárképzést indítani.

Az információ elérése

Mindazoknak, akik gyűjtemények kezelésével foglalkoznak, joguk és lehetőségük van hozzáférni a megelőző műtárgyvédelem nemzetközi információs anyagához abban a formában, ami igényeiknek leginkább megfelel.

Teendők:

- Nemzetközileg elismert terminológia használata.
- Tegyük a megelőző műtárgyvédelem fontos és mérvadó irodalmát hozzáférhetővé fordítások révén.
- Össze kell állítani és terjeszteni a kiadványok és egyéb információk teljes körű listáját, amely a hazai és nemzetközi adatbázisokon keresztül elérhető.
- Elősegíteni a múzeumok számára az információs technológia hozzáférhetőségét (internet, honlapok), hogy információt cserélhessenek a megelőző műtárgyvédelemről.
- Meghatározni, mely szervezetek felelősek az adatok naprakészen tartásáért és a nemzetközi kapcsolatokért.
- Több intézményt kiszolgáló adatbázisokat létrehozni, kezdve a tájékoztatástól a nemzetközi szinten létező ismeretanyagig.
- A megelőző műtárgyvédelemről való információcserét szakmai szervezeti

tagság, konferenciák, szakmai cserekapcsolatok révén ösztönözni, gondoskodni a nemzeti, nemzetközi találkozókat támogatásáról.

- A meglévő szakmai szervezetekkel együttműködni abban, hogy megtaláljuk és számba vehessük a megelőző műtárgyvédelmi tanácsadókat.

A nyilvánosság szerepe

A közönséget fel kell készíteni, szerephez kell juttatni a megelőző műtárgyvédelemben.

Feladatok:

- Olyan közös gyűjteménykezelést biztosító programot kell kidolgozni, amely aktívan bekapcsolja a közönséget, és kialakítja a kulturális örökségért való közös felelősségvállalás szellemét.
- Kommunikációs stratégiát kell kidolgozni különféle célcsoportokra (ezek között vannak korcsoportok, gyűjteményspecialisták, felelős hatóságok, döntéshozók, média), hogy felhívjuk a figyelmet a kulturális örökség megőrzésének előnyeire és szükségességére.
- Mindenkit, akinek köze van a műtárgyvédelemhez, buzdítani kell arra, hogy vegyen részt a döntések előkészítésében, azért hogy kialakuljon a közös tulajdon érzése.
- Le kell szögezni, hogy a fenntarthatóság alapvetően fontos minden, a gyűjteményeket érintő tevékenység során.
- Hangsúlyozni kell azt a tényt, hogy a kulturális örökség legjobban a maga teljességében értelmezhető és értékes.

Európa-szintű ajánlások

Léteznek speciális teendők, amelyeket európai szinten ajánlunk bevezetésre, hogy az előrehaladást azonnali összefogással mindenhol elősegítsük. Ezek a gyakorlati, megvalósítható lépések összegyűjtik és felhasználják az európai erőforrásokat és lehetőségeket, támogatják a nemzeti szintű fejlődést, ugyanakkor innovatívak és fontosak egész Európa számára. Folytatják a megelőző műtárgyvédelem tradícióját, mint előremutató közös tennivalót az európai örökség érdekében.

A vantaai találkozó résztvevői az alábbi intézkedéseket tartják kívánatosnak:

- Fel kell kérni az Európa Tanácsot, hogy hozzon létre szakértői csoportot, amely kidolgozza a Fenntartható megelőző műtárgyvédelem európai chartáját, és létrehoz egy európai egyezményt.
- Ki kell dolgozni egy megelőző műtárgyvédelmi stratégiát, amit az Európai Unió Miniszteri Tanácsa és az Európa Tanács más tagországai a gyakorlatba ültetnek.
- Támogatni kell a közös gondoskodás alapvető elvét politikusok, szakemberek és a nyilvánosság aktív bevonásával, a megelőző műtárgyvédelem közös felelősségérzetének kialakítása érdekében.

- A meglévő erőforrásokra építve elő kell segíteni a megfelelő képzést szolgáló oktatóprogramok és tananyagok kidolgozását.
- Irányelveket kell kidolgozni múzeumi tervek készítéséhez, melyekbe a meglévő modellek és tapasztalatok felhasználásával beépítik a megelőző műtárgyvédelmet.
- Sürgetni kell az internethez való hozzáférés egyenlő lehetőségeinek kialakítását Európa összes múzeuma számára.
- Olyan intézményi hálózatot kell kialakítani, melynek hatáskörébe tartozik a megelőző műtárgyvédellel kapcsolatos információk összegyűjtése és terjesztése, és amely bevonja azokat a már fennálló testületeket is, mint az ICOM, annak Nemzetközi Restaurálási Tanácsa Megelőző Műtárgyvédlem Munkacsoportján keresztül, valamint az ICCROM.
- A tömegtájékoztatást és a nyilvánosságot érintő tapasztalatokat közzé kell tenni, beleértve ezen tevékenységek értékelését is.

Vantaa, Finnország

2000. szeptember 21–22.

Fordította: Balázs György

Irodalom

PUTT, Neal – HÄYHÄ, Heikki (eds.)

2001 European Preventive Conservation Strategy Project. A Project Report, Vantaa, ICCROM.

JÁRÓ MÁRTA

Kérdések-szemponatok múzeumi gyűjteményraktárak műtárgyvédelmi állapotának gyors felméréséhez¹

A kérdések megválaszolása után javaslom a közös kiértékelést és a meghozandó intézkedések, távlati tervek megbeszélését.

A biztonsággal (riasztók, rácsok, őrzés, hozzáférhetőség), valamint a leltározással, megkereshetőséggel, a fiókok, polcok jelzésével stb. kapcsolatos kérdésekre nem térek ki.

* * *

A raktár elhelyezkedése

A múzeum épületében vagy attól térbelileg elkülönítve van-e a raktárhelyiség?

igen

nem

Ha nem a múzeum épületében van a raktár, műtárgyszállításakor figyelembe veszik-e a rázkódásmentességet,

igen

nem

a stabil klímát stb.?

igen

nem

Hol helyezkedik el a raktár az épületen belül padláson,

igen

nem

pincében,

igen

nem

alagsorban,

igen

nem

földszinti nedves helyen?

igen

nem

¹ A kérdések összeállításához felhasználtam: THE CONSERVATION ASSESSMENT 1990., DISCOVERY 1997., JÁRÓ 1991.

- Van-e ablaka a helyiségnek,
 mennyi,
 mekkora? *van* *nincs*
 db
 mm × *mm*
- A raktár tájolása (északi, déli, stb.)
 mikor süti a nap,
 besüt-e a nap? *Észak* *Kelet* *Dél* *Nyugat*
 reggel *de.* *délben* *du.*
 igen *nem*
- Ha vannak ablakok, ahová néznek
 forgalmas,
 kevésbé forgalmas utca,
 kert,
 világítóudvar? *igen* *nem*
 igen *nem*
 igen *nem*
 igen *nem*
- A raktározott anyag*
- Milyen gyűjtemény kapott helyet a raktárban, vegyes anyagú (például történeti anyag),
 vagy nem (például csak textíliát, papíryananyagot stb. raktároznak benne)? *igen* *nem*
 igen *nem*
- Körülbelül hány tárgyat raktároznak a helyiségben? *db*
- Van-e előraktár a frissen beérkezett tárgyaknak,
 ellenőrzik-e azokat,
 szükség esetén fertőtlenítik-e? *van* *nincs*
 igen *nem*
 igen *nem*

A helyiség falazata, padozata

Milyen a helyiség falazata kő,
 beton,
 téгла?

igen nem
 igen nem
 igen nem

Milyen a falak állapota, ...
 nem nedvesek-e,
 nincs-e sókivirágzás,
 nem pereg-e a festék stb.?

jó rossz
 nem de igen
 nincs van
 nem de igen

Van-e fűtőcső,
 szabadon vezetett víznyomócső,
 csatornanyílás stb. a helyiségben?

van nincs
 van nincs
 van nincs

Milyen a padozat,
 le van-e burkolva?

jó rossz
 igen nincs

Hőmérsékleti viszonyok, fűtés

Mennyi a legalacsonyabb, hőmérsékleti
 érték a helyiségben körülbelül,
 illetve mennyi legmagasabb ?

°C
 °C

Van-e fűtés? van nincs

Fűtött-e a helyiség,
 milyen módon?

igen nem
 egyedi központi

Ha központi fűtés van, szabályozható-e
 a fűtőtest,

igen nem

kikapcsolható-e anélkül, hogy a
 szomszédos helyiségekben leállna a hő-
 szolgáltatás?

igen nem

Van-e a fűtőtest közelében polc,	☐ <i>van</i>	☐ <i>nincs</i>
szekrény,	☐ <i>van</i>	☐ <i>nincs</i>
más műtárgytároló alkalmatosság?	☐ <i>van</i>	☐ <i>nincs</i>
Van-e hőmérő a helyiség falán?	☐ <i>van</i>	☐ <i>nincs</i>
Ha van hőmérő, hol helyezték el közvetlenül az ajtó mellett,	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
ablakok mellett,	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
a leghidegebb falon,	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
a fűtőtest közelében,	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
polcon?	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
Ha nincs hőmérő, ellenőrzi-e valaki a hő- mérsékletet;	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
ha igen, ki,	☐	
milyen rendszerességgel?	☐ <i>reggel</i>	☐ <i>de.</i> ☐ <i>délben</i> ☐ <i>du.</i>
<i>Páratartalom, klimatizáció</i>		
Általában elfogadhatónak ítéli-e meg a he- lyiség légállapotát, vagy	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
száraznak, esetleg	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
nedvesnek ?	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
Vannak-e túl nedves vagy túl száraz lég- állapotra utaló jelek (például penészeses- edés, fatárgyak zsugorodása stb.)?	☐ <i>nincsenek</i>	☐ <i>vannak</i>
Van-e páramérő a helyiségben?	☐ <i>van</i>	☐ <i>nincs</i>
Higrométer,	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
termo-higrométer,	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
higrográf, vagy	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>
termohigrográf típusú?	☐ <i>igen</i>	☐ <i>nem</i>

Ha van higrométer, hol helyezték el? igen nem

Működőképes-e a készülék (hajszáritóval finoman melengetve körülötte a levegőt, képes-e a mutató 30% vagy az alatti értékeket mutatni)? igen nem

Kalibrálható-e a készülék (van-e rajta olyan csavar vagy gomb, amit elfordítva mozgatható a mutató)? igen nem

Ha kalibrálható a készülék, mikor kalibrálták (állították be egy hiteles műszer segítségével) utoljára,
ki
és hogyan?

hét hónap év

Van-e központi klimatizáció a helyiségben? van nincs

Ha központi klimatizáció van, milyen hőmérsékleti és páratartalom-érték van beállítva? °C %

Hol helyezkednek el a klimatizált levegőt befűvő, illetve az elhasznált levegőt elszívó nyílások?

Ki ellenőrzi a központi klimatizációt, és hogyan ?

Van-e helyi párasító- vagy szárítóberendezés a helyiségben? van nincs

Ha helyi párasító- vagy szárítóberendezés van, mely időszakokban működik; éjjel-nappal működik-e

igen nem

milyen relatív páratartalmi értéket állítottak be rajta? %

Ki ellenőrzi-tartja karban a készülékeket
és milyen időközökben ? *van* *nincs*

Van-e ventilátoros szellőztetés a helyiség-
ben? *van* *nincs*

Mikor működik a ventilátor,
ki működteti? *de.* *du.* *nappal* *éjjel*

*A légszennyezettséggel összefüggő problé-
mák, nyílászárók*

Jól zárnak-e az ajtók, ablakok? *igen* *nem*

Jó-e a szigetelésük, *igen* *nem*

alkalmaznak-e ablakpárnákat? *igen* *nem*

Szoktak-e szellőztetni, *igen* *nem*

ki, *naponta*(-szer), *hetente* -szer

milyen időközönként?

Ahová szellőztetnek utca, *igen* *nem*

udvar, *igen* *nem*

kert, *igen* *nem*

másik helyiség? *igen* *nem*

Világítás, fényvédelem

Ha van természetes megvilágítása a he-
lyiségnek, van-e ultraibolya-szűrő az ab-
lakon? *igen* *nem*

Van-e spaletta, *igen* *nem*

redőny, *igen* *nem*

roló, *igen* *nem*

függöny az ablakon? *igen* *nem*

Ha vannak függönyök, redőnyök, mikor húzzák el, csukják, nyitják azokat?

A mesterséges megvilágítás neoncső, izzólámpa?

 igen   nem
 igen   nem

Mennyi ideig ég a lámpa a helyiségben általában?

 óra

Biológiai kártevők elleni védelem

Ellenőrzik-e a biológiai károsítók (penész, moly, szú, csótány, egér stb.) jelenlétét?

 igen   nem

Ha igen, ki

és milyen időközönként?

 hetente (-szer), *havonta* -szer

Találtak-e már biológiai károsítót a helyiségben?

 igen   nem

Ha igen, miféle?

Van-e rendszeres rovarirtás, milyen időközönként?

 van   nincs
 havonta, évente   -szer

Van-e egyéb védekezés, például rendszeres fertőtlenítés?

 van   nincs

Ha igen, miféle

és milyen időközönként?

 hetente (-szer), *havonta* -szer

A raktár bútorzata

A raktár bútorzata polcokból, szekrényekből

 igen   nem
 igen   nem

más fajta tárolóeszközökből áll?

 igen   nem

A bútorok anyaga fa,	☐ igen	☐ nem
rétegelt lemez,	☐ igen	☐ nem
pozdorja,	☐ igen	☐ nem
fém?	☐ igen	☐ nem

A bútorzat állapota kielégítő, vagy	☐ igen	☐ nem
kajszult,	☐ igen	☐ nem
szúette,	☐ igen	☐ nem
törött,	☐ igen	☐ nem
pereg róla a festék,	☐ igen	☐ nem
nem stabil,	☐ igen	☐ nem
korrodálódott?	☐ igen	☐ nem

A bútorzat vagy egyes darabjai hozzáérnek-e a falhoz,	☐ igen	☐ nem
közel van-e a működő fűtőtesthez,	☐ igen	☐ nem
vízcső fut-e közvetlen mellettük?	☐ igen	☐ nem

A műtárgyak elhelyezése, ellenőrzése

Milyennek ítéli a raktárt a tárgyelhelyezés szempontjából: zsúfolt,	☐ igen	☐ nem
tágas,	☐ igen	☐ nem
elfogadható?	☐ igen	☐ nem

Ha nyílt polcon vannak a tárgyak, le vannak-e takarva, be vannak-e csomagolva,	☐ igen	☐ nem
ha igen, anyaga savmentes papír,	☐ igen	☐ nem
vagy közönséges papírdoboz,	☐ igen	☐ nem
nejlon, vagy	☐ igen	☐ nem
csomagolópapír?	☐ igen	☐ nem

Vannak-e egymáson tárgyak a polcon,	☐ igen	☐ nem
érintkeznek-e hideg,	☐ igen	☐ nem
esetleg nedves fallal,	☐ igen	☐ nem
mozognak-e, ha meglökjük a polcot?	☐ igen	☐ nem
Ha szekrényben vannak a tárgyak, a csu- pasz fiókban,	☐ igen	☐ nem
polcon vannak-e?	☐ igen	☐ nem
Ha bélelt a fiók, polc, mivel?	☐	
A szekrényben található-e egymáson tárgyak,	☐ igen	☐ nem
ha igen, van-e elválasztásként vala- milyen anyag:	☐ van	☐ nincs
pamutvászon,	☐ igen	☐ nem
papír,	☐ igen	☐ nem
nejlon ?	☐ igen	☐ nem
Ha papírt alkalmaznak, az savmentes?	☐ igen	☐ nem
Van-e tárgy a földön, a falhoz támasztva?	☐ van	☐ nincs
Ki ellenőrzi darabról darabra a gyűjte- ményt	☐	
nem rozsdás-e,	☐ igen	☐ nem
nem penészes-e,	☐ igen	☐ nem
nem molyos-e,	☐ igen	☐ nem
nem szuvas-e?	☐ igen	☐ nem
és milyen időközönként	☐ hetente (☐ -szer), havonta ☐ -szer	

Raktári munka, takarítás

Dolgozik-e valaki folyamatosan a raktárban,

igen nem

van-e elkülönített helye,

van nincs

asztala, világítása?

van nincs

Hogyan történik a takarítás,

milyen időközönként,

hetente (-szer), havonta -szer

ki végzi?

Felmosnak-e, porszívóznak-e,

igen nem

van-e porréteg a tárgyakon,

van nincs

a polcokon (főleg a tetején),

van nincs

a sarkokban,

van nincs

az ablakok között,

van nincs

van-e légy- vagy egyéb rovarhulla?

van nincs

Van-e egyéb szemét, például papír?

van nincs

Mit használnak takarításhoz: Hypo,

igen nem

vízkeőoldó?

igen nem

A felmérés alaposabbá tehető például a Szépművészeti Múzeum munkatársai által kidolgozott tárgy-állapotfelmérési lapok felhasználásával, illetve a külföldön közreadott, specifikusabb kérdőívek lefordításával és kitöltésével.

Irodalom

DISCOVERY

1997 Discovery – A preventive conservation calendar. ICCROM.

JÁRÓ Márta

1991 Klimatizáció, világítás és raktározás a múzeumokban. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.

THE CONSERVATION

1990 The Conservation Assessment. A Tool for Planning, Implementing and Fundraising. Getty Conservation Institute and the National Institute for the Conservation of Cultural Property.

*Műtárgyvédelmi adatlap**

Néprajzi Múzeum	Gyűjtemény:	Pozíció:			
Leltári szám:	Tárgy megnevezése:	Lelőhely:			
Állapotleírás (muzeológus):					
Állapotleírás (restaurátor), változások:					
Igényelt műtárgy-környezet:	Hőmérséklet:	Relatív páratartalom:	Fény:		
Megengedett kiállítási technikák:					
szabadon	klimatizált vitrinben	vitrinben	fektetve függesztve	tépőzár	egyéb
Szállítás, csomagolás:					
klimatizált	láda doboz	savmentes papír	rugalmas fólia	Polifoam, szivacs	papírvatta
egyéb					
Fotók: 1. nyilvántartási tárgyfoto 2. restaurálás után 3. részletfoto					
Megjegyzések (károsodások, méretváltozás, törés, egyedi bánásmód, stb.):					

* Kidolgozta a Néprajzi Múzeum preventív munkacsoportja, 2000.

Műtárgyak tárolásának fizikai körülményei*

Tárgyfajta	Megengedett határértékek			Optimális értékek		
	Hőmérséklet °C	RH %	Megvilágítás lux	Hőm. °C	RH %	Megvilágítás lux
Kő, festetlen	15–20	30–50	Nem érzékeny	20±2	40±5	Nem érzékeny
festett	15–25	40–50	150–250	20±2	45±5	150
Falfestmények	15–25	40–60	150–250	20±2	45±5	150
Kerámia, jól kiégetett	15–30	30–35	Nem érzékeny	20±2	45±5	Nem érzékeny
kiégetetlen, rosszul égetett	15–30	30–50	Nem érzékeny	20±5	35±5	Nem érzékeny
festett	15–20	30–50	150–250	20±2	35±5	150
Üvegtárgyak	15–25	40–50	Nem érzékeny	20±5	45±5	Nem érzékeny
Rossz állapotú üvegek	15–25	40–50	Nem érzékeny	20±2	40±3	Nem érzékeny
Fém-tárgyak	15–25	40 alatt	Nem érzékeny	20±2	20±5	Nem érzékeny
Festett fém-tárgyak	15–20	40–50	150–250	20±2	45±2	150
Fatárgyak	15–25	45–60	150–250	20±2	55±5	150
Festett fatárgyak	15–20	45–60	150–250	20±2	55±5	150
Papírtárgyak	15–20	40–55	50–100	20±2	50±5	50
Bőr és pergamen	15–25	45–55	50–100	20±2	50±5	100
Festett bőr és pergamen	15–25	45–55	50–100	20±2	50±5	50
Textíliák	15–25	45–55	50–150	20±2	50±5	50
Háncsból készült tárgyak	15–25	45–60	150–250	20±2	50±5	150
Fotók fekete-fehér	20 alatt	35–50	50–150	2	35±5	50
színes	15 alatt	20–30	Sötét	2	25±5	sötét
Cellulózitrát hordozón	5 alatt	35–40	Sötét	-18	35±5	sötét

RH: Relative Humidity (relatív páratartalom)

* JÁRÓ Márta 1991 Klimatizáció, világítás és raktározás a múzeumokban. Budapest - vonatkozó fejezeteiből összeállította a Néprajzi Múzeum preventív munkacsoportja, 2000.

A NÉPRAJZI MÚZEUM MUNKATÁRSAINAK

1055. Budapest,
Kossuth Lajos tér 12.

HOFFMANN TAMÁS

1035. Budapest,
Berend utca 11.

Tisztelt Munkatársaim!

Köszönettel megkaptam az „*A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*” című kiadványt, amelyet telefonhívását követően, Árva Judit küldött el nekem. Köszönöm a kötet vitájára szóló meghívót is.

Örülök annak, hogy a kötet megjelent.

A múzeumi gyűjtemények történelmi forrásértéke engem mindig foglalkoztatott. Amikor – 1969-ben – hivatalba léptem, a hazai divattól eltérően, az első órában előadást tartottam a múzeumban, arra a kérdésre keresve a választ, hogy „*A tudomány forrásai-e a múzeumok néprajzi gyűjteményei?*”. Az idősebb kollégák mondanivalómat (NE 54., 27-24.) fanyalogva fogadták, majd idővel négy szemközt, egyenként is tudtomra adták, hogy az az általam képviselt felfogás, amely szerint végül is minden társadalomtudomány történetírás – számukra elfogadhatatlan.

Ez volt a fő oka annak, hogy a múzeum szervezeti, elhelyezési problémáinak megoldása közben nem erőltettem a feltett kérdésre adandó választ (csak emlékeztetőül: 30 évvel ezelőtt fel akarták számolni a szabadtéri múzeumot, én megnyitottam, majd ötven év „ideiglenesség” után a város szívébe költöztettem a már évszázados múltú, eladdig kiállítás nélküli intézményt).

Természetesen, ha ennek elérkezik az ideje – megérem –, szívesen veszek részt a közgondolkodásban. Mostan kézbevert kiadványuk az első kollektív lépés azon az úton, amely elvezethet azon állapothoz, ahol értelmezni lehet a tudomány problémáit.

Most csak egyetlen hivaltörténeti adalék téves bemutatására hívom fel szíves figyelmüket.

Földessy Edina – akit nem ismerek –, azt írja az afrikai gyűjteményt ismertetve (501. p.), hogy „1973-ban, a múzeum állandó kiállításának előkészületei során került sor arra a műtárgycserére, amely a múzeum – tudományos szempontból hiányos – afrikai gyűjteményeit volt hivatva kiegészíteni egy svájci és egy belga antikvárius kollekciójából történt válogatás eredményeként, mert – mint írja – a tárgyak vételéhez szükséges pénz hiányzott. A csere során ma már vitatható válogatásban óceániai tárgyakat ajánlottak fel afrikai és indonéziai tárgyakért. E két múzeumi gyűjteményről Hoffmann Tamás főigazgató úgy nyilatkozott, hogy egy-egy jól dokumentált terület mellett – jelentős részben – kiállításra alkalmatlan, partikuláris jellegű anyagot tartalmaznak. A csere indokolásában egyes tárgyak nagy mérete is hangsúlyt kapott, ami a reprezentatív bemutatást vetítette elő”.

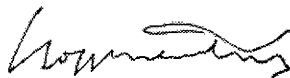
A történelmi hitelesség kedvéért illik megemlíteni, hogy a „ma már vitatható válogatás” a gyűjteményeket ismerő szakemberek: Bodrogi Tibor, Boglár Lajos és Ecsedy Csaba munkája volt, vizsgálódásuk eredményét írásos előterjesztésben foglalták össze. A csere méltányosságát illetően – a kialakult nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – kikértem egy külföldi szakmúzeum (ez esetben a lipcsei Museum für Völkerkunde) szakembereinek véleményét. Ők is méltányosnak vélték a cserét. Ez a tény a Néprajzi Múzeum irattárában ellenőrizhető. A cserét pártolta a kiállítás operatív irányítását végző Kodolányi János főigazgató-helyettes, a jelen kötet egyik lektora.

Leköteleznének, ha Földessy Edina – engem etikailag elmarasztaló – megjegyzését korrigálnák a Néprajzi Múzeum időszakos kiadványában.

2000. 10. 30.

Fáradozásaikat előre is köszönöm.

Üdvözlettel

Szerkesztői megjegyzés Hoffmann Tamás leveléhez

Úgy véljük, Hoffmann Tamás levelét nem csupán azért érdemes itt közölnünk, mert Ő ezt a Néprajzi Múzeum periodikájában kérte közölni, hanem azért is, mert a Néprajzi Értesítő jelen számában néhány cikk a gyűjteménykezelés kérdésével foglalkozik, s e témakörbe tartozik az itt említett műtárgycsere, illetve annak megítélése is.

Sem a Néprajzi Múzeum munkatársainak, sem a Néprajzi Múzeum gyűjteményei című kötet főszerkesztőjének, szerkesztőinek, szerzőinek nem állt szándékában etikailag elmarasztalni Hoffmann Tamást. Az utólagos értékelés a gyűjteménykezelés mai felfogását (is) tükrözi: a történetileg kialakult gyűjtemények anyagának formálódása, esetleges széttagolása, összevonása, gyarapítása mindenképpen koncepcionális kérdéseket vet fel. Ehhez az adott gyűjteményre kidolgozott gyűjteményi terv elkészítése szükséges, amelynek alapján még a gyűjteményi darabok visszaszolgáltatása, visszaadása (*decollection*) is felmerülhet.

Az említett idézetben a gyűjteményrészek cseréjénél két értékítélet is szerepel: egyik a mai értékelés, a „ma már vitatható válogatásban” hozzánk kerülő óceániai anyagra, a másik a saját gyűjteményeinkre vonatkozó „jelentős részben kiállításra alkalmatlan, partikuláris jellegű anyagot tartalmaznak” megfogalmazás. Mindkettőben van szubjektív és objektív elem is, s arra utalnak, hogy ezt a kérdést, a gyűjtemények formálását csak kellő körültekintéssel, a szakma és a nyilvánosság bevonásával lehet kezelni.

Mindazonáltal a konkrét esetben jelzett probléma forrása a Néprajzi Múzeum irattára, amelyből a közelmúltban keletkezett iratanyag feltárása, közzététele nagyobb körültekintést, pontosságot igényel.

Kitekintés

FERGUS READ

Alapelvek a viseletek és textilek múzeumi kezeléséhez¹

A tárgyak védelme fizikai és vegyi sérülések ellen

A textilek és viseletek olyan bánásmódot, raktározást és kiállítási módot igényelnek, ami megóvja azokat a felesleges sérüléstől.

A textilek és viseletek mozgatása – függetlenül, hogy a mozgatás helyiségen belül vagy azon kívül történik – pontos, részletes tervezést és megfelelő felszerelést, valamint személyzetet igényel.

Irányelvek és megjegyzések

A restaurátor vagy gyűjteménykezelő kialakítja a raktározás feltételeit, és kidolgoz egy megfelelő képzési programot a múzeum dolgozóinak.

A textilek és viseletek kezelése

A textilek és viseletek sérüléseinek sokasága a helytelen vagy meggondolatlan bánásmód miatt következik be. Amennyiben a tárgy bármilyen céllal mozgatásra kerül, minden alkalommal gondosan tervezzük meg a tárgyak kezelését. Például a textileket, viseleteket teljes egészében fektessük fel, lelógó részük ne maradjon. A textil vagy viselet nagy súlyú is lehet. Állapota, felépítése, összeállítása különleges kezelésmódot és felszerelést igényelhet.

A textiltárgyak megóvása érdekében több múzeumban szabályozták a textilek kezelési módját, ezt a kutatóknak tanulmányozniuk kell.

Fontos az alábbi szabályok betartása mind a kutatók, mind a látogatók esetében:

- kerüljük a tárgyak felesleges érintését, mozgatását, a gyarapodást tegyük könnyen érzékelhetővé;
- biztosítsunk tiszta és megfelelő nagyságú munkafelületet;
- a viseleteket, textiltárgyakat csak tiszta kézzel érintsük;
- a tárgyaknak megfelelő alátámasztást kell biztosítani, és amikor csak lehet „alátámasztó lapon” kell tartani;
- a tárgyak emelését, forgatását két kézzel kell végezni;

¹ Forrás: Standards in the Museum Care of Costume and Textile Collections. In: Museums & Galleries Commission, London, 1998.

- a nagy tárgyak mozgatásához két vagy több ember szükséges;
- különösen figyelni kell a gombolásokra, kapcsolókra, szemekre és a különféle rátett díszítésekre, mint a gyöngy vagy a flitter;
- a gyűrűket, karkötőket és egyéb olyan ékszereket, melyek kárt okozhatnak a textilekben, előre el kell távolítanunk a kezünkről;
- tollak, filctollak nem használhatók, jegyzetek készítésekor ceruzával kell dolgozni, vagy a számítógépet használni, a radír használata nem engedélyezett;
- a gyűjtemény területén a gombostű és olló használata tilos;
- a gyűjteményekben az evés, ivás és dohányzás nem engedélyezett.

A textilek és viseletek tárolása

Ideális esetben a tárgyakat soha nem szabad egymáson raktározni, mindegyiket kitömve vagy alátámasztva kell tárolni, semleges anyagok használatával, ezzel megőrizve a tárgyak eredeti formáját. A ruhákat nem szabad összegyűrni, begombolni. A dobozokat nem szabad megtömni.

A raktár bútorzatát semleges anyagok felhasználásával, a lehető legbiztonságosabban kell elkészíttetni, lekerekített éllel, könnyű kezelhetőséggel úgy, hogy akár egy személy számára is könnyen kezelhető legyen. A szekrények a lehető legjobban szűrjék meg a port.

A szekrényben vagy fiókban tárolt kellékeket nem szabad zsúfoltan elhelyezni, és szükséges valamilyen formában történő alátámasztásuk. A raktárpalcok, valamint a tárolók pontos címkézése elősegíti a tárgyak könnyű azonosítását, visszakeresését, ezáltal kiküszöbölhetjük a tárgyak fölösleges érintését. Általános követelmény, hogy a cipőket és kalapokat ki kell tömni, és belülről megtámasztani. Hasonló módon tanácsos, hogy a legyezők, kis táskák, kesztyűk, valamint egyéb apróbb tárgyak olyan kis tartóra kerüljenek, amivel együtt mozgathatók, anélkül hogy a tárgyat érinteni kellene. Olyan tárgyak esetében, mint például az ékszerek, szintén előnyös, ha pontosan felcímkézett tárolókba kerülnek, melyek stabil, átlátszó műanyagból készülnek (polikarbonát, akril). Ideális a nagyméretű textileket, mint például a zászlók, különösképpen ha festettek, egy különlegesen kivitelezett, széles fiókos szekrényben fektetve tárolni.

Hajtogatva minimálisan tároljunk. A hajtást párnázzuk ki savmentes selyempapírral vagy hurka formájú párnával, mely kezeletlen poliésztervattából és előmosott kartonvászomból készült. Az összehajtott textileket időnként át kell hajtogatni, majd ismételten visszahajtani, ezáltal elkerüljük azokat a károsodásokat, amelyeket az ismételt azonos oldalú hajtogatás okoz. A selyemnél különösen kockázatos a túlságosan feszes ismétlődő hajtogatás.

A konzerválás anyagai

A csomagolásnál olyan papír, karton alkalmazható, mely eredendően pH-semleges (azaz pH-értéke 7, se nem savas, se nem lúgos), valamint tovább megőrzi savmentességét, mint általában az ehhez hasonló anyagok. Némelyik gyapotrongyból, egy má-

sik pedig „abaca”-rostból készült, melyet a manilai kenderből származtatnak. Az utóbbi típusú papír vagy karton (keménypapír) használatát tartják alkalmasnak az olyan különösen érzékeny tárgyakhoz, mint a textilek vagy fényképek. A különleges papírok akkor alkalmazhatók, ha fel tudják szívni a szennyeződést (mint például a faszén szövet). Az idő múlásával ezek is veszíthetnek hatékonyságukból, újjal kell azokat helyettesíteni. A csomagoló selyempapírt időnként ellenőrizni kell, sárgulása esetén cseréje szükséges. Az előmosott, fehérítetlen kartonvászson alkalmazható pamutlepedő függönyként, por elleni takaróként, zsákként ruhák tárolására, fiókok béleléséhez is. Könnyen beszerezhető és olcsó, mosás után újrahasznosítható. A kereskedelemben kapható poliésztervatta, melyet szükség esetén tűzálló anyaggal kezelnek.

Figyelmeztetés: Tároláshoz a hagyományos kék selyempapírt soha ne alkalmazzuk! Savas tartalma miatt nem alkalmas a hosszú távú tároláshoz.

Függesztett tárolás

Felakasztani csak a nagyon erős (jó állapotban lévő) viselet darabjait lehet. Az akasztáshoz a ruha formájára párnázott vállfa alkalmazható. A függesztett tárolási mód a nagyon nehéz, nagyon díszített viseleteknél, mint például a gyönggyel díszített ruha vagy a lazán kötött felső ruházat és a rézsútosan szövött anyagokból készült ruhák, nem alkalmazható. Ezek idővel kinyúlnak, alakjukat veszítik.

Drótból készült vállfa soha nem használható, a fából készült vállfát pedig megfelelően párnázzuk ki. A vállfa párnázásához kezeletlen poliésztervattát és tiszta, mosott kartonvásznot használunk. A poliészter megfelelő keménységű, inaktív anyag, és nem szívja magába a nedvességet, mint a pamutvatta. A poliészter vattabélel kezeletlen. A huzatot levehetővé kell készíttetni, hogy időnként mosni lehessen. A magas gallérú ruháknál hosszú akasztójú vállfát használunk.

A függesztett módon tárolt viseleteket óvni kell a fénytől, a portól, valamint zsúfolástól. Mindegyik tárgyra mosott vászonból (mint például az egyszerű fehérítetlen kartonvászson vagy a nem szövött, műanyag alapanyagú „Tyvek”) készítsünk huzatot. Amennyiben az uszályos ruháknál vagy a különös, kényes szegélydíszítésű ruháknál nem alkalmazható a védőzsák, akkor azok külön tárolóba kerüljenek, külön védelmet igényelnek. A szörmék tárolásánál, „Tyvek”-ből készült zsákoknál – mivel a „Tyvek” simább felületű – könnyen észrevehető a molygubó. Amennyiben a gyapjútárgyakat külön tároljuk, könnyebb az ellenőrzésük.

Egyes textilek esetében a gyártás során alkalmazott végső kezelés árthat a műtárgyoknak, ezért portakaróként a mosott kartonvászson, valamint a „Tyvek” javasolt.

A feltekert tárolás

Habár a széles textilek tökéletesen tárolhatók fektetve, egyes darabok túlságosan szélesek, így azokat fel kell tekerni. A hengerek szélessége egyezzen a textil szélességével, átmérőjük a lehető legnagyobb legyen. Savmentes anyagból készüljenek, ha pedig nem, akkor be kell vonni egy védőfóliával és előmosott pamuttal. A hengereket szükség esetén kipárnázhatjuk. A textilt teljesen megóvhatjuk a portól, ha savmentes selyempapírral együtt tekerjük a hengerre. A hengereket a végüknél fogva felfüggeszthetjük, vagy alulról megtámaszthatjuk.

A feltekert festett textileket, ha ragadóssá válnak, szilikontartalmú papírral tekerjük fel. A festett felükkel kifelé is tekerhetők. Ebben az esetben a lehető legnagyobb átmérőjű hengert alkalmazzuk, hogy minél jobban csökkentjük a festék leválásának lehetőségét a textilről.

Sajátos tárolás

A szörméket, valamint a szörmével és tollal díszített, kombinált tárgyakat saját tárolóban, a többi tárgytól, textiltől elkülönítve tároljuk, hogy megelőzzük az esetleges kártékony rovarfertőzést. A szörmék hűtött tárolása lassítja a természetes szőrhullatást. Az ilyen típusú raktárak ajánlott hőmérséklete 0–4 °C, de már a 10–12 °C is csökkenti a károsodást.

A viseletek kisebb kiegészítőit dobozokba, savmentes selyempapírból készült fészkekbe helyezzük el, vagy – ami még tökéletesebb megoldás – polietilénhabból vágott formákba, amelyeket fiókokba vagy dobozokba tehetünk.

A gumiból készült, valamint gumiszalagos műtárgyakat külön tároljuk, hogy megóvjuk a szomszédos tárgyakat a gumi öregedése esetén felszabaduló kénes hatásoktól. A tárgyakat védőfóliába csomagoljuk. Biztatóak a gumi öregedési folyamatának lassításával kapcsolatos, oxigénmentes tárolást vizsgáló kutatások. A tárgyakat tiszta fóliával vonják be, és a bevonáskor a tárggyal együtt egy oxigénelvonó zacskó kerül behelyezésre. Az ilyen módon raktározott tárgyakat használat előtt kicsomagolják, és néhány órán át akklimatizálódni hagyják a környezetükhöz, csak utána kezdenek dolgozni velük.

A műanyag és lakkozott bőrtárgyak, például a bizsuk, különféle kiegészítők, cipők, napernyők, kézitáskák és maguk az ilyen anyagból készült viseletek tárolása külön problémát jelent. A műanyagok kémiai összetétele nagyon változó, ezért kopásuk, elhasználódásuk nem egyformán történik, emiatt nehéz a megfelelő tárolási módot kiválasztani. Javasolt a jól szellőztetett raktárhelyiség, valamint a csomagoláshoz, tároláshoz savmentes anyagok alkalmazása. A műanyag öregedésekor lágyítóanyagot, valamint szerves savat bocsát ki, ettől ragadóssá válik. Ezt rendszeresen ellenőrizni kell. Az ilyen tárgyaktól a selyempapír ragacsossá válhat, a lehetőségekhez mérten használatát mellőzni kell, helyette „Tývek” vagy a szilikontartalmú papír alkalmazható.

A textilek és viseletek kiállítása

A textilek, viseletek kiállítása muzeológusi, ugyanakkor restaurátori feladat is, sokszor a kiállítás és a tárgy megóvása közötti középutat kell megkeresni. A kihelyezett tárgyak sérülésének lehetőségét minimalizálni kell. Ennek érdekében a textilek és viseletek huzamos időre nem állíthatók ki.

A viseletek, textilek kiállításukkor, mint ahogy a raktározás esetében is, megfelelő alátámasztást igényelnek. Nagy textilek esetében megfelelő akasztók, karikák, rudak, kapcsok (mint például a „Velcro”) alkalmazásával a függesztéses módszert használjuk. Az akasztókat, kapcsokat varrással rögzítsük, ragasztás nem alkalmazható.

Kiállításba kerülő textilekre, viseletekre káros hatással lehet az installáció anyagából, falfestékekből vagy padlóborításból kiáramló gőz.

A próbababák öltöztetése szakértelmet és időt igényel. A próbababák formájának meg kell felelnie a ruhadarabok egyedi formájának, szabásának. A kereskedelemben ma beszerezhető manökenbabák alkalmasak lehetnek a modern ruhadarabok időszakos kiállítására, de nem tanácsos ilyeneket használni a régi viseleteknél. Az ilyen próbababák alakja ritkán megfelelő, ráadásul a készítésükhöz felhasznált anyagok károsító hatásúak lehetnek.

A nyitott kiállítási megoldások meglehetősen kockázatosak, ezeket lehetőség szerint kerülni kell. Textileket, viseleteket mindig úgy kell elhelyezni, hogy a látogatók ne érhessék el azokat. Berendezett szobákban vagy őrzést kell biztosítani, vagy kordont kell felállítani, hogy a látogatók ne érinthessék meg a textileket, vagy kisgyerekek ne hempergjenek az ágytakarókon. A múzeumi műtárgyak védelmét szolgálja, ha kifejezetten a látogatók számára helyezünk el textilmintákat. A nyitott kiállítási megoldás még nagyobb kockázata a kártevőfertőzés és a porszennyeződés.

Amikor egy textilt bekeretezve állítanak ki, elegendő mélységet kell hagyni, hogy a lefedő üveg ne nyomja össze a textilt. A textilt nem szabad összehajtani vagy kifeszíteni. Olyan anyagot kell használni keretnek, ami nem károsítja a textilát, és ellenáll a pornak. Muzeológusnak és restaurátornak mindig felügyelni kell a textilek keretezését.

A textilek használata és ruhák viselése

A múzeumba került ruhákat, textileket tilos viselni, használni. A mai viselési mód és mozgás különbözik a múltbelitől, ezért a régi ruhadarabok viselés során elkerülhetetlenül károsodást szenvednének. Továbbá károsodást okozhatnak a testápolók, dezodorok, smink, valamint az izzadság.

Ruhák és textilek mozgatása

Mindennemű textilféleség mozgatását a lehető legkevesebb alkalomra kell korlátozni. Bárminemű műtárgy mozgatása a károsodás kockázatát rejti. A ruhadarabok és a textilek esetenként nagyok, nehezek és kivételesen kényesek, kezelésük tehát különös gondosságot igényel.

Bármilyen rövid távolságra is szállítjuk a textileket, fontos a mozgatás részletes megtervezése és előkészítése.

A mozgatáshoz elegendő számú gyakorlott ember álljon rendelkezésre, és pontosan meg kell határozni a felelős személyt. Amikor külső személyek végzik a szállítást, bizonyítaniuk kell az e téren való jártasságukat, és szorosan együtt kell működniük a múzeum dolgozóival.

A tárgy mozgatásához megfelelő felszerelés szükséges, mint például a polietilénhabbal kipárnázott tálcák, műtárgyszállító kocsik és dobozok. Szőnyegek, takarók és zászlók mozgatásakor hengereket és különböző függesztőket alkalmazunk. A felöltöztetett babák szállítása igényli a legnagyobb gondosságot, mivel ezek általában nehezek, instabilak és erősen sérülékenyek. Ezek stabil, könnyedén guruló, alacsony építésű szállító kocsikat igényelnek. Épületen belüli mozgatáshoz használhatók a kerekes ruhaszállító fogasok is.

A nagyon nagy méretű textilek mozgatásához esetenként szükség lehet géppel történő szállításra. Az ilyen módon mozgatott műtárgyakat rögzíteni kell, például kipárnázni, kikötni, hálóval fedni. A mozgatással foglalkozó személyzetnek megfelelő képzettséggel kell rendelkeznie.

Egy műtárgy súlya önmagában nem elegendő annak eldöntésére, hogy egyetlen ember szállíthatja-e a sérülés veszélye nélkül. Ehhez figyelembe kell venni a tárgy súlyát, méretét és súlyeloszlását is. Egy férfi maximum 25 kg, egy nő 16,7 kg súlyt emelhet testközelben, könyékmagasságáig. Bármilyen más pozícióban szállítható súly legfeljebb 5 kg lehet. Egy nehéz tárgyat egy személy maximum 10 méter távolságra vihet.

A mozgatás útvonalát nagyon gondosan meg kell tervezni. A szállítás szempontjait mérlegelni kell (például elférhetőség). Ahol csak lehet, önműködően nyíló ajtókat és lifteket kell használni, más esetben szükség van valakire, aki kinyitja az ajtókat. A padlófelületnek akadály- és csúszásmentesnek kell lennie. Megfelelő világítás és elegendő tér szükséges a szállításhoz. Ha a műtárgyat a múzeumon kívülre kell szállítani, biztonságáról gondoskodni kell az út valamennyi pontján. Például csomagolódobozt lehet hagyni a kikötőben vagy a repülőtéren.

Figyelembe kell venni az utazó kiállítások normatíváiban rögzített alapelveket.

A szállítás végállomásánál fel kell mérni, hogy az megfelelően tiszta és világos-e, valamint milyenek a környezeti viszonyok, és milyen a biztonság.

Védelem a portól, kosztól, szennyezőanyagoktól és fertőzésektől

Minden gyűjteményt és raktárterületet tisztán és rendben kell tartani, valamint ki kell alakítani egy takarítási rendszert. A fenntartási, megfigyelési, takarítási, fertőzés-ellenőrzési és egyéb munkákat megfelelően képzett és gyakorlott embereknek kell végrehajtani és felügyelni.

A viseleteket és a textileket úgy kell tárolni, hogy azok ne érintkezzenek veszélyes anyagokkal, például gázokkal, füsttel vagy szennyezőanyagokkal.

Minden veszélyes, biológiailag aktív hatóanyagot el kell zárni a gyűjteményektől és minden, múzeumépületen belüli területtől.

A gyűjteményekben rendszeresen ellenőrizni kell a kártevők veszélyforrásait vagy bármifajta fizikai és kémiai károsodásra utaló nyomokat. Az ilyen ellenőrzésekről készült jelentéseket megfelelő dokumentumokban rögzíteni kell.

Irányelvek és megjegyzések

A nedvességgel érintkező por és kosz elősegíti a károsodást. Együttesen katalizátorként szolgálhatnak más kémiai reakciók számára, például a színek kifakulását, rostok károsodását, fémek korrózióját okozhatják, és ténylegesen koptathatják a műtárgyakat. Ugyancsak meggyorsíthatják a penész növekedését és a fertőzések terjedését.

Ugyanakkor a szennyeződés, amely például a ruha viselése vagy a textil használata során került a tárgyra, maga is része lehet a tárgy történetének. Ezt a szempontot gondosan figyelembe kell venni, mielőtt egy tárgyat megtisztítanánk.

Megelőzés

A por eredhet mind belső, mind külső forrásból. Megfelelő takarítással és egyszerű megelőző eszközökkel minimálisra lehet csökkenteni a por és kosz mennyiségét. Speciális intézkedések, mint például a gyűjtemény időszakos átköltöztetése tanácsos az építési munkák alatt, legyenek azok bármilyen csekélyek. Az ablakoknak pontosan illeszkedniük kell, és zárva kell azokat tartani, a betonpadlókat pedig le kell burkolni. Minden, a raktárban levő viseletet és textilt be kell csomagolni vagy porvédővel letakarni. Az ajtóknál függönyöket, az ajtók alatt pedig porvédő keféket kell elhelyezni, mind a raktáraknál, mind az épület bejáratainál.

Állandó és hatékony takarítási rendszert kell bevezetni, konzultálva egy műtárgy-védelemben és gyűjteménykezelésben járatos specialistával.

A padló nedves tisztítása komoly problémákat okozhat a helyiség páratartalmában, nagy gondossággal kell végezni, sőt jobb teljes mértékben hanyagolni. Ahol a por gondot jelent, jól kicsavart nedves ruhát lehet használni.

Az épületen belül különösen finom szűrőkkel felszerelt porszívóval kell takarítani, nem pedig seprűvel. A porzsákot rendszeresen üríteni, a szűrőket tisztítani és cserélni kell. Ügyelni kell rá, hogy fertőzések már korábban használt porszívókkal ne terjedjenek az éppen takarítandó területekre.

Kizárólag restaurátor vagy gyűjteménykezelő specialisták által jóváhagyott takarítóanyagokat és eljárásokat használjunk a tárgyak közelében. Egyes háztartási és ipari tisztítóanyagok károsító kémiai anyagokat bocsátanak ki.

Minden függönyt és porvédőt tisztán kell tartani. Felhasználás előtt alaposan ki kell mosni, és tartalék védőket kell készenlétben tartani a mosásba kerülő porvédők lecserélésére.

Szennyeződés

Az építési és festési munkák szennyezőanyagokat, például port, festék- és más oldódó gőzt vagy nagy mennyiségű nedvességet juttathatnak a helyiségekbe. Intézkedéseket kell tenni a por, a nedvesség és más szennyezőanyagok eltávolítására a gyűjtemény visszaköltöztetése előtt. Hacsak lehetséges, frissen festett helyiséget ne használjunk műtárgyak elhelyezésére, amíg a károsanyag-kibocsátás elfogadható szintre csökkenését nem ellenőriztük.

Az építő- és burkolóanyagok részecskéket (például fűrészporszór és cementpor) és párákat (például ammónia és víz) bocsátanak ki, különösen felhasználásuk során és röviddel azt követően. Ez akár több hónapig is folytatódhat, a jó szellőztetés azonban meggyorsítja ezt a folyamatot. Kiszáradás után amilyen gyorsan csak lehetséges, minden porózus felületet le kell zárni.

Külső szennyezőanyagok koncentrációja (például kén-dioxid, ózon, nitrogén-oxid, valamint füst, por és üzemanyagfüstből származó lerakódás) magas szintet érhet el a városi levegőben, és ezzel szerves anyagok fakulását és kopását, a szerves anyagok pusztulását idézheti elő, sajátos esetekben foltosodást okozhat. A szennyezőanyagok bekerülése csökkenthető huzatmentes bejárati ajtók és ablakszigetelés segítségével. A

szennyezőanyagok mennyiségének csökkentése hatékonyan érhető el olyan szellőzőberendezés alkalmazásával, amely légtisztítót vagy aktív szénszűrőket tartalmaz.

Sok anyagra, legyenek azok szervetlen vagy szerves anyagok, hatással vannak az építő- és burkolóanyagok által kibocsátott gázok, szerves oldószerek és más összetevők. Jó szellőztetéssel csökkenteni lehet az ilyen szennyeződést.

A kiállítási vitrineket úgy kell tervezni, hogy a külső szennyeződést kizárjuk, és elkerülhető legyen a belső szennyeződés keletkezése. Mindennemű anyagot, ami közvetlen kapcsolatba kerül a műtárgyakkal, akár kiállítás, raktározás vagy műtárgyszállítás során, kipróbált módszerrel ellenőrizni kell. Az ilyen tesztekhez igen reakcióképes felületű fémlapokat használnak. Ezeket egy zárt edénybe helyezik a vizsgálni kívánt mintával együtt. Bárminemű korrózió jelzi az anyag által kibocsátott szennyeződés típusát. Például ha egy ezüstlapkán patina keletkezik, az kénre, mint szennyezőanyagra utal. A korrózió természete és mértéke alapján határozható meg, hogy az adott anyag alkalmas-e múzeumi használatra. A vizsgálat esetleg hat hetet is igénybe vehet.

Jelenleg múzeumi használatra az egyetlen, Velcro által gyártott akasztótípust tekintik biztonságosnak. Tisztított és fehérítetlen szövetcsíkot kell varrni az akasztó és a múzeumi textil közé.

Károsodás kockázata magukból a műtárgyakkól is származhat:

- az előregedett gumi (például szőnyegek hátoldalán, esőkabátokban és cipőkben, néha pedig a ruhák derékvonalában) ként bocsát ki közvetlen környezetébe, ami a rostok felbomlását és fémek korrodálódását okozhatja;
- a műanyagok (például gombokban, mai ruhákban, cipőkben és babákban) vegyi anyagokat bocsáthatnak ki, amelyeket a rostok magukba szívhatnak, és ez károsodásukat okozhatja;
- fémek (például gombok, flitterek és fémfonalak formájában) foltot és korróziót okozhatnak, és ez a korróziós anyag roncsoló hatással lehet a körülötte levő textilszövetre;
- a cellulóznitrát jól ismert önpusztító jellege miatt, lévén hogy a belőle készült tárgy öregedése során korrodáló hatású savat bocsát ki. A fésűk, gombok, kapcsok, erszénykeretek csak néhány példa azokra a tárgyakra, amelyek ilyen anyagból készülhetnek.
- az üveg (például gyöngy) amellet, hogy törékeny, kémiaiilag ugyancsak instabil lehet, és hatással lehet az alatta levő szövetre, például kifehéríti.
- szövetek előállítása, kezelése, sőt még megelőző restaurátori beavatkozás során használt vegyi anyagok.

A kártevők elleni védekezés

Múzeumi gyűjteményeket – embereken kívül – fenyegető biológiai kártevők: patkányok, egerek, madarak, rovarok (különösen a moly, a szőnyegbogár, az ezüstmoly), gombák, algák és baktériumok.

A rendszeres ellenőrzés biztosítja, hogy az ilyen kártevők ne fejthessék ki tevékenységüket. A raktárakban és kiállítási helyeken csapdákat kell elhelyezni, hogy tudomást szerezzünk a kártevők létezéséről. Ki kell kérni a kártevők irtásában járatos

szakemberek tanácsát. A szükséges anyagoknak kéznél kell lenniük a kártevők gyors és hatékony irtásához, amennyiben egy ilyen kártétel hirtelen megjelenik.

Minden múzeumba kerülő műtárgyat, beleértve a hozzájuk tartozó csomagolóanyagokat is, mielőtt a raktárba vagy a kiállítási térbe kerülnének, ellenőrizni kell – lehetőség szerint egy külön karanténhelyiségben –, hogy nem tartalmaznak-e biológiailag aktív kártevőket. Minden olyan tárgyat, ami kártevőt rejthet magában, el kell különíteni mindaddig, amíg az ellenkezőjéről meg nem győződünk.

Nagy elővigyázatosságot kell tanúsítani, hogy kártevőket ne jutassunk a múzeumba friss vagy száraz virágokkal, karácsonyfákkal stb.

A kártevőirtók használatát a minimális szinten kell tartani, hogy csökkentsük a műtárgyak, a környezet, a múzeumi dolgozók és a látogatók veszélyeztetésének esetleges kockázatát. Bármifajta kártevőirtó használata előtt ki kell kérni egy restaurátor vagy gyűjteménykezelő véleményét.

Egy sor új kártevő-elhárító módszert fejlesztettek ki, közöttük a hőkezelést, a fagyasztást vagy a gázok használatát (szén-dioxid vagy nitrogén).

A diklórfoszt tartalmazó Vapona általánosan használt és könnyen hozzáférhető kártevőirtó, kizárólag a gyári előírások figyelembevételével használható.

Továbbra is használatban van a naftalin molyirtóként, jelenleg az EU ellenőrzése alatt.

A tárgyak tisztítása

Egy műtárgy tisztítása annak megőrzését szolgálja, és normális esetben csak restaurátor végezheti. Alkalmanként azonban elképzelhető, hogy másoknak is meg kell tisztítaniuk egy tárgyat. Ebben az esetben a restaurátornak kell meghatároznia minden egyes tárgy tisztításának módját, annak fontossága és állapota alapján. Ezt pedig rögzíteni kell a tárgynyilvántartásban. Tisztítást kizárólag megfelelően képzett és felügyelet alatt álló múzeumi dolgozó végezhet. Minden tisztítás visszafordíthatatlan folyamat, ami ha rosszul végzik, károsíthatja vagy elpusztíthatja a műtárgyat vagy múltbeli használatának bizonyítékát. Tisztítás során még a mai ruhadarabokat is gondosan kell kezelni. Abból a célból, hogy egy textilt megtisztítsunk, a varrást tilos felfejteni.

A kiállításba kerülő műtárgyak óhatatlanul porosodnak annak ellenére, hogy gondos kiállítási módszerrel ez a minimumra csökkenthető. Csak a legerősebb textileket szabad porszívóval tisztítani, és azt is csak úgy, hogy gézlapot vagy finom hálót helyezünk a textilre. Egyes textileket puha kefével ki lehet kefélni, majd az így kikerült port alacsony szívóerőre állított porszívóval lehet eltávolítani. A porszívó csövének végére gézlapot kell helyezni.

Fordította: Végh Anna

MAY CASSAR

Helyi védelemre használt szilikagél a múzeumokban¹

Környezeti megfigyelés és ellenőrzés

Bevezetés

Az 1940-es években és az 1950-es évek elején a szilikagél nedvességfelvevő és -kibocsátó tulajdonságát kizárólag a vegyi és védelmi iparágakban tanulmányozták. Az elmúlt 30 év során kezdték alkalmazni múzeumokban, hogy a kiállításokban és raktárakban helyi védelmet biztosítsanak a nedvességre érzékeny műtárgyaknak.

Szilikagéllal kapcsolatos szakirodalom

A szilikagéllal foglalkozó szakirodalom tanulmányozása azt mutatja, hogy a kifejezést a Getty Restaurátor Információs Hálózat vezette be 1957-ben mint raktárakban használható szárítóanyagot. Az azonban nem ismert, hogy vajon ez volt-e a szilikagél legkorábbi publikált alkalmazása múzeumi környezetben. Míg korábban kizárólag szárító hatását használták ki, az 1960-as években Stolow és mások felismerték a szilikagél sokoldalúságát, arra való alkalmasságát, hogy zárt kiállítási terekben stabilizálja a relatív páratartalmat. Ez a szilikagél azon tulajdonságára vezethető vissza, hogy a levegőből könnyedén képes felszívni, majd kibocsátani a nedvességet lényegesen nagyobb mennyiségben, mint a természetes cellulóz tartalmú anyagok, például a fa vagy a gyapot.

Az 1970-es években gyorsan növekedett a szilikagél használatával foglalkozó publikációk száma. Elméleti vitákat folytattak a szilikagél használatáról, tekintettel annak sajátos alkalmazására, mint egy egyszerű, különösebb kezelést nem igénylő anyagról, ami alkalmas zárt tereken belüli klíma ellenőrzésére. Első ízben végeztek arra vonatkozó kísérleteket, hogy mekkora mennyiségű szilikagéltre van szükség egy nem lezárt kiállítási vitrin relatív páratartalom-ingadozásának csökkentésére. Esettanulmányokat jelentettek meg a szilikagél alkalmazásáról, mint olyan anyagéről, amely stabilizálja a relatív páratartalom ingadozását zárt terekben.

¹ Forrás: CASSAR, May: Choosing and using silica gel for localised protection in museums. In Environmental monitoring and control. The Scottish Society for Conservation and Restoration, 1989. 30–43.

Habár az kétségtelen, hogy az esettanulmányok demonstrálták, a szilikagél a mechanikus klímaellenőrző rendszerek alternatívájaként használható, összességében azonban nem nyújtottak elegendő részletes adatot arra vonatkozóan, hogy hatékonyan alkalmazható példaként szolgáljanak. A szilikagélrendszerek kiválasztásáról, elkészítéséről, felszereléséről és megfigyeléséről igényelt információk gyakran hiányosak voltak. Elmulasztották a használni kívánt szilikagél minősítését. A környező relatív páratartalom és a hőmérséklet megméréseinek elmulasztása lehetetlenné tette a közvetlen összehasonlítást a tárolóhely belső, illetve a kiállítóhely és a raktár külső klímája között. A vitrinek és a raktári szekrények esetében használt légnedvesség-mérési intervallumokat soha nem adták meg. Egy ilyen mérés lehetővé teszi annak megbecslését, hogy milyen gyakran szükséges a szilikagélt újrakondicionálni, ami alapvető fontosságú a mikroklíma fenntartásához.

Az ICCROM 1978-as konferenciáján egyetértés született arra nézve, hogy növekvő mértékben tanácsos passzív klíma-ellenőrzési rendszereket alkalmazni könnyű használhatóságuk és alacsony költségük miatt.

A szilikagél használatával jellemzett passzív klímaellenőrző rendszereknek a vizsgálat középpontjába állítása akkor kapott lendületet, amikor az ICOM restaurátor bizottsága 1981-ben Ottawában a „Világítás és Légkondicionálás” nevű munkacsoportja helyett létrehozta a „Klímaellenőrzés és Világítás” nevű munkacsoportot azzal a céllal, hogy még inkább érvényre juttassa a múzeumokban a környezeti kontroll terén lezajlott fejlődést. Ez egyfelől irányt szabott, másfelől formát és rendszeres fórumot biztosított a szilikagéllal kapcsolatos vitáknak, kutatásoknak és kísérleti munkáknak. Az évtized első felében jelentős munkát végeztek el bizonyos kulcsfontosságú területeken. Addig, néhány figyelemre méltó kivételtől eltekintve, a szerzők nem törekedtek a felhasznált anyag minőségének meghatározására, emiatt nem válhatott azonnal nyilvánvalóvá, hogy habár gyakran átlagos sűrűségű szilikagélt választottak, lehetőség lett volna különböző minőségű szilikagélek felhasználására.

1981-ben Weintraub és Muira egymáshoz kapcsolódó tanulmányokban javasoltak egy módszert különböző szívóhatású anyagok, köztük három szilikagéltípus hatékonyságának vizsgálatára. Ezen vizsgálatok része volt két szilikagéltípus nedvességtartalmának, hiszterezisének és reagálási idejének, továbbá annak tanulmányozása is, hogy ezek a tulajdonságaik hogyan javíthatók. 1980 és 1981 során Schweizer és Ramer egymástól függetlenül tette közzé, hogy az átlagos sűrűségű szilikagél használata stabilizálja a relatív páratartalmat a kiállítási vitrinekben. Schweizer megadott minden pontos részletet ahhoz, hogy a kísérlet sikeresen ismételhető legyen. Ramer pedig leírta a szilikagél használatának és szabályozásának módját, valamint a „sziget” típusú kiállítási vitrinek pontosabb meghatározását a Sainsbury Vizuális Művészeti Központban ahhoz, hogy a klímaellenőrzés és -megfigyelés passzív rendszere alkalmazható legyen. A tanulmány kitért a kiállítási vitrinek belseje és a környezetük közötti levegőcserre mechanizmusára és az átáramlás mértékére a naponkénti levegőcserre számának függvényében. E vizsgálat egy továbbfejlesztett változata szerint a vízpára áramlása a kiállítási vitrin belső és külső része között lehet az alapja a múzeumi tárolók légáramlása kiszámításának és nem pedig a naponkénti teljes levegőcserék száma.

Ugyanakkor Weintraub új típusú szilikagélek használatát vizsgálta, így például a ID59 közepes fokozatú szilikagélt, ami víz közvetlen hozzáadásával újrafelhasználhatóvá tehető, valamint a Silics Gel III néven is ismert Art-Sorb nevű szilikagélt, ami olyan hibrid típus, ami 40–70 százalékos relatív páratartalom esetén egységnyi száraz súlyra számítva hétszer hatékonyabb az átlagos sűrűségű szilikagélnél.

Nincs arra vonatkozó korlátozás, hogy egy időben hány kiállítási vitrin klímája szabályozható szilikagéllal. A Bryce és Skinner által készített beszámolóban negyven vitrinről esik szó az Edinburghi Fesztivál három nyári kiállítása kapcsán. De Guichen és Gai harmincnyolc vitrinben használt szilikagélt a környezet stabilizálására egy egész éven át. A Sainsbury Vizuális Művészeti Központban 1987-ben az állandóan szilikagélkontroll alatt levő vitrinek száma elérte a száznegyvenet. Miközben a legtöbb, szilikagél használatával foglalkozó beszámoló főként ezen anyagnak a vitrinek klímája ellenőrzésében való hasznosságára összpontosít, nem szabad elfelejteni, hogy a szilikagél arra is alkalmas, hogy a műtárgyaknak helyi védelmet nyújtson hosszú távú raktározás során is.

A szakirodalom tanúsága szerint a szilikagél alkalmas a mikroklíma nedvesebbé és szárazabbá tételére csakúgy, mint annak stabilizálására, továbbá mind rövid, mind hosszú távon használható a kiállítások és raktárak kondicionálására. Leggyakrabban normálsűrűségű szilikagélt használnak, ugyanakkor más típusú szilikagélt, illetve más pufferanyagokat, mint például Nikka pelletet is használnak összehasonlító teszt céljából.

Gyakorlati tanácsok szilikagél használatához

Szükséges néhány alapvető praktikus ismeretet közreadni az általános klímamegfigyelést és -ellenőrzést illetően annak érdekében, hogy könnyebben érthető legyen ennek az anyagnak a használata. Ez lehetővé teszi annak eldöntését, hogy egyáltalán szükség van-e szilikagél használatára. Ha a szokásos ellenőrzés azt mutatja, hogy a klíma ingadozása nem haladja meg a még elviselhető ± 5 százalékos relatív páratartalom-változást, nem szükséges semminemű védőintézkedést sem tenni. Ha azonban egy műtárgy várhatóan a neki megfelelőnek tartott körülményektől eltérő viszonyok közé kerül, ott a számára megszokott körülményeket szükséges megteremteni. Ilyenkor a szilikagél jó szolgálatot tehet a műtárgy igényeinek megfelelő relatív páratartalom megteremtésével. Ez esetben a szilikagél fajtájának kiválasztásánál vegyük figyelembe, hogy milyen klímát kell megteremtenünk. Általában laza, szokásos sűrűségű szilikagélt használtak pufferanyagként 60 százalékos relatív páratartalom alatt gyors reagálóképessége és hatékonysága miatt. Az átlagos sűrűségű szilikagél laza, 2,5–6 mm közötti szemcseméretű gél. Két felhasználható fajtája van: a nem jelző (0127-es minőség) és az önjelző (0227-es minőség). Az egyetlen különbség közöttük az utóbihoz adagolt kobalt-klorid só, amelynek színe kék és rózsaszín között változik a relatív páratartalom változásának függvényében. Egyéb tekintetben azonos tulajdonságokkal rendelkeznek, eltekintve a költségektől. Az önjelző gél több mint másfélszer olyan drága kilogrammonként, mint a másik fajta. Emiatt tanácsos, hogy ahol a

szilikagél szárító hatását kívánják kihasználni, csak kis mennyiségű önjelző gélt szerezzenek be. Ezt hozzá lehet aztán adni a nem jelző gélhez, hogy megtudják, mikor szükséges a gélt újrakondicionálni.

Még ha csekély is a felhasznált szilikagél mennyisége, a laza gélt be kell csomagolni, mivel morzsolódásra és porképzésre hajlamos, és mert könnyebb így kezelni, különösen nagy mennyiségben. Amennyiben rendszeresen nagy mennyiséget kezelünk, tanácsos egységesíteni a csomagok méretét és az azokban elhelyezett szilikagél száraz súlyra vetített mennyiségét. A kiállítási vitrinek méretétől és számától függően több csomag is alkalmazható. Hasznos egység súlyok a fél, egy és két kg. Ezek olcsón elkészíthetők bármilyen kívánt forma szerint a használt vitrinek stílusának megfelelően.

A szilikagél kiterjedt használata mint kizárólagos vagy elsődleges eszköz a relatív páratartalom ellenőrzésére a kiállításokban vagy a raktárakban előrelátó, részletes tervezést és szervezést igényel. Nagymértékben használható helyi klíma kialakítása céljából nedvességre érzékeny műtárgyak számára, amint az a szakirodalomból kiderül (RAMER 1981; KEOGH 1984; BRYCE-SKINNER 1985). Azonban bizonyos minimális feltételeket teljesíteni kell. Így szükség van egy területre, ahol a szilikagélt tálcákon ki lehet teríteni kondicionálás céljából, és ahol ez idő alatt, majd az újbóli felhasználás előtt biztonságosan lehet tárolni. A folyamat elősegítéséhez különböző szárító-, nedvesítő- és melegítőberendezéseket lehet használni. Megfelelő előkészítés és csomagolás után az anyag hónapokig felhasználható állapotban tartható.

Nagyon fontos, hogy a gél a megkívánt relatív páratartalomnak megfelelő kiegyensúlyozott nedvességtartalmat érjen el. A felhasználásra alkalmas gél előkészítésének módszerét másutt részletesen leírták (LAFONTAINE 1984). Az állapotmegfigyelés egy másik módja 250 gramm gél elkülönítése. Ezt 2 órán át 150–180 °C-ra kell melegíteni, hogy a maradék nedvesség eltávozzon belőle. Ezt követően meg kell mérni a súlyát, majd ugyanabba a környezetbe helyezni, amilyenben az az adag van, amelyből a mintát kivertük, de attól külön kell tartani, és 25 mm-nél nem vastagabb rétegekre szétteríteni. A kondicionálás folyamatának meggyorsítására ventilátorokat lehet használni. A minta súlyát ismétlődően meg kell mérni a nedvességfelvétel mértékének megállapítása céljából. A nedvességtartalom százaléka a szárazsúllyal történő összehasonlítás révén állapítható meg. A Sorpciós Izoterma használható a relatív páratartalom meghatározására a százalékos nedvességtartalom különböző szintjein, és így lehet megállapítani, hogy a gél mikor vett fel elegendő nedvességet ahhoz, hogy biztosítsa az igényelt relatív páratartalmat, és vált használatra alkalmassá. Keresztellenőrzést lehet végezni a mintának lezárt polietiléntasakba történő periodikus becsomagolásával egy kalibrált higrométerrel, és így közvetlenül megmérni a környezetben levő relatív páratartalmat.

Több mint 10 évvel ezelőtt határozták meg, hogy légköbméterenként 20 kg szilikagélt kell használni zárt térben a relatív páratartalom szabályozásához. Azonban nem ez az egyetlen faktor a mikroklíma szabályozására. A leghatékonyabb puffert kell kiválasztani a kívánt relatív páratartalomhoz, a vitrineket pedig gondosan kell megépíteni.

Fontos annak felismerése, hogy nem minden vitrin használható egy állandónak tekinthető mikroklíma létrehozásához. Csökkenteni kell a külső és belső levegő dif-fúziójának mértékét. A rendelésre készült vitrinek nagyon drágák lehetnek. Gazda-ságosabb lehet, és nagyobb mértékű kontrollt biztosíthat a működés minden fázisá-ban, ha helyben rendelkezésre álló minőségi anyagokból készül a speciális mikroklímát igénylő vitrin, megfelelően szárított fából, kipróbált festékekkel, lakkal, ragasztóval. Ha kétségek merülnek fel, szigetelőként alumíniumfólia használható. Ügyelni kell, hogy ne legyenek pontatlan illesztések, törések, rosszul illeszkedő ajtók. Az illeszté-ssek legyenek lezárva, és a szilikagél számára külön hozzáférést kell biztosítani. Gon-dos kezeléssel oly mértékben csökkenthető a külső és belső levegő cseréje, hogy csak 24 óránként megy végbe egy teljes levegőcsere. A kiállítási vitrinek használata előtt meg kell mérni annak légnedvesség-felezési idejét. Ez az az idő, ami ahhoz szükséges, hogy a relatív páratartalom a vitrinben elérje a vitrin és a kiállítási hely relatív páratar-talmának átlagát. Ezt úgy lehet megvalósítani, hogy egy hő- és nedvességmérőt he-lyezünk a vitrinen kívülre, illetve a vitrinbe, és megvárjuk, amíg az átlagot eléri.

Az összes faktor, ami befolyásolja egy pufferanyag által kialakított mikroklíma hatékonyságát és tartósságát, egymáshoz rendezhető az úgynevezett Thomson-kép-let használatával:

$$T = \frac{4MB}{N}$$

ahol T a légnedvesség-felezési idő, M a pufferanyag speciális nedvességtárolója, B a pufferanyag mennyisége és N a naponkénti levegőcsere száma (THOMSON 1978).

Egyéb tényezők is befolyásolhatják egy pufferanyag hatékonyságát, így például az, hogy a műtárgyak cseréje vagy elrendezése során hányszor és mennyi ideig van nyitva a vitrin, a vitrinen belül hová és milyen módon helyezik el a szilikagélt. Ennek úgy kell történnie, hogy a levegő szabadon tudjon keringeni. Befolyásoló tényező lehet még bármilyen előzőleg nem kezelt szerves anyag, például a fa vagy szövettel bevont kiállítási panelek.

Kísérletek két új típusú szilikagéllal

A legutóbbi években a Sainsbury Vizuális Művészeti Központ kiterjesztette a szilikagél használatát a kiállítási vitrineken belüli klíma ellenőrzésére. Egészen a legutóbbi öt évig elsősorban átlagos sűrűségű szilikagélt használtak, mégpedig oly módon, hogy a műtárgyat tartó átfúrt lap alá helyezték egy tálcában (RAMER 1981). Később számos olyan kísérletet végeztek, melyek során a szilikagélt a vitrin falába helyezték. Végül is az egyetlen felület ezeken a vitrineken belül, ahova a szilikagél feltűnésmentesen el-helyezhető volt, a műtárgy és a vitrin hátfala közötti függőleges sík felület. A fő probléma a granulátum formájában levő szilikagélnek az egész felületen történő füg-gőleges és egyenletes elhelyezése volt. Néhány rövid távú megoldás született idősza-kos kiállítások esetében, de ezeket nem sikerült állandó módszerként alkalmazni, lé-vén nagyon időigényesek és nehezen kezelhetők, továbbá nem tették lehetővé a szilikagél könnyű regenerálását.

A perforált hátlap mögött felfüggesztett, szilikagéllel töltött muszlinzacskók nem váltak be, mivel a gél a zsák aljára került, ami csökkentette a hatékonyságot. A stepelt szilikagél zacskók jobbnak bizonyultak, mivel megtartották a gél függőleges eloszlását. Ez azonban meglehetősen időigényes eljárás volt, mivel a zacskókat meg kellett varrni, majd szétszedni, amikor a kemencében történő szárítás szükségessé vált.

Ezek a sajátos problémák megoldására kifejlesztett módszerek csupán időleges megoldást biztosítottak, de nem nyújtottak kielégítő, hosszú távú biztonságot festmények, rajzok és egyéb kétdimenziós művészeti alkotások kiállítására. Egy olyan standardizált rendszerre volt szükség, ami több különféle jellegzetességet foglal magában.

A rendszernek tisztának kell lennie, meg kell akadályozni, hogy szilikagél por keletkezzen. Meg kell könnyíteni a megfigyelést, továbbá tömörenek kell lennie, hogy elkerülhető legyen a kiállítási vitrin súlyának és mélységének túlzott megnövelése. Hatékony pufferként kell működnie a kiállítási térben megfigyelt relatív páratartalom egész spektrumában, továbbá hozzáférhetőnek kell lennie a vitrin teljes szétszedése és a kiállítási tárgyak károsodása nélkül.

Tekintettel arra, hogy az átlagos sűrűségű szilikagélt évek óta eredményesen alkalmazták, előnyösnek látszott megvizsgálni más típusú szilikagélek használatát is.

Az 1980-as évek elején egy másik szilikagéltípust, az Art-Sorb nevűt fejlesztettek ki Japánban (WEINTRAUB 1981; MUIRA 1981). Igen hatékony nedvesség-pufferképeséssel rendelkezik széles relatív páratartalom-tartományban. Lap és gömb formában használható fel, mindkettő 50 cm², és körülbelül 100 gramm szilikagélt tartalmaz. 1,5 mm vékony lapokra vágható, függőlegesen és vízszintesen egyaránt használható. Eredményesen alkalmazták egy üvegezett és hátlappal ellátott keretezett portré esetében, amit a Kelet-angliai Egyetem egy nyilvános helyiségében függesztettek ki (CASSAR 1985). Ez a típusú anyag jelenleg kizárólag a japán gyártótól szerezhető be.

1986–1987-ben történt egy másik független fejlesztés az Art-Sorb típusú szilikagél használatában. Az anyagot az Egyesült Államokban a GORE-TEX nevű szilikalapot előállító W. L. Gore and Associates csomagolta és egy körülbelül 1,5 cm vastag és 1,5 cm²-es cellákra osztott 15 cm² méretű rácsból állt. Minden cellát Art-Sorb szemcsékkel töltöttek fel, és mindkét oldalát Gore-Text membránnal fedték be. Minden lapka körülbelül 85 gramm Art-Sorb szemcsét tartalmazott, és minden lapka szárazsúlyát az oldalára pecsételték. A Gore-Text szilikalapok nedvességfelvételi és -leadási tulajdonságai ugyanazok voltak, mint az Art-Sorb szilikagélnek, köszönhetően a szemcséket tartó rács merevségének. Az ilyen lapocskák ideálisak függőleges elhelyezésre, különösen azokban az esetekben, ahol a pufferanyag által felhasználható felszín kicsi a kondicionálásra szánt teljes térfogathoz képest. Ilyen Gore-Text lapokat használtak olajfestmények kiállítására szánt öt fali vitrinben a Sainsbury Központban. A lapokat a vitrin kettős hátsó falában elhelyezett részbe engedték bele. A kettős fal közötti vastagsága 127 mm volt. Ez a rés lehetővé tette a lapok elülső és hátsó oldala közötti légmozgást. Az Art-Sorb szemcsék kerek formája és a lapokat fedő membrán segítségével elkerülhető a porosodás, ugyanakkor a vitrinek hátfalának tetejébe helyezett

lapocskák regenerálás céljából kiemelhetők. A lapok ugyanolyan módon kondicionálhatók, mint a normálsűrűségű szilikagél, és kemencében száríthatók maximum 85 °C-os hőmérsékleten.

Összefoglalás

A szilikagélt használó egyszerű, nem mechanikus klímaellenőrző rendszerek számos előnnyel rendelkeznek, megfelelő technológia alkalmazásával energiahatékonyak. Finom mértékű kontrollt biztosítanak, miközben függetlenek a kiállítási és a külső klimatikus körülményektől. Semmilyen módon nem gyakorolnak hatást az épület szerkezetére. Ez különösen fontos, ha a megvédeni szánt gyűjteményt műemlék épületben helyezték el. A rendszer nem okoz zajt vagy rezgést, és nem kell tartani egy hirtelen meghibásodás következtében fellépő gyors klímaingadozástól sem. A módszer alkalmazása esetén a kiállítóhely klímájában fokozatos változásra lehet számítani. A kondicionált vitrinek számának függvényében a kezdeti kiadások ugyan egészen jelentősek lehetnek, azonban a szilikagéllal történő kondicionálás fenntartási költségei nem magasak. Amennyiben az alkalmazás során kellő előrelátással járnak el, a fenntartás rutinműveletté válik. Azonos mennyiségű kondicionált szilikagélt kell készenlétben tartani, hogy a vitrinen belüli klímaváltozás a lehető legminimálisabb legyen. Ha a kiállításpítés és a szilikagél használata során kellő gondossággal járnak el, a tárgyak előbb kikerülhetnek a kiállításból, mint hogy a gélt ténylegesen újra kellene kondicionálni.

Egészségügyi és biztonsági előírások

Habár a szilikagél közömbös, nem mérgező anyag, amikor valaki nagy mennyiséggel dolgozik, a kezelés során keletkező por problémát okozhat.

A szilikagél rendkívül nedvszívó anyag, ezért a bőrre és szemekre szárító hatású lehet, és irritációt okozhat. Belélegzése a tüdőre gyakorolhat hatást. Lenyelése ugyancsak irritációt okozhat a szájban és az emésztőrendszerben annak a hőmérséklet-emelkedésnek köszönhetően, ami akkor lép fel, amikor a szilikagél nedvességgel kerül kapcsolatba.

Óvatos kezeléssel megelőzhető a por keletkezése és a szétszóródás. Zárt térben szellőztetni kell. Kesztyű, pormaszk, szemüveg és védőkabát viselésével a minimumra lehet csökkenteni az anyaggal történő érintkezést, továbbá védőkrém alkalmazásával el lehet kerülni a kitett felületek irritációját.

Kobaltklorid só mint indikátor hozzáadása esetén egyes szilikagélek asztmát okozhatnak, továbbá az is kiderült, hogy gyomorbántalmak léphetnek fel.

A szilikagélt tartalmazó zacskókhöz nem szövött viszkózszelymet kell használni, ezek lezárása nyílt lánggal vagy sugárzó hővel érintkezésben történjen. A gyulladás füstöt idézhet elő, emiatt a tűzzel dolgozó személyeknek megfelelő légzőfelszerelést kell viselniük.

Fordította: Végh Anna

Irodalom

BRYCE, T. – SKINNER, T.

- 1985 Some Aspects of the Large Scale Use of Silicagel in Display Cases. SSCR Bulletin, No. 5.

CASSAR, M.

- 1985 A Flexible Climate-Controlled Storage System for a Collection of Ivory Veneers from Nimrud. The International Journal of Museum Management and Curatorship, vol. 5.

KEOGH, P.

- 1984 Table Display Case, national Museum of Ireland. In ICOM Committee for Conservation. Copenhagen.

LAFONTAINE, R.

- 1984 Silica gel. Technical Bulletin, No 10. Canadian Conservation Institute.

MUIRA, S.

- 1981 Studies on the Behavior of RH Within an Exhibition Case. Part 2. The Static and Dynamic Characteristics of Sorbents to Control the RH of a Showcase. In ICOM Committee for Conservation. Ottawa.

RAMER, B.

- 1981 Stabilising RH Variations Within Display cases: the Role of Silicagel and Case Design. In ICOM Committee for Conservation. Ottawa.

THOMSON, G.

- 1978 The Museum Environment. London, Butterworth.

WEINTRAUB, S.

- 1981 Studies on the Behavior of RH Within an Exhibition Case. Part 1. Measuring the Effectiveness of Sorbents for Use in an Enclosed Showcase. In ICOM Committee for Conservation. Ottawa.

*Hangszerek múzeumi kezelésének alapelvei*¹

Játékra még alkalmas hangszerek kezelésének alapelvei

Kizárólag játékra alkalmasnak nyilvánított hangszereken játszanak. Hangszeren kizárólag annak kezelési tervével összhangban szabad játszani. Ennek a következőket kell tartalmaznia: hogyan, milyen gyakran, mennyi ideig és ki játszhat a hangszeren. A játékra alkalmas hangszereket rendszeresen ellenőrizni kell. Bármifajta látható sérülés esetén felül kell vizsgálni, hogy a hangszer alkalmas-e továbbra is játékra.

Minden játékra alkalmas hangszerről játéknaplót kell vezetni, mely tartalmazza valamennyi megszólaltatás részleteit.

Irányelvek és megjegyzések

Gyakran egymással két ellentétes nézet létezik a régi hangszerek használata és megőrzése kapcsán. Az első szerint valamennyi hangszer fő feladata, hogy játszanak rajta. E nézet szerint egy hangszer megőrzésének legjobb módja, ha játszanak rajta. Egy hangszert állandó csendre ítélni képtelenség.

A másik nézet szerint egyetlen kötelességünk, hogy a régi hangszereket megóvjuk az erőteljes beavatkozást jelentő restaurálásoktól, valamint a használatból adódó fizikai károsodásoktól. A történeti korokból való hangszerek valójában elsődrendű dokumentumok, melyek segítségével régi korok hangszerkészítő technikái és technológiai ismerhetők meg.

A régi korok hangszerei, különösen azok, amelyek történeti sértetlenséget őriznek, nem újíthatók meg, és egy fogyatkozó kulturális forrás veszélyeztetett darabjai. Amennyiben megengedjük, hogy a megőrzés második helyre szoruljon a zenei előadás mögött, elfecséreljük az örökséget, és a hangszerek végképp veszendőbe mennek.

Bármilyen múzeumi hangszer használata a mechanikai károsodás nyilvánvaló kockázatával jár. Egy húros hangszer hangolása vagy nedves levegő bejuttatása egy fúvós hangszerbe előre nem látható igénybevételt jelenthet, ami könnyen túlléphet azon a határon, amit a hangszer elvisel.

A kiegyensúlyozott szemlélet ezzel szemben az, amikor egyes múzeumok lehetővé teszik, hogy arra alkalmas hangszereket jól meghatározott célok, például okta-

¹ Forrás: Standards in the Museum Care of Musical Instruments. 1995. Museums & Galleries Commissions.

tás vagy kutatás érdekében, korlátozott mértékben megszólaltassanak anélkül, hogy engednék abból az alapelvből, hogy a múzeumok fő feladata a megőrzés.

Azonban minden esetben elővigyázatosságot kell tanúsítani, ha múzeumi gyűjteményekből való hangszereket szólaltatnak meg. Ez csak a műtárgykezelési tervben lefektetett szigorú szabályok szerint történhet. A függelékben a különböző kategóriákra vonatkozó hasznos tanácsok találhatók.

A történeti korokból származó hangszerek már nem az eredeti módon szólnak, egy jó másolat vagy reprodukció az eredeti hangzást jobban megközelítő hangot adhat. Így aztán a múzeumi hangszerek másolatai csökkenteni fogják azt az igényt, hogy régi korok hangszereit restaurálják vagy azokon játszzanak.

Ha mégis úgy döntenek, hogy egy régi hangszer megszólaltatása fontosabb az azzal járó kockázatnál, számos módja van annak, hogy csökkentsük ezt a veszélyt:

- Korlátozzuk a megszólaltatások számát, rögzítsük a lejátszott zenét. Az ilyen archivális felvételekkel csökkenthető az ismételt megszólaltatások száma. Néha biztonságosabb lehet egy hangszert játékra alkalmas állapotban tartani, mintsem kitenni az alkalmankénti használat által okozott esetleges károsodásnak.
- Tanácsos korlátozni a megszólaltatás okait. Így ilyen hangszereken tilos játszani személyes kíváncsiságból vagy kedvtelésből. A megszólaltatás kizárólag tudományos célból vagy hangfelvétel készítésére, esetleg kivételes alkalmakkor nyilvános koncerten történjen. A Hangszereket Őrző Múzeumok és Gyűjtemények Nemzetközi Bizottságának 1985-ös ajánlása szerint bármifajta előadás azt tűzze ki maga elé, hogy a legszélesebb hallgatósághoz jusson el, tehát a rádióközvetítéseket vagy lemezfelvételeket előnyben kell részesíteni az egyszerű koncertekkel szemben.
- Az ilyen hangszereket csak olyan személyek szólaltathatják meg, akik elegendő ismerettel és tapasztalattal rendelkeznek, és akik tisztában vannak azzal, hogy az ilyen hangszereket különös gondossággal kell kezelni. A legnagyobb művészek némelyike a legcsekélyebb tiszteletet sem tanúsítja a régi hangszerek iránt. A művészek kiválasztásának a joga a hangszert kezelő muzeológusoké.
- Fontos a megszólaltatás helyének felügyelete, ezért ez a helyszín csak a múzeum épületében lehet, ahol biztosítható a hangszer megfelelő kezelése, biztonsága, és a hangszer ellenőrizhető környezetben van.
- A megszólaltatás módját ellenőrizni kell, így egyes hangszereken csak kellő óvatossággal szabad játszani.
- Korlátozni kell a megszólaltatás időtartamát.
- A hangszert közvetlenül a használat előtt és után restaurátornak kell ellenőriznie.

Különös veszéllyel járhat, ha egy hangszert túl gyorsan akarunk játékra alkalmas állapotba hozni. Ezt fokozatosan, kellő elővigyázatossággal kell megtenni egy többhetes, esetleg több hónapos időszak alatt. Pusztán a megszólaltatás kedvéért nem szabad a hangszeren alkatrészeket cserélni. Kulcsfontosságú a muzeológus és a restaurátor megfelelő felügyelete.

Mindazonáltal a rendszeres játék elkerülhetetlenül a leginkább igénybe vett alkatrészek kopásához vezet. Ez elkerülhető, ha a sérülékeny részeket valamilyen eltávolítható védőfelülettel vonjuk be. A használat okozta kopás néha azzal is megelőzhető, ha az eltávolítható részeket újonnan készített másolatokkal helyettesítjük. Minden eltávolított eredeti részt meg kell őrizni a múzeum gyűjteményében, és ezt egyértelműen jelezni kell.

Ha szükségesnek látszik, hogy adatokat kapjunk fúvós hangszerek hangzásának jellemzőiről, akkor valamilyen, az emberi lélegzet közbeiktatását nem igénylő berendezést kell alkalmaznunk, és a hangzást rögzítenünk.

A készítés és beépítés dátumával együtt egyértelműen rögzíteni kell, ha egy hangszerbe új vagy felújított részt építettek be.

Lehetőség szerint mindig készüljön hangfelvétel, amikor egy régi hangszert megszólaltatnak.

Igen drága lehet hangszereket játékra alkalmas állapotban tartani.

Muzeológus, restaurátor és történész specialista véleményének figyelembevételével legalább ötévenként, de ha lehet, még gyakrabban felül kell vizsgálni minden hangszer állagmegóvási tervét. E felülvizsgálat eredménye az is lehet, hogy a hangszeren csak ritkábban vagy esetleg már egyáltalán nem szabad játszani, például azért, mert túlságosan sérülékennyé vált, vagy mert kiderült, hogy fontosabb műtárgy, mint azt korábban gondolták.

Eredeti dokumentumok, felvételek védelmének alapelvei

Eredeti dokumentumokként, hangszerekkel együtt kerülhetnek a múzeumba terepen készült jegyzetek, magnófelvételek és készítői katalógusok. Ezek az eredeti dokumentumok nem azonosak a múzeum saját dokumentációjával, és múzeumi tárgyként kell bekerülniük a múzeum gyűjteményeibe. A megőrzés legmagasabb szintjét kell biztosítani számukra, tekintettel arra, hogy egy zenei gyűjteményben fontosságuk azonos maguknak a hangszereknek a fontosságával.

Függelék

A muzeális hangszerek használatának kategóriái

1. kategória

Játékra egyáltalán nem alkalmas hangszerek. Bármifajta rájuk vonatkozó információ kizárólag tanulmányozásukból, mérésükből és károsodást nem okozó vizsgálatukból szerezhető.

2. kategória

Olyan hangszerek, amelyek rövid ideig, szakértő felügyelete alatt, hozzáértő játékos által megszólaltathatók, de kizárólag információszerezés, például katalógizálás céljából. Minden ilyen megszólaltatásból nyert információt dokumentálni kell.

3. kategória

Ilyen hangszerek megszólaltatásához specialista előadóművészeket kell felkérni. Ez esetben a megszólaltatás célja a tanulás és az így szerzett ismeretek közreadása lehet. A megszólaltatás a múzeum által meghatározott alapelvek szerint történjen, ami kiterjed mind a megszólaltatás körülményeire, mind pedig annak időtartamára. Minden ilyen előadást a lehető legjobb minőségben rögzíteni kell, a felvételt pedig meg kell őrizni.

4. kategória

Korlátozott esetekben történő használat speciális előadások és felvételek céljából, ilyen hangszerek megszólaltatásában járatos, képzett zenészek által. A muzeológusnak nem szabad szem elől tévesztenie, hogy egyes nagy tiszteletnek örvendő művészek a legcsekélyebb mértékben sem veszik figyelembe, hogy régi hangszeren játszanak.

5. kategória

Előadások, gyakorlás és tanulás céljára szabadon kölcsönözhető hangszerek.

Fordította: Végh Anna.

MURRAY FROST

Tervezés és a megelőző műtárgyvédelem¹

A tervezés részletei

Ebben a fejezetben a fentiekben leírt műtárgykezeléssel kapcsolatos szabályokat egy múzeumépítési vagy egy felújítási program keretében tárgyaljuk. Mondanivalónkat a következő témákat érintve alfejezetekre bontottuk:

- gyűjteményi raktárak,
- világítás a kiállításokban,
- falburkolatok a kiállításban,
- környezeti ellenőrzés,
- épületszerkezet,
- átrakóhelyiség,
- rakodóterület,
- függőleges szállítás,
- vízszintes szállítás.

Minden egyes alfejezet tartalmazza egy-egy olyan, a megelőző konzerválással kapcsolatos téma leírását, ami kapcsolatban áll a tervezés kérdéseivel. Egyes részterületek a működéshez, míg mások a technikai megvalósításhoz kapcsolódnak.

A tervezés alábbiakban bemutatott részleteit kis- és középméretű múzeumokra alakítottuk ki, azaz olyan múzeumok számára, amelyek nem rendelkeznek világítás-technikussal és üzemeltetési szakemberrel, valamint a lehető legalacsonyabb szinten kell tartaniuk a működési költségeiket. Ugyanakkor abban az esetben, amikor a legkülönbözőbb méretű múzeumoknak kell tervet készíteniük működési hatékonyságuk növelésére, az itt leírt tervezési feltételek felhasználhatóak lehetnek akár nagy múzeumok számára is.

¹ Forrás: FROST, Murray: Planning for Preventive Conservation. In Gail Dexter LORD-Barry LORD (eds.) The Manual of Museum Planning. London, 1991. 127–160.

Gyűjteményi raktárak

A gyűjteményi raktárak létesítése esetén az alábbi szempontokat figyelembe kell venni:

Megvilágítás

A padlószint fölött 1 méterrel legfeljebb 200 lux fényerő megengedett, figyelembe véve a műtárgyak biztonságos tárolását. Ez a fényerő túlságosan erősnek tűnhet, de ne feledkezzünk meg arról, hogy a legtöbb műtárgyat zárt helyen tárolják, ahova kevés fény jut be, és az idő legnagyobb részében a világítás nincs is bekapcsolva, hiszen a raktár nem munkaszoba.

Matt fehér raktári berendezést kell alkalmazni, hogy erős tükröződésű felületek jöjjenek létre, amelyek többszörösen visszaverik a fényt, és ezáltal még erősebb megvilágítási mértéket biztosítanak, és fényt vetnek a raktári polcok hátsó részére is.

Világítóberendezések

A világítóberendezések, amelyek rendszerint neoncsövek, a polcokra merőlegesen legyenek elhelyezve, azaz nem szükséges, hogy a világítótestek a polcokkal párhuzamosan fussanak. Érdemes megfontolni a közvetett világítást, azaz a fénynek a mennyezetre történő irányítását.

Helyiségméret

A raktár számára szükséges helyiségméret megállapításának egyik módja, ha megbecsüljük a szükséges raktár teljes térfogatát. Ezt oly módon tehetjük meg, hogy a műtárgyakat négy, némiképpen tetszőleges térfogatosztályba soroljuk:

- kicsi (0,0085 m³),
- közepes (0,03 m³),
- nagy (0,3 m³),
- 0,3 m³ tényleges térfogatnál nagyobb tárgyak.

Ennek alapján kiszámítható a gyűjteménytárban levő műtárgyak teljes térfogata. A kiállításban levő műtárgyak térfogatát le kell vonnunk a teljes értékből, és a maradvékkal mint gyűjteménytári teljes térfogattal kell számolnunk. Ugyanakkor egyes muzeológusok jobbnak tartják, ha minden egyes tárgynak állandó helye van a gyűjteménytárban, amit üresen hagynak, amíg a tárgy kiállításban van. Ez az előrelátás már nem feltétlenül szükséges, és nem is igazolható (tekintettel a raktártér magas költségeire), ha a múzeum rendelkezik rendszeresen frissített számítógépes helymeghatározási rendszerrel.

Ezen túlmenően számolni kell az évente átlagosan gyűjtött tárgyszámmal is minden egyes méretosztályból. Az éves átlagos tárgygyarapodás számát be kell szorozni öt, tíz vagy húsz évvel attól függően, hogy az adott gyűjtemény esetében milyen hosszúságú gyűjteménygyarapítással számolunk.

Ha a gyűjteményből rendszeresen kerülnek ki tárgyak, akkor a műtárgyak térfogatának egy adott periódusra várható mértékével csökkenteni kell a tervezett raktártérfogatot. Ez azonban nagyon durva becslés, mivel egy új épület létesítése gyakran a

szokásosnál nagyobb műtárgyadományokat eredményez, és a gyarapodás tervezésénél az ilyen előre nem látható eseteket is figyelembe kell venni. Amikor a raktározni kívánt műtárgyak térfogata ismertté válik, figyelembe véve az egyes műtárgytípusok megfelelő elhelyezési sűrűségét, megkapjuk a gyűjtemény raktárigényét. Ekkor a tárolórendszer elhelyezését is meg lehet tervezni, figyelembe véve a szükséges közlekedőtereket.

Padló és mennyezet

A raktár padlóját úgy kell tervezni, hogy az alkalmas legyen hidraulikus rendszerű raktár kialakítására is, még akkor is, ha kezdetben nem ezt a rendszert alkalmazzuk. Ha nem mozgatható polcokat használunk, azoknak olyan méretűeknek kell lenniük, ami megengedi egy jövőbeni hidraulikus raktári rendszer létesítését. A padlót úgy kell megtervezni, hogy alkalmas legyen az említett rendszer fogadására, azaz körülbelül 6 cm-rel alacsonyabban kell kialakítani a végső padlószintnél. Ha a hidraulikus raktárrendszer telepítésére sor kerül, akkor a padló fent említett módon történő megépítése lehetővé teszi a helyiségek padlójának a hidraulikus rendszer mozgatásához szükséges sínekhez történő szintbeli csatlakoztatását. Amíg ez el nem készül, rámpákat kell elhelyezni a termekbe vezető minden egyes ajtónál. Ezzel a megoldással elkerülhető, hogy a hidraulikus rendszer kiépítéséig egy kiegészítő padlót kelljen elhelyezni. A padló és a mennyezet közötti távolság körülbelül 4000 mm legyen, a következő okok miatt:

- A raktárberendezés tetejének körülbelül 1000 mm-re kell lennie bármelyik levegőbeömlő nyílástól azért, hogy a bejövő levegő átvehesse a helyiség levegőjének hőmérsékletét, mielőtt raktári berendezésekhez vagy a műtárgyakhoz ér.
- A raktárberendezés rendszerint körülbelül 2440 mm magas; a légsövények körülbelül 600 mm átmérővel futhatnak.

Műtárgyakat ne tároljunk a polcok tetején.

Általában a raktárberendezések magasságát 2440 mm alatt kell tartani, ezzel elkerülhető a létra és fellépő alkalmazása a műtárgyak levételénél és visszahelyezésénél.

Függőleges mozgatás

Néha tanácsos ipari raktári emelőberendezéseket alkalmazni. Ebben az esetben a műtárgyaknak a felső polcokról a padlószintre történő mozgatásához mechanikus eszközök szükségesek, hogy biztonságosan szállíthatók legyenek. Ez megoldható az épület egy másik részében található lifttel vagy egy ételfelvonóhoz hasonló szerkezettel, vagy függőleges működésű emelőrakodóval stb. A raktári emelőberendezéseknek a rácozott raktárpadlón való mozgása azonban vibrációt okozhat.

A műtárgyakat kerek kocsin, nem pedig kézben kell szállítani. Különösen fontos, hogy a műtárgyak nem mozgathatók lépcsőn fel és le, mivel ez a gyakorlat veszélyes mind a múzeumi dolgozókra, mind a műtárgyakra nézve.

Víz és csatornázás

Vízvezetékek nem haladhatnak el a raktár fölött vagy azon keresztül, kivéve a tűzvédelmi öntözőrendszert. Ha mégis vízvezetékot kell ott keresztülvezetni, azt egy nagyobb átmérőjű csőben kell elhelyezni, ami ebből a térből kifelé lejt.

A raktártérbe nyíló ajtók előtt elhelyezett vízvezető csatornák segítenek abban, hogy csőtörés esetén víz ne kerüljön a raktárba. Ezeket a csatornákat ugyanazokban a fedett árkokban tanácsos elhelyezni, ahol a vízellátó, illetve szennyvízvezető csövek futnak. A vízvezető csatorna fedelének egy szintben kell lennie a végső padlószinttel, hogy a műtárgyszállító kocsik ne rázkódjának, amikor azokon áttolják őket.

Világítás a kiállításokban

A kiállítóhelyeket az „észlelés eszközének” hívják, ilyenformán a világítás ezeknél kulcsfontosságú. Kiállítási terek megvilágításának tervezésénél legelőször azt kell eldönteni, hogy természetes vagy mesterséges világítást alkalmazunk.

Természetes fény

A mai múzeumok tervezői gyakran kreatívan használják ki a felülről jövő természetes fényt. Azonban a természetes fény, amit a nemzetközileg elfogadott műtárgyvédelmi normáknak megfelelően bocsátanak az épületbe, majdnem egyforma megvilágítást eredményez mindenütt, továbbá ha fényelosztó paneleket iktatnak be, a természetes megvilágításon alapuló rendszereket nehéz megkülönböztetni a „fluoreszkáló” rendszerektől. Ugyanakkor sok új múzeum nem korlátozza a bejövő fényt a műtárgyvédelem szempontjából megfelelő módon, és ez elfogadhatatlan gyakorlat.

A műtárgyvédelem szabályainak megfelelő erősségű természetes fényt lehet a kiállítási termekbe bocsátani, de ez nem könnyű feladat. A kifinomult, „aktív” ellenőrzési rendszerek használata kevésbé kielégítő megoldásnak bizonyult, mint a „passzív” rendszereké. Az aktív rendszerek viszonylag gyorsan reagálnak a külső fényerő ingadozásaira, ugyanakkor hátrányuk, hogy azok a változások, amelyeket a természetes fényt ellenőrző berendezés mozgása és a kiegészítő mesterséges világítóberendezés működése okoz a megvilágítás mértékében, romboló hatásúak, és beavatkoznak a múzeumi kiállítás által a látogatóknak nyújtott élménybe.

A természetes fényvel az a probléma, hogy minden látható fény különböző. Az ultraibolya sugárzástól megszűrt 50 lux fényerejű napfény által okozott fakulás mértéke nem egyenlő az ugyancsak megszűrt 50 lux fényerejű neonfény által okozott kár nagyságával, sem pedig azzal a kárral, amit a szintén megszűrt 50 lux fényerejű izzólámpa fénye okoz. A nagyobb ibolya és kék fényt kibocsátó forrás erősebb károsodást okoz, mivel a látható fény hullámhossztartományán belül ezeknek az energiája a legmagasabb. Ha a fényforrás színhőmérséklete magasabb, több ibolya és kék fény van jelen. Az izzólámpa kevés ibolya és kék fényt bocsát ki. Az ibolya és a kék fény mennyisége a neoncsövekben a fényforrás színhőmérsékletének megfelelően változik, de ez több, mint az izzólámpák esetében. A legtöbb ibolya és kék fényt a napfény

tartalmazza, minthogy a napfény színhőmérséklete nagyon magas. A természetes fényvel megvilágított kiállítóhelyeken a tárgyakban több kár fog keletkezni, mint ha azokat mesterségesen megvilágított termekben helyeznék el, még akkor is, ha a fény ereje azonos.

Oldalsó megvilágítás

Az oldalról megvilágított ablakok kitekintést nyújthatnak a külvilágra; az embereket megnyugtatja, ha tudják, mi történik odakint. Oldalvilágítást a kiállítótermekben nem tanácsos alkalmazni, sokkal inkább a termék közötti közlekedőhelyeken, annak orientáló hatása miatt. Ez természetes hatás, ugyanis a szemet automatikusan vonzza a látómezőben levő legfényesebb tárgy, ebben az esetben az oldalfény. Abban az esetben, ha a kiállítóterben ablak található, a szem alkalmazkodása a gyenge megvilágításhoz állandóan korlátozott. Emiatt a látogató úgy érzékeli, mintha a tér megvilágítása halvány lenne. A világítás tervezőjének a feladata, hogy elegendő időt hagyjon arra, hogy a látogató szeme megszokja a gyenge fényt, továbbá az, hogy kiküszöbölje a vakító fényt, ezzel elősegítve az alkalmazkodást. Sajnálatos módon mindez gyakran azzal végződik, hogy a muzeológusokat hibáztatják a gyengén megvilágított kiállítási termék miatt, miközben valójában a rossz világítástervezés okozza a rossz látási viszonyokat, és nem annak a szükségessége, hogy a műtárgyakat megvédjék a látható fénytől.

Fénylő anyagok

A természetes fény ultraibolya komponensét annak a műtárgyakra gyakorolt károsító hatása miatt szükséges kiszűrni. Ultraibolya-filmszűrő (legyen az áttetsző típusú vagy színezett film, ami ugyancsak csökkenti az érzékelhető fényerőt) vagy rétegelt üveg használata tanácsos.

Habár ez utóbbi drága, a rétegelt üveg három ok miatt is jó választás a múzeumok számára:

- amennyiben az ultraibolya-filmszűrőt üveg közé helyezik, kisebb a sérülés esélye;
- a rétegelt üveg erősebb, mint a normálüveg, és hatékonyabban akadályozza meg a tűz terjedését;
- a rétegelt üveg kevesebb zajt enged át, mint a normálüveg, következésképpen sokkal kevesebb külső zaj szűrődik be az épületbe.

Léteznek ultraibolya-szűrésre alkalmas akrillapok is (plexiüveg). Ha fontos szempont, hogy az anyag a vandál pusztításnak ellenálló legyen, akkor polikarbonátlemezt (például „Lexan”) tanácsos használni külső réteggként, például viharablakoknál. Ebben az esetben a Lexan alkalmas az ablaktörés megelőzésére, illetve az ultraibolya sugárzás kiszűrésére.

A titán-dioxid-, cink-oxid- vagy ólom-oxid-tartalmú festékekkel (azaz bármilyen fehér festékekkel) kezelt felületek a tükröződés folytán csökkentik a fényben levő ultraibolya sugárzás szintjét, mivel ezek a festékek magukba szívják az ultraibolya sugarakat.

Fénycsövek

A közvetett neoncsöves, általános teremvilágítás és a közvetlen izzólámpás világítás kombinációja valószínűleg a legideálisabb megoldás a kiállítási termeknél abban az esetben, ha elegendő belmagasság áll rendelkezésre. A neoncsöves és az izzólámpás megvilágítást többnyire kombináltan, „fénycső”-rendszerben alkalmazzák. Ahhoz, hogy a fény szóródása megfelelő legyen, azaz a világítócső fölötti „forró pontok” a lehető legkisebbek legyenek, a világítócsövet a mennyezet alatt körülbelül 1000 mm-rel kell elhelyezni. Emiatt a legtöbb kiállítóhelyen a padló-mennyezet távolságnak körülbelül 4500 mm-nek kell lennie.

Érdeemes megvizsgálni fényerő-szabályozóval ellátott, közvetett, felső neonvilágítás létesítését a kiállítási termekben azért, hogy elkerülhető legyen, hogy a kiállítótermek nyomasztóak és sötétek legyenek. Az ötven lux nagyon jó fényérzetet keltethet, amennyiben a helyiség festése megfelelő, megfelelő világítóberendezéseket választottak, és a mennyezet ahelyett, hogy sötét lenne, elegendő megvilágításban részesül. Az a látogató, aki pozitív benyomással távozik, szívesebben tér vissza.

Szakaszos világítás

Szakaszos megvilágítást gyakran alkalmaznak abból a célból, hogy rugalmas világítási rendszert hozzanak létre a kiállítási terekben. Ez lehetővé teszi, hogy a műtárgyak közvetlen megvilágítást kapjanak, ami egyes dolgokat kiemel, másokat pedig árnyékban hagy. A három áramkörös szakasz használatát azért tanácsos figyelembe venni, mert az megfelelő rugalmasságot biztosít. Magának a kiállításnak és a kiállítási vitrineknek a megvilágítására egy légvezetékes, fényerő-szabályozás nélküli áramkört lehet használni. A másik két áramkörnek fényerő-szabályozósnak kell lennie.

Abban az esetben, ha két egymástól független fényerő-szabályozós áramkör létezik, két megvilágítási szint érhető el mindegyik szakaszhosszban anélkül, hogy meg kellene változtatni valamennyi fényforrást. Minthogy könnyedén létesíthető két megvilágítási szint, és mivel más megvilágítási szintek könnyedén létrehozhatók az alkalmazott fényforrások változtatásával, ez a rendszer alkalmas egy fényerő-szabályozó által ellenőrzött hosszabb szakasz létrehozására, akár az egyetlen áramkörös rendszerben, akár az olyan két áramkörös rendszerben, amelyben csak egyetlen áramkör van ellátva fényerő-szabályozóval. Az egy fényerő-szabályozóra eső szakaszhosszt korlátozza a teljes áramkör fogyasztása, amit a tartozékok száma, az egy tartozékra eső watt-teljesítmény és a tartozékok térbeli távolsága befolyásol.

Néhány esetben a fényerő-szabályozókat a szakaszok szerint lehet elhelyezni egyetlen falra helyezett szabályozószekrény helyett. A szabályozókat nem tanácsos a világítás ki- és bekapcsolására használni, mivel nehéz reprodukálni a megfelelő fényerő-szintet anélkül, hogy ne kelljen minden egyes bekapcsolás alkalmával luxméréssel ellenőrizni azt.

A szakaszos világítóberendezés elrendezését a helyiség méretei, a belmagasság, a szerelési magasság és a kiállítási installáció szabja meg. Minden esetben olyan szakaszt kell kialakítani, amely párhuzamos a kiállítási helyiség falaival, és azoktól meg-

felelő távolságra helyezkedik el. Ezt a távolságot a következő formulával lehet meghatározni:

$$x = m - 1570 \times 0,577,$$

ahol x az a mm-ben mért távolság, amennyire a faltól a szakaszt kell helyezni, m a mennyezetmagasság mm-ben, amelyből az átlagos látogató szemmagasságát (1570 mm) kell kivonni, és azt meg kell szorozni 0,577-tel.

Például 4300 mm-es belmagasság esetén a szakaszt 4300 mm–1570 mm $\times$ 0,577, azaz 1575 mm-re kell elhelyezni a faltól. Valójában a szakaszt 1520–1830 mm-es távolságra lehet a faltól elhelyezni ennél a magasságnál anélkül, hogy probléma adódna.

Alacsonyabb belmagasság esetén nehezebb megtartani a 30 fokot a függőleges világítás szabálya miatt. Az 1520 és 1830 mm-es két szélső érték figyelembevételével választott tényleges távolságot úgy kell meghatározni, hogy standard hosszúságú szakaszegységeket használjunk annak érdekében, hogy minél kevesebb szakaszt kelljen alkalmazni.

Ha a szakasz 1520 mm-re vagy annál nagyobb távolságra van a saroktól, a megvilágítás éppen a sarokban lesz problémás. 4–6 fényforrás összezsúfolása a sarok körül nem szokatlan dolog. A fényforrások tengelyének 90 fokos szöget kell bezárnia a fallal, tekintettel arra, hogy a 90 fokos szög csökkenti a legkisebbre a vakító hatást. Mivel az utolsó függő pozíció tengelyvonala a sarokhoz képest körülbelül 600 mm, minden szakasznak 600 mm-en belül kell lennie a szomszédos faltól. A sarokban levő szakaszcsatlakozó esetében hasznos, ha az egy X csatlakozó az általánosan használt L csatlakozó helyett.

Valószínűleg a legrugalmasabb elrendezés az, amikor a falakkal párhuzamosan elhelyezett világítótestek által körbezárt négyszögön belül két irányban elhelyezett világítótestek is vannak. Sajnálatos módon azonban ez a legdrágább megoldás a szükséges csatlakozók és a világítótestek száma miatt.

Fényforrások

A fényforrások összetett feladatot jelentenek mind kiválasztásuk, mind elhelyezésük szempontjából, különösen olyan esetekben, ahol a hőkibocsátás elsődleges fontosságú. Szakértők kimutatták, hogy a hőkibocsátás nem jelent problémát a műtárgyak számára abban az esetben, ha azok nem zárt vitrinben vannak elhelyezve, és ha a luxérték nem haladja meg a 150-et. Kisebb intézmények számára nem szükséges infravörös-szűrők, alacsony feszültségű szerelvények, dikroikus reflektorok használata, ahogy azt néha szükségesnek tartották a hőhatás megelőzésére.

A világítástervezők számára jelenleg ajánlott fényforrástípus az MR-16. Ez számos figyelemre méltó előnnyel rendelkezik: a fényforrások és a szerelvények kompakt mérete, az elektromos hatékonyság, a „fehér” fény, a fókuszált fénysugár, a sokféle wattérték és a fénysugárszélesség, továbbá a hosszú használat során a fényforrás nem sötétedik be. Sajnos az említett előnyök nem mindegyike használható fel könnyen a legtöbb közintézmény számára két ok miatt:

- jelentős működési költségre van szükség a lámpák cseréje miatt,
- szükség van egy olyan munkatársra, aki teljes mértékben járatos a világítás-technikában.

Az MR-16-os lámpa a diavetítőben használatos izzóhoz hasonlít. Az „MR” jelentése: tükörrel ellátott izzó, míg a 16 a lámpa méretére utal, azaz annak átmérője 50,8 mm (2 inch).

Az MR-16-os lámpák ára magas, rendszerint legalább 5 font [körülbelül 2000 Ft – a szerk.]. Élettartamuk nem hosszabb, mint a legtöbb más izzóé, átlagosan 2000 óra. Az MR-16-os lámpából a következő típusok állnak rendelkezésre: ESX, EXT, EYF, EXZ, BAB, EXN, EYC stb. Csak nagy körültekintés esetén alkalmasak múzeumi használatra a választható wattérték és a fénysugár szélessége miatt. Ebből a lámpatípusból legalább háromféle létezik, melynek fogyasztása 50 watt: az EXT, az EXZ és az EXN 30 fokos célszög esetén, vízszintesen 2,74 m távolságban az EXT típus fényereje körülbelül 785 lux, az EXZ típusé 290 lux, míg az EXN típusé 129 lux. 30 fokos célszögnél, függőlegesen, 1,2 m távolságra az EXT típus fényereje 764 lux, az EXZ típusé 284 lux, EXN típusé 129 lux. Mindezeket figyelembe véve az EXT típus múzeumi célra nem használható, míg az EXZ típus világításra nem érzékeny tárgyak esetében igen. Abban az esetben, ha a kiállításban világításra érzékeny tárgyak is vannak, még az EXN típus is túl sok fényt bocsát ki. Szűk fénysugarú lámpák nagyon ritkán használhatók múzeumban, mivel ezek rendszerint túlságosan erős fényt adnak.

Széles körben elterjedt az a vélekedés, hogy a múzeumi világításhoz izzólámpákat kell használni, mivel azok elhanyagolható mértékű ultraibolya sugárzást bocsátanak ki. Ez nem teljes mértékben fogadható el, mivel a wolfram halogénlámpák előtt, mint például az MR-16-os, egy üvegpajzsra van szükség, mert a wolfram halogénlámpákhoz használt kvarcüvegen áthatolnak a nagyon rövid hullámhosszú, nagy energiájú ultraibolya sugarak, amelyeket a normálüveg is kiszűr. Valójában nem lehetséges demonstrálni ezt a problémát a Crawford 760 ultraibolyasugárzás-mérő használatával, mivel ez a berendezés kiszűri ezt a rövid hullámhosszúságú ultraibolya sugárzást amiatt, hogy az érzékelőt üveg mögé építették.

Azért is tanácsos üvegszűrőt használni, hogy valamifajta védelmet biztosítsunk arra az esetre, ha az izzó felrobban. A wolfram halogénlámpák használatánál gondosan kell eljárni, a lámpa kvarcüvegét pusztá kézzel nem szabad megérinteni, ugyanis a kézen található zsír a lámpa idő előtti kiegészét okozhatja.

Gyakran úgy vélik, hogy az alacsony feszültségű lámpák jelentik a megoldást a hőkibocsátás problémájára, de az alacsony feszültségű rendszereknek számos hátránya van. Miközben az igaz, hogy a legtöbb alacsony feszültségű fényforrás jó színvisszaadású, azok e tekintetben nem jobbak, mint bármelyik másik izzó típusú fényforrás mindaddig, amíg az égő nem színezett valamilyen speciális hatás elérése érdekében. Pusztán az a tény, hogy a wolfram halogén fényforrás üzemi hőmérséklete magasabb, mint a hagyományos izzólámpáé, és a fénye fehérebb, nem jelenti azt, hogy a színvisszaadási mutatója magasabb. Valamennyi izzólámpa színvisszaadási mutatója 99 és 100 között mozog, mivel a szem és az agy képes alkalmazkodni a

változó színhőmérsékletekhez, és a fényforrást mindaddig fehérnek látja, amíg az a fény teljes látható spektrumát magában foglalja. Minthogy ezek a fényforrások magasabb színhőmérséklettel rendelkeznek, egyazon térben valamennyi fényforrásnak ilyen típusúnak kell lennie, hogy a szem egy színhőmérsékletre alkalmazkodjon.

Az alacsony feszültségű rendszerek másik hátránya a tartozékok magas ára. Mivel vagy egy szakaszt kell egy transzformátorra kötni, vagy minden egyes izzó tartalmaz egy transzformátort, ezért mind a rendszer, mind tartozékai igen költségesek. Kétféle transzformátor létezik, az elektronikus és az elektromos. Általában az elektronikusat részesítik előnyben alacsony súlya miatt, szemben az elektromossal, ami nehéz, és további terhelést jelent a szakaszra és a szakaszt kapcsoló berendezésre, ami a szakasz és a tartozékok korai meghibásodásához vezet. Amennyiben ezekbe a rendszerekbe transzformátorokat építenek, speciális fényerő-szabályozókra van szükség. Fényerő-szabályozós halogén fényforrások alkalmazásánál óvatosságnak kell lennünk, mivel ennek a fényforrásnak elég magas hőmérsékleten kell üzemelnie ahhoz, hogy regenerációs ciklusa fenntartható legyen. Ha a hőmérséklet a wolfram halogén ciklus regenerációs hőmérséklete alá esik, az a lámpaburkolat elfeketedéséhez és a lámpa élettartamának csökkenéséhez vezet.

A fentiekben jelzett hátrány miatt a múzeumoknak gondosan mérlegelniük kell azokat az esetleges problémákat, amelyek az ilyen típusú lámpák használatával együtt járhatnak. Egy kanadai intézmény megtalálta a megoldást, és legalább öt másik kanadai intézet követi ugyanezt az utat, ami a „háztartási típusú” lámpák használatát jelenti.

Vannak másfajta általánosan használt lámpafajták: R (reflektor) és a PAR (parabolikus alumíniumfelületű reflektor) típusok. Az R lámpa használata egészen jó lehetőség, habár a spotlámpa általában túl sok fényt bocsát ki a biztonságos múzeumi használatához.

Az R lámpa előnyei:

- egyenletes fény forró pontok nélkül,
- egyenletes, oldalra nem szóródó fénysugár,
- finomüveg szerkezet,
- különböző teljesítményű lámpák,
- közepes árfekvés.

A PAR lámpa általában nem jó választás múzeumi használatra. E lámpatípus néhány hátránya:

- némelyik fényforrás domború üvegfelületén forró pontok és szikrák keletkezhetnek;
- az éles sugárnyaláb a falakon csipkézett formában jelenik meg, és a fény néha a sugárnyaláb szélén koncentrálódik;
- az ilyen típusú lámpát keményüvegből készítik, ezért nagy a súlya. Ha leesik, a műtárgyak és/vagy a vitrinek sérülést szenvednek;
- némelyik feszültségtartományban az elektromos vezetékeket csavarokkal kell rögzíteni, ami azt jelenti, hogy izzó cseréléshez a szerelvényeket le kell szerelni;

- abban az esetben, ha egy transzformátort egybeépítenek egy alacsonyfeszültségű szerelvényvel, a fényforrás nagy súlya erősebb igénybevételt és nagyobb kopást jelent a sínrögzítő szerkezet számára, mint egy könnyebb fényforrás-kombináció esetében.

Amennyiben a fényforrások a mennyezeten helyezkednek el, üvegtetejű vitrineket kell alkalmazni, és azokat közvetlenül felülről, a vitrin elülső része felől megvilágítani, nem pedig 30 fokos szögben, mivel az tükröződést okoz. A vitrineket külön világítódobozban elhelyezett neoncsövel is megvilágíthatjuk. Külön-külön kapcsolható kis neoncsövekkel a világítást jól eloszthatjuk, és könnyedén változtatható a világítás erőssége. A mind a négy oldalán üveges, körbejárható vitrinek esetében mindig probléma, hogy lehetetlen elkerülni a belső és külső tükröződést. A tükröződés rontja a kiállítás élvezhetőségét, és zavarja azokat a látogatókat, akik a kiállított műtárgyakat tanulmányozni szeretnék.

Az általánosan elterjedt hiedelemmel szemben nem szükséges minden neoncső esetében ultraibolya-szűrést alkalmazni, mivel némely neoncsövek ultraibolya-kibocsátása a gyártásuk során használt foszfor miatt alacsony.

Ezek a neoncsövek pusztán fényforrásként használhatók ipari típusú világítótestekben anélkül, hogy további ultraibolya-szűrésre lenne szükség, tekintettel arra, hogy ultraibolya-lumenenként kevesebb mint $75 \mu\text{W}$ -ot bocsátanak ki. Abból a feltevésből kell kiindulni, hogy a megvilágítandó tárgyra irányuló látható fény mértéke az elfogadott szinten van, mivel az ultraibolya sugárzás arányos a látható fény ultraibolya-tartalmával. Emiatt ha a látható fény szintje túlságosan magas, akkor az ultraibolya sugárzás mértéke is – aminek a műtárgyak ki vannak téve – túlságosan magas, még akkor is, ha az ultraibolya sugárzás aránya a látható fényhez képest elfogadható.

Nem szükséges feltétlenül ultraibolya-szűrők használata, ha ultraibolya-lumenenként nagyobb mint $75 \mu\text{W}$ -ot kibocsátó ipari típusú neonvilágítást alkalmazunk, s azokat a mennyezetre irányítjuk, hogy a fény onnan verődjön vissza.

A fém és kemény műanyag fényvisszaverő panelekbe ágyazott neonlámpák esetében nem kell tartani az ultraibolya sugárzás szintjétől, ugyanis a Crawford 760 ultraibolya-mérővel megmért valamennyi ilyen típusú világítóberendezés $75 \mu\text{W}$ /lumen alatti értéket mutatott.

Nem szükséges speciális, drága, az ultraibolya sugárzást csökkentőként hirdetett kemény műanyag fényvisszaverő paneleket vásárolni, tekintettel arra, hogy minden fényvisszaverő panelt ultraibolya sugárzást magába szívó réteggel látunk el, hogy megakadályozzák annak elsárgulását és fényvisszaverő képességének elvesztését. A parabolazsaluknak jó a fényszabályozó képességük, és felületük kevéssé csillog, de mivel ezek nyitott rendszerűek, ellentétben a tömör „zárt” rendszerűekkel, túl sok ultraibolya sugarat engednek át, ha a fényforrás ultraibolya tényezője magas. A műanyag parabolazsaluk alacsonyabban tartják az ultraibolya sugárzás szintjét, de ez nem mindig elégséges, ezért kiegészítő ultraibolya szűrőkre lehet szükség abban az esetben, ha nem alacsony ultraibolya sugárzású fényforrást használunk.

Neonlámpák kiválasztása műtárgyakat tartalmazó terekben történő használat céljából összetett probléma, mivel nem csupán az ultraibolya sugárzás kibocsátását kell

figyelembe venni, hanem a színhőmérsékletet, a lumenkibocsátást és a fényvisszaadási mutatót is.

Például a normális hideg fehér (HF) fényű lámpák fényvisszaadási mutatója mindössze körülbelül 60–70. Más szavakkal, minden torzulást összeadva, az összes látható szín csaknem egyharmada torzul ennél a lámpatípusnál. Ez ugyan magas lumenkibocsátással rendelkező, hatékony fényforrás az elfogyasztott elektromos áram mennyiségéhez viszonyítva, ugyanakkor az ultraibolya sugárzása magasabb a múzeumi használat esetén ajánlottnál.

Kétszeres áron beszerezhető hideg, fehér delux (HFX) lámpa is. A fényvisszaadási mutató ebben az esetben 90 közelébe emelkedik. A műtárgyakat tartalmazó terekben használatos lámpák esetében ajánlott fényvisszaadási mutató 85. Ez a lámpatípus nem olyan hatékony, mint a standard HF típus, emiatt az elérhető fény mennyiség csökken. Múzeumi környezetben ez rendszerint előny, mivel a legtöbb neonrendszer úgy tervezték, hogy sokkal magasabb fény szintet produkáljanak annál, amit a múzeum igényel. A HFX lámpák alkalmazásának hátulütője az, hogy az ultraibolya sugárzás kibocsátása sokkal magasabb, ezért vagy kereskedelmi típusú tartozékokat kell használni, vagy el kell látni azokat az ultraibolya sugárzást megsűrő berendezéssel (ha ipari típusú tartozékokat alkalmaznak). A költségek újabb megduplázásával hideg, fehér fényű speciális delux típusú lámpák szerezhetőek be. Ezek fényvisszaadási mutatója jobb, mint a HFX lámpáké. A lumenkibocsátás kisebb, és az ultraibolya kibocsátás is elfogadható mértékű ultraibolya-szűrők használata nélkül is.

A múzeum egyetlen területe, ahol műtárgyak jelen vannak, és ahol az ajánlott minimális 85-ös fényvisszaadási mutató nem érvényes, az a restaurátorműhely, mivel ott nagyon pontos színhelyességre van szükség, ami minimálisan 95-ös fényvisszaadási mutatót jelent.

A lámpák színhőmérsékletének kiválasztása gyakran személyes preferencián múlik. Egyesek úgy tartják, hogy a meleg, fehér fényű (MF) lámpák a leginkább alkalmasak alacsony világítási követelmények esetén, vagy amikor izzólámpát és neonvilágítást használnak ugyanabban a térben. Mások úgy találják, hogy az MF lámpák mindig homályosnak tűnnek alacsony színhőmérsékletük miatt, még akkor is, ha a kibocsátott fény mennyisége azonos egy magasabb színhőmérsékletű lámpáéval. Ha természetes fény van jelen a térben, akkor a magas színhőmérsékletű lámpák használatát részesítik előnyben. Restaurátorműhelyekben gyakran használnak magas színhőmérsékletű lámpákat.

A korábbiaknál jelenleg csekélyebb a transzformátorok hatása, a zaj és a tűzveszély. Érdemesebb nagyfrekvenciájú (20 000 hertznel magasabb) elektronikus trafókat használni az alig érzékelhető vibrálás, a magasabb hatékonyság (kisebb áramfelhasználás) és a csendes működési jellemzők miatt.

Néha azt javasolják, hogy a trafókat eldugott helyen kell felszerelni, amikor a kiállítási vitrineken belül neonvilágítást alkalmazunk. Ez azonban ellentmondhat az elektromos és tűzbiztonsági szabályoknak, mivel a trafókat acélból készült szerelvénydobozban szokták elhelyezni.

Az egyik ok, amiért a transzformátorokat eldugott helyen szokták elhelyezni, az az általuk termelt hő. Egy 40 wattos, 1,2 méter hosszú neonlámpánál alkalmazott

kiegyenlítő trafó általában 7–15 watt elektromos áramot fogyaszt. Az általa termelt hő mennyisége egészen csekély a lámpa által termelt 40 watt hőhöz viszonyítva. Egy helyesen megtervezett, szellőzéssel ellátott világítódoboz, amit elszigeteltek a kiállítási vitrintől, nagyon kevés hőt bocsát a kiállítási vitrinbe. Hány izzólámpára van szükség ugyanazon lefedettség és fény mennyiség biztosítására a vitrinen belül? Ez egészen biztosan meg fogja haladni az 55 wattot.

A trafók egy másik problémája lehet a hűtőanyag elszivárgása. Ez ma egy kisebb jelentőségű probléma, mint korábban, modern kiegyenlítő trafók esetén sokkal kevésbé valószínű, hogy szennyezett anyagok csöpögjenek a műtárgyakra, mint a 30 évvel ezelőttiek esetében.

Fényerő-szabályozók neonlámpákhoz

A neonlámpák fényereje szabályozható. Ez nem olyan könnyű, mint az izzólámpák esetében, de lehetséges és nagyon hatékony. A neonlámpák speciális fényerő-szabályozókat és -kiegyenlítőket igényelnek, és létezik egy minimális, illetve maximális tartozékszám, amit egy-egy fényerő-szabályozóhoz kapcsolhatunk. Ez rendszerint 1 és 10 között ingadozik, és arányos az elérhető fény mennyiséggel.

A neonos és az izzólámpás világítás fényerejének szabályozása közötti lényeges különbség a színhőmérséklet váltakozása. Amikor neonlámpát látnak el fényerő-szabályozóval, csak a termelt fény mennyisége változik, míg a színhőmérséklet állandó. Ezzel ellentétben, amikor izzólámpához csatlakoztatnak fényerő-szabályozót, a fény színhőmérséklete csökken, azaz a fény sárgábbá/vörösebbé változik. Az ok, amiért a neonlámpák színhőmérséklete nem változik, az az, hogy a foszforkombináció felelős a színhőmérsékletért, nem pedig az elfogyasztott elektromos áram mennyisége.

A legutóbbi időben az európai piacon új, javított színvisszaadási lámpák jelentek meg: fémhalogén- (FH) és a magas nyomású nátriumlámpák (MNN). KEMENADE és BURGT (1988) összehasonlította a neoncsövek és a két újfajta lámpa színvisszaadási képességét. A 2500 K színhőmérsékletű MNN lámpa (SDW-T 50W) és a 3000 K színhőmérsékletű FH lámpa (MHW-TD 70W) színvisszaadási mutatója egyaránt 80. Ezek a lámpák hasonlóak a kék, zöld és sárga színárnyalatban, de nagyon különbözőek a vörösben, úgyhogy az SDW-T típusú lámpa színvisszaadása a vörös felé tolódik el, míg a MHW-TD-é az ellenkező irányba. Ráadásul az SDW-T típusú lámpa színhatása a telített vörös felé hajlik. Ugyancsak KEMENADE és BURGT (1988) mutatta ki, hogy a látogatók a telített vörös színeket kedvelik, ezért a „fehér” MNN lámpák használatát érdemes megfontolni az FH lámpák helyett, annak fényvisszaadási mutatója azonban el kell hogy érje a 80-as értéket.

Az alacsony fogyasztású fémhalogén lámpák fejlesztésében mutatkozó legújabb trendekről HALL, HICKS, HOLLIS és PRESTON írt (1988). THORN olyan 70–150 W fogyasztású fémhalogén lámpát fejlesztett ki, melynek színvisszaadási mutatója 3000 K színhőmérséklet esetén 80, míg 4000 K esetén 85. Ezek az értékek lényegesen jobbak, mint a standard észak-amerikai 70 színvisszaadási mutatószintje. Azonban az fontosabb lehet, hogy inkább „fehér”, FH típusú lámpákat használjunk, mintsem bármilyen típusú MNN lámpát.

Falburkolatok a kiállításban

A kiállítóhelyek falai a művészeti múzeumok esetében a legfontosabbak, de megfelelőnek kell lenniük más típusú múzeumokban is. A falakat rendszerint valamifajta szövettel vagy festékekkel borítják.

Dekorvászon

Dekorvásznat sok intézményben nem szívesen használnak. Ennek egyik oka, hogy nagyon savas, ami miatt törékenyé válik, továbbá a fény károsítja, és idővel elporlad. Ennek az anyagnak a savtartalma átkerülhet a műtárgyakra is. Ugyanakkor előnye, hogy kiegyenlítő hatást gyakorolhat a relatív páratartalom mértékére. Ez azonban nagy tér esetében nem jelentős. Ha festett dekorvásznat használunk, az rendszerint gyorsan és egyenlőtlenül kifakul, és ha nedvességet kap, elveszti a színét.

A dekorvásznat és az alatta elhelyezett furnért tanácsos lángmentesítő anyaggal kezelni. A lángmentesítő vegyi anyagok hatékonysága az idő haladtával, úgy tűnik, csökken. A dekorvásznat rendszerint nem festik, amikor az először a falra kerül, csak akkor, amikor az már kifakult vagy bepiszkolódott. Festés után a szögek lyukai sokkal láthatóbbá válnak, mivel az anyag már nem takarja el azokat. A dekorvászon csak nagyon kevés alkalommal festhető újra. A dekorvászonnal fedett panelek szerelése azért nehéz, mert minden illesztés látható. Ebből az anyagból nehéz olyan kiállítóteret létrehozni, amit a látogató nem érez időleges hatásúnak.

Vinilszövet

Egy lehetséges alternatíva az erősen dombornyomásos vinil falszövet. A szögek által hátrahagyott lyukakat a dombornyomás alján nehéz észrevenni, különösen azért, mert a vinil összehúzódik a lyuk fölött, amikor a szöveget eltávolították. Olyan egyéb falburkoló szövetek is léteznek, amelyek esetében nem lépnek fel a dekorvászon kapcsán említett problémák, ugyanakkor nem alkalmasak a szögek helyének elrejtésére, és drágák.

Gipszkarton

Sok intézmény számára jelent megoldást a tűzálló gipszkarton alkalmazása. Ebben az esetben az illesztés nem jelent problémát, és a szögek helyét könnyen és gyorsan be lehet tölteni és el lehet fedni. A kiállítások számától, a rendezés gondosságától és a mozgatástól függően a kiállítótermet leggyakrabban évente újra kell festeni, ezért fontos szempont, hogy a gipszkarton és a festék ára viszonylag alacsony.

Környezeti ellenőrzés

A környezeti ellenőrzés két szintje a múzeum épületén belül általánosnak tekinthető: az általános környezet ellenőrzése és a műtárgyakkal kapcsolatos környezet ellenőrzése.

Mindkét rendszernek a levegő mozgásán kell alapulnia, csak központosított levegőmozgató berendezés képes biztosítani a hűtés-fűtés, a párasítás, a nedvesítés és a légszűrés szükséges kontrollját.

A környezeti ellenőrzés alapelvei

Ez az alfejezet az irodák számára szükséges fűtő-, szellőztető- és légkondicionáló berendezés (FSZL) működésének normális szintjével foglalkozik. A hőmérsékletnek télen hozzávetőlegesen 22°C -nak kell lennie, míg nyáron 24°C -nak. Az ingadozás plusz-mínusz egy fok lehet.

A relatív páratartalom szintjének ellenőrzési igénye minimális. A szárítást nem szükséges ellenőrizni, ezt egyszerűen a légkondicionáló rendszerre lehet hagyni, amikor az hűtőmódban üzemel. A nedvesítési képességet 25–35 százalékos relatív páratartalom szintjén kell tartani a téli időszakban. A múzeum műtárgyakat nem tartalmazó épületrészében a relatív páratartalom ezen szinten történő szabályozása csökkenteni fogja a párasítókra jutó terhelést a műtárgyakat tartalmazó területeken. Ugyanazt a levegőszűrési standardot (90–95 százalékos hatékonyság) kell alkalmazni minden berendezés esetében, mivel a por az épület minden pontján problémát okoz. Gázos szűrők használata lenne ideális az FSZL berendezések esetében a műtárgyakat nem tartalmazó épületrészek esetében.

A külső légszabályozóknak olyanoknak kell lenniük, amelyek képesek megmérni és összehasonlítani a külső és belső levegőben jelen levő latens hőt. Amelyik közelebb van az épületen belül kívánatoshoz, azt nagyobb arányban vezetik át az FSZL berendezésen. Munkaidőben a minimális frisslevegő-ellátásnak 10 százaléknak kell lennie, míg azon kívül 0 százaléknak. A maximális frisslevegő-ellátás mindkét periódusban 100 százalék lehet. Kisebb intézményekben vagy ahol csak kis FSZL berendezésre van szükség, a külső légszabályozókat időszabályozóval kell ellenőrizni. Munkaidőben a szabályozóknak teljesen nyitva kell lenniük, hogy beengedjék a minimálisan elegendő frisslevegő mennyiséget (kötött térfogat). Amikor az épület néptelen, a külső légszabályozóknak zárva kell lenniük azért, hogy az FSZL berendezés tudja forgatni a belső levegőt.

Műtárgyak minőségével kapcsolatos környezeti ellenőrzés

Ez a kifejezés a múzeumi műtárgyakra ajánlott ellenőrző környezeti viszonyokra vonatkozik. A kiállítótermekben a téli hőmérséklet $21^{\circ}\text{C} \pm 0,5^{\circ}\text{C}$, míg a nyári hőmérséklet $24^{\circ}\text{C} \pm 0,5^{\circ}\text{C}$ legyen. A raktárakban a téli hőmérséklet alacsonyabb lehet, míg a nyári hőmérséklet ugyanolyan legyen, mint a kiállítótermekben. Egyes intézményekben ugyanazt a hőmérsékletet tartják egész évben.

A relatív páratartalom szintjét mindig ellenőrizni kell, és ha lehetséges, azonos szinten kell tartani egész évben. Ha ez nem lehetséges, akkor egy ellenőrzött, éves szinten működő időrendet kell létrehozni és követni. Az ideális az 50 ± 3 százalékos relatív páratartalom fenntartása lenne egész évben. Ha egy kevésbé ideális éves relatív páratartalom értéket kell elfogadni, akkor a relatív páratartalom télen 40 ± 3 százalékos

és 45 ± 3 százalék között, nyáron pedig 50 ± 3 százalék és 55 ± 3 százalék között lehet. Az éves ingadozást 10 százalékra kell korlátozni. Ezért az alsó éves értéknek 37 és 53 százalék között kell lennie, a felső éves értéknek pedig 42 és 58 százalék között. A változásnak úgy kell alakulnia, hogy háromhavonta megközelítőleg három százalék legyen, azaz szeptemberben, októberben és novemberben 55-ről 45 százalékra vagy 50-ről 40 százalékra csökkenhet, míg márciusban, áprilisban és májusban 45-ről 55 százalékra vagy 40-ről 50 százalékra emelkedhet.

A légszűrés szükséges hatékonysága 90–95 százalék. Gázos szűrő használata lenne ideális az FSZL berendezések esetében a műtárgyakat tartalmazó épületrészekben. A legtöbb külső légszabályozónak rögzített térfogatúnak és időszabályozóval ellátottnak kell lennie. Munkaidőben a légszabályozóknak teljesen nyitva kell lenniük, hogy beengedjék a minimálisan elegendő mennyiségű friss levegőt (kötött térfogat). Azokban az órákban, amikor az épület nem üzemel, a külső légszabályozók legyenek zárva, és az FSZL berendezés forgassa a belső levegőt. Legyen néhány változtatható térfogatú külső légszabályozó, ami rendelkezik egy statikus nyomásérzékelővel, és fel van szerelve időszabályozóval. A statikus nyomásérzékelő feladata, hogy fenntartson egy enyhe pozitív légnyomást az épületben, és ezzel megakadályozza az ellenőrizetlen levegőbeszivárgást akkor, amikor a restaurátorműhelyekben a füstelszívó ventilátor időszakosan működésben van. Amikor munkaidőben az időszabályozó ellenőrzi ezeket a változtatható térfogatú légszabályozókat, a légszabályozók egy előzetesen kiválasztott állásra nyílnak, hogy beengedjék a minimálisan elegendő mennyiségű friss levegőt. Azokban az órákban, amikor az épület néptelen, a külső légszabályozók bezáródnak, és az FSZL berendezés forgatja meg a belső levegőt, hacsak az álló nyomásérzékelő nem hatálytalanítja az időszabályozót.

A nagy pontosságú hő- és nedvességszabályozókat össze kell kötni egy számítógép-vezérlésű elektronikus ellenőrző rendszerrel (Direct Digital Control, DDC). Alacsony feszültséggel és rövid működési távval rendelkező elektronikus nedvességszabályozókat kell használni. Az ellenőrző rendszer minősége lesz a meghatározó, függetlenül attól, hogy a múzeum bármelyik létesítményében megvannak-e a műtárgytároláshoz szükséges környezeti viszonyok.

A relatív páratartalom ellenőrzésének és az ehhez szükséges berendezésnek a költsége nem függ a fenntartani kívánt relatív páratartalom szintjétől. A rendszer ugyanannyiba fog kerülni akkor is, ha 50 százalékos relatív páratartalmat, és akkor is, ha 25 százalékosat akarunk fenntartani a téli időszakban. A készülék üzemeltetési költsége ± 3 százalékos relatív páratartalom érték fenntartása esetén mindenképpen ugyanakkora, akármilyen állásba helyezük is a kapcsolót. Mennyi az ésszerű befektetés, és mekkorák az ésszerű működési költségek? Akkorák, amik összemérhetők más múzeumokkal és kiállítóhelyekkel. Ezeket nem más épülettípusok költségeivel kell összehasonlítani.

Párásítóberendezés

A múzeumokban általánosan használt párásítók és szárítók következő korlátjait kell kiemelni:

- párologtatópárnák vagy párásítótalak nem megfelelőek a múzeumok számára a fenntartási problémák, a lassú reagálás, a porfelszívás lehetősége, a biológiai fertőzés megjelenése és az ellenőrzési problémák miatt;
- az ultrasonikus párásítók problémája a porosodás és a biológiai fertőzés;
- hordozható párásítók használata nem javasolt a múzeumokban a vízvezetési gondok miatt, emellett ugyanazokkal a problémák jelentkezhetnek, mint a párologtatópárnák esetében;
- a hordozható szárítók problémái hasonlóak a hordozható párologtatókéhoz, további problémát jelent még a zaj is;
- a porlasztó párologtatók problémája a porosodás;
- a permetező párologtatók esetében problémát jelenthetnek a kémiai átvivők, a porosodás és a biológiai fertőzés;
- a központi gőzpárologtatók esetében a gőzhöz kapcsolódó kémiai átvivők okozhatnak problémát.

A legtöbb kis- és közepes méretű múzeumban a párásítókészülék kedvelt típusa a csövezett, elektronikus elektródával ellátott, cserélhető hengerű készülék. A nagy intézményekben általában központi gőzpárásítót alkalmaznak. Abban az esetben, ha a központi gőzpárásító berendezés esetleges kémiai anyag-átvitele már a tervezés szakaszában ismert, és a működés során ellenőrzés alatt tartható, akkor az ilyen berendezés biztonságosan működtethető. A probléma abból adódik, hogy a víz kezeléséhez a vízmelegítőben használt vegyi anyagok egészségügyi kockázatot jelentenek a munkatársak számára, és károsíthatják a műtárgyakat. Kémiai anyagok bevitele gőztől gőzig hőcserélő alkalmazásával és az ásványi anyagoktól megtisztított víz használatával megakadályozható. Azonban a hőcserélő élettartama korlátozott, amennyiben a vizet kémiailag nem kezelik.

Az elektronikus elektródás, cserélhető hengerű gőzfejlesztőhöz két lehetőség ajánlott:

- csöves, nyomásos, levegőbiztosítóval ellátott kapcsoló;
- csöves, ki- és bekapcsolóval ellátott páraszintmérő 15–90 százalékos mérési tartománnyal, ami kiküszöböli a lecsapódást a vezetékekben.

A páraszabályozót falon kell elhelyezni a legjobb szigetelt helyiségben. Ki kell kérni a gyártó véleményét a megfelelő berendezés kiválasztásához, ami rendelkezik folyamatosan szabályozott ellenőrző módszerrel. Ez szükséges a relatív páratartalom szigorú ellenőrzéséhez.

Megfigyelés

Hordozható pára- és hőmérsékletmérővel kell ellátni minden műtárgytárolóhoz kapcsolódó FSZL-egységet. Ha ugyanaz az egység szolgál ki sok területet, több

pára- és hőmérsékletmérőre van szükség. Ne működtessünk ilyen egységeket pára- és hőmérsékletmérő nélkül, mivel ezek hiányában nem biztosítható a környezeti stabilitás.

Csak folyamatos leolvasás teszi lehetővé az FSZL rendszer működésének pontos meghatározását. Ha az ellenőrzés nem folyamatos, nem leszünk képesek megállapítani a relatív páratartalom napi szélső értékeit és nem fogjuk tudni, hogy a rendszer valóban betartja-e a relatív páratartalom 3 százalékos maximális ingadozását. Azt sem tudjuk majd megállapítani, hogy a relatív páratartalom ingadozása mennyire gyorsan következik be, mint ahogy azt sem, hogyha a relatív páratartalom lassan változik. A pára- és hőmérsékletmérő leolvasásához leginkább a 31 napos szalagdiagramok alkalmasak, mivel az összetömörített időskála hajlamos arra, hogy a relatív páratartalom ingadozásait drámaian ábrázolja, és az idő szempontjából hatékonyabb nyomon követni a változást havonta mindössze egyszer, ahelyett hogy azt minden héten megtennénk.

A DDC ellenőrző rendszer használható abból a célból, hogy rendelkezünk folyamatos elektronikus megfigyelőrendszerrel, de a hőmérsékletet és a páratartalmat megfigyelés alatt kell tartani hőmérséklet- és páratartalom-mérővel is, hogy független adatok is rendelkezésünkre álljanak. A DDC rendszernél ugyanazokat a detektorokat használják az FSZL rendszer megfigyelésére és ellenőrzésére, ezért ha a detektorok meghibásodnak, a probléma szükségszerűen bekövetkezik. Ez az, amiért fontos, hogy független adatokkal rendelkezünk.

Épületszerkezet

Ajánlatos magas szigetelési értékek alkalmazása, még akkor is, ha az nem költséghatékony a standard értékelési kritériumok szerint, mivel könnyebb fenntartani jó környezeti viszonyokat, amikor a külső környezet csekély hatást gyakorol a belső környezetre. Egy jól szigetelt épület egyúttal bizonyos védelmet nyújt a környezeti ellenőrző rendszerek mechanikai meghibásodásának hatásai ellen is. Mindaddig, amíg a külső légszabályozók zártak, és a szellőzést biztosító ventilátorok kikapcsolt állapotban vannak, az épület környezeti viszonyai stabilak maradnak, amíg a berendezést megjavítják.

Szigetelés

Szivárgásmentes légszabályozókkal rendelkező légmentes épületet kell létrehozni. A szigetelést az épület külső burkolatának közelében kell kialakítani úgy, hogy a fal- és tetőszerkezeteket melegen tartsuk, és hőhidak ne lépjenek fel.

Páravisszatartók

A páravisszatartónak 0,08 vagy alacsonyabb állandósági tényezővel kell rendelkeznie ($15 \text{ ng/s/m}^2 \text{ Pa}$). Minden ablaknál kettős üveget kell alkalmazni, közöttük legalább 13 mm-es légréteggel. Ennél még előnyösebb a háromrétegű üveg. A dupla üveget el kell látni egy alacsony kibocsátási értékkel (E) rendelkező bevonattal azért,

hogy olyan áteresztőértékkel rendelkezzen, ami elég alacsony a kicsapódás megakadályozásához.

Megfontolandó a levegőáramlást akadályozó üvegre vitt hártás vagy ráforrasztott bevonat alkalmazása. A polietilén páravisszatartókra lásd Research Council of Canada's Building Research Note No 225 (SHAW 1985). Emellett az is fontos, hogy a 0,1 mm vastag polietilénlemezek kevesebb levegőt engednek át, mint akár a 0,05 mm-es vagy akár a 0,15 mm-es polietilénlapok, ha azokat úgy szerelik, hogy a szomszédos lapok csatlakozásai fedjék egymást. A két lap egymáshoz történő szegecselése a legjobb, jobb, mint ha az összeillesztés tömítőanyaggal vagy szigetelőszalaggal történne. A múzeumokban alkalmazott páravisszatartó anyagok elfogadható állandósági értéke 0,04–0,08.

Transzformátorterem

Mindig előfordulhat, hogy egy elektromos transzformátor felrobban. Az elektromos transzformátorteremnek az épülethez közelinek kell lennie, de azon kívül kell elhelyezni.

Átrakóhelyiség

Az átrakóhelyiség megtervezése fontos dolog, mivel az hatással van a műtárgyak mozgatásának hatékonyságára és biztonságára. A számos lehetőség közül választott forma az adott múzeum igényeitől függ. Az átrakóhelyiség magában foglalhat egy teherautók számára létesített rakodóhelyet is.

Ha egy külső átrakóhelyiséget építettek, azaz a járművek nem hajtanak be az épületbe, akkor a tetőt és a falakat úgy kell megtervezni, hogy az legalább 2000 mm-t védjen a járműből, és alkalmas legyen egy 1200×2400 mm nagyságú tároló befogadására. Amennyiben a mozgatható emelő az épületen belül van, akkor az átrakóhelyiség tetejének hozzávetőlegesen 12 m²-t kell befednie, míg ha az emelő az átrakóhelyiség teteje alatt van, akkor a tető méretének 24 m²-nek kell lennie. A tetőt legalább 4420 mm magasan kell elhelyezni.

A legtöbb utazó kiállítás számára a lerakódás mindössze néhány órát jelent, emiatt a jármű teljes körülzárása nem szükséges, tekintettel arra, hogy a jármű soha nem marad felügyelet nélkül.

Rakodóberendezés

Az épület szintbeli elhelyezésétől függően szükséges lehet rakodórámpa építése. Rámpára azért van szükség, hogy áthidalják a teherautó platója és az épület padlószintje közötti különbséget. Ez egy kedvelt megoldás, mivel a padlók magassága a teherautókban ma már változatosabb a légfelfüggesztéses és kisebb kerékátmérőjű pótkocsik használata miatt. A rámpaszint kiegyenlítőplatója által alkotott szög a teherautó és az épület között egészen meredek lehet. Ez a be- és kirakodást veszélyessé teheti. Villásemelő megléte esetén bármilyen magasságú teherautó fogadása lehetséges. Ebben az esetben a műtárgyakat tartalmazó ládákat minden esetben vízszintesen lehet kiemelni a járműből, a lejtős mozgató helyett.

Megfelelő szintű külső területeket ki lehet alakítani a kirakodó teherautók számára, de a biztonság nem olyan jó, mint a belső rakodó alkalmazása esetén, mivel a lerakodás nem zárt térben történik. A szállító jármű hátsó része a rakodás közben nyitva van, és a ládákat egy olyan területen kell átvinni, ami az arra járó emberek számára belátható. Mivel mind a teherautó, mind pedig a rakodóterület ajtajai szélesre tártak, nagyobb levegőcsere történik. Az emelt rámpa körülbelül 2,4 méter széles és legalább 3 méter hosszú legyen.

Tervezési sajátosságok

Milyen tervezési sajátosságokat kell figyelembe venni a rakodóhelyiségek esetében? Az egyik sajátosság, amit mindenfajta rakodóterület esetében meg kell valósítani, a személybejárat a rakodótér bejáratának közvetlen közelében. A személybejárat lehetővé teszi a szállítószemélyzet mozgását, amikor egy teherautó tartózkodik ott, valamint kisebb csomagok szállítását a főbejárat kinyitása nélkül. Ugyancsak ennek révén válik lehetővé a személyzet ellenőrzése, és szállítás a főbejárat kinyitása előtt, továbbá azon keresztül lehet kiszállítani a szemetet az épületből. A személybejáratot biztonsági célból el kell látni megfelelő zárral, biztonsági világítással, riasztóval és/vagy egy kukucskalólyukkal, vagy pedig egy duplaüvegű kisablakkal, esetleg egy zárt láncú televíziós kamerával. Minthogy az nagyon valószínű, hogy a személybejárat kifelé nyílik, ezért az ajtó forgópántjainak olyannak kell lenniük, ami megakadályozza az ajtó leemelését. Ez a fémborítású ajtó „hőelválasztó” (ez a kifejezés azt jelenti, hogy az ajtó külső fémrészét egy műanyag réteg és szigetelőanyag közbeiktatásával elválasztották a belső fémrésztől), szigetelt és tömítéssel ellátott legyen. Ugyanilyen rendszerűnek kell lennie a fém ajtókeretnek és az ugyancsak fémből készült küszöbnek is.

A legtöbb rakodótér tervezésénél ajánlatosak a felfelé nyíló ajtók a kifelé nyíló lengőajtók helyett, a lengőajtók alkalmazásánál esetleg előforduló működési problémák miatt. A felnyíló ajtó mindkét oldalát tolozárral biztosítsák. A belső és külső fémfelület közé helyezett hőszigeteléssel ellátott ajtót kell használni. Légtömítéssel kell csökkenteni a levegő be- és kiszivárgását, és ezzel csökkenteni az ajtó körül előforduló kondenzáció mértékét.

Az előzőekben említett villás emelő helyett sok épületnél még mindig a szintezett rakodórampát alkalmazzák. Akna típusú szintkiegyenlítővel elérhető, hogy áthidaljuk a teherautó hátulja és az épület padlózata közötti űrt, és kiegyenlítsük a gépjármű és a rámpa között meglévő bárminemű magasságkülönbséget. Általában a rámpa magassága hozzávetőlegesen 1000 mm-rel legyen a külső szint fölött, hosszúsága pedig 2440 mm, míg szélessége 1830 vagy 2130 mm legyen. A rámpaszint kiegyenlítő hatótávolsága rendszerint 600 mm: 300 mm a rámpamagasság fölött és 300 mm rámpamagasság alatt.

Az akna típusú szintkiegyenlítők egyik problémája az, hogy hideg időjárás esetén nehéz a légszigetelést megoldani. Két lehetséges megoldás létezik. Az egyik, hogy a szintkiegyenlítőt az ajtón belül helyezik el. A 100 mm vastag gumiból készült ütközők ugyancsak az ajtón belülré kerülnek. A padlószint alatt elhelyezkedő 1000 mm

magas, körülbelül 300 mm széles és 3050 mm hosszú űr a padló vége és az ajtó között hidegnyelő aknaként szolgál, aminek következtében a padló melegebb marad. Ennek a megoldásnak az az egyetlen hátránya, hogy szigetelt típusú gépkocsibeállók nem használhatók, ami azt jelenti, hogy nagyobb levegőcsere fog lezajlani, amikor egy jármű tartózkodik benn, mint az ütközővel ellátott gépkocsibeálló esetében. Amikor gépjármű nem tartózkodik ott, akkor ennél a megoldásnál kisebb a levegőcsere mértéke, mint akár felnyíló ajtó, akár az akna típusú szintkiegyenlítő esetében. A rámpa használatának előre látható gyakorisága segít meghatározni, melyik a legmegfelelőbb megoldás.

A második megoldás az lenne, ha a szintkiegyenlítést az ajtón kívül helyeznék el. Ez vonzó megoldás lehet, tekintettel arra, hogy ez a tér csupán időjárás elleni védelemre szolgálna szigetelés vagy mechanikus berendezés igénye nélkül, olcsón körbezárható, és nagy mennyiségű szabad tér marad a fogadóhelyiségen belül.

Azokon a pontokon, ahol az épülettel teherautók érintkezhetnek, ütközőket kell kiépíteni. Ezek 1370 mm magas, 200 mm átmérőjű betonnal töltött vascsövek legyenek.

Egyes teherautók oldalsó rakodóajtókkal rendelkeznek, ami nyilvánvalóan bonyolultabbá teszi a rakodóterület megtervezését. A legegyszerűbb megoldás, még akkor is, ha esetleg nagyon nehezen megvalósítható, hogy a rakodórampát úgy építsék meg, hogy az két oldalról történő hozzáférést tegyen lehetővé. A kétirányú hozzáférés azt jelentené, hogy az áruszállító autó vagy az ajtóhoz tolat, vagy rámpa mentén áll meg. Amikor párhuzamos a rámpával, a szintkiegyenlítő esetleg nem éri el a gépkocsit, vagy nem megfelelő a szélessége, ezért esetleg egy mozgatható rámpára lesz szükség. Hasznos biztonsági megoldást nyújthatnak az épülethez egy 3050 mm hosszú láncal rögzített kerékalátétek.

Alacsony hőmérséklet-kiegyenlítővel ellátott világítótestet kell a beálló alá helyezni, a világítótest fényereje körülbelül 500 lux legyen 1 méterrel a padlószint fölötte.

Rakodóterület

A rakodóterületnek meg kell felelnie a műtárgyaknak szükséges környezeti viszonyoknak, kivéve ha az épület úgy van megtervezve és úgy működik, hogy a becsomagolt műtárgyak csak áthaladnak, és nem időznek ezen a területen néhány óránál többet.

Rakodóterület mérete

A rakodóterületnek legalább akkorának kell lennie, hogy egy közepes méretű, azaz körülbelül 33,5 m² nagyságú pótkocsis teherautó elférjen benne abban az esetben, ha terjedelmes kiállítási anyag érkezik. Annak a térnek, ahova a teherautó rakományát lerakják, elég nagyoknak kell lennie ahhoz, hogy az összes ládát befogadja anélkül, hogy ki kelljen nyitni a múzeum más területeire nyíló bármelyik ajtót. Amikor egy járművet megraknak, vagy abból kipakolnak, a belső ajtóknak védelmet kell nyújtania a külső levegő nagymértékű beáramlása ellen, és ezért azoknak légszigeteltnek kell lenniük, illetve azokat zárva kell tartani.

Klimatikus viszonyok

Mivel a megrakott ládák akár napokat is tölthetnek itt arra várva, hogy elszállítsák vagy kirakják azokat, a klimatikus viszonyoknak ebben a térben is olyanoknak kell lenniük, ami megfelel a műtárgyaknak. A ládákat minimum 24 órán át kell itt tárolni a kicsomagolás előtt azért, hogy a bennük levő tárgyaknak elegendő idejük legyen hozzászokni a múzeum klimatikus viszonyaihoz. Amennyiben az üres ládákat nem a műtárgyak számára megfelelő klimatikus viszonyok között tárolják a kiállítás időtartama alatt, azokat be kell vinni ebbe a térbe, ki kell nyitni, és legalább 24 órán keresztül otthagyni a csomagolás megkezdése előtt.

Ajtók

Egy közepes méretű pótkocsi hátsó ajtaja hozzávetőlegesen 2440 mm széles és 3050 mm magas. A múzeumépületen belüli ajtóknak nem kell ennél nagyobbaknak lenniük, hacsak magának a gyűjteménynek nincsenek speciális igényei. Általában normálméretű, körülbelül 1830 mm széles és 2130 mm magas kétszárnyú ajtókra van szükség azután, hogy a műtárgyakat kicsomagolták.

Elrendezés

A rakodóterület elrendezését gondosan meg kell tervezni, úgy hogy legyen tér a ládák felhalmozására, ugyanakkor a közlekedőterek szabadon maradjanak. A ládák és a műtárgyak mozgatásához szükséges felszerelés tárolási helyét ki kell jelölni ezen a területen belül.

Függőleges szállítás

Ha az intézmény épülete többszintes, szükséges a műtárgyak, a felszerelés és az emberek egyik szintről a másira történő mozgatása. Ennek a függőleges szállításnak, közlekedésnek elfogadott módja legtöbb esetben a lift. Az intézmény méretétől függ, hogy egy- vagy többfunkciós lifteket alkalmazunk. Bármelyik műtárgyszállításra használt liftnek a műtárgyak szállítására alkalmas környezeti viszonyokkal kell rendelkeznie minden emeleten.

Többfunkciós lift

Ha csak egy lift áll rendelkezésre, azt „kórház” típusúnak kell tekinteni. Legyen széles, és rendelkezzen magas ajtónyílással, nagy padlóterülettel, nagy belmagassággal (minimum 2600 mm), sima padlózattal, közvetett neonvilágítással (200–300 lux 1 méterrel a padlószint fölött, a liftnek az épületen belüli elhelyezkedésétől függően), a műtárgyaknak megfelelő környezeti viszonyokkal és azzal a lehetőséggel, hogy műtárgyszállítás esetén kikapcsolható legyen a liftellenőrző. Mindezek mellett rendelkezzen a szokásos felszereléssel: riasztócsengő, vészvilágítás, Braille-írással ellátott, megvilágított hívógombok kerek székes használók számára, jelzőcsengő, valamint minden emeleten a lift helyzetét jelző lámpák stb.

Felszereléstároló

A lift számára szolgáló felszereléstároló:

- legyen ellátva hangszigetelő anyagokkal;
- legyen ellátva környezeti ellenőrzést szolgáló berendezéssel;
- úgy kell elhelyezni, hogy egy hidraulikus olajszivárgás esetén, amennyiben a lift ilyen típusú, a műtárgyak ne kerüljenek veszélybe;
- olyan helyen kell elhelyezni, ahol a karbantartó személyzet nem érint szigorúan biztosított területet ahhoz, hogy a helyiségbe jusson;
- egy méterrel a padló fölött 200 lux fényerejű neonvilágítással rendelkezzen;
- feleljen meg az első szintű biztonsági előírásoknak.

Vízszintes szállítás

Három közlekedési útvonalat kell tervezni:

- műtárgyak és dolgozók számára,
- látogatók számára,
- élelmiszerek és élelmiszer-maradék szállítására.

Műtárgyak és dolgozók

Néhány esetben a műtárgyak és a dolgozók közlekedése egybeesik, más esetekben csak a dolgozók közlekedése zajlik. Ezért két feltételegyüttesre lehet szükség, számítva az esetleges műtárgymozgásra is. Ha műtárgyak mozognak, a közlekedő útvonalaknak meg kell felelniük a műtárgyak számára szükséges környezeti feltételeknek. Ha csak dolgozók használják a közlekedési útvonalat, akkor elegendők a szokásos környezeti feltételek. Mindkét esetben 1 méterrel a padlószint fölött 100 luxot elérő neonvilágítás a megfelelő. Másodfokú biztonsági előírásokra van szükség. Azon közlekedőterek minimális szélessége, amelyeken keresztül műtárgyak mozognak, 1980 mm legyen, ha az ajtó szélessége 1830 mm. A minimális belmagasság 2740 mm legyen, ha az ajtó magassága 2600 mm. Bármilyen padlóburkolat megfelelő, de legyen sima, és ne legyenek hirtelen szintváltozások.

Látogatók

Néhány esetben a műtárgyak és a látogatók közlekedése egybeesik. Amennyiben a közlekedési útvonalat műtárgyak számára is használják, akkor annak meg kell felelnie a műtárgyak környezeti követelményeinek, egyébként a szokásos környezeti viszonyokat kell megteremteni. Mindkét esetben általános neonvilágítás alkalmazzunk, esetleg izzólámpás felső világítással. A világítás olyan erejű legyen, ami időt biztosít ahhoz, hogy a látogató szeme hozzászokjon a belső világításhoz, és a kevésbé megvilágított terület felé vezesse. A biztonsági normák változhatnak a közlekedőrendszer különböző részein. A közlekedőterek minimális szélessége és magassága a műtár-

gyak számára a fentiekben leírtaknak megfelelő legyen, és ugyanolyan feltételeknek feleljen meg a padlóburkolat is.

Élelmiszerek

A büfé vagy az étterem jelentheti az intézmény egyik legkellemesebb részét. Az élelmiszerek szállítását el kell választani más közlekedési útvonalaktól, különösen azoktól, amelyeken műtárgyakat szállítanak. A szokásos környezeti ellenőrzés megfelelő. Az élelemszállító útvonal szélessége 1220 mm, magassága 2440 mm legyen. 1 méterrel a padlószint fölött 100 lux erejű neonvilágítás ajánlott az útvonal mentén. Az első szintű biztonsági előírások alkalmazandók. A padlóburkolat könnyen tisztítható és sima legyen.

Következtetések

Az új épületek megtervezése összetett feladat, de ennél sokszorta nehezebb a legtöbb már létező épületet múzeummá alakítani. Ahhoz, hogy csökkentjük a műtárgyak sérülésének vagy pusztulásának a kockázatát, rövid és hosszú távon össze kell hangolni a műtárgyvédelmi előírásokat. Az ebben a fejezetben leírt környezeti standardoknak, tűzvédelmi és biztonsági előírásoknak az alkalmazása hosszú távon oda vezet, hogy megőrizhetjük a gyűjteményeket a következő generáció számára. Azonban ezek a standardok csak akkor kerülnek át a gyakorlatba, ha a múzeumok vezetői támogatnak egy olyan műtárgymegőrzési stratégiát és tervezési folyamatot, ami hangsúlyozza a megelőző konzerválást, és amikor tapasztalt restaurátorok vesznek részt a múzeumi munkacsoportban, és részesei a múzeumi építési és fejlesztési folyamatnak. A tapasztalt restaurátorok részvétele a múzeumépítési és -felújítási programok tervezésében és nyomon követésében legyen magától értetődő. A restaurátor szerepét úgy kell tekinteni, mint aki a gyűjtemény szempontjait érvényesíti az épület megtervezésénél.

Fordította: Végh Anna

Irodalom

- HALL, R. – HICKS, K. – HOLLIS, S. P. – PRESTON, B.
1988 Trends in development of low wattage metal halide lamps. Proceedings of the National Lighting Conference. 219–224.
- KEMENADE, J. T. C. van – BURGT, P. J. M. van den
1988 Light sources and colour rendering: additional information to the Ra index. Proceedings of the National Lighting Conference. 133–143.
- SHAW, C. Y.
1985 Air Leakage Tests on Polyethylene Membrane Installed in a Wood Frame Wall. Ottawa, National Research Council of Canada.

Könyvek

Caring for our Culture. National Guidelines for museums, galleries and keeping places. Museums Australia Inc. 1998.

A múzeumügy vezető országai – Nagy-Britannia, Hollandia, Kanada – mellett Ausztráliában is jelentős törekvések figyelhetők meg a modern muzeológia terén. A gyűjtemények elemzése, menedzselése különösen az 1980–90-es években hozott jelentős eredményeket (The Cinderella Collection), emellett az akkreditáció, regisztráció, gyűjteményi terv készítés, kismúzeumok helyzete foglalkoztatja az ausztrál múzeumi közösséget. Az Ausztrál Múzeumi Szövetség számos kiadványt s folyóiratokat jelentet meg (Artefact, Insite, Museum Matters, Museum National, Museums West). E munka elismeréseként is került Melbourne-be az ICOM 18. konferenciája és közgyűlése.

A *Caring for our Culture* című kézikönyv hasznos útmutatót ad a kezünkbe, amelynek segítségével elemezhetjük a múzeumban folyó munkát. Az efféle elemzés megerősíti a múzeum munkatársait munkájuk értékében és fontosságában, valamint javaslatokat ad gyakorlati problémák megoldásához.

A múzeumok majdnem olyan sokfélék, mint gyűjteményeik, ezért nehéz meghatározni, hogyan kellene működniük, és melyek a minimum követelmények velük szemben. De minden múzeum számára fontos felülvizsgálni a teljesítményüket, és biztosítani, hogy hatékonyan és céljaiknak megfelelően működjenek. Ez a dokumentum segít abban, hogy a múzeumok felmérjék jelenlegi állapotukat, és irányelveket állítsanak fel a jövőre nézve. Ezeket az irányelveket lehet azután arra felhasználni, hogy a múzeum megtervezze a saját fejlődési irányát és jobban tudja hasznosítani lehetőségeit.

A kézikönyv két fő részből áll:

Tervezés és célok

Ez a rész kérdések és megjegyzések sorozata, egyféle stratégiai terv, amely segít a múzeumok jövőjére vonatkozó fejlődési iránynak és tervnek megfogalmazásában.

Operatív irányelvek

Technikai útmutató, amely minimum követelményeket állít fel az önértékelés számára, amelynek segítségével a múzeum lemérheti, hogyan halad saját célkitűzéseihez képest.

Az ebben a részben szereplő témák nem előírás jellegűek. Nem kell kipipálni minden kérdést és nincsenek jó vagy rossz válaszok. A kérdések nem irányulnak bizonyos pontokra, amelyeket mindenképpen meg kell válaszolni, segítséget nyújtanak abban, hogy a múzeum mit és miért tesz. A résztvevőkön múlik annak eldöntése,

hogyan ez hasznos-e az adott intézmény szempontjából, vagy milyen lépéseket kell tenni, miután áttekintettük a helyzetet.

A múzeum lényegének megértése a legfontosabb, hiszen nincs értelme fenntartani egy múzeumot, ha nem tudjuk, miért csináljuk, mit akarunk elérni és hogyan akarjuk megvalósítani a kitűzött célt

A múzeumunk megismerése

Céljaink és elvárásaink megfogalmazása segít abban, hogy helyes döntéseket hozunk és elérjük céljainkat. A múzeumok lényege a gyűjteményei, akár élő akár természettudományos leletek, művészeti, történeti, technikai vagy kultúrtörténeti egyedi darabokból állnak.

A múzeumi gyűjtemények nem változtathatatlanok. Növekedniük kell, és bizonyos mértékig változniuk is, hogy tükrözni tudják a társadalomban és környezetükben lezajló változást. Ki kell alakítani fontos témákat és gyűjtési kategóriákat, fontossági sorrendet kell felállítani a szerzeményezésre és forrás felosztásra.

A változás irányítása

A változás létfontosságú, de hogy pozitív legyen, irányítani kell. Mint állandó intézményeknek, a múzeumoknak nagy a felelősségük abban, hogy a jövőre nézve tervezzenek. A múzeumnak meg kell határozni saját közönségét, és meg kell határozni a tevékenységeknek egy bizonyos szintjét a múzeumban, mint kiállítások, kutatói felszereltség és hasonlók. A múzeumok és gyűjteményeik a közösség részei. A múzeumoknak szükségük van barátokra, hálózatokra és partnerekre, hogy benne legyenek a vérkeringésben és hogy fennmaradjanak.

A közösség sokfélesége

Egy múzeumnak tisztelnie kell a kultúrák sokféleségét a társadalomban, kapcsolatot kell tartania a kulturális és etnikai kisebbségekkel. Nagyon fontos, hogy az adott kulturális, közösségi és etnikai csoportokkal konzultáljanak a múzeum szerepéről, kiadványairól, kiállításairól, gyűjteményeiről, hiszen ezek őket is képviselik, rájuk is vonatkoznak. Milyen konklúziókat lehet levonni a megbeszélésekből, és hogyan alakítható ki a múzeum jövőképe és stratégiája ezek alapján? A fejezetcímek alatt felsorolt kérdések segítenek átnézni, hogyan működik a múzeum, melyek a legfontosabb követendő irányelvek a tervezés és célok szempontjából.

A második rész az operatív irányelveket veszi sorra. Kérdéseket tesz fel, azok értelmezését segítő példákat sorol fel, megadja, mi a célja a kérdésfeltevésnek, és referencia anyagot is megjelöl.

Tíz témát vesz sorra, ezek a következők:

Múzeumi célok és tervezés

Gyűjteménykezelés

Gyűjteménymegőrzés

Kommunikáció, magyarázatok

A munkatársak kezelése
A múzeumi marketing
Források
Gyűjtemény és kutatás
Biztonságos környezet
Műemlék épületek karbantartása

A kézikönyv végén glosszárrium található, amely a legfontosabb múzeumi szóhasználatot veszi sorra és minden kifejezéshez magyarázatokat fűz. További érdekes olvasmányok, online források felsorolása, referenciák jegyzéke és folyóiratok ajánlása zárja a kötetet.

Balázs György

CORR, SUSAN

Caring for Collections. A Manual of Preventive Conservation. Dublin, The Heritage Council. 2000. 75. p. (The Heritage Council of Ireland Series)

Susan Corr könyve körültekintő, sokoldalú kézikönyv a gyűjteménykezelésről és a megelőző műtárgyvédelemről elsősorban azoknak, akik nem hivatásszerűen foglalkoznak műtárgyvédelemmel. Lényegre törően vizsgál meg több oldalról egy-egy témát, kitérve minden lehetőségre. A Bevezetőben előszámlálja és tisztázza a legfontosabb fogalmakat:

Mi is a múzeum? Többször és többeknek fel kell tennünk ezt a kérdést: mi is a múzeum? Időről időre önmagunk számára, a múzeumokban dolgozók számára is, hiszen a „múzeum” időről időre változó, bővülő funkciókat magába integráló intézmény. Létrejöttük idején csupán a régiségek egybegyűjtése volt a cél, ma már a klasszikus hármas funkción (gyűjtés, megőrzés, kiállítás) túl a tudományos kutatás, az oktatás is beletartozik a múzeumok feladatkörébe. A fenntartók felé is fel kell tennünk a kérdést, hogy kiderüljön, ők vajon mit értenek ez alatt a kifejezés alatt? Többnyire a múzeum kiállítási funkciójával azonosítják az egész intézményt, a leglátványosabb területtel, ezt támogatják legszívesebben, elsősorban ezt ösztönzik anyagilag is.

A nemzetközi muzeológia pedig ma már könyvtárnyi irodalommal bizonyítja, hogy a múzeum nem egy statikus intézmény és nem is a gyűjtemények összessége csupán, hanem egy aktív test, mely sok szinten összefonódik a közösséggel. Meg kell osztania tudását és anyagát vele, de mindeközben felelősséggel meg is kell tartania mindezt a következő generációk számára. Éppen ezért a múzeumoknak meg kell találniuk az arany középutat a vezetőség, a pályázatok, a kiállítások követelményei között, szem előtt tartva a gyűjteményekről való hosszú távú gondoskodást.

A könyv a gyűjteménykezelést nem tekinti valami bonyolult feladatnak, hanem egyszerű, mindennapos teendőnek veszi, amelyhez az első lépést a megfelelő környezet kialakítása jelenti.

Otthonainkon belül azokat a tárgyakat, melyeket értékelünk, szeretünk, nagy gonddal vigyázzuk, rendszeresen gondozzuk. Szeretnénk biztosítani, hogy nem esik bennük kár, nem piszkolódnak el, és talán még szeretnénk is ráhagyni őket gyermekeinkre, a következő generációra. A megfelelő gondoskodásért cserébe tárgyainktól hosszú életet várunk el, ebben az értelemben a gondoskodás a konzerválás szinonimája. Ez a könyv ismerteti ezeket a ismerős alapelveket a gyűjtemény megőrzés fogalomkörén belül, hiszen az alapelvek személyes tárgyaink és a múzeumban őrzött tárgyak, dokumentumok megőrzésében azonosak. Elmagyaráz néhány főbb károsodási folyamatot, valamint intézkedést a további károk megelőzésére.

Mi a megelőzés? A megelőzés, illetve a megelőző műtárgyvédelem kitágítja a tárgy, dokumentum vagy épület élettartamát anélkül, hogy az veszítene kulturális, történelmi vagy esztétikai értékéből. A megelőző műtárgyvédelem a megfelelő környezet, kezelési eljárás kialakítását jelenti, amely megállítja vagy csökkenti a tárgy vagy épület rongálódását.

A bevezetőt követően a könyv négy egységén keresztül végigveszi, mi minden tartozik a megelőző műtárgyvédelem témakörébe, és mit kell tennünk ezek során. A megelőző műtárgyvédelem alapját a gyűjteményt magába foglaló múzeumi, illetve raktárépület karbantartása, az azon belüli környezet megfelelő kialakítása jelenti.

Az épület helyes használata az első lépés a környezet kezelésében. A múzeum épülete általában műemlék, annak minden előnyével és hátrányával. Az épület gondozása, a külső időjárási tényezők hatásától való független belső viszonyok kialakítása a gyűjtemények életére is jelentős befolyással jár. A környezet kezelése egyrészt a fény és fényviszonyok helyes kialakítását, a kellő hőmérséklet biztosítását és karbantartását, a páratartalom szabályozását, a levegőszennyeződés, a por és piszok valamint gáz szennyeződések minimalizálását jelenti.

A gyűjtemény gondozásának stratégiai megközelítése szerint az épületet úgy tekinthetjük, mint az első védőréteget, amely fokozott védelmet nyújtó intézkedések meghozatalát teszi szükségessé. Az épület anyagát – fal, födémek, tető – úgy kell használni, karbantartani, hogy az szabályozza a belső hőmérsékletet. Az, hogy egy épület mennyire felel meg a gyűjtemények tárolása, gondozása feltételeinek, attól függ, hogy milyen mértékben tud stabil fizikai környezetet biztosítani. Ez érvényes minden épület esetében, akár eleve múzeumnak épült, akár nem.

Az épületen szükségszerűen elvégzendő bármiféle karbantartási munkafolyamatnak az épületben alkalmazott anyagok természetéhez, karakteréhez pontosan kell alkalmazkodnia. Ezt minden körülmények között tudatni kell a kivitelezőkkel, nehogy kár érje az épület anyagát.

A gyűjtemény

A gyűjteményben folyó bármiféle munkához ismernünk kell magát a gyűjteményt: milyen tárgyakból, tárgyegyüttesekből áll? Ismernünk kell a tárgyak állagát, ehhez állapotfelmérést kell végeznünk, állapotjelentést kell írunk, rögzítve, milyen típusú károsodások (fizikai, kémiai, biológiai) fordulnak elő a gyűjteményben.

Gyűjteménykezelés

A gyűjtemények állapotának alakulását, változását rendszeresen figyelemmel kell kísérnünk (monitoring). A szerzeményezés mellett gondolnunk kell a selejtezésre, illetve a profiltisztításra is. A kezelés, körültekintő tárolás mellett nagy figyelmet kell fordítanunk a kiállításra, bemutatásra, kölcsönzés esetén a szállításra. Minden eshetőségre felkészülve katasztrófa tervet is kell készítenünk, megjelölve a menekítendő tárgyak listáját. A mindennapos otthoni rutin felér a rendszeres megfigyeléssel, amely felhívhatja a figyelmünket létező, illetve kialakulófélben lévő problémákra.

A következő fejezet a restaurátor szerepét mutatja be, s azokat a helyzeteket, amikor restaurátort kell alkalmazni, hiszen a megóvás nem a kurátorok és konzervátorok kiváltságos feladata, hanem mindenkié, aki a múzeumban, a gyűjteménnyel, illetve akörül munkálkodik. Ennek ösztönöznie kellene az embereket arra, hogy mindig a gyűjtemény biztonságát vegyék kiindulási pontnak a munkamenetük átgondolásában, hogy minden további, elkerülhetetlen kárt kiküszöböljünk. Ez a standard, mindennapos praktikákon/tevékenységeken múlik, úgy mint otthon.

A könyv egy speciális kifejezéseket magyarázó glosszáriummal folytatódik, további olvasmányokat ajánl, majd referencia anyaggal és hasznos címek listájával zárul.

Balázs György

FAHY, ANNE ED.

Collections Management. London – New York: Routledge. 1999. 304 p.
(*Leicester Readers in Museum Studies*)

Az 1970-es végén a brit és a kanadai múzeumok felmérése nyomán – tehát még jóval a holland Delta-terv előtt – a múzeumi gyűjtemények állapotának és feldolgozottságának számos hiányosságára derült fény. A belső vizsgálattal, a problémafeltárással és a megoldási kísérletek kidolgozásával párhuzamosan a múzeumoknak és a tárgygyűjteményeknek a társadalomtudományokon belüli helyzete is egyre gyakrabban vált a múzeumi területen kívülről jövő, tudományelméleti fejtegetések tárgyává, nem utolsósorban a kritikai antropológia elterjedésével. Az 1990-es évek muzeológiai tanulmányai e helyzetben tehát egyaránt kerestek választ a megőrzéssel, hozzáféréssel, illetve az értelmezéssel, feldolgozással kapcsolatos kérdésekre. A munka elősegítésére a Leicester Egyetemen önálló posztgraduális kurzus indult a téma oktatására és kutatására. A kiindulópont szerint a gyűjtemények helyzetének megoldása sohasem csupán gyakorlati probléma, hanem minden lépésnek levezethetőnek kell lennie valamilyen kidolgozott elméleti sémából. A múzeumi gyűjtemények kezelésével foglalkozó *Collections Management* kötet abban a Susan M. Pearce által szerkesztett sorozatban jelent meg, mely a múzeumok és gyűjtemények jelenlegi helyzetével, az ezredforduló e területen tapasztalható kihívásaival foglalkozik, és amely a *Museum Studies* tanszék felépítését, kurzusait tükrözi. A sorozat hat kötete már máshol közölt tanulmányokat vagy könyvfejezeteket fűz

össze, és mindegyik egy-egy nagyobb témát dolgoz fel – a gyűjtemények gondozását és feldolgozását, a múzeumok közművelődési szerepét, a múzeumok irányítását, a tárgyak és gyűjtemények értelmezését. Az egyes köteteket háromévente frissítik a kérdéskörök aktuális feldolgozottságának megfelelően.

A jelen kötetben szereplő tanulmányok a következő nyolc téma köré csoportosíthatók:

- a múzeumi gyűjteménykezelés tervének kidolgozása
- a kulturális örökség mozgása és védelme
- gyűjtési stratégiák és módszerek, beleértve a gyűjtés költségeit
- a selejtezés, valamint a tárgyak átadásának jogi és etikai problémái
- a múzeumi dokumentálás helyzete
- a gyűjtemények kutatása
- a múzeumi biztonság
- biztosítás

A könyv hét nagyobb része a felsorolt témákhoz rendel cikkeket, összevonva a kulturális örökség védelmét a szerzeményezéssel. Az összesen 33 írás terjedelme és felépítése a rövid kérdőívtől, a műtárgyak kiviteli szabályozásától, az UNESCO által elfogadott egyezmények szövegétől a részletes tudományos elemzésig terjed. A feldolgozott témák java része brit esettanulmányokból indul ki, néhány szövegközlés azonban nemzetközi jellegű.

A gyűjteménykezelés stratégiájának a kidolgozása minden múzeum alapvető érdeke, mivel a gyűjteményekkel kapcsolatban felmerülő gondokra megfelelő irányvonalat ad mind a munkatársak, mind a külső érdeklődők számára. Egy ilyen terv a múzeum működését általában és részleteiben megvilágító, írott szöveg, mely a gyűjteményeket érintő összes területet érinti. A kötet első részének első két fejezete a gyűjteményi stratégia mibenlétével, elkészítésének szükségességével és lehetséges felépítésével foglalkozik. Marie Malaro (11–28. p.) szempontokat sorol fel az összeállítására, Arminta Neal et al. (29–34. p.) pedig a Denveri Történeti Múzeum gyűjteményi tervének létrejöttét, az elkészítése közben szerzett tapasztalatokat osztja meg az olvasóval. A harmadik fejezet (35–65. p.) a brit *Museums and Galleries Commission* részletes szempontrendszerét közli, mely az Egyesült Királyságon belül a legfontosabb kritériumlista egy-egy intézmény múzeumként való elismeréséhez. Az első rész utolsó tanulmánya (66–77. p.) arra figyelmeztet, hogy nem létezik „ingyenes” szerzemény (adomány stb.) a múzeumban, hanem bármely tárgy vagy gyűjtemény elfogadása, megvétele óhatatlanul további összegeket von maga után. Ezek egy része azonban előre tervezhető.

A könyv második, legterjedelmesebb része 12 fejezetben tárgyalja a nemzeti örökség múzeumba kerülésével és védelmével összefüggő jogi, etikai, szakmai kérdéseket jobbra rövid, kivonatszerű szövegek formájában. E rész egyetlen hosszabb tanulmányában Anne McC. Sullivan (97–121. p.) a műtárgyak tulajdonjogával kapcsolatos, nemzetközileg ismert vitákat elemzi konkrét esettanulmányok segítségével.

A tanulmánygyűjtemény negyedik részében négy rövidebb fejezet érinti a múzeumi gyűjtemények átadásának kérdését (*de-accessioning* vagy *de-collection*). Ez olyan probléma, melyet a legkritikább esetben szabályoztak jogilag megfelelően,

ugyanakkor a gyűjtemények gyarapodásával és a tárolási, valamint megőrzési költségeinek növekedésével egyre többször válik aktuálissá. Ráadásul a gyűjteménykezelésnek ez a leginkább vitatott, a legtöbb érzelmet és ellentétes véleményeket kiváltó területe. A tanulmányok megkísérlik összegezni a jelenleg létező szabályozásokat és tanulságokat.

A múzeumba kerülő tárgyak és gyűjtemények a megfelelő dokumentálásuk révén válnak megszólaltathatóvá mind a későbbi kutatások, mind pedig a külső érdeklődők számára. A negyedik rész három fejezete részletesen tárgyalja a múzeumi dokumentálás iránti igény kialakulását az 1970-es években, valamint a számítógépes nyilvántartás megjelenésével kapcsolatos új kihívásokat és lehetőségeket konkrét esetek elemzésével.

A könyv ötödik részében szereplő három cikk a múzeumi gyűjteményekre alapozott kutatásokat tárgyalja. Elisabeth Kwasnik rövid összefoglalója (217–218. p.) a Skót Múzeumi Tanács kétéves programját (1990–1991) foglalja össze, mely a Skóciában fellelhető etnológiai gyűjtemények rendszerezett feltárását, összeírását, a hozzájuk tartozó adatok összesítését, mindezek alapján egy számítógépes adatbázis létrehozását, valamint a felmérés eredményeinek a közzétételét tartalmazta. Neil MacGregor a londoni Nemzeti Galéria igazgatójaként a látogatói hozzáférés és a szakmai kutatás viszonyát elemzi (219–223. p.), melyben az 1980-as évek kritikai szemlélete nyomán sok esetben az előbbi felé billent a mérleg nyelve, amelyet azonban tévedés volna egymással ellentétes megközelítésnek kezelni. Alexander Fenton (224–232. p.) tanulmánya a múzeumban folyó kutatások helyét igyekszik pontosabban megrajzolni. Amellett érvel, hogy a múzeumi gyűjtemények tudományos elemzése nélkül lehetetlen módszeres gyűjtéseket folytatni, illetve a tárgyakban rejlő ismeretek nem tudnak eljutni a szakmai vagy szélesebb közönséghez. Korábban a múzeumi kutatást luxusnak tartották, amellyel egy magára valamit adó muzeológus csak akkor foglalkozott, ha fölösleges ideje volt (224. p.). Az 1970-es évektől azonban egyre több múzeum ébredt tudatára, hogy kutatás nélkül a múzeumok nem tudják ellátni alapvető feladatukat. Kidolgozott kutatási stratégia ennek ellenére nem született sehol sem. Fenton két példán keresztül mutatja be a múzeumi kutatások lehetséges szerepét. Az első a svéd SAMDOK programot elemzi (227–228. p.), mely a jelenkor tárgyi dokumentumainak a kutatására és ennek révén való gyűjtésére született meg 1977-ben több tucat múzeum önkéntes együttműködésével, a másik a brit párhuzamos kutatás, az SHIC (*Social History and Industrial Classification*), mely a társadalomtörténeti és ipari gyűjtemények szakmai feltárására jött létre (228–230. p.).

A kötet hatodik része a múzeumok és gyűjteményeik biztonságával foglalkozik, beleértve a tárgyak belső biztonságának a kérdését is a lehető legszélesebb értelemben. Végül a hetedik rész négy írása a kockázatcsökkentés egyik módját, a biztosítást mutatja be több oldalról. Mindkét rész fejezeteinek függelékeiben találhatunk megfelelő szempontrendszereket, kérdőíveket vagy szerződésmintákat.

A könyv több tanulmányához társul részletes irodalomjegyzék az érintett témákhoz, a kötet gyakorlati használatát pedig jelentősen megkönnyíti a végén található hétéldalal tárgymutató.

Wilhelm Gábor

BARRY LORD, GAIL DEXTER LORD AND JOHN NICKS
The Cost of Collecting. Collection Management in UK Museums – A Report
Commissioned by the Office of Arts & Libraries. London HMSO, 1989

A könyv mindazok számára kíván hasznos tanácsokat adni, akik múzeumokban és galériákban dolgoznak. Célja, hogy rámutasson a források szélesebb körére, hogy a múzeumok elhatározhassák, mit gyűjtenek és hogyan a legmegfelelőbb bemutatni a gyűjtemény tárgyait az érdeklődő közönségnek és a szakértőknek egyaránt. A „Cost of Collecting” című tanulmánykötet azoknak a kezdeményezéseknek az egyik eredménye, amelyek során a múzeumokat és galériákat segítették abban, hogy jobban megfeleljenek az elvárásoknak. Az Office of Arts and Libraries (Művészetek és Könyvtárak Irodája) által indított kutatás során több szövetség és intézmény működött együtt: a Museums Association (Múzeumok Szövetsége), a Museums and Galleries Commission (Múzeumok és Képtárak Bizottsága), az Area Museum Councils (Területi Múzeumi Tanács), a The Association of Independent Museums (Független Múzeumok Szövetsége) és a National Museums and Galleries (Nemzeti Múzeumok és Képtárak).

A Museum Consultancy Service of Museum Enterprises Ltd (Múzeumi Vállalkozások Múzeumi Tanácsadó Szolgálat) és a LORD Cultural Resources Planning and Management Inc. (LORD Kulturális Forrástervező és Menedzser Iroda által végrehajtott kutatásnak négy fő célkitűzése volt:

- a meglévő gyűjtemények és új beszerzések költségének tervezése (beleértve a munkaerő és a működés költsége)
- a gyűjtést végző intézmény típusához és a gyűjtemény jellegéhez illeszkedő költségek variációi
- a gyűjteményekhez kapcsolódó költségek típusai a brit múzeumokban
- minden típusú múzeum számára információ szolgáltatás a kezeléshez.

A projektet 1988-89-ben végezték három fázisban:

- A szakirodalom múzeumi szakemberekkel történő átnézése; kérdőív összeállítása
- A kérdőívek kitöltetése száz különböző múzeummal
- A hatvanegy választ adó múzeum közül húsz meglátogatása, esettanulmány készítése

Eredmények

A gyűjtemények hozzáféréseinek általános tanulsága szerint a tárgyak 20 százaléka szerepel kiállításon, 80 százaléuk raktárakban van. A múzeumok több mint kétharmada nyomtatott katalógust ad ki a gyűjtemények legalább egy részéről, több mint fele alkalmaz számítógépes nyilvántartást.

Átláthatóság

A múzeumok 80 százalékanak van megfelelő módszere a gyűjtemények számontartására, míg a független múzeumok 27 százalékanak nincs.

Gyűjteménytervezés

A múzeumok 70 százalékának van írásos szerzeményezési politikája, felének selejtezési politikája. Több, mint fele elfogadta a Museum Association Gyakorlati Kódexét, míg 87,5 százalékuk a Museums and Galleries Council regisztrációs rendszerét.

Tőke

A választ adó múzeumok kétharmadának volt alaptőkéje 1988-89-ben, bár kétharmaduk úgy vélte, hogy az kevés.

Szerzeményezés

A gyűjtemény növekedés átlagos rátája 1,5 százalék, bár 10 újabban alapított múzeumnál ez 7 százalék, ezek egy évtized alatt megduplázzák a gyűjteményüket.

Működési költség

A működésre fordított költségvetés az országos múzeumok esetében átlagban 10 millió font, a kisebb, helyi múzeumok esetében ez mintegy 500 ezer font, míg a függetleneké 165 ezer font. Az országos múzeumok legtöbbit a tudományos és biztonsági alkalmazottakra költenek, a többiek adminisztrációra, javításokra, fenntartásra és kiállításokra.

Az épületek

A múzeumok 57 százaléka 100 évnél régibb épületben található, csak egy részüket építették eleve múzeumnak. Az országos múzeumok átlag alapterülete 25 500 m², a kisebb, helyi múzeumok esetén ez az érték 3350 m², míg a független múzeumoké 1175 m².

Alkalmazotti létszám

Az országos múzeumok teljes munkaidős fizetett alkalmazottakkal dolgoznak, a független múzeumok pedig nagymértékben támaszkodnak önkéntesekre.

A tanulmány keretet ad a gyűjteményeket érintő vezetői döntések meghozatalához, felállít költség kategóriákat, költség variációkat és a jövőbeli költségtervezéshez is segítséget nyújt.

Költségkategóriák

A könyv megkülönbözteti a műtárgyakkal kapcsolatos kezdeti, szerzeményezési költséget, amit beruházásnak lehet tekinteni és a tárgy hosszú távú fenntartási költségét. Az „eseti költség” kategóriát is bevezeti, amire akkor kerül sor, ha prioritás megváltozását követően a tárgy másféle felhasználásáról születik döntés.

A szerzeményezés költségei a működési költség 2,5 százalékát teszik ki. A beszerzés szakértői költségét, a dokumentáció, a konzerválás, restaurálás költségeit, valamint a megfelelő tárolóhely biztosításának költségét a kezdeti beruházás költségei közé számítjuk.

A hosszú távú működési költségeket két csoportra osztottuk, úgy mint szakértői költségek és a biztonság költségei, amelyek a működési költségek 38 százalékát teszik ki:

Az összes szakmai költség	24%
– szakmai programok	13%
– dokumentáció	4%
– kutatás	2%
– leltározás	1%

Biztonság	14%
A gyűjteménnyel kapcsolatos összes direkt költség	38%

A fenntartásnak vannak indirekt költségei is, amelyet egy olyan képlet segítségével számolnak ki, amely a gyűjtemény elhelyezésére szolgáló tér fenntartási költségével arányos (64,3% a vizsgált csoportban) és 38% a költségvetésnek a gyűjtemény kezelésére szolgál, ez összesen a működési költség 28,47%-a. Így tehát a direkt és indirekt költségek a teljes működési költség kétharmadát teszik ki. Ha ehhez vesszük a szerzeményezés átlagköltségét (2,5%) a gyűjteménnyel kapcsolatos költségek a teljes évi költségvetés 70 százalékát teszik ki.

A vizsgálat eredményei szerint a múzeumok fenntartók szerinti típusa nagyon fontos tényező. A válaszokból kiderült, hogy a független múzeumok sokkal kevesebbet költenek a gyűjtemény gondozására és kezelésére, mint az országos múzeumok, a helyi gyűjtemények közepén foglalnak helyet e tekintetben.

Költségtervezés

A vizsgált csoportban egy négyzetméter területre jutó működési költség 178,4 £, míg a gyűjteményekkel kapcsolatos direkt és indirekt költségek ennek kétharmadát tették ki (kb. 120 £/m²).

- A mennyiségi adatok elemzése
- A gyűjteményekhez való hozzáférés
- Elszámoltatás a közösség felé
- Gyűjteményi politika
- Tőke költség
- Szerzeményezés aránya és költsége
- Működési költség
- Épület jellemzők
- Hely és lehetőség
- Dokumentálási normatíva
- Konzerválási normák
- Staffing
- A gyűjtés eredménye
- Esettanulmány
- Célok
- Kutatás tervezés
- Esettanulmány válogatások
- Az összegyűjtött információ szerkezete
- Alkalmazás
- Megfigyelés és elemzés
- A gyűjteménykezelés normái
- Szerzeményezési politika

Balázs György

A gyűjteménykezelés és a megelőző műtárgyvédelem válogatott irodalma

APPELBAUM, Barbara

1991 Guide to environmental protection of collections. Madison, Sound View Press.

APPELBAUM, Barbara

1994 Criteria for Treatment of Collections Housed in Historic Structures. In JAIC, vol. 33.

ASHELEY-SMITH, Jonathan

1999 Disk assessment for object conservation. Oxford, Batterworth-Heinemann.

BACHMANN, Konstanze (ed.)

1992 Conservation Concerns; A Guide for Collector and Curators. Washington D.C., Smithsonian Institution.

BALÁZS György (szerk.)

2000 Segédlet múzeumi gyűjteményi terv készítéséhez. Budapest, Nederlandsche Museum Vereniging.

BANDES, Susan J.

1984 Caring for Collections: Strategies for Conservation, Maintenance and Documentation. Washington, AAM.

BANKS, Joyce M.

1987 Guidelines for Preventive Conservation. Revised ed. Ottawa, National Library of Canada, Council of Federal Libraries.

Basic Conservation of Archival Materials: A Guide. 1990 Manuel de conservation des documents d'archives. Ottawa, Canadian Council of Archives.

BRADLEY, Susan (ed.)

1995 A Guide to the Storage, Exhibition and Handling of Antiquities, Ethnographia and Pictorial Art. London, The British Museum.

BROWN, J. P. et al.

1993 Conservation Research in the United Kingdom. London, MGC.

BUCKNER HIGGINBOTHAM, Barbra

1995 Advances in Preservation and Access. vol. 2. Medford, New Jersey, Learned Information Inc.

BUCKNER HIGGINBOTHAM, Barbra – JACKSON, Mary E.

1992 Advances in Preservation and Access. vol. 1. Westport, Connecticut, Meckler Publishing.

BURNHAM, Eva

1992 Preventive conservation with the help of volunteers: a successful race against time. In La conservation préventive. 251–258. Paris, ARAAFU.

CASSAR, May

1989 Choosing and Using Silica Gel for Localised Protection in Museums. In Environmental Monitoring and Control. The Scottish Society for Conservation and Restoration. 30–43.

1991 Collection Management Plan Guidelines. Blackburn North West Museums Service

1992 UK museums: a strategic approach to environmental management. In La conservation préventive. 85–91. Paris, ARAAFU.

- 1994 Preventive Conservation and Building Maintenance. In Museum management and curatorship, vol. 13. no. 1. 39–47.
- 1995 Environmental Management: Guidelines for Museums and Galleries. London, MGC with Routledge.
- 1998 Cost/benefits Appraisals for Collection Care. A practical guide. London, MGC.
- CASSAR, May – ROGERS, L. (eds.)
1998 Bidding for Resources. London
- CATO, Paisley, S.
1991 Summary of a study to evaluate collection manager-type positions. In Collection Forum vol. 7. No 2.
- CATO, Paisley, S.
1996 Developing staff resources for managing collections. Martinsville, Virginia Museum of Natural History.
- CHILD, Robert (ed.)
1993 Electronic environmental monitoring in museums. Conservation monograph series. Denbigh, Archetype.
- CLARK, Thurid
1988 Storage supports for a basket collection: a preventive conservation approach. In Journal of the American Institute for Conservation, vol. 27. no. 2. 87–99.
Commentaries to the Guidelines for Practice of the American Institute for Conservation of Historic and Artistic Works: commentary 20, Preventive conservation. Ethics and Standards Committee. 1998, Washington, D.C., In AIC News, vol. 23, no. 1. 13–19.
Collection Management, Maintenance and Conservation. 1984, AAM.
- CORR, Susan
2000 Caring for Collections. A Manual of Preventive Conservation. The Heritage Council of Ireland Series. Dublin, Heritage Council.
- DARDES, Kathleen – DRUZYK, James
2000 Managing the environment: an update on preventive conservation. In Conservation: the Getty Conservation Institute newsletter, 2000. vol. 15. no. 2. 4–9.
- DARLING, Pamela W. – BOOMGAARDEN, Wesley
1987 Preservation Planning Program: Resource Notebook. Office of Management Studies. Washington, Association of Research Libraries.
- DAVID, Martin
1981 Archival Preservation of Machine-Readable Records: The Final Report of the Wisconsin Survey of Machine-Readable Public Records. Madison, State Historical Society of Wisconsin.
- DAVIES, S.
1996 Producing a Forward Plan, Museums & Galleries Commission Guidelines for Good Practice. London, MGC.
- DEAN, John F.
1986 Conservation and Collection Management. In Journal of Library Administration vol. 7. no. 2–3. 129–141.
- DELTAPLAN
1992 Preservation of Cultural Heritage in the Netherlands. Conservation de la culture dans les Pays-Bas. Erhaltung von Kulturgut in den Niederlanden. 1992. Rijkswijk, Ministry of Welfare, Health and Cultural Affairs.
- EDSON, Gary - DEAN, Daud
1994 The Handbook for Museums. London, Routledge
Exhibitions Planning and Management: reprints from NAME's Recent and Recommended. 1992. Washington D.C., AAM.

- FAHY, Anne (ed.)
1999 Collections Management. Leicester Readers in Museum Studies. London and New York, Routledge.
- FEATHER, John
1991 Preservation and the Management of Library Collections. London, Library Association.
- FEJŐS Zoltán (főszerk.)
2000 A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Szerk. ÁRVA Judit – GYARMATI János – SZÜCS Alexandra. Budapest, Néprajzi Múzeum.
- FJÆSTAD, Monika
1998 The seeds of preventive conservation education, guidelines and activation of preservation management in Swedish museums. In AKERLUND, Monika – BERGH, Jan-Erik – STENMARK, Arnold – WALLENBORG, Irma (eds.): Third Nordic symposium on insect pest control in museums, Stockholm, 24–25 September 1998, proceedings. 166–174. Stockholm, Naturhistoriska riksmuseet.
- FOPP, Michael A.
1997 Managing Museums and Galleries. London, Routledge.
- FROST, Murray (ed.)
1991 Planning for Preventive Conservation. In LORD, Gail Dexter – LORD, Barry, The manual of museum planning. 127–160. London, HMSO.
- GUICHEN, Gaël de
1995 La conservation préventive: un changement profond de mentalité. ICOM Study Series no. 1. 4–6.
- HARRISON, Richard (ed.)
1994 Manual of Heritage Management. Oxford, Butterworth-Heinemann.
- HOAGLAND, E. K.
1994 Guidelines for Institutional Policies & Planning in Natural History Collections. Washington
- HOLMBERG, Jan G. – JOHANSSON, Lars-Uno
1996 Preventive conservation in Swedish museums: technical museum storage room survey 1994–1995. In Triennial meeting (11th), Edinburgh, 1–6 September 1996, preprints. Edinburgh, ICOM, Committee for Conservation. 41–47.
- KEENE, Susanne
1996 Managing Conservation in Museums. London, Butterworth-Heinemann.
1999 A műtárgyvédelem és a restaurálás szervezése a múzeumokban. Kézikönyv muzeológusoknak és restaurátoroknak. Budapest, Nemzeti Múzeum.
- KENYON, J.
1992 Collecting for the 21st century, a survey of industrial and social history collections in the museums of Yorkshire and Humbershire.
- KERR, Jill
1999 Results of Survey for Insect Pests in the Collection Stores and Galleries, 1998–1999. Belfast, Ulster Museum.
- KISEL, Eléonore
1999 The restorer: key player in preventive conservation. In Museum international, no. 201. 33–39.
- KNELL, Simon
2000 Care of collections. Leicester Readers in Museum Studies. London, New York, Routledge.
- KOLLER, Manfred
1994 Learning from the history of preventive conservation. In ROY, Ashok – SMITH, Perry (ed.) Preventive conservation practice, theory and research: preprints of the contributions to the Ottawa congress, 12–16 september 1994. 1–7. London, Ottawa, IIC.

- KYLE, Hedi
1983 *Library Materials Preservation Manual: Practical Methods for Preserving Books, Pamphlets and Other Printed Materials*. Bronxville, New York, Nicholas T. Smith.
- LAVÉRDINE, Bertrand – GANDOLFO, Jean-Paul – MONOD, Sibylle
2000 *Les collections photographiques: guide de conservation préventive*. Paris, Association pour la recherche scientifique sur les arts graphiques.
- LISTON, David
2000 *Museum security and protection. A handbook for cultural heritage institutions*. London, Routledge.
- LORD, Barry – LORD, Gail Dexter – NICKS, John
1989 *The Cost of Collecting. Collection Management in UK Museums – A Report Commissioned by the Office of Arts & Libraries*. London, Museum Enterprises Ltd.
- LORD, Barry – LORD, Gail Dexter
1991 *The Manual of Museum Planning*. London, HMSO.
- LORD, Barry – LORD, Gail Dexter (eds.)
1997 *The Manual of Museum Management*. London, HMSO.
- MALARO, Marie C. (ed.)
1979 *Essentials of Collections Management*. Washington.
- MALARO, Marie C. – FAHY, ANNE (eds.)
1995 *Collection Management Policies*. London
- MALARO, Marie C.
1998 *A legal primer on managing museum collections*. Washington.
- MALLINSON, John C.
1988 *On the Preservation of Human- and Machine-Readable Records. Information Technology and Libraries*. no. 7. 19–23.
- MARTIN, Graham
1992 *Development of a preventive conservation strategy and its implementation*. In *La conservation préventive*. 41–46. Paris, ARAAFU.
- MCGIFFIN, Robert F.
1992 *Furniture Care and Conservation*. Nashville, American Association for State and Local History. 3. ed.
- MCGINLEY, R.
1992 *Where's the management in collections management?* Madrid, Congress Book Natural History Collections, vol. 3.
- MCGREEVY, James P.
1996 *Teamwork for Preventive Conservation: a European Pilot Project*. Museum Ireland, vol. 6. 40–46.
- MENEGAZZI, Christina
2000 *Preventive Conservation. Survey of European Museums and Services*. Report. ICCROM.
- MENEGAZZI, Christina – SATIN, Tracy
2000 *European Survey of Preventive Conservation Services and Museums. Results*. ICCROM.
- NARDI, Roberto
1992 *Planning as a means of preventive conservation*. In *La conservation préventive*. 105–119. Paris, ARAAFU.
Ours for Keeps? Resource Pack for Raising Awareness of Conservation and Collections Care. 1998. London, MGC.
- PAINE C. – AMBROSE, T.
1993 *Museum Basics*. London.

- PINNIGER, David.
1994 *Insect Pests in Museums*. London, Archetype Publications.
- PINNIGER, David – WINSOR, P.
1998 *Integrated Pest Management: Practical, Safe and Cost-Effective Advice on the Prevention and Control of Pests in Museums*. London, MGC.
A Preventive Conservation Calendar for the Smaller Museum. 1996. Rome, ICCROM.
- PRICE, J. – FITZGERALD, G.
1996 *Categories of Specimens: a collection management tool*. In *Collection Forum*, vol. 12 no. 1.
- PUTT, Neal
1999 *ICCROM preventive conservation experiences in Europe*. Proceedings of 12th Triennial Meeting. Lyon, ICOM-Conservation Committee, 93–100.
- PUTT, Neal – HÄYHÄ, Heikki (eds.)
2001 *European Preventive Conservation Strategy Project. A Project Report*. Vantaa, ICCROM.
- RAMSAY-JOLICOEUR, B. A. – WAINWRIGHT, I. N. M. (eds.)
1990 *Shared Responsibility*. Proceedings of a Seminar for Curators and Conservators. Ottawa, National Gallery of Canada.
- RAPHAEL, Toby – CUMBERLAND, Barbara
1992 *Preventive conservation recommendations for ethnographic objects*. The ethnographic conservation newsletter, no. 10. 3–5.
- REMPEL, Siegfried
1987 *The Care of Photographs*. New York, Nick Lyons Books.
- RITZENTHALER, Mary Lynn
1983 *Archives and Manuscripts: Conservation. A manual on physical care and management*. SAA Basic Manual Series. Chicago, Society of American Archivists.
- ROBERTS, Andrew D. (ed.)
1988 *Collections Management for Museums*. Cambridge, Museum Documentation Association.
- ROBINSON, Jane – PARDOE, Tuula
2000 *An Illustrated Guide to the Care of Costume and Textile Collections*. London, MGC
- ROY, Ashok – SMITH, Perry (eds.)
1994 *Preventive Conservation Practice, Theory and Research*. Preprints of the Contributions to the Ottawa Congress, 12–16 September. London, IIC.
- SHELLEY, M.
1991 *The Care and Handling of Art Objects*. New York, The Metropolitan Museum of Art.
- STANDARDS
1996 *Standards in the Museum Care of Photographic Collections*. London, MGC.
- STANDARDS
1998 *Standards for Protection of Primary Records*. London, MGC.
- STANDARDS
1998a *Standards in the Museum Care of Costume and Textile Collections*. London, MGC.
- SWARTZBURG, Susan Garretson (ed.)
1983 *Conservation in the Library: A Handbook on Use and Care of Traditional and Nontraditional Materials*. Westport, Connecticut, Greenwood Press.
- THOMSON, Garry
1986 *The Museum Environment*. London, Butterworths. 2. ed.
- TREMAIN, David
1992 *Protecting cultural collections from disasters – an overview of recent developments*. In *La conservation préventive*, 121–128. Paris, ARAAFU.

VAN DIJKEN, Koos et al.

2001 Management and Conservation in the Dutch Delta. The Delta Plan for the Preservation of the Cultural Heritage evaluated. Zoetermeer.

WALKER, Kirsten

1992 Taking control of the stores: a conservator in charge. In *La conservation préventive*. 53–58. Paris, ARAAFU.

WALLER, Robert

1994 Conservation risk assessment: a strategy for managing resources for preventive conservation. In ROY, Ashok - SMITH, Perry (eds.) *Preventive conservation practice, theory and research: preprints of the contributions to the Ottawa Congress, 12–16 September 1994*. 12–16. London, IIC.

WALSTON, Sue - BERTRAM, Brian

1992 Estimating space for the storage of ethnographic collections. In *La conservation préventive*. 137–144. Paris, ARAAFU.

WARD, Philip R.

1986 *The Nature of Conservation. The Race against Time*. Ottawa, GCI.

Oktatócsomagok, videofilmek

Against the ravages of time: the preventive conservation of the cultural heritage. Stedelijke Musea. 1999, (videocassette, PAL: 11 min.), Leuven, ICCROM.

GREEVES, Margaret (comp.)

1990 *Caring for Museum Collections: an introduction to preventive conservation. A Video and Information Pack*. (videocassette, 46 p.) Edinburgh, Scottish Museums Council. *Preventive conservation in museums = Conservation préventive dans les musées*. 1995. Université du Québec. Montréal, Centre de conservation du Québec. Université du Québec. Audiovisual Production Services, (videocassettes PAL + 1 video handbook)

Gyűjteménykezeléssel, megelőző műtárgyvédelemmel kapcsolatos intézmények, cégek honlapjai

<http://www.meaco.com/preventa.html>

A szárítóberendezések forgalmazásával, páratartalom méréssel és ellenőrzéssel foglalkozó Measurit.com.technologies Ltd. honlapja, ahol Fergus READ *Preventive Conservation* című összefoglaló írása olvasható, illetve tölthető le.

<http://www.iccrom.org>

Az ICCROM honlapja, ahol további, restaurálással, megelőző műtárgyvédelemmel kapcsolatos internet-címek érhetők el.

<http://library.iccrom.org>

Ezen a honlapon az ICCROM Library bibliográfiai kutatással, másolatok készítésével, új kiadványok adataival, megrendelésével kapcsolatos szolgáltatásai érhetők el.

<http://www.resource.gov.uk>

A re:source.The Council for Museums, Galleries & Libraries honlapja, rengeteg hasznos információval az angol múzeumokról, képtárakról és könyvtárakról.

<http://.jiscmail.ac.uk/lists/resourcenews.html>

Ezen a címen bárki bejelentkezhet a re:source ebulletin, a digitális újság levelezőlistájára automatikusan E-mail formájában kapja a fontos híreket, annotált bibliográfiát a legfrissebb cikkekről, könyvekről a gyűjteménykezelés és a megelőző műtárgyvédelem témakörökben. Az MGC, illetve a Library and Information Commission (LIC) és természetesen a re:source publikációit a sarah.woodward@resource.gov.uk címen rendelhetjük meg.

<http://www.icom.org>

Az ICOM honlapja.

<http://www.neprajz.hu> vagy <http://www.intranet.hem.hu>

A Néprajzi Múzeum honlapja, a preventív munkacsoport honlapjával, a műtárgyvédelmi adatlappal, az összes létező és működő magyar múzeumi honlaphoz való kapcsolattal.

<http://jisc.ac.uk/dner/preservation/prescoalition.html>

A Digital Preservation Coalition (DPC), az angliai digitális források biztonságáért létrehozott összefogás (British Library, Public Record Office, re:source) honlapja.

Rövidítések

AAM	= American Association of Museums
AIC	= American Institute for Conservation
ARAAFU	= Association des Restaurateurs d'Art et d'Archeologie de Formation Universitaire
HMSO	= Her Majesty's Stationary Office
GCI	= Getty Conservation Institute
IIC	= International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works
JAIC	= Journal of the American Institute for Conservation
MGC	= Museums & Galleries Commission

Összeállította: Balázs György

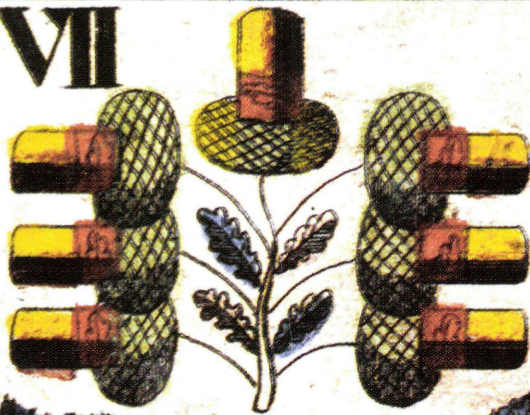

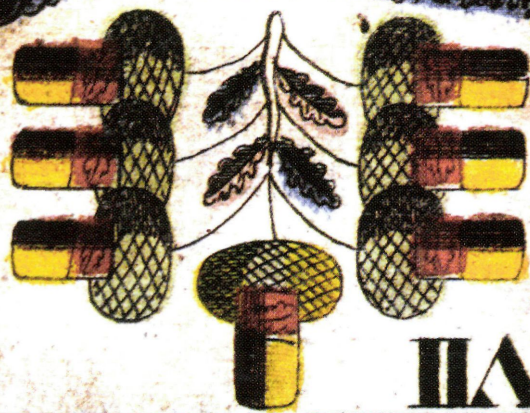
VII

Készült:

Salamon Antal

gyárában Kétskemetén.

III